

עש"ו

עמ"י

בינ"ו

ספר

אגרת רב שרירא גאון

מוגה על פי כתבי יד ודפוסים ראשונים

ועליו פירוש קטן

יושב אהלים

לפרש כל דבר קשה באגרת הזאת

וכן מאות מראה מקום מהש"ס בבלי

וירושלמי ומדרשים ועוד.

בעזרת ה' ובישועתו

רפאל מאמו

קרית אתא

שנת "ויכלו השמים והארץ"

תשס"ט לפ"ק

©

כל הזכויות שמורות

מנחם אב תשס"ט

להשיג:

בישיבת שערי יהודה

רחוב טרומפלדור 18. ת.ד. 205

קרית אתא

04-8454490

סדר ועימוד: הראל 050-2738858

מפתחות

7	הקדמה
א	פתיחה
ה	פרק א
ה	פרק ב
ג	פרק ג
טז	פרק ד
כב	פרק ה
כה	פרק ו
נ	פרק ז
נג	פרק ח
ס	פרק ט
עג	פרק י
קיא	פרק י"א
קיד	פרק י"ב
קטז	פרק י"ג
קכ	פרק י"ד
קכו	פרק ט"ו
קלא	פרק ט"ז
קלה	פרק י"ז
קלט	פרק י"ח

קמא	אמוראי בבל - הדור הששי	פרק י"ט
קמז	אמוראי בבל - הדור השביעי	פרק כ
קנא	הסבוראים - הדור הראשון	פרק כ"א
קנד	הסבוראים - הדור השני	פרק כ"ב
קנה	הגאונים - התקופה הראשונה	פרק כ"ג
קנח	הגאונים - התקופה השנייה	פרק כ"ד
קסה	הגאונים התקופה השלישית	פרק כ"ה
קעה	הגאונים - התקופה הרביעית	פרק כ"ו
קפב	האגרת השנייה	פרק כ"ז
קצ	האגרת השלישית	פרק כ"ח

הקדמה

יתברך יוצרי ויוצר הכל בחכמה שעזרני ברחמי וברוב חסדיו המרובים עד אין קץ ונתן בי את הכח והחיל לברר מקחו של צדיק רבנו שרירא גאון מנוחתו עדן עם שאר צדיקים וחסידים. הן כבר משנת תשמ"ד לפ"ק עלה במחשבתי לערוך את אגרת רב שרירא גאון מחדש להגיה ולנפותה מן השגיאות ושיבושים שנפלו בה על ידי המעתיקים ולפרשה ולבארה באר היטיב כדי שתהיה מזומנת ללומדה מיד - ולצורך כך רכשתי לי כמה הוצאות של האגרת, אבל עד השתא לא איסתייעא מילתא וצרכי הזמן מנעו ממני להפיק רצוני. אבל בפסח שנת תשס"ח שעה שהייתי לומד עם בני שיחיה גמרא מסכת בבא קמא ובתוך הסוגיא הוצרכתי לפרש לו סדר הדורות של האמוראים, אמר לי בני שיחיה היאך אלמד דבר זה ומי ילמדני כך? נענתי לו מורה טוב אקח לך שילמדך דברים אלו מבבל אביאנו אליך ממרחק אלף שנה יקרב אליך וילמדך סדר הדורות, והנה עתה זכיתי לקיים הבטחתי והבאתי את רבנו שרירא גאון ראש ישיבת פום בדיתא ללמד לבני שיחיה את סדר הדורות. וכיון שסיימתי מלאכתי וראיתי שהדברים נצרכים לכל תלמיד בן תורה אמרתי לעצמי הא אמרי אינשי (בבא מציעא סט ע"א) "גביל לתורא גביל לתורי" לכן העליתי חיבורי זה על משב"ח הדפוס שיהיה מצוי ביד כל תלמיד להגות בו וללמוד ממנו והבאתי עלי ועליכם ברכה.

גם צער גדול היה לי כל השנים כשהייתי רואה שבני תורה החפצים ללמוד סדר הדורות של חכמי המשנה והתלמוד נזקקים לחיבורים שנתחברו על ידי מיני דוקטורים ומיני פרופסורים שאין יראת אלקים בלבבם ובתוך דבריהם יש כמין ארס המפעפיע דברי כפירה, ולמה תשגה בני בורה ותחבק חק נכריה? הלא טוב לך ללמוד עניינים אלו מפי רבנו שרירא גאון ראש ישיבת פום בדיתא שהוא ממשיך דרכם של רב יהודה ורבה ורב יוסף ואבבי ורבא ששימשו לפניו בראש ישיבת פום בדיתא, וממנו תלמד סדר הדורות וגם תוסיף חכמה ומוסר ויראת ה' ואהבת תורה.

רבנו הוא הראשון שערך וסידר והעלה על הכתב את סדר הדורות של תנאים ואמוראים סבוראים וגאונים עד דורו ממש, ערך רב נודע לאגרת זו חיבה יתירה נודעת לה מפני שהרבה מאוד פרטים בחיי רבותינו לא נתבררו לפני כן בשום מקום, וכבר גדולי הראשונים היו הוגין באגרת זו ולמדין ממנה והזכירוה בכתביהם ובפירושיהם.

ואלו הן מקצת הראשונים שהזכירו את אגרת רב שרירא גאון:

(א) רש"י. מסכת כתובות ז ע"ב **בגדתאה** – **עיר שבבבל ושמה בגדת** (צ"ל **בגדד**) **בפסק סדרו של רב שרירא גאון היא נזכרת**, לפנינו באגרת פרק כד אות ז ופרק כה אות א. וכן

בפירושו לגיטין ס ע"ב והא שופר - של תקיעת ע"ש דמעיקרא הוי בי רב יהודה שהיה ראש ישיבה בפומבדיתא ולבסוף כשנפטר ומלך רבה נתנוהו בביתו ובתר רבה מלך רב יוסף והדר מלך אביי והדר מלך רבא, ורב שרירא גאון פירש בכתב תשובתו שיפורא שופר של נדבה שהיו נותנין לתוכו נדבה השלוחה לבני הישיבה כמו י"ג שופרות היו במקדש, לפנינו באגרת פרק יז אות א.

ב) רשב"ם. בפירושו לבבא בתרא קמב ע"ב בגדתאה - דמן בגדד עיר שנולד בה ובכתבי רב שרירא היא נזכרת, לפנינו באגרת פרק כד אות ז ופרק כה אות א.

ג) תוספות. בכתובות סג ע"ב ומצא רבינו יהודה בכתב רב שרירא שתקנו בימיו לתת גט לאשה לאלתר דלא כשמעתין דכלתיה דרב זביד, לפנינו באגרת פרק כג אות ו. וכן בתוספות כתובות סז ע"א אלא מחמת תקנת הגאונים גביא ממטלטלי דיתמי כמו שכתוב בכתב רב שרירא גאון, לפנינו באגרת פרק כד אות טו.

ד) רבנו תם. בספר הישר (חלק החידושים) סימן תקצ"ז נר' בעיני וכשר הדבר נהגו אבותינו להגבות לשטרי חוב ולכתוב המטלטלי דיתמי. שכן כתב רב שרירא בכתבו וקם בתריה מר רב הונא ומר רב לוי בר מר רב יצחק בשנת צ"ו וביומיה תקינו למיגבי בעל חוב מיתמי וכתובה ממטלטלי, לפנינו באגרת פרק כד אות טו (אומנם הציטוט הזה המופיע בספר הישר טעות המעתיקים הוא וצ"ל כמופיע באגרת).

ה) הרמב"ן. בחידושו לשבועות ב ע"ב וכך ראיתי בכיצד נכתבה המשנה דאמר רב יוסף בבבא (צ"ל בבבי) דנזיקין דחדא מסכתא היא, לפנינו באגרת פרק ז אות א.

וכיון שאגרת זו יש בה הרבה מאוד תועלת להבנת קורות חכמינו זכרונם לברכה לחיי העולם הבא, וכיון שראינו שגדולי העולם הגו באגרת הזו והזכירוה בכתביהם, יש לנו לשאול מפני מה בדורות האחרונים אין בני התורה עוסקין באגרת הזו ורובם אף אינם מכירין אותה כלל? נראה לי כי מפני שלשונה קשה לבני דורנו וגם אין האגרת מפוסקת לפרקים וסעיפים כמו שרגילין בני דורנו בכל הספרים המוגשים להם, ועוד שנפלו בה הרבה מאוד שבושי העתקה עד שהקורא בה נלאה ועייף מלנסות לפענח כוונתה - לפיכך עזובה כאבן שאין לה הופכין, ונעשתה האגרת הזו - שעשה הגאון - ככלי אין חפץ בו ואין דורש לה ואין מבקשה, ועל ידי זה נמצאו מפסידין טובה הרבה הטמונה באגרת הזו.

על כן אמרתי אע"פ שאני הקטן באלפי יהודה והצעיר בישראל ולא זכיתי להיות כל עסקי בתורה הקדושה כי עול דרך ארץ נתון על צוארי מן הבוקר ועד הערב ואין זה לפי מידתי לבוא אחרי הגאון לנפות אגרתו מן השיבושים שנפלו בה על ידי המעתיקים ולפרש דבריו, מכל מקום כבר שנו לנו רבותינו (אבות פ"ב מ"ה) במקום שאין איש השתדל להיות איש ושמעתי מאחורי הפרגוד קול אומר אזור נא כגבר חלציך וקרב אל המלאכה לעשות אותה,

ובשעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה הייתי יושב ומגיה את האגרת הזאת וכותב פירושה וחילקתיה לפרקים ולסעיפים והתקנתי לה אזניים לעשותה נוחה ללימוד על מנת שיהגו בה אוהבי תורה ודורשיה, ומובטח אני כי לאורך ימים ושנות חיים מאה ועשרים שנה רבנו שרירא גאון יפוק לותי לעזרני שמה ולקרבני אליו לישב סמוך ונראה לחופתו.

ברם זכור אותו האיש לטוב מורי ורבי מרן הגאון הרב בן ציון אבא שאול זכרו לברכה לחיי העולם הבא שהיה בקי גדול בסדר האמוראים ותנאים והיה בקי באגרת רב שרירא גאון מאוד, והוא עודדני והמרצני להגות בספרי תולדותיהם המסדרים דורותיהם דור אחר דור.

ההגהות נעשו על פי כמה כתבי יד שהובאו באגרת רב שרירא גאון שבהוצאת ב. מ. לוי הוצאה חשובה ביותר ובעלת ערך רב בגלל השוואת הנוסחאות שבכל כתבי היד המצויים בעולם. ובשנת תשמ"ד מסר לידי הרב הזקן רבי יחיא אלשיך זצ"ל מירושלים כתב יד של האגרת הזאת לעיין בו ולהעתיק ממנו שינויי נוסחאות, ואומנם כתב היד הזה הוא כתב יד של איזה תלמיד מתחיל והרבה שגיאות וטעויות רבות יש בו והוא נופל בהרבה מכתבי היד שבהוצאת ב. מ. לוי מכל מקום באיזה מקומות היה לי אף כתב יד זה לעזר.

קראתי את הפירוש לאגרת בשם **"יושב אהלים"** כי הוא בגימטריא שמי רפאל מאמו בדיוק נמרץ (בקרא כתיב "ישב" חסר ו'), גם יש בו תקוה ותפילה ליוצר הכל בחכמה שיניח לי מכל טרדותי בחומר ויתנני יושב אהלים ושבתי בבית ה' לאורך ימים לחזות בנועם ה' בעולם הזה עדי זקנה וגם שיבה, אמן.

טרם אכלה דברי עוד זאת עמי הנה בעניין הגאולה הבטיחנו ה' על ידי עבדו הנביא ישעיה (ישעיהו ס כב) **אני ה' בעתה אחישנה** והקשו בזה אם ישלח משיחו בעתה בעת שנקבעה לגאולה מראש - אין כאן אחישנה, ואם יחיש משיחו וימהרו קודם זמנה - אין כאן בעתה? ופירשו רבותינו על דרך הדרש (סנהדרין צח ע"א) **זכו "אחישנה" לא זכו "בעתה"** כלומר אם יהיו ישראל צדיקים וחסידיהם הרי הקב"ה ממהר ומחיש להם משיח צדקו ואם לא זכו ולא יהיו ראויים כל כך מכל מקום ישלחנו בעתה בעת שנקבעה כבר לגאולה. וזה על פי הדרש, אבל קבלתי מזקנים שקבלו משלפניהם פירוש הפסוק על דרך הפשט שהגאולה תהיה גם בבחינת "בעתה" וגם בבחינת "אחישנה". כי אמנם באמת תבוא הגאולה בעתה אבל לקראת הגאולה יסובב הקב"ה את גלגל השמש מהר ויחיש את הזמן ונמצאו הימים והשבועות והחדשים והשנים חולפים מהר יותר מתמיד, ונמצאת הגאולה ממהרת לבוא. והנה עדים אתם היום ועדים נשיכם ובניכם כי בעשרת השנים האחרונות הזמן חולף הרבה יותר מהר ממה שהורגלנו בו ומיד שמתחיל השבוע כבר נגמר השבוע וקדש יום שבת, והאשה עדיין לא סיימה לנקות את סיר החמין משריים של שבת שעברה וכבר מוציאתו להכין בו חמין של שבת הקרבה לבוא, ורק יצאנו מפסח של שנה זו והנה אנחנו

עומדים לפני פסח של השנה האחרת, והוא מסמני הגאולה. הכון לקראת אלקיך ישראל לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים, אמן

ואני תפילתי לך ה' עת רצון שתעשה למען רחמיך המרובים ותזכני לעסוק בתורתך תמיד ותשימני מאוהבי שמך וממקדשי שמך בסתר כבגלוי, ותרפאני רפואה שלמה לעבדך תמיד באמת ובתמים, ולא תמוש התורה מפי ומפי זרעי וזרע זרעי עד ביאת גואל צדק בחיינו ובחיי כל ישראל אחינו בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן.

בעזרת ה' ובישועתו

רפאל מאמו

קרית אתא

שנת "אשר ברכך ה'" תשס"ט לפ"ק

בשם המרוה לנו מים בעמאון
 אתחיל להעתיק אגרת רב שרירא גאון
 יום רביעי ה' באב תשס"ח לפ"ק
 (כתב יד אוקספורד)

שאלה לרב שרירא גאון ז"ל. שאל מרנא ורבנא יעקב ברבי נסים ברבי יאשיהו מלפני אדוננו מר רב שרירא גאון ראש ישיבה של גולה בשם הקהל הקדוש קהל אלקירואן, וצוה וכתבו לו תשובתה הנה בשנת אלף ורצ"ח למנין שטרות, ומנין שטרות הוא קודם ד' אלפים ת"ק וחמשים ושנים.

במדינת תוניסיה בצפון אפריקה: וצוה. רב שרירא וכתבו לו תשובתה, מכאן מוכח שרב שרירא לא כתב תשובה זו בעצמו אלא דן בכך עם חכמי הישיבה וביררו יחד שאלות אלו שנשאלו מרב יעקב ואח"כ צוה את רב האי בני שהיה דיינא דבבא לכתוב את התשובה הוא ובית דינו של רב האי גאון כמו שמוכח מנוסח ההקדמה בכתב יד לונדון המוכא לקמן, ומ"מ חתמוה בשם רב שרירא גאון לפי שכתבוה על דעתו: ומנין שטרות הוא קודם ד' אלפים ת"ק וחמשים ושנים. כלומר מנין שטרות מתחיל ת"ק וחמשים ושנים שנה לפני ד' אלפים שנה לבריאת העולם הוי אומר שנה ראשונה לשטרות היא שנת ג' אלפים וארבע מאות וארבעים ותשע לבריאת העולם, הרי שנת אלף רצ"ח לשטרות היא שנת ד' אלפים תשמ"ו לבריאת העולם (986 למנינים):

רב שרירא גאון. מאחרוני הגאונים (בנו רב האי גאון היה אחרון הגאונים), ומגדולי הגאונים שבכל הזמנים. נולד בשנת ד' אלפים תר"ע (910 למנינים), נפטר בשנת ד' אלפים תש"ע (1010 למנינים) כבן מאה שנה, וכתב אגרת זו בשנת ד' אלפים תשמ"ו לבריאת העולם והוא בן ע"ו שנה. בסוף ימיו סבל מרדיפת השלטון המוסלמי לפי שחשדוהו שהוא בא בקשרים עם אחיו היהודים הדרים במדינות הלוחמות במוסלמים, וכתוב בספר הקבלה לראב"ד "ונתלה רב שרירא מידו אחת והוא כבן מאה שנה ולא הוסרו מגאונות" ונראה מדבריו שהשלטונות הוציאוהו להורג ותלוהו בידו אחת, מיהו יש גורסין "ונחלה מידו אחת" משמע אחזו חולי בידו אחת ולא נתלה: ראש ישיבה של גולה. לפומבדיתא קרי גולה כדאיתא בראש השנה כג ע"ב מאי גולה אמר רב יוסף זו פומבדיתא: קירואן. עיר

(כתב יד לונדון)

שאלו רבנן דבקיוראן לבבא דמתיבתא לבי דינא דמרנא ורבנא שרירא
בריה דרבנא חנניה בריה דרבנא יהודה ואתו הני שאילות בי דינא
דמרנא ורבנא האי דינא דבבא בריה דרבנא ומרנא שרירא ריש
מתיבתא.

(כתב יד ארם צובה)

בשם ה' אל עולם

כיצד נכתבה המשנה תאליף כג'ק מורנו ורבנו שרירא הגאון הגדול
ראש הישיבה של גולה זצ"ל ג'ואב למוסאלה ען דאלך.
מה ששאל מרנא ורבנא יעקב בי רבי נסים בי רבי יאשיהו – מלפני
אדוננו גאוננו מורנו ורבנו שרירא ראש הישיבה של גולה – בשם

בינתיים עד שהגיעה השאלה כבר נסמך רב
שרירא לגאון ורב האי מונה תחתיו לאב
בית דין: דיינא דבבא. הרבה בתי דינים היו
להם בכל עיר ועיר בית דין, ובית דין אחד
גדול מעל כולם והוא בית הדין היושב
סמוך לשער הישיבה והאב בית דין של בית
דין הגדול היה נקרא דיינא דבבא:

כיצד נכתבה המשנה. וכיצד נכתבו
הברייתות והתלמוד ומהו סדר התנאים
והאמוראים וסבוראים והגאונים כמפורט
בגוף השאלה לקמן פרק א אות ו: תאליף.
חיבור בלשון ערבי: כג'ק. ר"ת כבוד
גדולת קדושת: ג'ואב למוסאלה ען דאלך.
תשובה על שאלה זו: בי רבי. בר רבי:

לבבא דמתיבתא. לשער הישיבה כלומר
לבית הדין של הישיבה: ואתו הני שאילות
בי דינא. לבי דינא: דמרנא ורבנא האי. רב
יעקב השואל שלח את השאלה קודם שנת
רע"ט לשטרות שעה שרב שרירא טרם מונה
לגאון והיה משמש כאב בית דין לפיכך
היתה השאלה ממוענת לרב שרירא,
ובינתיים עד שהגיעה לפום בדיתא כבר
מונה רב שרירא לגאון ורב האי מונה
תחתיו לדינא דבבא היינו אב בית דין.
והיינו דקאמר שאלו רבנן דבקיוראן לבבא
דמתיבתא לבי דינא דמרנא ורבנא שרירא
וכו' אל רב שרירא היתה ממעונת השאלה
כי הוא היה אב בית דין ואתו הני שאילות
בי דינא דמרנא ורבנא האי דיינא דבבא כי

הקהל הקדוש קהל קירואן, וצוה וכתבו תשובותיהן בשנת אלף רצ"ט. שאילאתא אילין דשאלו אחנא רחמנא, וקיימנון נפקו לקדמנא לבבא דמתיבתא לבי דינא דמרנו ורבנו שרירא ריש מתיבתא בריה דמרנו ורבנו חנינא ריש מתיבתא בריה דמרנו ורבנו יהודה ריש מתיבתא, ולבי דינא דמרנו ורבנו האי דיינא דבאבא בריה דמרנו ורבנו שרירא ריש מתיבתא. ופקידנא ואיקין קדמנא וקמי רבנן דמתיבתא ועיינא בהון

ישיבת רב שרירא, קיימנון שליחיהם, נפקו לקדמנא לבבא דמתיבתא יצאו לקראתנו אל שער הישיבה: לבי דינא דמרנו ורבנו שרירא וכו' ולבי דינא דמרנו ורבנו האי וכו' השאלה נשלחה עוד טרם מונה רב שרירא לגאון עת שהיה משמש כאב בית דין ומתפקידו היה להשיב תשובות לשואליו ובינתיים עד שהגיעה השאלה כבר מונה רב שרירא לגאון ורב האי מונה תחתיו לאב בית דין ולפיכך כשהגיעה השאלה עסקו יחד רב שרירא גאון ורבנו רב האי גאון הם וחברי בית דינם בשאלות הללו וביררו יחד את התשובות שראוי להשיב עליהם, ואח"כ צוה רב שרירא את בנו רב האי שיכתבו הוא ובית דינו את אגרת התשובה ויחתמוה ע"ש רב שרירא גאון כי ממנו יצאו עקרי הדברים כמו שמפרש לקמן: ופקידנא ואיקין וכו' מכאן דברי רב שרירא בעצמו, מפני שרב יעקב ברבי נסים הפנה את השאלה לרב שרירא גאון אבל רב שרירא גאון לא השיבו בעצמו אלא ע"י רב האי בנו ובית דינו דרב האי

בשנת אלף רצ"ט. לשטרות היא שנת ד' אלפים תשמ"ז ליצירה (987 למניינם), ובכתבי יד אחרים צויין כי נכתבה אגרת זו בשנת רצ"ח לשטרות: וצוה וכתבו תשובותיהן. מכאן שלא כתבה רב שרירא גאון בעצמו אלא צוה את רב האי גאון ובית דינו לכתוב תשובה זו ומ"מ כתבו תשובה זו ע"פ מה שביררו עם רב שרירא גאון וחתמו תשובה זו בשמו: שאילאתא אילין דשאלו אחנא רחמנא. שאלות אלו ששאלו אחינו אהובנו: וקיימנון נפקו לקדמנא לבבא דמתיבתא. מכל העולם היהודי ומכל תפוצות ישראל היו מפנים שאלות לפני רב שרירא גאון אבל היו קהילות שלא היו שולחין שליח מיוחד עד ישיבת רב שרירא שהיתה בכבל אלא היו ממתנינים עד שהיה מזדמן להם אורח יהודי מבבל מפומבדיתא עירו של רב שרירא והיו מוסרין את השאלה בידו וכשחוזר לעירו מביא את כתב השאלה לישיבת רב שרירא, אבל רב נסים גאון לרוב חשיבות השאלה הזאת ונחיצותה שלח שליח מיוחד עד פתח

וקמנא על כל מה דכתיב בהון, ופקידנא וכתבו תשובות דילהון כי היכי דאחו לנא מן שמיא.

פרטיה, ואיקין קיצור מן ואיקרון ועיינא בהון ועייננו בשאלות הכתובות בה וקמנא על כל מה דכתיב בהון ועמדנו והתבוננו על כל מה שכתוב בהון ופקידנא וכתבו תשובות דילהון כי היכי דאחו לנו מן שמיא וצויתי וכתבו תשובות שלהן כלומר של השאלות כפי מה שהראוני מן השמים, הא למדת שכל דברי האגרת הזאת ברוח הקדש נכתבו:

לכן הוא כותב לרב יעקב ברבי נסים שואל השאלה שאע"פ שרב האיי גאון ובית דינו הם שכתבו מ"מ הוא עצמו בירר את השאלות ואת התשובות הנכונות שיש להשיב עליהן ורב האיי גאון ובית דינו על דעתו וסברתו כתבו: ופקידנא ואיקין קדמנא וקמי רבנן דמתיבתא. וצויתי והקריאו לפני ולפני רבני הישיבה את כתב השאלה על כל

פרק א

השאלות

א. ודשאלתון כיצד נכתבה המשנה, אם אנשי כנסת הגדולה התחילו לכתבה וכתבו חכמי כל דור ודור מקצתה עד שבא רבי וחתמה, הרי רובה סתמא הוא וסתם מתניתין רבי מאיר. ורוב החכמים המפורשים בה רבי יהודה ורבי שמעון ורבי מאיר ורבי יהודה ורבי יוסי כולם תלמידי רבי עקיבא הם. והכללות שלימדונו רבותינו ז"ל בתלמוד הלכה כרבי עקיבא מחבירו, כרבי יוסי מחבירו, כרבי מאיר – כולם בסוף בית שני, מאי טעמא שבקו רבנן קמאי רובה לבתראי, וכל שכן אם לא נכתב ממנה כלום עד סוף ימיו של רבי.

א. הרי רובה סתמא הוא וסתם מתניתין רבי מאיר. נמצא שרוב המשנה לא נכתבה ע"י תנאים הראשונים אלא ע"י רבי מאיר מאי טעמא שבקו תנאים הראשונים את רובה לר"מ והלא כיון שהראשונים כתבו מקצתה היה להם לכתוב את כולה: ורוב החכמים המפורשים בה וכו' כולם תלמידי ר"ע הם. ובסוף בית שני היו נמצא שרוב רובה של המשנה לא נכתב ע"י הראשונים אלא ע"י האחרונים דרוב הסתמות רבי מאיר ורוב החכמים המפורשין בה תלמידי ר"ע: והכללות. הכללים: שלימדונו רבותינו בתלמוד. עירובין מו ע"ב: כרבי יוסי מחבירו. לפנינו בעירובין "מחביריו" ועיין שם בתוס' ד"ה כרבי יוסי מחביריו: כולם בסוף בית שני.

נמצא דכי פליג ר"ע על תנא מהראשונים הלכה כר"ע שהיה בסוף בית שני וכן רבי יוסי וכן רבי כשחולקים על תנא קדמון הלכה כוותייהו וקשיא היאך פסקו חכמי התלמוד הלכה כהנך תנאי בתראי יותר מתנאי קמאי: מאי טעמא שבקו וכו'. קאי אדלעיל דקאמר הרי רובה סתמא וסתם מתניתין ר"מ ורוב החכמים המפורשים בה וכו' כולם תלמידי ר"ע הם והשתא מסיים את השאלה מאי טעמא שבקו רבנן קמאי רובה לבתראי הראשונים שהחלו לכתוב את המשנה מה הטעם שלא כתבו אלא מקצת שבמקצת והניחו רובה לאחרוני התנאים: וכ"ש אם לא נכתב ממנה וכו'. ואם תשיבני שהראשונים לא החלו לכתבה כלל אלא כולה נכתבה ע"י

ב. ועוד אם סדור הסדרים מסודר כהוגן, סדר המסכיות מה טעם עשו בזה הענין. מה טעם הקדימו כפורים לשקלים, וסוכה ליום טוב, ושתייהן לראש השנה. וכן כל מסכתא ומסכתא שלא נסדרה עם חבירתה על הענין.

ג. ותו התוספתא ששמענו כי רבי חייא כתבה, לאחר המשנה נכתבה או בזמן אחד עמה. ומה ראה רבי חייא לכתבה, אם לתוספת דברים

האחרונים, כ"ש דיקשה טפי הלא המשנה היא ההלכות הנצרכות לכל יהודי מאי טעמא לא כתבוה הראשונים שתהיה מונחת לפני כולם:

הפרקים שבכל מסכת ואת סדר המשניות שבכל פרק, אבל סדר המסכתות לא סדרם רבי ויש בזה כמה מנהגים איזה מהם מוקדמת ואיזה מאוחרת: יום טוב. ביצה, כיון שהיא עוסקת בדיני יום טוב היא יותר תדיר מסוכה דעוסקת בחג סוכות לבדו: ושתייהן. סוכה ויום טוב היה צריך לאחרם אחר ראש השנה דהא ראש השנה הוא יום טוב ראשון בשנה ולפניו ליכא יום טוב ולמה ילמדנו דיני יום טוב ועדיין לא באנו לכך, וסוכה בט"ו בתשרי וראש השנה באחד בו:

ג. לאחר המשנה נכתבה, וראה רבי חייא את המשנה שכתב רבי ואעפ"כ כתב את התוספתא, או בזמן אחד עמה ולא ראה רבי חייא את המשנה שכתב רבי ולא ידע שהוא כותבה ולפיכך רצה הוא לכתבה ואילו ידע שרבי כבר עוסק בכתיבתה לא היה הוא כותב את התוספתא: ומה ראה רבי חייא לכתבה אם לתוספת דברים וכו'. כלומר ואם תמצי לומר דרבי חייא לאחר המשנה

ב. אם סדור הסדרים מסודר כהוגן. דעל סדר הפסוק הם נסדרו כדאמרינן בשבת לא ע"א אמר ריש לקיש מאי דכתיב (ישעיה לג ו) והיה אמונת עתיך חוסן ישועות חכמת ודעת וגו' "אמונת" – זה סדר זרעים, "עתיך" – זה סדר מועד, "חוסן" – זה סדר נשים, "ישועות" – זה סדר מיקין, "חכמת" – זה סדר קדשים, "ודעת" – זה סדר

טהרות: סדר המסכיות מה טעם עשו בזה הענין. מפני מה הקדימו מסכת זו ואחרו מסכת זו: כפורים. יומא, היה להם להקדים מסכת שקלים שמן השקלים היו קונים קרבנות צבור של כל השנה והוי תדיר, ואומנם בספרים שלנו שקלים קודמת ליומא אבל בספרים שלהם פסחים ושקלים היו מיד אחר ראש השנה לפני מסכת יומא. ובגוף האגרת משיבם רב שרירא דרבי לא סידר אלא את סדר

שהן מפרשין את עניני המשנה אמאי לא כתבן רבי והלא משום חכמי המשנה הן אמורין.

ד. וכן הברייתות כיצד נכתבו.

ה. וכן התלמוד כיצד נכתב.

ו. ורבנן סבוראי כיצד נסדרו אחר רבינא, ומי מלך אחריהם מראשי הישיבות, וכמה שנים מלכו מאותו הזמן ועד עכשיו.

ו. כיצד נסדרו אחר רבינא. הוא רבינא האחרון שעליו אמרו (בבא מציעא פו ע"א) רב אשי ורבינא סוף הוראה ונפטר בשנת תשפ"ו לשטרות כדאיתא לקמן פרק יט אות ה: ומי מלך אחריהם. מי שמש ראש ישיבה אחרי הסבוראים דרבנן איקרו מלכים כדאמרינן בגיטין סב ע"א אמרו ליה מנא לך דרבנן איקרו מלכים א"ל דכתיב בי מלכים ימלוכו וגו':

כתב את התוספתא יש לנו לשאול מה ראה לכתבה אם לתוספת דברים וכו': והלא משום חכמי המשנה הן אמורין. אילו כתב רבי חייא בתוספתא פירושי משנה שנאמרו ע"י האמוראים לא הוה קשיא אמאי רבי לא קתני להו דרבי לא ראה את האמוראים ולא שמע דבריהם, אבל כל דברי התוספתא דברי תנאים הן וכבר ראה רבי דבריהם ואמאי לא קתני להו במשנה:

פרק ב

תנאים הראשונים

א. תשובה. הכין חזינא דודאי שיתא סדרי משנה כולהון רבינו הקדוש תרצינון כי היכי דגרסי להו הלכתא בתר הלכתא, ואין להוסיף ואין

והאמרו ליה לרבי מאי טעמא קראו לך רבינו הקדוש אמר להו מימי לא נסתכלתי במילה שלי: תרצינון. ישרם כלומר סדרם, וכן כל לשון תריץ שבש"ס לשון יישור וסידור הוא: כי היכי דגרסי להו הלכתא בתר הלכתא. בשביל שיגרסו וילמדו אותם החכמים הלכה אחר הלכה, אבל קודם רבי היה כל אחד מהחכמים מוסיף במשנה ששונה לתלמידיו גם איזה מעשים שראה אצל חכמי הדורות שלפניו וכן היה מוסיף בגירסת המשנה את הראיות לאותה הלכה והיה מוסיף בכל הלכה את המחלוקות פלוני אומר כך ומביא ראיה לדבריו ממקום פלוני ופלוני דוחה ראייתו כך ומביא ראייתו ממקום פלוני כפי שתראה כברייתות המובאות בגמ' וכך היו התלמידים גורסין את המשנה, ובא רבי וניפה את המשנה מן המעשים ומן הראיות ומן המחלוקות עד שנעשתה הלכתא בתר הלכתא, חוץ ממיעוט מקומות שראה בהן צורך גדול להביא את המעשה או את הראיה או את המחלוקת: ואין להוסיף ואין לגרוע. שאילו היה כותב בה כל המעשים שהיו במשנה שלפניו וכל הראיות וכל המחלוקות לא היו

א. הכין. כך, וכל "הכי" שבתלמוד בבלי הוא קיצור של "הכין". כי הבבלים מקצרי לשון היו ומשמטים את האות האחרונה במילה כעין הצרפתים בדורנו כמו "תו" במקום "תוב", "להו" במקום "להון", "בהו" במקום "בהון", "ידעי" במקום "ידעין" וכן הרבה: הכין חזינא. כך ראיתי וקבלתי מרבותי, ומלשון שאמר "חזינא" אתה למד שהיו מונחים בידו רשימות שרשמו הגאונים שהיו לפניו - ואולי אפילו רשימות שרשמו האמוראים - והיו מונחים בספריות שבישיבות, וכך אומר רבנו לקמן פרק כ אות ט שמוענו מן הראשונים וראינו כתוב בספרי זכרונותיהם וכו'. וכך מסתבר שהרי לקמן הוא כותב באיזו שנה נפטר כל חכם וחכם מן האמוראים והסבוראים והגאונים ולא מסתבר שזכר הכל בע"פ, אלא רשימות הניחו לו האמוראים והסבוראים והגאונים שהיו לפניו וכשנשאלה מלפניו שאלה זו חיפש ועיין בהם ועל פיהם כתב תשובתו זאת והיינו דקאמר "וחזינא" כלומר כך ראיתי כתוב. ויש מפרשין חזינא נראה בעיני, ואין נראה בעיני: רבינו הקדוש. הוא רבי כדאמרינן בשבת קיח ע"ב

לגרוע, והכי אמרינן בגמרא דיבמות בפ' הבא על יבימתו מתניתין אימת אתקין בימי רבי.

ב. ודקאמריתו מאי טעמא שבקו רבנן קמאי רובה לבתראי – לאו מילתא היא, דלא שבקו להון קמאי רובה לבתראי אלא כולהון בתראי מילי דקמאי גרסי וטעמיהון מתנו. דהא הלל הזקן כשמינוהו בני בתירא נשיא עליהם, אמר להם מי גרם לכם שאהיה נשיא עליכם עצלות שהיתה בכם שלא שמשותם שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון.

ג. והכין הויה מילתא דראשונים לא איתידעו שמההון אלא שמותם

אומר במשנה זו היו הראשונים שונים מותר: וטעמיהון מתנו. וכן כשהאחרונים שונים במשנתם טעם להלכה מסויימת אין זה טעם שנראה להם מדעתם אלא טעם שקבלו מהראשונים: כשמינוהו בני בתירא. פסחים סו ע"ב: עצלות שהיתה בכם שלא שמשותם שני גדולי הדור וכו'. ומנא ליה דמשום שלא שמשו את שני גדולי הדור ודילמא משום שבני בתירא לא היו חריפים לחדש ולפלפל והלל היה חריף לחדש ולפלפל, אלא מכאן שלא היה אחד מן התנאים מחדש שום דבר מעצמו אלא היה שונה וגורס את משנת הראשונים וטעמיהון כמו שמסרו לו רבותיו וכן האמוראים דברי החכמים שלפניהם היו שונים ולא מדעת עצמן:

ג. לא איתידע שמההון. תנאים אחרונים שהיו מחלוקות ביניהם הוצרכו תלמידיהם

התלמידים יכולין לה והיתה תורה משתכחת מישראל ולפיכך ודאי אין להוסיף עליה ולא לגרוע ממנה, ולכן רבי חייא הוצרך לאסוף את כל מה שלא הכניס רבי למשנה מן המעשים והראיות והמחלוקות הנוגעות למשנה שהיו מתחילה בתוך המשנה, ובספרי הקטן שבו ואחלמה על מסכת קדושין העליתי שהתוספתא שבידנו הנדפסת בסוף הש"ס אינה תוספתא דרבי חייא: והכי אמרינן בגמרא דיבמות. דף סד ע"ב ולפנינו הגירסא נכדי מתניתין מאן תקין רבי:

ב. כולהון בתראי מילי דקמאי גרסי. כל התנאים האחרונים דברי הראשונים ומשנתם היו גורסין ולא חידשו דבר מעצמם וכשנחלקו רבי יהודה ורבי מאיר רבי יהודה אוסר ור"מ מתיר כך נחלקו רבי יהודה ואמר במשנה זו היו הראשונים שונים אסור ור"מ

של נשיאים ושל אבות בית דין בלבד, משום דלא הוה מחלוקת ביניהון אלא כל טעמי דאורייתא ודמשנה הוו ידעין להון ידיעה ברורה, ותלמודא נמי הוה ידיע להון ידיעה ברורה והוו האוי במשנתן הויי ודקדוקי על כל דבר ודבר שמתחדש.

ד. דהא תנו רבנן ביש נוחלין ומנחילין, שמונים תלמידים היו לו להלל הזקן, שלשים מהן ראויים שתשרה עליהן שכינה כמשה

מפרשים עליהן לא שנו וכו' חסורי מחסרא וכו' עכ"ל וקשה בעיני הלא כיון דלא היה להם נוסח קבוע למשנה אלא כל רב שונה לתלמידיו באיזה לשון שירצה א"כ מה שייך לדקדק במשנה חסורי מחסרא אי מחסרא היא את הוא דחסרית לה ועוד אי מחסרא היא למה תלמדם בלשון חסרה ותחזור ותאמר להם דחסרה היא יש לך לשנות להם בלשון שאינה חסירה ולא תצטרך לומר להם חסורי מחסרא, וצריך לומר דהרשב"ם לא ס"ל כרב שרירא גאון אלא סבר שדורות הראשונים של תנאים היה להם נוסח משנה קבוע, והיינו כשיטת רב סעדיה גאון ודלא כרב שרירא גאון: והוה האוי. היו מקשים במשנתן כמה קושיות כגון א"כ למאי אתא קרא וכיו"ב. והוה האויי ומקשים קושיות: על כל דבר ודבר במשנה: שמתחדש. לנו, כלומר כל דבר ודבר שמתחדש לנו הם כבר ידעוהו מתוך הוויות ודקדוקים שהיו מקשים ומדקדקים במשנה:

ד. ביש נוחלין. בבא בתרא קלד ע"א:

להזכיר שמותיהם לומר פלוני אמר כך ופלוני חולק עליו ואמר כך, אבל תנאים הראשונים מתוך שלא היתה מחלוקת ביניהם לא הוצרכו תלמידיהם להזכיר שמותיהם ומתוך כך נשכחו שמותיהם ואבדו מאתנו: אלא שמותם של נשיאים ושל אבות בית דין בלבד. שרק מחלוקת אחת היתה בעם ישראל והיא בענין קרבנות שמביאין ביו"ט שהנשיאים ואבות בתי הדין שבכל דור ודור נחלקו אם סומכין עליהן ביו"ט או אין סומכין עליהן כדתנן בחגיגה טז ע"א, וכיון שנחלקו בזה הנשיאים עם אבות בתי הדין הוצרכו התלמידים הבאים אחריהם להזכיר שמותיהם זה אומר כך וזה אומר כך ומתוך כך נשמרו שמותיהן: ידיעה ברורה. בלא מחלוקת: ותלמודא. כלומר ראיות והוכחות, כל הלכה שבמשנה היה הרב מלמדה לתלמידיו עם הראיות וההוכחות לאותה הלכה אם מן המקרא או ממדרש המקרא כגון כלל ופרט וכיו"ב וזהו תלמוד שלהם. ובבבא בתרא קלד ע"א פירש רשב"ם דתלמוד היינו סברת המשניות כעין שאנו

רבינו, שלשים ראויים שתעמוד להם חמה כיהושע, עשרים בינוניים, גדול שבכולן יונתן בן עוזיאל קטן שבכולן רבן יוחנן בן זכאי. אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא משנה ותלמוד הלכות והגדות דקדוקי תורה דקדוקי סופרים וקלין וחמורין וגזירות שוות ותקופות וגימטריאות וממשלות כוכבים וממשלות שועלים שיחת דקלים ושיחת שדים ושיחת מלאכי השרת. ודבר גדול ודבר קטן, דבר

הכובס ובינתיים שלא יכעס היה הכובס ממתיק את זמנו במשלים, וי"מ דכובס כיון שעסקו עם הנשים לכן היו החכמים אוספין אותן - ואת שאר בעלי אומנויות שעסקו עם הנשים - לעתים מזומנות לומר לפנייהם משלים מענין העבירות להרחיקם מהם, ויש מפרשים דהחכמים בעלי המוסר הם הנקראים כוכבים לפי שבמשליהם ומוסריהם הם מכבסין ומלבינים את לבותיהן של ישראל כדכתיב (ירמיה ב כב) כי אם תכבטי בנתר ותרבי לך בורית נכתם עוונך לפני: שיחת דקלים. האילנות כיון שחיים לאורך זמן יותר מן האדם לכן נסיונם רב ויודעין הרבה והיודע שיחתן לומד מהן. ובכל אילנות מיירי כדכתיב בשלמה (מלכים א ה יג) וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יצא בקיר, והא דנקט הכא דקלים היינו משום שהדקל דרכו להאריך ימים יותר משאר אילנות והבא ללמוד מן האילנות ילמד מן הדקלים: ושיחת שדים. להשביעם ונפקא מינה לעשות קמיע לרפואה עכ"ל הרשב"ם בבא בתרא קלד ע"א: ושיחת מלאכי השרת. להשביעם עכ"ל הרשב"ם שם:

הלכה למשה מסיני כגון גוד ולבוד ודופן עקומה וכו' לשון רש"י סוכה כח ע"א: והגדות. מדרשי פסוק כגון תנחומא וב"ר ויקרא רבה עכ"ל הרשב"ם בבא בתרא קלד ע"א: דקדוקי תורה. וי"ו דוזה לכם הטמא דמרבין מיניה דם השרץ עכ"ל הרשב"ם שם: דקדוקי סופרים. שהוסיפו לדקדק אחר מעשה הבריות ולהחמיר ולעשות סייג ואזניים לתורה וגזרו גזירות להרחיק את האדם מן העבירה וכו' עכ"ל רש"י סוכה כח ע"א: קלין וחמורין. מידת קל וחומר שהיא מ"ג מידות שהתורה נדרשת בהן: תקופות. חישוב הלוח חמה ולבנה לידע לקבוע את המועדים ולעבר את השנים: גימטריאות. כמה הלכות נלמדו מן הגימטריא כגון סתם נזירות שלשים יום דכתיב בנזיר "קדוש יהיה" "יהיה" בגימטריא שלשים: ממשלות כוכבים. משלים מענייני הכוכבים ללמוד מהם מוסר לבני אדם: ממשלות שועלים משלים מענייני השועלים, ויש גורסין משלות. ובגמרא דידן משלות כוכבים במקום משלות כוכבים יש מפרשין אדם מוסר בגדו לכובס ולמחר בא ליטול בגדו ועדיין לא יבש והוא ממתין אצל

גדול מעשה מרכבה, ודבר קטן הויי דאביי ורבא. להודיעך דאפילו הויי דאביי ורבא לא מדעתיהו הוא אלא כולהון נהירן לראשונים.

א. וכמה דהוה בית המקדש קיים כל חד וחד מרבנותא הוה מגמר להו לתלמידיה טעמי אורייתא ודמשנה ודתלמוד במילי דמחבר להון בשעתיה ומורו לתלמידיהו כי היכי דחזי, והות נפישא חכמה ולא הו צריכין לטרחי אחריני, וההיא פלוגתא דסמיכה בלחוד היא דהות ביניהון. וכד אתו שמאי והלל נמי בתלת מילי בלחוד הוא דאיפליגו דאמרינן אמר רב הונא בג' מקומות נחלקו שמאי והלל.

כשנתמעטה החכמה ורבו המחלוקות לא יכלו עוד החכמים לסדר בעצמם נוסח המשנה והוצרכו לטרחי אחריני שיבוא רבי ויטרח בשבילם לסדר להם נוסח המשנה. ומורי הרב זצ"ל פירש לא הוצרכו אלא ללמוד את המשנה עצמה ולזכרה אבל לא היו צריכין ללמוד את המחלוקות זה אומר כך ומביא ראיה לדבריו ממקום פלוני וזה אומר כך ומביא ראיתו ממקום אחר, שהרי באותו זמן עדיין לא היו מחלוקות. אבל בדורות האחרונים הוצרכו לטרחי אחריני כלומר מלבד המשנה עצמה היו צריכין נמי ללמוד כל המחלוקות שהיו בענייני המשנה וראיותיהם ודחיות שדחו אותם בעלי הפלוגתא: פלוגתא דסמיכה. חגיגה טז ע"א: אמר רב הונא. שבת טו ע"א:

מעשה מרכבה. שביחזקאל עכ"ל הרשב"ם: הויי דאביי ורבא. לפנינו בגמרא הויות ופירש רשב"ם שהקשו משניות וברייתות טובא ותירצום עכ"ל:

א. במילי דמחבר להון בשעתיה. במילים שאומר ומנסח באותה שעה כי לא היה נוסח מחייב. מחבר לשון דיבור הוא כמו (איוב טז ד) אחבירה עליכם במילים: ומורו לתלמידיהו הרבנים היו מורים לתלמידיהם כי היכי דחזי כל חד מינייהו, ויותר נכון לגרוס "ומורי לתלמידיה" כי היכי דחזי: ולא הו צריכי לטרחי אחריני. לא היו צריכין שיבוא חכם גדול ויטרח לפניהם לסדר להם נוסח המשנה אלא כל חכם היה מסדר לפני תלמידיו נוסח כפי הנראה לו, אבל

פרק ג

תנאים – דור ראשון לחורבן

א. וכיון דחרב בית המקדש אזלו לביתר וחריב נמי ביתר ואתבדרו לכל צד, ומשום הנך מהומות ושמדים ושגושים וצרות שהיו באותו זמן לא שמשו התלמידים כל צרכן ונפישו מחלוקות. מן כד נח נפשיה דרבן יוחנן בן זכאי והוה רבן גמליאל והוה נמי עדין רבי דוסא בן הרכינס ואחריני נמי מהנך ראשונים, הות פלוגתא בין בית שמאי ובית הלל. ואע"ג דאידחו ב"ש ונקבעה לכל הלכה כב"ה, היתה פלוגתא בדורו של רבן גמליאל בדברים אחרים בין רבי אליעזר דהוא שמותי ורבי יהושע דאינון תלמידי רבן יוחנן בן זכאי.

ב. והווי נמי בההוא דרא רבי יוסי הגלילי ורבי אלעזר בן עזריה ורבי יוחנן בן נורי ורבי יוחנן בן ברוקא ורבי חנינא בן תרדיון ורבי

א. ואתבדרו. נתפזרו: שגושים. מהומות דכתיב (דברים ז כג) והמם מהומה גדולה ומתרגמינן וישגשינן שיגוש רב, ויש גורסין ושמדים ושיבושים ואינו אלא שיבוש: הות פלוגתא בין בית שמאי ובית הלל כמה שנים ואע"ג דלבסוף אידחו ב"ש ונקבעה "לכל" הלכה כב"ה היינו אפילו לתלמידי בית שמאי דתנן בברכות י ע"ב אמרו לו כדאי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי ב"ה ואע"ג דרבי טרפון מב"ש הוא היה אסור היה לו לעבור על דברי ב"ש אלמא נקבעה הלכה לכל לעשות כב"ה ואפילו לתלמידי ב"ש: רבי אליעזר דהוא שמותי. שבת קל ע"ב כלומר מנודה הוא שמפני שהרבה לחלוק עם החכמים נידוהו כדאיתא בב"מ נט ע"ב כך פירש"י בשבת, ובירושלמי מפרש שמותי הוא מתלמידי בית שמאי הוא עיין רש"י שבת קל ע"ב ד"ה שמותי הוא. הא דקאמר רבי אליעזר דהוא שמותי לפי שהיו עוד תנאים אחרים בשם אליעזר כגון רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי ורבי אליעזר בן יעקב ורבי אליעזר בן מהבאי:

לעשות כב"ה ואפילו לתלמידי ב"ש: רבי אליעזר דהוא שמותי. שבת קל ע"ב כלומר מנודה הוא שמפני שהרבה לחלוק עם החכמים נידוהו כדאיתא בב"מ נט ע"ב כך פירש"י בשבת, ובירושלמי מפרש שמותי הוא מתלמידי בית שמאי הוא עיין רש"י שבת קל ע"ב ד"ה שמותי הוא. הא דקאמר רבי אליעזר דהוא שמותי לפי שהיו עוד תנאים אחרים בשם אליעזר כגון רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי ורבי אליעזר בן יעקב ורבי אליעזר בן מהבאי:

אלעזר חסמא ואבא חלפתא ורבי יוסי בן קסמא, ולפניהם שמעון בן עזאי ושמעון בן זומא ורבנן אחרני נפיש דהו בההוא דרא.

ג. ושניים להם שהיו תלמידים וחברים והיו בימיהם כגון רבי עקיבא ורבי אלעזר המודעי ורבי יהודה בן בבא ורבי ישמעאל, ועד אותה שעה היה רבי יהודה בנציבין ואע"פ שהיה רבי יהודה בנציבין בזמן הבית היה עדיין אחר חורבן הבית שם.

ד. וזמן חשוב היה שהוא אחר שקיטתן מחורבן הבית, ובאותו זמן ישבו לאחוז הלכותיהן שהיו כאילו אבודות בשיגוש והשמד ומחלוקת

יהודה. בן בתירא: בנציבין עד היום היא קרויה בשם זה והיא בגבול סוריה טורקיה בהרי הכורדים סמוך לעיר קמישלי: ואע"פ שהיה רבי יהודה בנציבין בזמן הבית היה וכו' כלומר אע"פ שרבי יהודה בן בתירא היה קיים בזמן הבית כדמוכח ממעשה דההוא ארמאה דהוה אכל פסחים בירושלים (פסחים ג ע"ב), לא תימא כשנחרב הבית כבר נפטר אלא עדיין היה חי כדמוכח מפסחים קט ע"א תניא רבי יהודה בן בתירא אומר בזמן שבית המקדש קיים וכו' ועכשיו שאין בית המקדש קיים אין שמחה אלא בין שנאמר ויין ישמח לבב אנוש:

ד. שהיו כאילו אבודות. שתחילה חשובם לאבודות שחשבו שנשתכחו מהם ולא יהיה מי שזוכרם היטיב לקובעם לדורות: בשיגוש. במהומה ובבהלה:

ב. ולפניהם שמעון בן עזאי וכו'. כלומר שמעון בן עזאי ושמעון בן זומא באותו דור לא הו רבנן אלא עדיין היו תלמידים שהיו יושבין ללמוד תורה לפני אותם חכמים שנזכרו לעיל, והא דקאמר ולפניהם שמעון וכו' ולא קאמר ותלמידיהם שמעון וכו' זה עפ"י מ"ש בסנהדרין יז ע"ב דכל מקום דקתני דנין לפני חכמים מדובר בשמעון בן עזאי ושמעון בן זומא וחסנן המצרי וחסנא בן חכנאי.

ג. ושניים להם. אף על גב דהיו בדורם של רבי יוסי הגלילי ורבי אלעזר ב"ע וכל אלו שהוזכרו בסעיף יא אעפ"כ לא היו חשובים כמותם ממש אלא היו שניים להם כלומר פחותים מהם, שהיו תלמידים וחברים אבל היו עדיפי מבן עזאי ומבן זומא שכן עזאי ובן זומא היו תלמידים ממש ורבי עקיבא ורבי אלעזר המודעי וכו' היו תלמיד חבר: היה רבי

בית שמאי ובית הלל. והווי נפישו רבנן בההוא עידנא, מנהון איכא רבוותא דאית להו ספסלי בי מדרשא ויתבי בהו ומנהון איכא רבנן אחריני דיתבי קדמיהון. דביומא דאיתוקם רבי אלעזר בן עזריה אמרינן ההוא יומא אתוספו כמה ספסלי בי מדרשא, ואמר רבי יוחנן פליגי בה אבא יוסי בן דוסתאי ורבנן חד אמר ד' מאה ספסלי וחד אמר שבע מאה ספסלי כדאיתא בברכות, וכד איתוסף הכי כמה הוה העקר.

איכא רבנן אחריני דיתבי קדמיהון על הארץ ולא היה להם ספסל לישב עליו שעדיין לא הגיעו לידי כך וכן תמצא בבבא מציעא פד ע"ב: אבא יוסי. לפנינו אבא יוסף: ומנהון איכא רבנן אחריני דיתבי קדמיהון. והיו תלמידים או תלמידים חברים: כדאיתא בברכות. כח ע"א: וכד איתוסף הכי כמה הוה העקר. בדרך כלל אין התוספת מרובה על העיקר (עיין ירושלמי עירובין פ"ה ה"א, ועיין רש"י ב"מ צב ע"א ד"ה דמר סבר) אלא העיקר מרובה על התוספת וכיון שכל כך הרבה היתה התוספת - ד' מאה ספסלי או ז' מאה ספסלי - שער בנפשך כמה היה העיקר:

מנהון איכא רבוותא דאית להו ספסלי בי מדרשא. בכל בי מדרשא היה ראש ישיבה אבל היו עוד חכמים אחרים שהיו מלמדים בבית המדרש וחוזרין עם התלמידים על שיעורו של ראש הישיבה ולכל אחד מהם היו ספסלים שהיו התלמידים יושבין עליהן לזה עשרה ספסלין ולזה מאה וכיו"ב ויתבי בהו תלמידים: ומנהון איכא רבנן אחריני דיתבי קדמיהון חכמים שלא היו מלמדין בבית המדרש אלא היו כחברין היושבין לפני החכמים ללמוד תורה כך פירשו החברים, ולי נראה דהכי פירושו מנהון איכא רבוותא דאית להו ספסלי בי מדרשא אלו תלמידים ותיקין שהיו מתקינים להם ספסל לישב עליו ומנהון

פרק ד

תנאים – דור שני לחורבן

א. ומסר רבי עקיבא את עצמו להריגה – אחר שנפטר רבי יוסי בן קסמא ונהרג רבי חנינא בן תרדיון ונתמעטה החכמה אחריהם – והעמיד רבי עקיבא תלמידים הרבה. והוה שמדא על התלמידים של רבי עקיבא, והות סמכא דישראל על התלמידים שניים של רבי עקיבא. דאמור רבנן שנים עשר אלף זוגות תלמידים היו לו לרבי עקיבא מגבת ועד אנטיפטרס וכולם מתו מפסח ועד עצרת והיה העולם שמם והולך, עד שבא רבי עקיבא אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם,

נפטר מתוך חולי והלכו כל גדולי רומי לקברו והספידוהו הספד גדול במסכת ע"ז יח ע"א: ונהרג רבי חנינא בן תרדיון. ע"י הרומיים נהרג לפי שהיה מקהיל קהילות ברבים ומלמדם תורה כדאיתא בע"ז יח ע"א, והוא מעשרה הרוגי מלכות: והעמיד רבי עקיבא תלמידים הרבה וכו'. כלומר וקודם שנהרג כבר העמיד רבי עקיבא תלמידים הרבה וכו': והות שמדא על התלמידים היתה גזירה מן השמים על התלמידים הראשונים של רבי עקיבא וכולם מתו מיתה רעה דהיינו אסכרה: והות סמכא דישראל על התלמידים שניים של רבי עקיבא היו עיני כל ישראל נשואות לתלמידים השניים של רבי עקיבא שהם יחדשו את התורה בישראל ויעשו שלא תשתכח חלילה תורה מישראל: דאמור רבנן שנים עשר אלף וכו'. יבמות סב ע"ב:

א. ומסר רבי עקיבא את עצמו להריגה. גזרו הרומאים שלא יעסקו בתורה ואעפ"כ הקהיל רבי עקיבא קהילות ברבים ולמדם תורה ותפסוהו והרגוהו כדאיתא בברכות סא ע"ב, להכי קאמר "מסר" עצמו להריגה שהיה יכול ללמוד תורה וללמדה בסתר והוא הקהיל קהילות ברבים וידע שיתפסוהו ויהרגוהו. והוא מעשרה הרוגי מלכות: אחר שנפטר רבי יוסי בן קיסמא. לא הרגוהו הרומיים אלא מעצמו נפטר, אהבוהו גדולי רומי לפי שהיה אומר לישראל אומה זו של רומיים מן השמים המליכה שהרי החריבה את ביתו ושרפה את היכלו והרגה את חסידיו ואיבדה את טוביו ועדיין היא קיימת, והיה מורה לחכמים שלא לעסוק בתורה בינתיים ולא להקהיל קהילות עד יעבור זעם וכוונתו היתה לשם שמיים כדי שלא יהרגו הרומיים את חכמי ישראל, ולסוף

רבי מאיר ורבי יוסי רבי יהודה ורבי שמעון ורבי אלעזר בן שמוע והם העמידוה באותה השעה.

ב. ורבי מאיר הוה גמיר וחרוף ומחדד טפי מכולהון, וסמכו רבי עקיבא אע"ג דיניק הוה. וסמכינהו לשארא בתר רבי עקיבא רבי יהודה בן בבא והדר סמכיה לרבי מאיר, דאמרינן אמר רב יהודה אמר רב ברם זכור אותו האיש לטוב ורבי יהודה בן בבא שמו שאלמלא הוא בטלו דיני קנסות מישראל שפעם אחת גזרה מלכות הרשעה על ישראל שכל הסומך יהרג וכל הנסמך יהרג ועיר שסומכין בה תחרב ותחום שסומכין בו יעקר, מה עשה רבי יהודה בן בבא? הלך וישב לו בין שני הרים גדולים בין שתי עיירות גדולות בין אושא לשפרעם וסמך שם חמישה זקנים רבי מאיר ורבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון

על כרחך מפני שהיה גמיר וחרוף טפי מכולהו: אע"ג דיניק הוה. דאמרינן בגמרא סנהדרין יד ע"א דתחילה סמכו ר"ע ולא קבלוה והיינו משום שהיה ניק וכשגדל סמכו רבי יהודה בן בבא וקבלוה כדמפרש ואזיל: וסמכינהו לשארא בתר רבי עקיבא רבי יהודה בן בבא. כלומר אחר שסמך ר"ע את ר"מ סמך רבי יהודה בן בבא את שאר תלמידי ר"ע השניים: והדר סמכיה לרבי מאיר. יחד עם שאר התלמידים סמך רבי יהודה בן בבא אף את רבי מאיר אע"ג שכבר נסמך ע"י רבי עקיבא: בטלו דיני קנסות מישראל. שאין דנים דיני קנסות אלא דינים מוסמכים: בין שני הרים גדולים. נמצא ההרים הם תחום אותו מקום ואין המלכות יכולה לעקור תחום זה

ב. ורבי מאיר הוה גמיר וחרוף. כדאיתא בסנהדרין כד ע"א כל הרואה את רבי מאיר בבית המדרש כאילו עוקר הרי הרים וטוחנן זה בזה, וכן אמר רבי (עירובין יג ע"ב) האי דמחדדנא מחבראי דחזיתיה לרבי מאיר מאחורי ואילו חזיתיה מקמיה הוה מחדדנא טפי משמע שמידה זו היתה ברבי מאיר שהיה מחודד וחרוף ביותר עד שאפילו מי שרואהו נדבק בו מידה של חידוד וחרפות: טפי מכולהון. שהרי הזכירוהו ראשון עד שבא ר"ע אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם רבי מאיר ורבי יוסי וכו', ועוד שלא מינו אחד מהם להיות חכם הישיבה אלא את רבי מאיר כדאמר לקמן, ועוד למה סמך רבי עקיבא רק את רבי מאיר ולא את שאר התלמידים אלא

ורבי אלעזר בן שמוע, ורב אויא מוסיף אף רבי נחמיה. ומקשינן והאמר רבה בר בר חנא אמר רבי יוחנן כל האומר רבי מאיר לא סמכו רבי עקיבא אינו אלא טועה, ומסקינן סמכיה רבי עקיבא ולא קבלוה דיניק הוה והדר סמכיה רבי יהודה בן בבא וקיבלוה.

ג. ובהדין דרא הוה רבן שמעון בן גמליאל נשיא ועלה רבי נתן מבבל והיה אב בית דין, כדמפרש בגמרא דהוריות אמר לו רבן שמעון בן גמליאל

נכנס כל העם עומדים ואין יושבין עד שיאמר להם שבו, כשאל בית דין נכנס עושין לו שורה אחת מכאן ושורה אחת מכאן (אין עומדין מפניו אלא שורה שמימינו ושורה שמשמאלו אבל כל העם יושבין) עד שישב במקומו, כשחכם נכנס אחד עומד ואחד יושב עד שישב במקומו. ואמר רבי יוחנן בימי רשב"ג נשנית משנה זו שבאותו זמן היה רשב"ג נשיא ורבי נתן אב"ד ורבי מאיר חכם וכשהיה נכנס רשב"ג לבית המדרש היו קמים כולם מלפניו וכן כשהיו נכנסים רבי נתן ורבי מאיר היו עומדין כל העם, אמר רשב"ג האם ראוי שלא יהיה היכר בין כבודי לכבודם ומשום כבוד הנשיאות עשה ולא לכבוד עצמו דרש, עמד ותיקן את הברייתא הזו ששנינו לעיל כשהנשיא נכנס כל העם עומדין ואין יושבין עד שאומר להם שבו כשאל ב"ד נכנס עושין לו שורה מכאן ושורה מכאן וכו' ונמצא כל העם מכיר בין נשיא לאב בית דין ובין אב בית דין לחכם. למחר כשנכנסו רבי נתן ורבי מאיר

כפי שגזרה שתחום שסומכין בו יעקר: רבה בר בר חנא. לפנינו חנה היא אחותו של רבי חייא: כל האומר רבי מאיר לא וכו'. היו שהסיקו דכיון דאמרינן דרבי יהודה בן בבא סמך את רבי מאיר א"כ ודאי רבי עקיבא לא סמכו דאי הוה סמכו רבי עקיבא למה יחזור רבי יהודה בן בבא ויסמכנו, לפיכך דרש להם רבי יוחנן כל האומר רבי מאיר לא סמכו רבי עקיבא אינו אלא טועה: ולא קבלוה דיניק הוה. וכן פירש"י דמשום דהוה יניק לכך לא קיבלוה, דכיון דקבלו מרבי יהודה בן בבא ודאי היו מקבלים מרבי עקיבא דעדיף מיניה אלא ודאי משום דרבי עקיבא סמכו כד הוה יניק לכך לא קבלוה אבל רבי יהודה בן בבא סמכו כשהיה זקן כדאמרינן "וסמך שם חמישה זקנים":

ג. ובהדין דרא. וכזה הדור: כדמפרש בגמרא דהוריות. יג ע"ב: אמר לו רבן שמעון בן גמליאל וכו'. הכי איתא התם ת"ד כשהנשיא

לרבי נתן נהי דאהני לך קמרא דאבוך לשוויך אב ב"ד למהוי

שלמדו והיו זורקין את הפתק דרך חלון בית המדרש, קושיא שידע רשב"ג לתרצה היה מתרצה וקושיא שלא ידע לתרצה היו הם כותבין את התירוץ בחוץ ע"ג פתק וזורקין את הפתק לבית המדרש. אמר להם רבי יוסי ליושבי בית המדרש תורה מבחוץ ואנו מבפנים? או יכנסו הם לכאן או נצא כולנו לישב עמהם בחוץ, הסכים רשב"ג להחזירם אבל קנסם שמעתה לא יאמרו דבר הלכה בשמם. אלא כשירצו להזכיר הלכה משמו של רבי מאיר יאמרו אחרים אמרו כך וכך וכשירצו להזכיר הלכה משמו של רבי נתן יאמרו יש אומרים כך וכך. לסוף הראו להם - לרבי מאיר ולרבי נתן - בחלום שצריכין הם לילך ולפייס את רשב"ג מפני שלא לכבודו עשה אלא לכבוד הנשיאות, רבי נתן שמע לחלום והלך ופייס את רשב"ג אבל רבי מאיר לא הלך לפייסו כי אמר דברי החלומות לא מעלין ולא מורידין. כאשר בא רבי נתן אצל רשב"ג לפייסו אמר לו רשב"ג נהי דאהני לך קמרא דאבוך למהוי אב ב"ד למיהוי נשיא מי אהני לך רבי נתן מבבל עלה ואביו שימש ראש הגולה בבבל וראשי הגולה היו נוהגין ללבוש קמרא והוא אבנט של זהב וזה היה סימן היכר לראש הגולה לפיכך כשעלה רבי נתן הועילה לו זכות אביו שהיה ראש הגולה ומינוהו אב בית דין והיינו דקאמר ליה נהי דאהני לך קמרא דאבוך למהוי אב ב"ד אומנם הועילה לך קמרא דאבוך שימנוך אב ב"ד אך

לבית המדרש וראו שאין כל העם קם לפנייהם כמו שהיו רגילין, שאלו מפני מה שינו מנהגם, אמרו להם כך תיקן רשב"ג. אמר לו רבי מאיר לרבי נתן נעשה איזה דבר משום כבודנו, אמר לו מה נעשה, אמר לו למחר כשיבא רשב"ג לבית המדרש נאמר לו שידרוש לנו במסכת עוקצין והוא אינו בקי בה ומתוך שלא ידע לדרוש בה נאמר לו כתוב מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו למי נאה למלל גבורות ה' למי שיכול להשמיע כל תהלתו לדרוש בכל התורה ואתה אינך יודע לדרוש בעוקצין ונעבירנו מן הנשיאות, ואתה תמונה לנשיא ואני לאב ב"ד. שמע את דבריהם רבי יעקב בן קרשי אמר בלבו חס ושלוש מחר יבוא רשב"ג לבית המדרש ויתבייש, הלך וישב מאחורי עלייתו של רשב"ג והיה שונה שם מסכת עוקצין בקול וחוזר עליה כמה פעמים, שמעו רשב"ג והבין מה היו רוצין לעשות לו למחר, לכן נתן דעתו והקשיב היטיב לגירסת רבי יעקב בן קרשי עד שלמד היטיב כל מסכת עוקצין. למחר כשנכנס לבית המדרש, אמרו לו רבי מאיר ורבי נתן ידרוש לנו הנשיא במסכת עוקצין עמד ודרש להם. לאחר הדרשה אמר להם אם לא הייתי יודעה הייתם מביישים אותי ציוה והוציאום אל מחוץ לבית המדרש, והיו כל העם יושבין בפנים ורבי נתן ורבי מאיר עומדין בחוץ ומקשיבין יום יום לשיעור. בכל יום היו כותבין ע"ג פתק קושיות על מה

נשיא מי אהני לך. ורבי מאיר היה חכם הדור, כדמפרש התם כד הוו עיילי רבי נתן ורבי מאיר לבי מדרשא הוה קימא כולה מתיבתא מקמייהו.

ד. והוו נמי חכמים גדולים בההוא דרא דרביצו אורייתא תדירא, כגון רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא, ורבי יהושע בן קרחא, ורבי אלעזר בן יהודה, ורבי שמעון בן יהודה, ורבי אלעזר ברבי שמעון, ורבי יעקב איש כפר חיטיא, ורבי פרידה, ורבי פדת קדמאה, ורבי זכריה בן הקצב, ורבי מתיא בן חרש, ואלעזר בן ירמיה, וחנן בן פנחס, ואבא חנן, ופלמו, וסומכוס, ורבי שמעון בן אלעזר, ורבי חנינא בן גמליאל, ורבי יהודה בן

הקצב. נזכר ג' פעמים במשנה, כתובות כז ע"ב סוטה כז ע"ב ועדות פ"ח מ"ב: רבי מתיא בן חרש. נזכר ג' פעמים במשנה, יומא פג ע"א פעמיים ואבות פ"ד מט"ו, וכן נזכר הרבה במסכתות קטנות ובברייתות: אלעזר בן ירמיה. נזכר בסוטה ד' ע"א ובתוספתא דסוטה פ"א ה"ב: חנן בן פנחס. נזכר בקדושין עב ע"ב ובתוספתא דסוטה פ"א ה"ב: ואבא חנן. נזכר ביומא ג' ע"ב ויבמות מח ע"ב ודף סד ע"א ודף צה ע"ב ועוד: ופלמו. נזכר בברכות מח ע"ב ופסחים ח ע"ב ועוד, ובכולם בספרים שלנו פלימו: רבי חנינא בן גמליאל ורבי יהודה בן גמליאל אחי רשב"ג היו, נזכרו הרבה בש"ס. רבי חנינא בן גמליאל הוא בכור בניו דרבן גמליאל והיה ראוי לנשיאות לפני רשב"ג אלא שנפטר צעיר בעוד אביו חי ולא זכה לנשיאות ומינו את רשב"ג אחיו עיין ב"ק

האם בשביל שאביך היה ראש גולה ראוי אתה להיות נשיא והלא הנשיאות ירושה היא מאבותי ואיך נתחברת לרבי מאיר להעבירני מן הנשיאות ולהיות אתה נשיא במקומי:

ד. דרביצו אורייתא תדירא. שלימדו תורה באופן קבוע: ורבי יהושע בן קרחא. לפנינו קרחא בה' אבל בתוספתא ובמדרשים קרחא בא': רבי יעקב איש כפר חיטיא. נזכר בחגיגה ה ע"ב: רבי פרידה. אצלנו פרידה בא': ורבי פדת קדמאה. לפי שהיה רבי פדת אחר דהוי תלמידו של רבי יוחנן והוא אמורא קאמר רבי פדת "קדמאה", ורבי פדת קדמאה לא נזכר בש"ס ומהיכן ידע רב שרירא שהיה תנא כזה בדורו של רשב"ג, אלא שהיו לרב שרירא רשימות מן האמוראים שקדמוהו כמו שכבר כתבנו לעיל פרק ב אות א: רבי זכריה בן

גמליאל, ורבי אלעזר בן תדאי, ורבי פנחס בן יאיר, ורבי יעקב בן דוסא, ואיסי בן יהודה, ורבי חנינא בן חכינאי, ורבי ישבב הסופר, ורבי אלעזר הקפר, ורבי ראובן האיצטרובלי, וחכמים שעמהם.

חנינא בן חכינאי. נזכר במשנה כלאים פ"ד מ"ח ובאבות פ"ג מ"ד ובמנחות סב ע"א ובגדה נב ע"א: רבי ישבב הסופר. נזכר במשנה חולין דף לב ע"א ונזכר הרבה בתלמוד ובכל מקום בש"ס קורהו רבי ישבב ואינו קורהו הסופר אבל במדרשים קורהו הסופר עיין איכה רבה פרשה ב ד"ה בלע ה', היה מעשרת הרוגי מלכות: רבי אלעזר הקפר. נזכר הרבה בתלמוד ובמדרשים: רבי ראובן האיצטרובלי. נזכר במו"ק יח ע"ב ונקרא שם רבי ראובן "בן" איצטרובלי, ובמעילה יז ע"א ושם רבי ראובן "בן איצטרובלי":

פג ע"א: רבי אלעזר בן תדאי. נזכר בשבת קכג ע"א ובירושלמי עירובין פ"ו ה"ה ועוד: רבי יעקב בן דוסא. לא מצאתיו ואף בזה צריך לומר דרב שרירא מצאו ברשימות שהשאירו לו האמוראים וסבוראים ראשי הישיבה שלפניו. ויש גורסין רבי עקיבא בן דוסא ואף אותו לא מצאתי. ויש גורסין רבי יוסי בן דוסא ונזכר בויקרא רבה פרשה יז במדרש ה ובמדרש שכל טוב בראשית פרק לב ד"ה וישאל יעקב, מיהו התם נראה שהוא אמורא מבעלי אגדה שבארץ ישראל: ואיסי בן יהודה. נזכר הרבה בבבלי ובירושלמי ובמדרשי הלכה: ורבי

פרק ה

תנאים – דור שלישי לחרבן

דורו של רבי

א. וכל ימיו של רבן שמעון בן גמליאל גדל רבינו הקדוש בנו לתלמוד תורה. דקאמרינן כד הווי יתבי רבן שמעון בן גמליאל ורבי יהושע בן קרחה אספסלי הווי יתבי קמייהו רבי ורבי אלעזר ברבי שמעון, הווי מקשו ומפרקי, אמרו מימיהם אנו שותים והם יושבין על גבי קרקע? בנו להו ספסלי ואסקינהו.

ב. ושמש רבי אותם החכמים. דאמר רבי כשהיינו למדין תורה אצל רבי שמעון בתקוע וכו', והלכתא דמתניתין מנהון גמר דאמרינן ביבמות אמר רבי כשהלכתי ללמוד תורה אצל רבי אלעזר בן שמוע חברו עלי תלמידיו כתרנגולין של בית בקיא ולא הניחוני ללמוד אלא דבר אחד

קטן הייתי וקרתייה למעלה מרבי יהודה, וכן למד אצל רבי מאיר כדאמר בעירובין יג ע"א אמר רבי האי דמחודדנא מחבראי דחזיתיה לרבי מאיר מאחוריה ואמנם בחידושי קדושין כתבתי דלאו רבי הוא אלא רב: דאמרינן ביבמות. פד ע"א: חברו עלי תלמידיו כתרנגולין של בית בקיא וכו'. לפי שרבי היה לומד אצל חכם זה וחוזר ולומד אצל חכם אחר ושוב עוזבו והולך ללמוד אצל אחרים, לכן כשבא ללמוד אצל רבי אלעזר בן שמוע לא הניחוהו

א. דקאמרינן. בבא מציעא פד ע"ב: הווי מקשו ומפרקי. רבי ורבי אלעזר ברבי שמעון היו מקשים ומכל החכמים שישבו שם לא היה מי שידע להשיבם אלא הם עצמם היו חוזרין ומעיינין ומשיבין על קושיותיהם:

ב. אותם החכמים. חמשת תלמידי רבי עקיבא השניים שנזכרו לעיל פרק ד אות א: דאמר רבי וכו'. שבת קמז ע"ב: כשהיינו למדין תורה אצל רבי שמעון. וכן למד אצל רבי יהודה כדאמר במגילה כ ע"א אמר רבי

במשנתנו אנדרוגינוס חייבין עליו סקילה כזכר.

ג. וכד מלך רבי בתר אבוה הוו בהדי בנוהי של אותן החכמים, כגון רבי ישמעאל ברבי יוסי, ורבי יוסי ברבי יהודה, ורבי יעקב איש כפר חיטיא. ותלמידים אחרים, כגון רבי חייא שעלה מבבל, ורבי

קראוהו סתימתאה לפי שרבי קבע כמה מהלכותיו במשנה וסתמם עיין עירובין לח ע"ב: ורבי יעקב איש כפר חיטיא. תימה הוא שהרי כאן הוא בא להזכיר חכמים שהיו בדורו של רבי והיו בניהם של חכמי הדור הקודם, ורבי יעקב איש כפר חיטיא אינו שייך לקבוצה זו, אלא היה צריך להזכירו בהמשך אחר שאמר ותלמידים אחרים כגון רבי חייא וכו'. ועוד שרבי יעקב איש כפר חיטיא לא היה בדורו של רבי אלא בדור של רשב"ג אביו כמו שכתוב למעלה פרק ד אות ד. ונ"ל שט"ס נפל באגרת וצ"ל ורבי יוסי ברבי יהודה ורבי יוסי ברבי יעקב איש כפר חיטיא ואל תתמה שלא מצאנו בש"ס ומדרשים תנא בשם רבי יוסי ברבי יעקב איש כפר חיטיא (אמנם מצאנו בירושלמי ובמדרשים חכם בשם רבי יוסי ברבי יעקב אך זהו אמורא מאוחר ולא בדורו של רבי (היה), שכבר הורתיך לעיל פרק ב אות ד שאף שעיקר דברי רב שרירא באגרת זו מבוססים על המובא בש"ס מ"מ גם רשימות היו לו מן הראשונים, ועוד שבזוהר מצינו חכם בשם רבי יוסי ברבי יעקב והוא היה אצל רבי שמעון אלמא תנא הוא עיין באדרא

תלמידי רבי אלעזר ללמוד, שהם היו קנאים לתורת רבם ולא היו מניחים לתלמידים של חכמים אחרים לבוא ללמוד אצל רבם. וכשהיה רבי יושב בספסלים האחוריים שבבית המדרש של רבי אלעזר ללמוד ממנו היו שאר התלמידין היושבין סמוך אליו מדברים בקול ומחמת הרעש שהיו עושים סביבו לא יכל רבי לשמוע את רבי אלעזר, והיינו חברו עלי כתרנגולין שדרך התרנגולין לקרקר ולהרעיש. וקאמר של בית בוקיא בית בוקיא היה כפר ששם היו גדלין תרנגולין מזן מיוחד שאין הזכרים מניחין תרנגול זר ליקרב לנחלתם. ולא הניחונו ללמוד מרבי אלעזר אלא דבר אחד במשנתנו אנדרוגינוס חייבין עליו סקילה כזכר רבי היה נדמה בעיניהם כאנדרוגינוס שיש בו תערובת זכרות ונקבות שהרי רבי אין תורתו מרב אחד אלא קצת מזה וקצת מזה לפיכך כשלימד רבי אלעזר הלכה זו שאנדרוגינוס חייבין עליו מיתה שתקו התלמידין והניחוהו לשמוע כי רצו לרמוז לו בזה על עצמו:

ג. ורבי יוסי ברבי יהודה. הוא בנו של רבי יהודה בר אלעאי, נזכר הרבה במשנה וחכמנו

חנינה בר חמא, ורבי אפס, ורבן גמליאל ורבי שמעון בניו של רבנו
הקדוש, ורבי ינאי, והם הרביצו תורה הרבה.

רבא זוהר פרשת נשא דף קכו ע"ב: ורבי
חייא שעלה מבבל. סוכה כ ע"א: רבי חנינא
בר חמא. גם הוא עלה מבבל כדאיתא
בירושלמי דפאה פ"ז ה"ג: רבי אפס. הוא
מלך אחרי פטירת רבי כדאמר בכתובות קג
ע"ב:

פרק ו

עריכת המשנה

א. ובכל השנים האלו נתפרשו כל ההלכות שהיו תלויות בכל המדרשות מאחר ההפסד הגדול שהיה בחרבן הבית והספיקות שהיו להם באותן המהומות. וכל המחלוקות שנולדו בג' דורות הללו נפסקה הלכה בהם, ונודעו ביניהם דברי היחידים ודברי המרובים בתר דטרחי רבנן בהו טרחי נפשי ודקו בהו דוקא דבתר דוקא ודקדקו הרבה כל השמועות והמשניות לתקנן. ולא הוסיפו על מימרא דקמאי מאנשי כנסת הגדולה, אלא טרחו טרחי נפשי ודקו דקדוקי רב רבי עד

א. שהיו תלויות. בספק: בכל המדרשות. בכל בתי המדרש: בג' דורות הללו. דור ראשון לחרבן דור שני לחרבן ודור זה של רבי: ונודעו ביניהם דברי היחידים ודברי המרובים. חיפשו בכל הברייתות והתוספתות אם נמצא שרוב החכמים כפלוני סבירא להו הלכה כמותו דהוי הוא רבים ובר פלוגתיה יחיד ואם רוב החכמים כבר פלוגתיה אין הלכה כמותו דהוי הוא יחיד ובר פלוגתיה רבים: ודקדקו הרבה על כל השמועות והמשניות. לפי שרצו לידע כמה תנאים סברי בהאי עניינא כרבי פלוני וכמה פליגי עליה, לכן היו צריכין לחזר אחר כל השמועות וברייתות שהיו שגורות בפי התלמידים ואפילו התלמידים הדרים בריחוק מקום מאור. שמא השתא איכא תלת חכמים

שסוברים כפלוני ואחד פליג עליה והוי ההוא פלוני רבים, ובמקום אחר יש תלמידים השונים ברייתות אחרות ובהם איכא עוד עשר חכמים דפליגי עליה ונמצא הוא דברי יחיד דליכא אלא תלת דסברי כוותיה ואיכא אחד עשר דפליגי עליה: והמשניות. הברייתות: לתקנן. לערוך מהם משנה אחת שתהא נשנית כדעת הרבים: ולא הוסיפו על מימרא דקמאי וכו'. כלומר אם נשאלה בדורו של רבי או בדורות שקדמו לו איזו שאלה בהלכה אפילו אם הכריעו בהלכה זו להתיר או לאסור ואפילו כל החכמים מודים פה אחד בהלכה זו, אם הלכה זו היתה בין ההלכות שהיוו את התורה שבעל פה כפי שמסרוה אנשי כנסת הגדולה - הכניסוה למשנה, ואם לא היתה חלק מתורה שבעל פה שמסרו אנשי כנסת

דאסיקו מאי דהווי אמרין הנך ראשונים ומאי דהווי עבדין, עד דאיפשיטו להון כל ספיקי דאית להו.

ב. ולא הוה חד מן הראשונים דכתב מידעם עד סוף יומי דרבינו הקדוש. וכן נמי לא הווי גרסי כולהו בפה אחד ולשון אחד, אלא טעמייהו הווי ידיעין להון וכולהון דעת אחת הווי בהון ולא הווי בגירסייהו פלוגתא, וידעי מאי דאיתיה דברי הכל ומאי דאית ביה פלוגתא ומאי דאיתיה ליחיד ומאי דאיתיה לרבים. ולא היו להם דברים מתוקנים ומשנה ידועה שהכל שונים אותה בפה אחד ולשון אחד, אלא

ונהיה מידי במקום מידעם. ואע"ג דרב שרירא גאון בבבל היה, בזמנו חזרו הבבלים לדבר בהגייה ברורה כמו הירושלמי כי בזמנו שלטו המוסלמים בבבל והנהיגו בה את השפה הערבית שהיא מתוקנת בהגייתה כולל אותיות גרוניות ובהשפעת הערבית חזרו לבטא את האותיות הגרוניות אף בארמית וחזרו לבטא אף את האותיות שבסוף תיבה ואינם עוד מדלגי אותיות: **אלא** טעמייהו הווי ידיעין להון. פירוש המשנה וכוונתה ומקורותיה היו ידועים להם: וכולהון דעת אחת הווי בהון ולא הווי בגירסייהו פלוגתא. לא היתה ביניהם מחלוקת לגבי תוכן המשנה ופירושה. בגירסייהו כלומר בתוכן המשנה ובפירושה אבל ודאי כל רב היה שונה לתלמידיו בלשון אחרת כי לא היתה גירסא מוסכמת כפי שכתב הגאון לעיל: וידעי מאי דאיתיה מה שישנו דברי וכו'. כל הלכה

הגדולה - לא הכניסוה, לכן היו צריכין לדקדק בכל הלכה והלכה - ואפילו היא הלכה מוסכמת - אם היא הסכמת הדורות האחרונים או שהיא מתורת אנשי כנסת הגדולה

ב. מידעם פירושו כלום, בארמית ירושלמית אמרינן "מידעם" ובארמית בבליית אמרינן "מידי", לפי שהבבלים עילגי לשון הם ואינם יודעים לבטא את האות ע' הגרונית כמו שבתלמוד הבבלי אמרינן רבי זירא ובירושלמי זעירא בבבלי אמרינן רב הונא ובירושלמי חונא וכיו"ב לפיכך אף במילה מידעם השמיטו את האות ע', ועוד שהבבלים שהם עילגי לשון רגילין להשמיט את האות האחרונה במילה כמו בהו במקום בהון ולהו במקום להון ותו במקום תוב וכיו"ב לכן אף במילה מידעם השמיטו את המ' הסופית

אותן הטעמים והשמועות שהיו יודעין – אע"פ שהחכמים כולן היו שוין בהם – כל אחד ואחד משנן לתלמידיו באי זה חבור שירצה ובאי זה דרך שירצה. יש שאוחזו דרך קצרה כדאמרינן משנת רבי אליעזר בן יעקב קב ונקי ואמרינן לעולם ישנה אדם לתלמידיו דרך קצרה, ואית דתני כללות, ואית דפרטין, ואית דמרווחין ופשטין דמויי ודמויי דדמויי. וכל חד וחד מרבנן תני כדאתנייה רביה, האי מקדים להא מילתא והאי מאחר לה, האי קייט לישניה והאי מרווח ליה. ואית נמי מאן דרביה יחיד דאמר מילתא ותני לה בסתמא אע"ג דידיע ליה

מי הם הכל, ויש ששונה הכל שוחטין ואפילו ישראל מומר כדאמר רב אשי בגמרא (שם ג ע"א) והרי זה שונה פרטין אבל לא שנה אלא פרט אחד "ישראל מומר" ואתה למד בעצמך שכן הדין בכל הדומה לו דהיינו כותי וצדוקי ובייתוסי, ויש שאינו מניחך ללמוד בעצמך דבר אלא שונה לך את ההלכה ואת הפרט ואת הדומה לפרט והדומה לדומה וכך הוא שונה הכל שוחטין ואפילו ישראל מומר ואפילו כותים ואפילו צדוקים ובייתוסי: ואית דמרווחין ופשטין את ההלכה, שמפרטין כל צדדין שבה ואינם מניחים את התלמיד ליגע עצמו למצוא את הדומין לדוגמא שניתנה בהלכה זו וכמו שביארנו לעיל: כדאתנייה רביה. כמו ששנה לו רבו: קייט. קוצץ ומקצר וכן בירושלמי שבת פ"ו ה"ט חמתיה חד קייט ראהו אותו אחד שהיה קוצץ תאנים: ואית נמי מאן דרביה יחיד דאמר מילתא וחבריו חלוקין עליו ואעפ"כ תני ליה התלמיד בסתמא אע"ג

שהיו גורסין היו יודעים האם היא דברי הכל או יש בה מחלוקת: הטעמים. פירושי המקראות שנמסרו להם ע"י אנשי כנסת הגדולה והם חלק מהתורה שבעל פה: והשמועות. ההלכות שנמסרו להם ע"י אנשי כנסת הגדולה: חיבור. דיבור כמו (איוב טז ד) אצבירה עליכם במילים: כדאמרינן משנת רבי וכו'. יבמות מט ע"ב: קב ונקי. פירש"י "קב" מידה קטנה כלומר במקומות מועטים הוא נזכר במשנה או בברייתא "ונקי" בכל מקום שנזכר הלכה כמותו עכ"ל, אבל רבנו אינו מפרש כן אלא "קב" פירושו לשונו קצרה כלומר היה שונה לתלמידיו את התורה שבעל פה בדרך קצרה: ואמרינן לעולם ישנה אדם לתלמידיו דרך קצרה. פסחים ג ע"ב ולפינו "לתלמידו": ואית דתני כללות ואית דפרטין ואית דמרווחין ופשטין דמויי ודמויי דדמויי. כגון יש ששונה (חולין ב ע"א) הכל שוחטין ושחיתתן כשרה הרי זה שונה כללות שאמר "הכל" ולא פירש

דההוא יחיד הוא ואמרינן חייב אדם לומר בלשון רבו, ואיכא דמתני מאי דמסתברא ליה חדא כי האי תנא וחדא כי האי תנא. ומשום הכי פרשי בגמרא הא מני רבי פלוני היא, ואמרינן מאן תנא להא דתנו רבנן וכו', כמאן כי האי תנא. ואמרינן בכמה דוכתי מי ששנה זו לא שנה זו, ומדקדקינן במתניתא במלתא ומלתא מינה ומוקמינן רישא בחד תנא וסיפא בחד תנא. והנך מתנייתא כלהו מקריין ברייתא בתר דתריץ רבי מתניתא דילנא.

זאת משום חכם שמתחילה כששנה לתלמידיו את רישא סבר כפלוני וסתם כוותיה וכשהגיע אצל סיפא חזר בו וסתם כבר פלוגתיה: ומדקדקינן ומקשינן במלתא ומלתא בכל מילתא ומילתא מינה מן המשנה: ומוקמינן רישא וכו' כלומר ולסוף מתרצינן רישא בחד וכו': והנך מתנייתא כולהו מקריין וכו' אחר שבחנו רבי וחבורתו את כל הברייתות ולקחו מהם את מה שנראה להם והכניסו למשנה הרי כל מה שנשאר ולא נכנס פנימה למשנה נקרא ברייתא לשון חוץ כמו חייית בר סוס בר וכו' וכן בערבית בר היינו חוץ: בתר דתריץ רבי מתניתא דילנא. אחר שסידר ויישר רבי את המשנה שלנו:

אמרת אציגה נא כאן לפניך מאמר הנקרא "משנת רבי מאיר". דרשתי אותו בשנת תשמ"ח על קבר רבי מאיר זיע"א ביום ההילולא דיליה כשהיינו שם עם הרב יצחק אבא שאול שליט"א אחי מורנו ורבנו הגרב"ץ א"ש זצ"ל והרב שהרבני הי"ו גבאי בית

דידיע ליה לתלמיד דההוא מילתא דאמר רביה דברי יחיד הוא והיינו משום דאמרינן חייב אדם לומר בלשון רבו ורבו לא אמר לו אני אומר כך אלא אמר לו כך היא ההלכה הילכך אף התלמיד שנאה בסתמא ולא פירש דפלוני רביה אומר כך: ואמרינן חייב וכו' כמו דאמרינן, ורגיל הוא בלשון רבנו. חייב אדם לומר בלשון רבו. עדיות פרק א משנה ג: ואיכא דמתני ליה מאי דמסתברא ליה חדא כי האי תנא וחדא כי האי תנא. מתחילה כשלמד את הרישא היה נראה לו כתנא פלוני וסתם את הרישא כוותיה וכשהגיע אצל סיפא חזר בו ונראה לו דאין הלכה כאותו תנא אלא כבר פלוגתיה וסתם את הסיפא כוותיה והרישא נשארה כמו ששנאה מתחילה: ומשום הכי פרשי בגמרא הא מני רבי פלוני היא ואמרינן מאן תנא וכו' ובמקומות אחרים אמרינן כמאן כי וכו' כל אלה הוצרכו להם משום תלמיד ששנה סתמא כרבו אע"ג דידיע שהם דברי יחיד וחבריו חולקין עליו: ואמרינן בכמה דוכתי מי ששנה זו לא שנה זו והוצרכו לציין

את האור שבתורה שבעל פה מן החשך שדבק בה בעטיו של החרבן, ולכן נשא את ברוריה לאשה כי היא לשון בירור והפרשה. ומן השמים זימנו והתקינו דוקא את רבי מאיר למלאכה זו של בירור וניפוי התורה שבעל פה מן הקליפות שדבקו בה, כי דבקות הקליפות בתורה שבעל פה היה מחמת החרבן והחרבן נעשה ע"י מלכות רומי ורבי מאיר היה מצאצאי נירון קיסר רומי כדאיתא בגיטין נו ע"א ובדבר שנתקלקלו בו ניתקנו כדאמר בברכות מ ע"א. ולכן עוד טרם לידתו הניחו בנפשו סגולות יקרות וחכמה נפלאה שיהיו כלים בידו לברור ולנפות את התורה שבעל פה ותמצא כי "מאיר" בגימטריא "גדול ורב" גם "עצום ורב" גם "מורה" כי הוא המורה לשעה ולדורות, ו"רבי מאיר" בגימטריא "תבונה" גם (תהלים נד ו) "הנה אלהים עזר לי" גימטריא רבי מאיר כי מן השמים סייעו בידו לעשות מעשיו הגדולים בבירור התורה שבעל פה. אבל מפני שהיה רבי מאיר עוסק עם הטומאה לבררה ולהרחיקה דבק בו משהו ממנה ולכן לא זכה לסיים מלאכה זו של סידור ועריכת המשנה ונשארה מלאכה זו לרבי, וכמו שרבי מאיר שהחל במלאכה זו היה נקרא "פה קדוש" על שום אותה מלאכה כמו שפירשנו לעיל אף רבי היה נקרא "דבנו הקדוש" כדאיתא בשבת קיח ע"ב, כי זה התחיל לברור את התורה שבעל פה מן הקליפות והתחילה תורה שבעל פה להיות כולה קודש בלא קליפות הטמאות וזה סיים מלאכתו ונגמרה תורה שבעל פה להיות כולה קודש בלא קליפות. ולכן היה רבי מאיר נקרא

הכנסת שושנים לדוד והמון אדם אתנו מירושלים עיר הקודש ושמה הרב (יצחק) הנוכח מאוד. דע כי כל זמן שהיה הבית בתפארתו היתה התורה שבעל פה כסלת נקיה ולא נתערבו בה הקליפות כי עשן הקבנות היה מסלק כל הקליפות ומשום שלא היו בה קליפות לכן לא היתה שם מחלוקת וכמו שכותב רבנו לקמן פרק זה אות ו, ומאז שחרב הבית ובטלו הקרבנות ופסק עשן נתערבו הקליפות בתורה שבעל פה ונתערבו בה אור וחשך יחד ומזה נגרם שנעשה שם מחלוקת. והנה רבי מאיר שעיקר עניינו הוא פנימיות ותוך ואין בו מן הקליפות כלל הוא יכול לברור את הקליפות מתוך התורה שבעל פה ואת החשך מתוך האור ולנפות את התורה שבעל פה ולעשותה כסולת נקיה וכמו שאמרו בחגיגה טו ע"ב רבי מאיר רמון מצא תוכו אכל קליפתו ורק כי הוא היודע לברור את הקליפות מתוך התורה שבעל פה, ולכן אמרו (סנהדרין פו ע"א) סתם מתניתין רבי מאיר כי הוא זה שניפה את הקליפות מן התורה שבעל פה, ורבי שסדר את המשנה תורת רבי מאיר שנה כמו שמפרש הגאון באגרת הזאת לקמן פרק זה אות טז. וכן אמרו עליו (עירובין יג ע"ב) שהוא אומר על טמא טהור ומראה לו פנים על טהור טמא ומראה לו פנים כי היה בורר את התורה שבעל פה ומפריש את הטהור מן הטמא, ולכן קראו לרבי מאיר "פה קדוש" כדאיתא בסנהדרין כג ע"א כי "פה" היינו תורה שבעל פה ו"קדוש" היינו שהסיר ממנה את הקליפה הטמאה ונעשתה כולה קודש. ונקרא מאיר לשון אור כי הוא המפריש ובורר

ג. והוּו אמרין קמאי דתלת עשר אנפי הויין ביני רבנן במתניתין והוה רבי גמיר כולהון. כדגרסינן במסכת נדרים רבי הוה גמיר תלסר אפי הלכתא, אגמריה לרבי חייא שבע מנייהו. חלש רבי ואעקרו מיניה, אהדר רבי חייא שבע קמיה, והנך שית אחריני אזדו להו. הוה ההוא קצרא דהוה שמע לרבי

של מאות חכמים, אבל מצא שאלו העשרה חכמים שנו על דרך אחת, ואלו השבעה שנו על דרך אחת, ואלו התשעה שנו על דרך אחת, וכן ע"ז הדרך, עד שלא נמצאו אלא שלש עשרה נוסחאות ביני רבנן במתניתין ולמד רבי את כולם על פה. ונוסחאות אלו שליקטם ולמדם על פה הם שמשו לו בסיס לעריכת המשנה, שכל משנה שהיו לומדין הוא וחבורתו היה רבי מציג לפניהם כל שלש עשרה הנוסחאות שיש במשנה זו והיו דנים בכל נוסחה ונוסחה והקשו בה ודקדקו בה, עד שהיו מכריעים איזו היא הנוסחה היותר נכונה למשנה זו: כדגרסינן בנדרים. מא ע"א: רבי הוה גמיר תלסר אפי הלכתא רבי היה לומד והיה יודע על פה שלש עשרה פנים במשנה אגמריה לרבי חייא שבע מנייהו לימד רבי את רבי חייא שבע מהם, חלש רבי ואיעקרו מיניה חלה רבי ונשתכחו ממנו, אהדר רבי חייא שבע קמיה החזיר רבי חייא שבע לפני רבי שחזר ולימד את רבי אותם שבע אנפי שלמד ממנו והנך שית אחריני אזדו להו ואותם שש אנפי האחרים הלכו להם ונאבדו. הוה ההוא קצרא דהוה שמע לרבי כד הוה גריס להו היה אותו

"אדם גדול אדם קדוש אדם צנוע" כדאיתא בירושלמי ברכות פ"ב ה"ז, כי תחילתו ושרשו "אדם גדול" כי מנירון קיסר רומי בא ואח"כ "אדם קדוש" כי בירר וניפה את התורה שבעל פה ועשאה קודש ואח"כ "אדם צנוע" כי סתם משנה רבי מאיר ולא גילו שמו רק סתמו את המשנה והצניעו שמו. וכיון שהמשנה היא בחינת רבי מאיר שהיא פנימיות לכן קרי לברייתות שלא הכניסן רבי מאיר למשנתו לשון חוץ וקליפה.

ג. דתלת עשר אנפי הויין ביני רבנן במתניתין. כשעמד רבי לסדר את המשנה ורצה לידע איזו דרך לבור לו בניסוח המשנה ועריכתה, הלך אצל כל החכמים שבדור ולמד מכל אחד מהם משנתו. וראה רבי שזה מקדים הלכה זו וזה מאחרה, זה אומרה דרך כלל וזה אומרה דרך פרט וזה אומרה דרך פרט דפרט, וכן ע"ז הדרך שינויים רבים היו בין כל החכמים כמו שפירש הגאון באגרת הזאת, וסיכם רבי את כל נוסחאות המשנה ומצא שסך הכל הם שלש עשרה נוסחאות בכל מסכת ומסכת. כי אמנם ליקט רבי משנתם

כד הוה גריס להו, אזל רבי חייא וגמרינהו קמי קצרא, ואתא רבי חייא ואהדרינהו קמי רבי. וכד הוה חזי רבי לשהוא קצרא אמר ליה אתה עשיתה אותי ואת חייא, ואיכא דאמרי הכי אמר ליה אתה עשית את חייא וחייא עשה אותי.

ד. וכיון דחזא רבי דאיכא שנויא כולי האי בתנויי דרבנן אע"ג דטעמייהו לחדא מילתא סלקין, חש דילמא נאפיק ואתי פסידא מינה דמלתא הואיל וחזא דקא מימעייט ליבא וקא מיסתתמון מעיינות החכמה ומסתלק

זמן ארוך תלמודו זכור לפניו כאילו למדו לפני זמן קצר:

ד. וכיון דחזא וכו'. וכיון שראה רבי שיש שינויים [גדולים] כל כך בגירסת התורה שבעל פה בין הרבנים: אע"ג דטעמייהו לחד מילתא סלקין. אע"ג שפירושם לדבר אחד עולים כלומר אע"ג שלא היתה ביניהם מחלוקת לגבי תוכן הדברים רק היו חלוקים בצורת הגירסא: חש דילמא וכו' חש שמא יצא ויבוא הפסד מן הדבר הזה הואיל וראה שמתמעט הלב [מתמעט השכל וההבנה] ונסתמין מעיינות החכמה: מסתתמון מעיינות החכמה. הוא על פי הברייתא המובאת בסוטה מט ע"ב משמת רבי עקיבא בטלו זרועי תורה ונסתתמו מעיינות החכמה: ומסתלק שר התורה. הוא על פי ברייתא דסדר עולם לאחר בית שני שלמו ותמו שני אלפים תורה ונסתלק שר התורה ונתמעטו הלבבות ונסתתמו מעיינות החכמה, ושר התורה זגוגאל שמו כדאיתא במדרש

כובס שהיה רגיל לשמוע ולהקשיב לרבי כשהוא גורס אותם וכך למד הכובס את כל התליסר אנפי בעל פה, אזל רבי חייא וגמרינהו קמיה קצרא הלך רבי חייא ולמד מלפני הכובס ואתא רבי חייא ואהדרינהו קמי רבי ובא רבי חייא והחזירם לפני רבי, וכד הוה חזי רבי לשהוא קצרא וכאשר היה רבי רואה את אותו כובס אמר ליה אתה עשית וכו': עשיתה. עשית: קצרא. כובס, מן השמים זימנו דוקא כובס שיזכור את התלת עשר אנפי כדי ללמדנו מוסר, לומר שהשכחה באה מן הקליפות והעבירות ומי ששוכח תלמודו יעשה תשובה ויכבס עצמו מן העוונות ויחזור לו תלמודו. והיינו כובס שהיה עושה תשובה בכל עת ומכבס עצמו מן העוונות כי התשובה נקראת כיבוס כדכתיב (ירמיהו ב כב) כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית נכתם עוונך לפני וגו', וע"י שעושה תשובה בכל עת נעשה זכרן ואין תלמודו משתכח ממנו אפילו לזמן ארוך, ולכן בארמית הוא נקרא קצרא כי אפילו אחר

שר תורה. וכי ההוא דאמרינן אי קמאי מלאכי אנן בני אנש ואי קמאי בני אנש אנן חמארי, וכי הכין דאמר רבי יוחנן לבן של ראשונים כפתחו של אולם ושל אחרונים כפתחו של היכל ואמרינן מאן ראשונים רבי עקיבא אחרונים רבי אלעזר בן שמוע. טובה צפורנן של ראשונים מכריסן של אחרונים.

ז. ואחסנוהי לרבי מן שמיא דהוה ליה תורה וגדולה, והווי כייפין ליה מכל אתר כולהו שני. כי ההיא דאמרינן בגיטין אמר רבה בריה דרבא ואי תימא רבי הלל בריה דרבי ואלס מימות משה ועד רבי לא

ברייב: טובה צפורנן וכו'. כלומר וכן אמרינן טובה וכו', והוא ביומא ט ע"ב א"ר יוחנן טובה צפורנן של ראשונים מכריסן של אחרונים ובדפוס התלמוד נפלה טעות ונדפס "מכריסו" וצ"ל "מכריסן":

ז. ואחסנוהי. והנחילוהו כלומר וזיכוהו מן השמים: והווי כייפין ליה מכל אתר. החכמים שבכל מושבות ישראל היו כפופין לו מפני שהיה חכם ועשיר וטבע הקב"ה ישתבח שמו לעד טבע בעולם שדברי העשיר נשמעין כדכתיב (קהלת ט ט"ז) חכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים הא למדת שדברי העשיר נשמעים: כולהו שני. דרבי, שאף כשהתחיל לסדר את המשנה ועוד לא נודע טיבו בעולם כבר היו כל החכמים שבדור כפופין לו: דאמרינן בגיטין. נט ע"א:

כתפוח בעצי היער (אוצר המדרשים עמ' 263) ד"ה הלך משה דינא יתיב וספרין פתיחו ואין דיין אלא זגזגאל שהוא שר של תורה וזכמה ויש לו קרני הכבוד וישב משה לפניו ולמד כל עשר סודות: וכי ההוא דאמרינן אי קמאי וכו'. שבת קיב ע"ב אמר רבי זירא אמר רבא בר זימנא אם ראשונים בני מלאכים אנו בני אנשים ואם ראשונים בני אנשים אנו כחמורים ולא כחמורו של רבי חנינא בן דוסא ושל רבי פנחס בן יאיר אלא כשאר חמורים ונראה שרבנו הגאון היה גורס אם ראשונים "כמלאכים" ולא "בני מלאכים" כמו בדפוסים שלנו: דאמר רבי יוחנן לבן וכו'. עירובין נג ע"א א"ר יוחנן לבן של ראשונים כפתחו של אולם ושל אחרונים כפתחו של היכל ואנו כמלא נקב סדקית. ראשונים – רבי עקיבא, אחרונים – רבי אלעזר בן שמוע. איכא דאמרי ראשונים – רבי אלעזר בן שמוע, אחרונים – רבי אושעיא

מצינו תורה וגדולה במקום אחד, והא הוה יהושע? הוה אלעזר וכולה שמעתא.

ו. ושקטו רבנן ביומי דרבי מכל שמדא משום רחמותא דאיכא בין אנטונינוס ורבי. ואסכים לתרוצי הלכתא כי היכי דלגרסי רבנן כולהו פה אחד ולשון אחד ולא ליגרוס כל חד וחד לישנא לנפשיה, משום דהנך ראשונים דקמי חרבן הבית לא איצטריכו להכי הואיל ותורה שבעל פה הוא ולא אתמרו טעמייהו בדברים ידועים כגון תורה דכתיבא אלא ידעי וגמרי טעמי בלבבהון וכל חד וחד מגמר להו לתלמידיה כאדם המספר לחברו ומלמדו באיזה לשון שירצה. וכיון דמכנפין בלשכת הגזית ובבתי מדרשות, הם מסודרין לאומרן מיד. וממשלתא אית להו בלא עקתא ובלא פחדא, ומן שמיא הוו מסייעין להון והוו ברירן להון טעמי תורה כהלכה למשה מסיני ולית בהו חילוף ולית בהו פלוגתא. כדאמרינן א"ר יוסי בתחילה לא היה מחלוקת

בעזרה וחלקם בבתי מדרשות שבכל עיר ועיר כדמפרש לקמן: הם מסודרין לאומרן מיד. מיד שיבא אדם לשאול איזה ספק הרי הם מסודרין ומזומנים לפניו להשיבו מיד פסק הלכה וע"י זה לא ירבו מחלוקות בישראל, אבל אם לא היו מכונסין בתי דין בלשכת הגזית ובבתי מדרשות והיו שני תלמידים חלוקים ביניהן זה אומר טמא וזה אומר טהור לא היה מי שיכריע ביניהן ועד שיכנסו את החכמים לבית דין אחד לדון ולהכריע בדבר זה כבר פשטה המחלוקת בישראל: כדאמרינן א"ר יוסי וכו'. סנהדרין פח ע"ב: בתחילה לא היה מחלוקת בישראל. לפנינו בגמרא א"ר יוסי

ופרכינן בגמ' והא הוה יהושע ומתריצין הוה אלעזר בהדיה ולא נתקיים ביהושע תורה וגדולה במקום אחד דהא נתחלקה התורה והגדולה בין שני גדולים יהושע ואלעזר: וכולה שמעתה. כלומר עיין שם כל הסוגיא:

ו. רחמותא. אהבה, שהיה אנטונינוס קיסר רומי אוהב את רבי כדאיתא בע"ז י ע"ב אנטונינוס שמשיה לרבי וכו' ועיין בסנהדרין צא ע"א: ואסכים לתרוצי הלכתא. והחליט ליישר ולסדר את ההלכות של תורה שבעל פה וליצור את המשנה: דמכנפין. שמכונסין, שהיו החכמים מכונסין בבתי דינים חלקם

בישראל אלא בית דין של שבעים ואחת היו יושבין בלשכת הגזית ושני בתי דינים של עשרים ושלושה אחד יושב על פתח הר הבית ואחד יושב על פתח העזרה, ושאר בתי דינים של עשרים ושלושה יושבין בערי ישראל. הוצרך הדבר לשאול שואלין מבית דין שבעירם, אם שמעו אמרו להן ואם לאו באין לזה שעל פתח הר הבית, אם שמעו אמרו להן ואם לאו באין לזה שעל פתח העזרה ואומר כך דרשתי וכך דרשו חברי כך למדתי וכך למדו חברי. אם שמעו אמרו להן ואם לאו ואלו באין ללשכת הגזית ששם יושבין מתמיד של שחר עד תמיד של בין הערבים, ובשבתות ובימים טובים יושבין בחיל, נשאלה שאלה בפניהם אם שמעו אמרו להם ואם לאו עומדין למנין, רבו המטמאים טמאו רבו המטהרין טהרו. משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צרכן רבתה מחלוקת בישראל ונעשית תורה כשתי תורות.

שבעירם שלא שמעו הלכה זו: לזה שסמוך לעירם. לבית דין שבעיר הסמוכה לעירם: אם שמעו אמרו להן ואם לאו באין השואלין עם בית דין שבעירם ועם בית דין שסמוך לעירם כולן יחד באים לבית דין שעל פתח הר הבית אם לא שמעו אף אלו באין כולן יחד כולל בית דין שעל פתח הר הבית לבית דין שעל פתח העזרה אם לא שמעו באין כולן יחד לבית דין הגדול שבלשכת הגזית: יושבין בחיל. לפי שבשבתות וימים טובים אסור לדון לפיכך יושבין בחיל שאינו מקום המשפט להורות שאינן יושבין לדון בין איש ובין רעהו ולא בדיני נפשות אלא יושבין להכריע בהלכה:

מתחילה לא היו "מרבין" מחלוקת בישראל משמע היו מחלוקות מעטות אבל גירסת רבנו הגאון מתחילה לא היה מחלוקת בישראל משמע לא היה מחלוקת כלל וכן היא גירסת הרמב"ם פ"א מהלכות ממרים ה"ד: יושבין בערי ישראל. בבתי מדרשות שבערי ישראל: הוצרך הדבר לשאול. אם היתה מחלוקת בין שני תלמידים זה אוסר וזה מתיר והוצרכו לשאול את החכמים להכריע בדבר זה: אם שמעו. הדיינים דבר זה מרבותיהם אומרים להם ואם לא שמעו דבר זה מרבותיהם אין בית דין דן בדבר זה להכריע מדעתו אלא רק בית דין של שבעים ואחת דן מדעתו: ואם לאו באין. השואלין יחד עם בית דין

ז. ורבנן דבתר הכי דבימי רבן גמליאל ורבן שמעון בנו אכתי הוו קא שקלי וטרו והוו קיימין פלוגתא דתנאי בהדי הדדי, ולא איפשר להו למיגרסינהו בפה אחד ולשון אחד.

ח. וביומוי דרבי בנו של רשב"ג אסתייעא מילתיה ותרצינהו וכתבינהו, והוו מילי דמתניתין כמשה מפי הגבורה אמירן וכאות וכמופת דמיין.

ט. ולא מליביה חברינהו, אלא הנהו מילי דהוו גרסי הנהו ראשונים דלקמיה. ומנא לן, מדתנן מעשה ובדק בן זכאי בעוקצי תאנים

בתורת משה צריך להביא אות ומופת כדאיתא במשנת רבי אליעזר פרק ו' וחידידוש גדול חידש רבי בתורה שבעל פה שמעתה לא יהיו רשאיין לשנות כפי שקבלו מרבותיהם גדולי התנאים אלא כפי שסדר להם רבי, לפיכך היה צריך ליתן להם אות ומופת ולא נתן, אבל דבריו כיון שהיו נכנסים באזני החכמים מיד היו מתקבלים על ליבם כאילו היה בהם אות ומופת שאמת הם ולא היה איש מן החכמים יכול להוציא מפיו דברי תוכחת לומר לו לא כך שנו לי רבותי ומי אתה שמשנה גירסת גדולי התנאים:

ט. מעשה ובדק בן זכאי וכו'. סנהדרין מ' ע"ב מעשה והעידו שנים על ראובן שהרג את הנפש תחת עץ התאנה ובדקם בן זכאי בעוקצי התאנים, היה שואל אותם האם קצוות

ז. אכתי הוו שקלי וטרו. עדיין היו נושאיין ונותנין באותם הלכות שהיו חלוקין ביניהם זה מביא ראיה לדבריו וזה סותר ראיתו ולא הגיעו להסכמה והוו קיימין פלוגתא דתנאי בהדי הדדי היו עומדות המחלוקות כמו שהיו מתחילה: פלוגתא. נראה לי שצריך להיות פלוגתא לשון רבים:

ח. ותרצינהו וכתבינהו. ויישרם וכתבם כלומר קבע בהם את ההלכה והכריע במחלוקות וקבע את הנוסח הנכון והראוי: אסתייעא מילתיה וכו' כמשה מפי הגבורה. הכי אמרינן בעירובין נד ע"ב כיון דמשה מפי הגבורה גמר מסתייעא מילתיה: כמשה מפי הגבורה. יבמות עב ע"ב א"ל רבי יוחנן לריש לקיש ראיתי את בן פדת שיושב ודורש כמשה מפי הגבורה: וכאות וכמופת דמיין. לפי שהמחדש דבר

ואמרינן בגמרא מסתברא דבן זכאי דעלמא הוא דאי סלקא דעתך רבן יוחנן בן זכאי הכא קרי ליה בן זכאי והכא קרי ליה רבן יוחנן בן זכאי, ומקשינן והתניא מעשה ובדק רבן יוחנן בן זכאי בעוקצי תאנים, ואסקינן אלא תלמיד היושב לפני רבו הוה ואמר מילתא ואסתבר טעמיה לרביה וקבעיה בשמיה, אלמא מן ההוא זמן דהלל ושמאי קא תנו רבנן מעשה ובדק בן זכאי בעוקצי תאנים ותנייה רבי הכי במתניתין ולא שנייה. ועוד מדתנן כיצד מעברין את הערים ואמרינן אמר רבי מי איכא איניש דלשאל להו לבני יהודה דדייקי לישנא

רבי כשבא לסדר משנתנו היה לו לתקן את הנוסח ולגרוס "רבן" יוחנן בן זכאי דהא רבי תלמיד תלמידו הוא, אלא מכאן שרבי השתדל בכל מקום להשאיר את הנוסח ששנו הראשונים ולא לשנות ממנו: מדתנן כיצד מעברין וכו'. עירובין נב ע"ב: אמר רבי מי איכא וכו'. רבי בגליל היה יושב ששם לא היו מדייקין בלשונם לפיכך כשבאו אצל משנה זו אמר רבי האם יש מי שהוא שעומד לילך אצל רבותינו שביהודה שהם מדייקים בלשונם ואינם משנים מגירסת רבותיהם וישאל להם היאך משנה זו שנויה בידם מן החכמים הראשונים מעברין או מאברין. לפננו בגמ' (עירובין נג ע"ב) הכי איתא אמר רבי אבא אי איכא דמשיל להו לבני יהודה דדייקי לישני מאברין תנן או מעברין תנן אכחו תנן או עכוזו תנן ידעי כלומר אנחנו בני גליל איננו יודעין אם מעברין תנן או מאברין תנן אכחו תנן או עכוזו תנן אבל אם תשאלו את בני יהודה הרי

התאנים - שבהם התאנים מחוברין לעץ - גסין היו או דקין היו ארוכין היו או קצרין וכיו"ב: אלא תלמיד היושב לפני רבו הוה. הלל הזקן היה יושב בדין ובאו לפניו שנים והעידו שפלוגי הרג את הנפש ובאותה שעה היה בן זכאי ילד והיה יושב לפני הלל ללמוד ממנו, ואמר בן זכאי להלל יבדקם אדוני בעוקצי התאנים שהרי כך שנית לנו כל המרבה בבדיקות הרי זה משובח, וכך עשה הלל. אבל מעיקרא סבר הלל שבדיקה בעוקצי התאנים הוי בדיקה יותר מדאי, וכיון שאמר לו בן זכאי לבדקם בעוקצי התאנים עיין הלל בדבר ונסתברו הדברים לפניו וקבעם בהלכות סנהדרין שבכל פעם שיהיו שונים בבית מדרשו של הלל הלכה זו כל המרבה בבדיקות הרי זה משובח יהיו שונים עמה מעשה ובדק בן זכאי בעוקצי תאנים: אלמא מן ההוא זמן וכו'. בשלמא הלל הזקן לא קרי ליה רבן יוחנן בן זכאי אלא בן זכאי דהא רביה הוא, אבל

מאברין תנן או מעברין תנן אכוזו תנן או עכוזו תנן – אלמא רבי גופיה דהוא תרצה למתניתין מספקא ליה היכי תנן ואע"ג דמאן דתני מאברין לא משתבש כגון אבר אבר ומאן דתני מעברין לא משתבש כגון אשה עוברת, שמעינן מינה דבלשון הזה הוה אמירא קמיה דרבי איכא דתני לה הכי ואיכא דתני לה הכי.

י. ואף מסכייתא נמי הוה מיפסקאן מקמי דרבי. מדקאמר ליה רבי

כאן טעות, אלא ודאי רבי לא סדר משנתנו בלשון הנראית לו אלא רדף לשנות כלשון שנמסרה התורה שבע"פ מפי אנשי כנסת הגדולה: שמעינן מינה דבלשון הזה הוה אמירא קמיה דרבי וכו'. שמעינן מינה שבדור שלפני רבי כך היתה נאמרת משנה זו יש מי שהיה שונה מעברין ויש מי שהיה שונה מאברין ושניהם נכונים מבחינה דקדוקית ועניינית ולמה היה צריך רבי לשאול את בני יהודה ישנה היאך שהוא רוצה, אלא מכאן שרבי היה רודף לברר את הנוסח שנמסר ע"י אנשי כנסת הגדולה:

י. ואף מסכייתא נמי הוה מיפסקאן מקמי דרבי. מתחילה כל התורה שבעל פה היתה נשנית לפי סדר הפסוקים כעין מדרשי הלכה שבידנו ספרא וספרי וכו"ב. כגון הלכות קריאת שמע היו נשנים על הפסוק שמע ישראל וגו' בדברים ו פסוק ד, ואחריהם היו נשנים הלכות תלמוד תורה על הפסוק ושנתם לבניך ודברת בס וגו' שהוא שם פסוק ז, ואחריהם היו נשנים הלכות

הם יודעים להשיבכם דבר זה, אבל רבנו הגאון גריס רבי במקום רבי אבא וגריס מי איכא וכו' במקום אי איכא וכו' ולא גריס בסיפא דמילתא ידעו: מאן דתני מאברין לא משתבש כגון אבר אבר. שמוסיפין לה אברים: אכוזו. בכור בהמה שיש בו מום הותר לשוחטו ואמרינן דאם יש לו רק ביצה אחת זהו מום ושוחטין אותו, ותנן (בכורות מ ע"א) אמר רבי ישמעאל אם יש לו שני כיסין ודאי יש לו שני ביצים ואין זה מום. ור"ע פליג עליה התם וקאמר מושיבו על עכוזו וממעך אם יש שם ביצה סופה לצאת ובכור זה שהושיבוהו על עכוזו ומיעכו בכיסו ולא יצאה הביצה ודאי אין לו ביצה בכיס זה והוי מום, אבל לרבי ישמעאל כיון שיש שם כיס ודאי יש שם ביצה ופעמים שאינה יוצאת במיעוץ: אלמא רבי גופיה וכו'. אי אמרת דרבי חיבר את המשנה בלשונו ולא רדף לשנות בלשון החכמים הראשונים א"כ אמאי שאל רבי את בני יהודה היאך הם שונים והלא בין אם ישנה מעברין ובין אם ישנה מאברין אין

מאיר לרבי נתן נימא ליה לרבן שמעון בן גמליאל פתח תני בעוקצין דלית ליה, מה עשה רבי יעקב בן קרשאי אזל ויתיב להדי כוותא דעליתא דהוה יתיב בה רשב"ג גרס ותנא עוקצין גרס ותנא, אמר רשב"ג אי איכא מאן דקא שאיל בעוקצין יהב דעתיה וגמרה.

נושאים: מדקאמר ליה רבי מאיר לרבי נתן. הוריות יג ע"ב: פתח תני בעוקצין. רשב"ג נשיא היה ורבי נתן אב בית דין ורבי מאיר חכם וכועסין היו רבי מאיר ורבי נתן על רשב"ג ורצו להורידו מן הנשיאות. לפיכך אמר לו רבי מאיר לרבי נתן מחר כשנבוא לבית המדרש נאמר לו לרשב"ג פתח ושנה במסכת עוקצין דלית ליה שאינה בידו ואין הוא בקי בה מאוד ויראה העם חסרונו של רשב"ג ויסכימו להורידו מן הנשיאות, ומדקאמר "פתח תני בעוקצין" אלמא מסכת היתה להם והיתה נקראת עוקצין ורשב"ג אביו דרבי הוה: אזל ויתיב להדי כוותא דעליתא דהוה יתיב בה רשב"ג הלך וישב כנגד החלון של העליה שהיה יושב בה רשב"ג, גרס ותנא עוקצין גרס ותנא היה גורס את מסכת עוקצין ומפרשה לעצמו בקול עד שסיים את כל המסכת ושוב חזר עליה באותו אופן כמה פעמים, אמר רשב"ג אי איכא מאן דקא שאיל בעוקצין שמא מחר כשאבוא לבית המדרש יהיה אחד החכמים שואלני במסכת עוקצין ולכן מן השמים זימנו לי את רבי יעקב בר קרשאי שישנה מסכת זו לפני כדי שאלמדנה, יהב דעתיה וגמרה נתן דעתו להקשיב למשנתו דרבי יעקב בר קרשאי ולמדה:

תפילין על הפסוק וקשרתם לאות על ידך וגו' שהוא שם פסוק ח, ואחריהם היו נשנים הלכות מזוזה על הפסוק וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך שהוא שם פסוק ט. כך קיבל משה רבנו עליו השלום את התורה מסיני, היה הקב"ה מלמדו פסוק במקרא ושונה לו תורה שבעל פה שיש על פסוק זה, ואח"כ מלמדו פסוק שני ושונה לו תורה שבעל פה שיש עליו, עד שסיים לו חומש בראשית ושוב עשה כן בחומש שמות ובשאר חומשים, וכך מסר משה את התורה לזקנים פסוק פסוק ותורה שבעל פה השייך לאותו פסוק ואף הם כך לימדו את תלמידיהם, וכך היה עד בית שני ובית שני בכלל, ולא היתה התורה שבעל פה מסודרת במסכתות לפי נושאים אלא כולה היתה לפי סדר הפסוקים. והיו גאונים שסברו שכך היה עד ימי רבי והוא שסדר את התורה שבעל פה לפי נושאים וחילקה ופיסקה במסכתות מסכתות כל נושא במסכת בפני עצמה, לכך קאמר רבינו דלאו הכי הוא אלא אף מסכייתא נמי הוּוּ מיפסקאן מקמי דרבי אף המסכתות היו נשנים לפני דורו של רבי מסכתות מסכתות ולא על סדר הפסוקים היו שונים, שכבר במחצית ימי הבית השני חילקו את התורה שבעל פה למסכתות מסכתות לפי

יא. ואיכא דוכתאי דאוסיה בהו רבי פירוש. כגון הא דתנן הבנים יוצאין בקשרים ובני מלכים בזוגים הכי היא מיתניא מפומא דראשונים, ואוסיה בה רבי ופריש בה וכל אדם אלא שדברו חכמים בהוה. לבד מן מילי דאיתניין ביומיה וביומי דבתריה כדקאמרינן זו משנה ראשונה משנה אחרונה אמרו וכו'. וכן מסכת עדיות

יוצאין בזוגים אלא לכל אדם מותר לצאת בהם אלא שדברו חכמים בהוה חכמים הראשונים שניסחו משנה זו דברו בדבר המצוי ואין מצוי שיצאו בזוגים אלא בני מלכים: לבד מן מילי דאתניין ביומי [דאבוה] וביומי דבתריה. כלומר התוספות שהוסיף רבי בתוך המשניות לא כללו רק פירושים למשניות ששנו הראשונים אלא גם משניות חדשות הוסיף רבי בתוך המסכתות שקבל מן הראשונים, שהרי הכניס רבי לתוך המסכתות גם דברים שנאמרו ע"י בני דורו של אביו כגון רבי יהודה ורבי יוסי ורבי מאיר וכיו"ב וכן דברים שנאמרו בדור שאחר אביו כגון דברים שנאמרו סומכוס ואיסי בן יהודה ורבי ישמעאל בן יוסי ורבי אלעזר ברבי שמעון וכיו"ב: כדקאמרינן זו משנה ראשונה משנה אחרונה אמרו וכו'. כתובות נז ע"א וגיטין נה ע"ב אלמא מלבד משנה ראשונה שהיא המשנה שקבלו מן הראשונים היתה גם משנה אחרונה והיא שנאמרה בדור של רשב"ג ובדור של רבי: וכן מסכת עדיות. אע"ג דאמרו רבנן שנשנתה ביום שמונה רבי אלעזר בן עזריה לנשיא מ"מ אף רבי הוסיף בה תוספות

יא. ואיכא דוכתאי דאוסיה בהו רבי פירוש. ויש מקומות שהוסיף רבי פירוש בתוך המשנה שהיתה שנויה לפניו. כלומר אע"ג דאמרנו שהמסכתות היו עוד לפני רבי ועיקר תפקידו של רבי היה לקבוע את הנוסח הנכון כפי שהתקבל מן הראשונים ולהכריע בין הגירסאות השונות, מ"מ לא נמנע רבי מלהוסיף בגוף המשנה פירושים משל עצמו: כגון הא דתנן. שבת סו ע"ב: הבנים יוצאין בקשרים. בן שהוא רגיש יותר מדי ואינו יכול לעזוב את אביו ואינו מניח את אביו לצאת לעבודתו היה האב נוטל שרוך של נעל ימין של האב וקושר בזרועו השמאלית של הבן והיא סגולה לחזק נפש הבן ולגומלו מאביו, והתירו חכמים לצאת בקשר זה בשבת: ובני מלכים בזוגים. בני מלכים היו עושין להם פעמוני זהב ואורגים אותן בבגדיהם והתירו להם חכמים לצאת בהם בשבת: הכי היא מיתניא מפומא דראשונים. כך היתה משנה זו נשנית מפי הראשונים "הבנים יוצאין בקשרים ובני מלכים בזוגים" ואוסיה בה רבי ופריש בה והוסיף רבי פירוש בגוף המשנה "וכל אדם אלא שדברו חכמים בהוה" לא רק בני מלכים

דאיתוקמא ביומא דאתוקם רבי אלעזר בן עזריה דאמרינן אף עדיות בו ביום נשנית ושנינו כל בו ביום ביומא דאותבוה לרבי אלעזר בן עזריה בישיבה, ותנא לן רבי בגוה בתר הכי מידאני דאתנו בימי אביו כגון רבי יוסי אומר ששה דברים מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה וכו' וכגון אמר רבי יהודה חס ושלום שעקביא בן מהללאל נתנדה שאין עזרה ננעלת בחכמה וביראת חטא על כל אדם בישראל כעקביא בן מהללאל.

יב. אבל מסכייתא אחרנייתא אע"ג דטעמיהון הוו תנו להו רבנן

רבי יהודה והם לא היו בדורו של רבי אלעזר בן עזריה ומי הכניס דבריהם למשנה? על כרחך לומר דרבי הוא שהכניסם נמצא דאף במסכת עדיות שהיתה שנויה ומסודרת לפניו הכניס רבי שינויים ותוספות: כגון רבי יוסי אומר ששה דברים מקולי וכו'. עדיות פ"ה מ"ב ורבי יוסי לא היה בדורו של רבי אלעזר בן עזריה: וכגון אמר רבי יהודה חס ושלום וכו'. עדיות פ"ה מ"ו ורבי יהודה לא היה בדורו של רבי אלעזר בן עזריה:

יב. אבל מסכייתא אחרנייתא אע"ג וכו'. לעיל
אמר רבינו דמסכת עדיות נשנתה ונתבררו הלכותיה ונקבע ניסוחה בדורו של ראב"ע ולא רבי בירר הלכותיה וקבע ניסוחה, והשתא קאמר דשאר מסכתות רבי הוא שביירר הלכותיהן וקבע בהן את הניסוח: אע"ג דטעמיהון הוו תנו להו רבנן קמאי. אע"ג

כדמפרש לקמן: דאיתוקמא ביומא דאיתוקם רבי אלעזר בן עזריה. מסכת עדיות נשנתה ביום שמינו את רבי אלעזר בן עזריה לנשיא: דאמרינן אף וכו'. ברכות כח ע"א: אף עדיות בו ביום נשנית. מסכת עדיות לא היתה מן הראשונים אלא ביום שמינו את רבי אלעזר בן עזריה לנשיא שנו וחברו אותה: כל בו ביום. כל מקום במשנה ששנינו בה "בו ביום" אין היא משנת ראשונים אלא זוהי תוספת מאוחרת שהוסיפו ביומא דאותבוה ביום שהושיבוהו לרבי אלעזר בן עזריה בישיבה שמינוהו לנשיא: ותנא לן רבי בגוה בתר הכי מידאני דאתנו בימי אביו. ושנה לנו רבי בתוכה דברים שנשנו ונאמרו בימי אביו. כלומר אפילו מסכת עדיות שהגמרא העידה שנשנתה ביום שמינו את רבי אלעזר בן עזריה לנשיא מ"מ על כרחך יש בה תוספות שהוסיף בה רבי, שהרי נזכרו בה דברי רבי יוסי ודברי

קמאי – רבי תרצינון להלכתא, אית מינייהו דהוה תני להו בלשון הראשון ואית מינייהו דהוה תני להו כדחזא. וסתם מתניתין רבי מאיר, ולא אמרן מלבו אלא ההוא אורחא דגמרה רבי מרבי מאיר דהוה מתני רבי מאיר לתלמידיו אותה אחז רבי וקבעה לאתנויי לכולי עלמא ורבי מאיר אחז אותה הדרך מרבי עקיבא ורבי עקיבא מרבתינו הראשונים, דאמרינן אמר רבי יוחנן סתם מתניתין רבי מאיר סתם

וטוב: וסתם מתניתין רבי מאיר. כל מקום שראה משנת רבי מאיר חלוקה עם משנת חבריו שנה רבי את משנת רבי מאיר ולא עוד אלא ש"סתמה" כלומר שנאה בסתם ולא ציין שרבי מאיר היא כדי שתראה כמשנה המוסכמת על הכל ויקבלוה התלמידים ויעשוה עיקר: ולא אמרן רבי מאיר מלבו, אלא ההוא אורחא דגמרה שלמדה רבי מרבי מאיר וקבעה במשנתו לאו דרבי מאיר היא אלא רבי מאיר מר"ע למדה ורבי עקיבא למדה מן הראשונים כדמסיים ואזיל: דהוה מתני רבי מאיר לתלמידיו. פעמים שהיה רבי מאיר סבור באיזו שהיא הלכה להקל ומרבי עקיבא רבו קיבל להחמיר בהלכה זו, כשהיה שונה לתלמידיו סדר המשנה כדי שיהיו בקיין בה וזוכרין אותה - היה שונה להחמיר כמו שקיבל, וכשהיה אדם בא לשאול אותו הלכה כיצד לעשות היה מורה לו כסברת עצמו. ורבי לא למד מרבי מאיר סברת עצמו של רבי מאיר אלא למד ממנו נוסח המשנה שהיה מלמד לתלמידיו שהוא הנוסח שקיבל רבי מאיר מר"ע: דאמרינן אמר רבי יוחנן סתם וכו'. רוצה להביא ראיה שרבי סתם את

שהראשונים היו יודעין אותם והיו שונים את תוכנם זה בנוסח הנראה לו וזה בנוסח הנראה לו, רבי תרצינון להלכתא רבי יישר וניסח את ההלכות כלומר המשניות: אית מינייהו דהוה תני להו בלשון הראשון. יש משניות שרבי השאיר את הנוסח הראשון כפי ששמעו מפי החכמים שלפניו: ואית מינייהו דהוה תני להו כדחזא. ויש מהם שלא שנה אותם בנוסח ששמע אלא שינה את הנוסח וניסח כפי שהיה נראה לו ראוי וטוב. וא"ת הא לעיל אות ח אמר רבינו "ולאו מליביה חברינהו אלא הנהו מילי דהו גרסי הנהו ראשונים דלקמיה" והביא שם ראיה שרבי היה מברר מהו הנוסח שהיו הראשונים שונים ואותו קבע במשנתו כגון מעברין או מאברין עכוזו או אכוזו וכיו"ב והשתא הוא אומר שפעמים לא היה שונה בנוסח ששמע מן הראשונים אלא כמו שהיה נראה לו. ונ"ל דבמקום שנוסח ששמע מן הראשונים היה טוב וראוי ודאי היה מחזור רבי לברר מהו הנוסח ששנו הראשונים ואותו קבע במשנתו אבל במקום שהנוסח ששמע מן הראשונים היה קשה להבנה או שהיה נראה לו משובש ניסח רבי כמו שנראה לו נכון

תוספתא רבי נחמיה סתם ספרא רבי יהודה סתם ספרי רבי שמעון וכולהו אליבא דרבי עקיבא.

יג. והני ברייתא דתוספתא וספרא וספרי אילין ברייתא כולהון הוו תנו להו רבנן קמאי, ואתו רבי יהודה ורבי נחמיה ורבי שמעון וליקוטין כל חד מינייהו דיליה ספרא רבי יהודה תוספתא רבי נחמיה ספרי רבי שמעון ומתניתין רבי מאיר וכלהו אליבא דרבי עקיבא כי כולם תלמידי רבי עקיבא הם.

יד. אבל ברייתא אחרניתא לא איכפת לן בהו. משום דהני מובחרין דרבנן הוו דלקטינהו וחברינהו ואינהו הוו תלמידי חשיבי של רבי

ולפניהם לא היו שונים אותם, אלא אלו הברייתות כולם - היו שונים אותם רבותינו הראשונים, רק שהיו בהם כמה וכמה מחלוקות וכמה וכמה שינויי נוסח שכל תנא היה שונה בדרך אחרת ובנוסח אחר ואתו רבי יהודה ורבי נחמיה ורבי שמעון וליקוטין כל וליקטו וערכו אותם: כל חד מינייהו דיליה. כל אחד מהם את שלו דהיינו את הספרא ליקט וערך רבי יהודה, תוספתא רבי נחמיה, ספרי רבי שמעון, וכולהו אליבא דרבי עקיבא לא מדעתם ערכו את הברייתות האלה אלא כפי מה ששמעו מרבי עקיבא ערכו אותם:

יז. אבל ברייתא אחרניתא לא איכפת לן בהו. לא פסקינן הלכה כוותיהו ולא מותבינן מינייהו לחכמים כדאיתא בחולין קמא ע"ב

המשניות כרבי מאיר ורבי מאיר מרבי עקיבא למד כן: אמר רבי יוחנן סתם וכו'. סנהדרין פו ע"א: ספרא. מדרש הלכה על ספר ויקרא: ספרי. מדרש הלכה על ספר במדבר ודברים ולכך הוא נקרא ספרי לשון רבים דבשני ספרים הוא עוסק בספר במדבר ובספר דברים, אבל ספרא לשון יחיד הוא דאינו עוסק אלא בספר ויקרא:

יג. והני ברייתא דתוספתא וספרא וספרי. התוספתא והספרא והספרי כולם נקראין ברייתא דאע"ג דהלכות הן אינן משנה: אילין ברייתא כולהון הוו תנו להו רבנן קמאי. אלו הברייתות של התוספתא ושל הספרא ושל הספרי אל תאמר שנתחברו ע"י החכמים האלו רבי נחמיה רבי יהודה ורבי שמעון

עקיבא, וכך אמר רבי שמעון לתלמידיו בני שנו מידותי שמדותי תרומות הם מתרומות מדותיו של רבי עקיבא. והא אמרינן לבן של ראשונים כפתחו של אולם אחרונים כפתחו של היכל וקא מפרשינן ראשונים זהו רבי עקיבא, וקא מפרשי רבנן דאפילו אדם הראשון שמח בחכמתו של רבי עקיבא כשהראהו הקב"ה דור דור וחכמיו, וגם רבי דוסא בן הרכינס אמר לו לרבי עקיבא אתה הוא עקיבא בן יוסף ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו.

טז. והגדול שבכל תלמידי רבי עקיבא – רבי מאיר הוה. דאמרינן בעירובין אמר רבי אחא בר חנינא גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שאין בדורו של רבי מאיר כמותו, ומפני מה לא קבעו הלכה כמותו לפי שלא עמדו חבריו על סוף דעתו שהיה אומר על טמא טהור ועל טהור טמא ומראה לו פנים, ומשום הכי הוה חביב ליה לרבי עקיבא וסמכיה מינקותיה.

חכמים שם בגמ' דהא דאמרו לבן של ראשונים כפתחו של אולם לרבי עקיבא נתכוונו: דאפילו אדם הראשון שמח וכו'. סנהדרין לח ע"ב והיינו דאמר ריש לקיש מאי דכתיב זה ספר תולדות אדם מלמד שהראהו הקב"ה דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו כיון שהגיע לדורו של רבי עקיבא שמח בתורתו ונתעצב במתתו אמר ולי מה יקרו רעיך אל: וגם רבי דוסא בן הרכינס וכו'. יבמות טז ע"א:

טז. דאמרינן בעירובין. יג ע"ב: שהיה אומר על טמא טהור ועל טהור טמא ומראה לו פנים. היה חוזר על כל צדדי ההלכה, וכשהיו

כל מתנייתא דלא מיתניא בי רבי חייא ובי רבי אושעיא משבשתא היא ולא תותבו מינה בי מדרשא: וכך אמר רבי שמעון לתלמידיו. גיטין סז ע"ב: בני שנו מידותי. השתדלו לעזוב כל משנה ושנו משנתי: שמידותי תרומות הן מתרומות מדותיו של רבי עקיבא. כלומר רבי עקיבא אסף משנתם של ראשונים וסילתם וביררם עד שהרים מהם תרומה כלומר משנה נקיה ואני אספתי משנת רבי עקיבא וסילתתי ונפיתי אותה והרמתי ממנה תרומה כלומר משנה נקיה, הרי משנתי עברה ניפוי אחר ניפוי והיא סולת מן הסולת: והא אמרינן לבן וכו'. עירובין נג ע"א: וקא מפרשינן. ופירשו

טז. ונקט רבי בהלכתא אורחא דרבי מאיר דהיא הות אורחא דרבי עקיבא. כיון דחזא רבי דאורחא דרבי מאיר קצרה וקרובה ללמוד, ודבריה מחוברים חבור יפה כל דבר ודבר עם מה שדומה לו, ומדוקדקין דבריו הרבה יותר מכולהו רבנן תנאי אחריני ואין בהן שפת יתר וכל מילתא ומילתא מסקא לטעמא בדלא אמיר בה

מאיר. כשבא רבי לסדר את ההלכות דהיינו המשניות ומצא לפניו נוסח של רבי יהודה ונוסח של רבי שמעון ונוסח של חכמים אחרים לא אחז רבי אלא נוסח של רבי מאיר: כיון דחזא רבי כיון שראה רבי דאורחא דרבי מאיר שדרכו ונוסחו של רבי מאיר קצרה וקרובה ללמוד ששאר החכמים היו מכניסים בתוך המשנה גם את הראיות לאותה הלכה ואת המקורות ומתוך כך נעשתה המשנה ארוכה וקשה ללמוד אבל רבי מאיר לא הכניס בתוך משנתו אלא את ההלכה עצמה ולפיכך היתה משנתו קצרה וקרובה ונוחה לתלמידים ללמוד: ודבריה מחוברים חבור יפה כל דבר ודבר עם מה שדומה לו. אבל במשנת שאר החכמים לא היה סדר נכון ופעמים ששתי הלכות שנוגעות לאותו עניין וצריכות להיות יחד אחת סמוך לשניה, נשנו זו בתחילת הפרק וזו בסופו וביניהן הלכות אחרות שאינן מאותו עניין: וכל מילתא ומילתא מסקא לטעמא. כל מילה ומילה שנשנתה במשנה נצרכת היא כדי להבין את העניין וההלכה:

שואלין בבית המדרש דבר זה טמא או טהור אם באמת היה טהור היה רבי מאיר אומר תחילה כל צדדין וכל ראיות שיש לנו לומר בדבר זה שהוא טמא ואחר שהיה מביא כל ראיות שדבר זה טמא הוא היה דוחה אותן אחת לאחת עד שחזר לומר מסקנה דבר זה טהור הוא, אבל חבריו מתוך שהיו שומעין אותו מביא ראיות לדבר זה לעשותו טמא היו סבורין שכך דעתו נוטה לעשות דבר זה טמא. ולפיכך לא קבעו הלכה כמותו שלא היו יודעין ממש מה דעתו אי דעתו לטהר והא דהביא ראיות לטמאו אינו אלא דרך לימוד, או דילמא דעתו לטמאו ולפיכך הביא ראיות לטמאו: ומשום הכי הוה חביב ליה לרבי עקיבא. משום דהיה חריף והיה חוזר על כל צדדין של הלכה לפני שהיה פוסק בה: וסמכיה מינקותיה. כדאיתא בסנהדרין יד ע"א וברש"י שם ד"ה ולא קבלו לפי שעדיין היה בחזר ורבינו פירש לעיל פרק ד אות ב ולא קבלוה דיניק הוה:

טז. ונקט רבי בהלכתא אורחא דרבי

מילי דטופיינא דלא צריכין, ולא מיחסרא ולא מיתרא מדעם אלא בדוכתי מעיטי, ואורחה קייטא ובכלל כל מילה ומילה גדולות ונפלאות, ולא כל מאן דחכים ידע לחבורי מילי הכי כדכתיב לאדם מערכי לב ומה' מענה לשון.

יז. ואע"ג דכולהו רבנן שוין בטעמי, כיון דרבי עקיבא היה רחב לב ורבי מאיר תלמידיה נמי רחב לב הוה – הוה שפירא תריצתהון ועדיפא

ולא היה ביניהם אלא הבדלי ניסוח והבדלי סדר שזה היה מקדים משנה זו וזה היה מקדים משנה זו. ואומנם ברור שהרבה מחלוקות נחלקו התנאים בהלכה זה עם זה וכמו שכותב רבינו בעצמו לעיל פרק ו אות ז, מיהו לא נחלקו אלא מדורו של רבן יוחנן בן זכאי שחרב בית המקדש והיתה הסנהדרין גולה ממקום למקום ואף אז לא נחלקו אלא בשאלות שנתעוררו ביניהם אבל היתה להם משנת ראשונים מוסכמת והיא כללה את כל מה שקבלו ממשנה והזקנים וכן את כל ההלכות שהוכרעו ונפסקו בסנהדרין עד החורבן ובמשנת ראשונים זו היו כל התנאים שוין שהיא היתה מוסכמת על כולם בתוכנה מיהו אף בה היו כמה סגנונות וכמה שינויי נוסח ומשנת רבי מאיר שקיבלה מרבי עקיבא היא הברורה שבהם ואותה קבע רבי במשנתו: כיון דר"ע היה רחב לב חכם גדול וחריף ור"מ תלמידיה נמי רחב לב הוה לכן הוה שפירא תריצתהון ועדיפא מדכולהו. לכן היתה יפה גירסתם וסדר משנתם והיתה עדיפה יותר

בדלא אמיר בה מילי דטופיינא דלא צריכין. עד שאין אמורים בה מילים עודפות שאינם נצרכים: ולא מיחסרא ולא מיתרא מידעם. ואינה חסרה ואינה מיותרת מאומה. מידעם מאומה: אלא בדוכתי מעיטי. במקומות מועטים, יש מקומות שהמשנה שנתה מילים שלא נצרכו לתוכן העניין אלא כדי להקל על הלומדים לזוכרם על פה כדאמרינן "אגב סיפא נקט רישא" וכן "אגב רישא נקט סיפא" וכיו"ב: ואורחה קייטא. ודרכה של משנת רבי מאיר קצרה: ולא כל מאן דחכים ידע לחבורי מילי הכי. ולא כל מי שחכם יודע לחבר ולנסח, כך אין זאת אלא כי מלבד חריפותו הטבעית של רבי מאיר ומלבד השתדלותו והתמדתו בתורה יד' ה' היתה במשנתו והיא שכיוונתו לנוסח הנכון ורוח הקדש הופיע בבית מדרשו של רבי מאיר:

יז. ואע"ג דכולהו רבנן שוין בטעמי. כל החכמים משנתם היתה שוה בתוכנה ובמהותה

מדכולהו תנאי אחריני, משום הכי לקטה רבי ואוסיף בה מאי דהוה ביומיה ותרצה כדחזי. ופריש בה נמי כולהו תרפי ועקרי דפלוגתא דרבנן, דכיון דהוה רבנן דשמעי מרבנותא דפליגי אי נמי דיחידים דפליגי ותנו מימריהו סתמא – אי איכא אינש דשמע להון אתי למטעי, וכד מפרש הכי הוה מילתא מסתלק ספיקא.

ששמעו כן מגדול הדור היו שונים דבריו בסתם כלומר לא היו מציינים שזו דעת אותו גדול אלא היו שונים דבריו בסתם כאילו היתה זאת הלכה מוסכמת על הכל: אי נמי מיחידים דפליגי. והיו אף חכמים ששמעו מיחידים שחולקים כלומר שמעו מתנא פלוני שהוא אומר כך הלכה וחולק על רוב החכמים ואעפ"כ תנו מימריהו בסתמא לא ציינו שדברי פלוני הם אלא שנו דבריו בסתם כאילו היא הלכה מוסכמת: אי איכא אינש דשמע להון אתי למיטעי. השומע משנתם טועה לחשוב שכך היא ההלכה ואין בה מחלוקת וכשרואה שרבי לא כך פסק אומר הוא שיבוש נפל במשנת רבי שאסר את המותר והתיר את האסור או שיבוש נפל במשנת האחרים ואינו יודע איזו משנה דעת הרוב היא והלכה היא ואיזו משנה דעת המיעוט היא: וכד מפרש וכאשר מפרש רבי במשנתו הכי הוה מילתא כך היה הדבר מסתלק ספיקא, לכן ציין רבי דעת החולקים בכל הלכה לומר מחלוקת היה בהלכה זו הרבים אומרים כך הלכה ופלוני חולק ואומר כך הלכה, ומי ששומע משנה שנשנית בסתמא שלא כסתמא דמשנת רבי ורואה במשנת רבי שפלוני חולק על הרבים

משל כל התנאים האחרים: ואוסיף בה מאי דהוה ביומי. הוסיף בתוך משנת ראשונים זו שליקטה ממשנת רבי מאיר גם הלכות שנפסקו בימיו: ותרצה כדחזי. וישרה וניסחה כראוי כלומר את ההלכות שהוסיף במשנה ניסח רבי כראוי אבל את ההלכות שהיו במשנת ראשונים לאו רבי ניסחם אלא רבי עקיבא ורבי מאיר כדאמר לעיל: ופריש בה נמי כולהו תרפי ועקרי דפלוגתא דרבנן. כלומר אותם הלכות שאינם ממשנת ראשונים ונחלקו בהם התנאים האחרונים אומנם רבי סתם את ההלכה כפי שראה לנכון עפ"י רוב החכמים ועפ"י הראיות שהביא כל אחד לדבריו, מיהו אעפ"פ שפסק את ההלכה בכל מחלוקת בכ"ז ציין רבי שיש בזה מחלוקת והביא גם את דברי החולקים. תרפי מלשון תורף דהיינו תוכן ועיקר הדברים (כמו "אלו הן תורף דבריו של מפרש זה" לשון הרי"ף ביבמות א ע"ב) כלומר לא העתיק רבי דברי החולקים מילה במילה אלא תוכן ועיקר דבריהם הכניס לתוך המשנה: דכיון דהוה רבנן דשמעי מרבנותא מהגדולים דפליגי. לפי שהיו חכמים ששמעו באיזו הלכה דעת אחד מגדולי הדור שהיה חולק בהלכה זו על רוב החכמים, ומפני

דתנן אמר רבי יהודה למה הוזכרו דברי יחיד בין המרובים – לבטלם, שאם יאמר לך אדם כך – אומרין לו מנין לך, שמא יאמר להם מקובל אני כך – אומרין לו שמא כדברי איש פלוני שמעת.

יח. וכד חזו כולי עלמא שופרא דתרצתא דמתניתין ואמתת הדברים ודוקא דמילתא, שבקו הנך תנייני דהוו תנו ופשטן אילין הלכתא בכל ארץ ישראל, והויין הלכתא דילנא. והנך כולהו אשתביקו והויין כגון ברייתא ומאן דמעיינ בהו כמאן דמעיינ בפירושי או בלישני

והחלו לשנות רק את משנת רבי: ופשטן אילין הלכתא בכל ארץ ישראל. אבל בכבל לא פשטה משנת רבי ועדיין היו שונים את משנתם שהורגלו בה עד שירד רב לבבל: והויין הלכתא דילנא. משנת רבי נעשתה "משנתנו" כלומר משנה של כולם ולא היו קוראין אותה משנת רבי אלא "מתניתין" כלומר משנתנו, אבל קודם לכן היתה משנה דרבי יהודה ומשנה דרבי מאיר וכיו"ב בכל בית מדרש היתה נהוגה משנה אחרת: והנך כולהו אשתביקו. וכל שאר המשניות שהיו נהוגות קודם לכן נעזבו עתה: והויין כגון ברייתא. ונעשו כעין ברייתות שאין לפסוק הלכה מתוכן: ומאן דמעיינ בהו כמאן דמעיינ בפירושי או בלישני רויחי. שמתוך משנת רבי לשונה קצרה כשהיו התלמידים מתקשים בהבנתה היו מעיינים במשניות החכמים האחרים שנעשו ברייתות שמתוך אריכות לשונם מתפרשת משנת רבי:

מבין הוא שאותה סתמא ששמע דברי פלוני הוא שחלק על הרבים ואין הלכה כמותו שיחיד הוא. ועפ"י דברי רבינו אלה מובן מפני מה פעמים טרח רבי וכתב דעת החולק, ופעמים לא טרח וכתב דעת החולק ורק מעיון בברייתות ובתוספתא אנו למדים שמחלוקת היה בדבר. שבהלכה שראה רבי שיש שונים סתמא כחולקים על משנתו טרח וכתב את דברי החולק, ובמקום שראה רבי שאין שונים סתמא כחולקים על משנתו לא טרח לכתוב דברי החולק: דתנן אמר רבי יהודה למה וכו'. עדין פ"ה מ"ו:

יח. וכד חזו כולי עלמא שופרא דתרצתא דמתניתין. וכאשר ראו כולם את יופי הניסוח והסדר שבמשנת רבי: ודוקא דמילתא. ודיוק המילים שיש במשנת רבי שאין בה מילה חסרה או מילה יתירה: שבקו הנך תנייני דהוו תנו. עזבו את המשנה שהיו רגילין לשנות

רויחי, אבל סמכא דישראל על אילין הלכתא הוה וקבלינהו ישראל כד חזינון באמונה וליכא איניש דאיפליג בהון.

יט. על הדין אורחא תרצינהו רבי לשתא סדרי משנה. ולא דשבקו קמאי רובא לבתראי, אלא קמאי לא הוו צריכי לחבורי מילי דמגרסן על פה אינון וכל חד וחד מרבנן ידע להו בקבלה ולא הוו צריכי לחבורינהו ולמיכתבינהו, עד דחריב בית המקדש וקמו תלמידהון דהנך רבנן קמאי דלא הוו ידעי כותהון והוו צריכין לחבורי. דהא רבי אליעזר בן הורקנוס דהוא ראש תלמידי רבן יוחנן בן זכאי – כד שיילי מיניה הנך מילי דמפרשן בשני שעירי יום הכפורים "חלה פלוני כבשה ממזר בית אשם" סימן לא אהדר להון מידי

היו זוכרין על פה היטיב כל תורה שבעל פה שקבלו מן הראשונים: דהוא ראש תלמידי רבן יוחנן בן זכאי, דתנן אבות פ"ב מ"ח חמישה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי ואלו הן רבי אליעזר בן הורקנוס וכו' ומדנקט רבי אליעזר בן הורקנוס ברישא ש"מ דהוא ראש לתלמידים, ועוד מדקאמר התם רבן יוחנן בן זכאי אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ואליעזר בן הורקנוס בכף שניה מכריע את כולם ש"מ גדול שבכולם היה: כד שיילי מיניה הנך מילי דמפרשן בשני שעירי יום הכפורים. כאשר שאלו ממנו אלו הדברים המפורשים בפרק שני שעירי יום הכפורים: חלה פלוני וכו'. הגמ' שם מספרת ששש שאלות שאלו אותו וסימנם חלה פלוני כבשה ממזר בית אשה: לא אהדר להון מידי אלא דחינון. לא

אבל סמכא דישראל על אילין הלכתא הוה. אבל לעניין פסיקת ההלכה לא היו ישראל סומכין אלא על משנת רבי ולא על משנת שאר החכמים שנעשו כעת ברייתות:

יט. על הדין אורחא וכו'. על זה הדרך סדר וערך רבי את ששה סדרי משנה: ולא דשבקו וכו'. אחת השאלות של חכמי קירואן היתה מאי טעמא שבקו קמאי רובא לבתראי עיין לעיל פרק א אות א ובפירושו שם, ועתה משיב להם רבינו על שאלתם זו: קמאי לא הוו צריכי לחבורי מילי, הראשונים לא היו צריכין לחבר לעצמן משנה כתובה משום דמגרסן על פה אינון שהיו גורסין משנתן בעל פה ודי להם בכך כי לבם רחב היה: דלא הוו ידעי כוותיהון. שלא היו יודעין כמותם ולא

אלא דחינון, ותניא לא מפני שהפליגן בדברים אלא שלא אמר דבר שלא שמעו מפי רבו מעולם. ולהכי אצטריך רבי לחבורי ולתרוצי שיתא סדרי משנה בתר דנח עלמא שני דורות מן ההוא שמדא של חרבן הבית.

ומעולם לא היה משיב לשואליו הלכות שלא שמעם מרבו ולפיכך לא השיב להם על שאלותיהם ועשה עצמו כמי שאינו מבין שאלותיהן. אלמא רבי אליעזר בן הורקנוס אע"ג דהוה ראש תלמידי רבן יוחנן בן זכאי הרבה הלכות לא שמע מפי רבו וכ"ש שאר התלמידים, לפי שהם היו בדור החורבן ובאותו דור לא היו מספיקין ללמוד עם הרב הרבה מפני חמת המציק והגזירות, וכיון שלא היו לומדין אצל הרב הרבה - הרבה הלכות לא היו שומעין מהרב אלא מדעתם היו מסיקין את ההלכה, לפיכך רבו ביניהם המחלוקות והוצרכו לחיבור המשנה:

השיב להם תשובות על שאלותיהם אלא עשה עצמו כמי שאינו מבין את שאלתם, דחינון דחה אותם בדברים: ותניא לא מפני שהפליגן בדברים. דרך מי ששואלין אותו ואינו יודע להשיב, שהוא מפליג את השואל בדברים על השאלה עצמה כאילו לא הבין את השאלה, ובאמת אין הפלגתו אלא מתוך שאינו יודע להשיב. אבל רבי אליעזר בן הורקנוס לא להפליגן בדברים נתכוון שלא ירגישו בו שאינו יודע תשובת שאלתם, אלא שלא אמר דבר שלא שמעו מפי רבו - מעולם יודע היה להשיב על שאלותיהם אבל לא רצה להשיב לפי שלא שמע דברים אלו מרבו אלא מדעתו ידעם

פרק ז

סדר המסכתות

א. ולענין מסכייתא דחזיתון דאית בהון מוקדם ומאוחר – רבי כד תרצה למתניתין לא סדרינן למסכייתא חדא בתר חבירתה אלא חדא חדא תניה באפי נפשה, ומאן דניחא ליה לאקדומה מקדים לה ומאן דניחא ליה לאחורי מאחר לה, ולא ידעינן הי תני רבי ברישא. אבל הלכתא ופרקי דכל מסכתא ומסכתא הכי תרצינן רבי חדא בתר חדא, דאמר רב הונא בחדא מסכתא לא אמרינן אין סדר למשנה אבל בתרתי מסכייתא אמרינן אין סדר למשנה דכל חדא וחדא מינייהו איכא למימר דילמא רבי תניה ברישא. והיכא דאשכחן סתם ואח"כ מחלוקת בחדא מסכתא אמרינן אין הלכה כסתם, מחלוקת ואח"כ סתם בחדא מסכתא אמרינן הלכה כסתם, אבל בתרתי מסכייתא לא אמרינן משום דאין להם סדר. ורב יוסף נמי הכי סבירא ליה מיהו אמר בבבלי דנויקין דכולהו חדא מסכתא נינהו.

א. אבל הלכתא ופרקי. אבל סדר המשניות שבכל פרק ופרק וסדר הפרקים שבכל מסכת ומסכת כך סידרם רבי אחת אחר השניה ואין רשות ביד אדם להקדים ללמוד משנה שבסוף הפרק ואח"כ משנה שבראש הפרק, וכן אין רשות ביד אדם ללמוד תחילה פרק שני שבמסכת ואח"כ פרק ראשון כפי שהיו נוהגין בגירבא, ונ"ל דכ"ש דאין רשות ביד אדם ללמוד חצי מסכת ולדלג למסכת אחרת כפי שנוהגין היום בישיבות הקדושות ה' עליהם יחיו אמן - דרבי מסכת שלמה תיקן, ועוד יש לי להאריך בזה בתוכחת מגולה מאהבה ואין כאן המקום: דאמר רב הונא. ב"ק קב ע"א: ורב יוסף נמי הכי סבירא ליה וכו'. גם זה שם:

ב. ודקא אמריתו מאי טעמא הקדימו כפורים לשקלים? אנן הכי אתנינן בי רבנן שקלים ואח"כ כפורים, אבל ודאי סוכה קמי יום טוב תנינא, ובתר הכי ראש השנה ואפשר דתנינן להון בחילוף.

ג. מיהו אית למימר דאקדים מסכת שבת תחלה הואיל וחשיבא שבת טובא, ובתרה מסכת עירובין דדמיא לה וחדא עניינא הוא, ובתרה מסכת פסחים שהפסח הוא ראשון לכל המועדים והחגים של כל השנה, ובתרה שקלים שהוא מלפניו וכאחד מעניניו, ובתר שקלים תנינן סדר יומא דדמי לשבת ועירובין משום דיומא דכפורי לשבתא דמי, ובתר סדר יומא תנינן מסכת סוכה דבתר יום הכפורים הוא וחג גדול הוא, ובתר מסכת סוכה תנינן מסכת יום טוב דחד עניינא הוא, ובתר יום טוב תנינן מסכת ראש השנה כי היכי דליתני בתרה מסכת תענית משום דאחר ראש השנה זמן רביעה וזמן זריעה וכחד עניינא דמיין,

פרשיות שקורין לפני פסח: דיומא דכפורי לשבתא דמי. ששניהם אסורים אפילו במלאכת אוכל נפש אבל ביו"ט מותר: וחג גדול הוא. שבעה ימים: ובתר יום טוב תנינן מסכת ראש השנה. אע"ג שהיה ראוי להקדים ראש השנה לפני יומא וסוכה דהא ראש השנה לפנינו מסכת ראש השנה, הניח רבי מסכת ראש השנה לבסוף כי היכי דליתני בתרה מסכת תענית: דאחר ראש השנה וחודש תשרי שעמו, זמן רביעה זמן ירדת הגשמים שהם הרבעת הארץ וזמן זריעה ואם לא ירדו גשמים יצטרכו להתענות והיינו מסכת

ב. כפורים. מסכת יומא: אנן הכי אתנינן בי רבנן. אנו כן למדנו אצל רבותינו שקלים ואח"כ יומא ולא כפי שאמרתם שהסדר שבידכם הוא כפורים ואח"כ שקלים: אבל ודאי סוכה קמי יום טוב תנינא. כפי הסדר שבידכם, יום טוב מסכת ביצה: ובתר הכי למדנו אצל רבותינו מסכת ראש השנה, ואפשר דתנינן להו בחילוף ראש השנה ואח"כ יום טוב ואיני זוכר:

ג. שקלים שהוא מלפניו וכאחד מעניניו. של פסח, שפרשת שקלים היא אחת מארבע

הכי רגילי רבנן למתני ואי אית דניחא ליה לאקדומי ולאחורי הרשות בידו.

ד. ואע"ג דחזינן מסכייתא דאית בהו סדר דקאמרינן מכדי תנא ממסכת פלונית סליק, כגון מסכת סוטה דקאמרינן בגמ' מכדי תנא מנזיר קא סליק, וכגון מסכת שבועות דקאמרינן מכדי תנא ממכות סליק, אלמא דיש להם סדר.

תענית: זמן רביעה. תענית ו ע"א תניא איזו היא רביעה ראשונה הבכירה בג' במרחשון בינונית בשבעה בו אפילה בשבעה עשר בו וכ' עיי"ש:

ד. מכדי תנא מנזיר קא סליק. סוטה ב ע"א: מכדי תנא ממכות סליק. שבועות ב ע"ב: אלמא דיש להם סדר. ומסכתות אלו שיש להם סדר נראה שיש ללומדם דוקא כפי הסדר הזה:

פרק ח

התוספתא

א. ולענין תוספתא דרבי חייא, ודאי הוא תרצה. מיהו לא מסיימא לן מילתא אי ביומיה דרבי תרצה או בתריה, אבל בלא ספק בתר דאתרצן הלכות משנתינו איתרצא תוספתא ומילי דתוספתא ברירן דבתר מתניתין אינון ועליהון תניין.

ב. ולא פשיט לן אי ביומי דרבי נח נפשיה דרבי חייא או בתריה. דקא מתמהינן בהנושא על שצוה רבי "חנינא בר חמא ישב בראש" וקא אמרינן והא איכא רבי חייא דעדיף מיניה, ומתרין נח נפשיה דרבי חייא, ואהא מקשינן והא אמר רבי חייא אני ראיתי קברו של רבי והורדתי

ב. ולא פשיט לן. ולא ברור לנו: אי ביומי דרבי נח נפשיה דרבי חייא. ורבי ראה את התוספתא: או בתריה. או שנפטר רבי חייא אחרי רבי ואפשר שערך את התוספתא אחר פטירת רבי ורבי לא ראה את התוספתא: דקא מתמהינן בהנושא. בפרק הנושא מסכת כתובות קג ע"ב: על שצוה רבי. ביום פטירתו חנינא בר חמא ישב בראש הישיבה: וקא אמרינן. הקשנו בגמ' והא איכא רבי חייא דעדיף מיניה והרי יש את רבי חייא שהוא גדול בתורה יותר מרבי חנינא בר חמא ולמה לא מינהו רבי לישב בראש, ומתרין נח נפשיה דרבי חייא ביום פטירת רבי כבר נפטר רבי חייא: ואהא מקשינן. ועל זה הקשנו, ויש ספרים דגרסי ואע"ג דמקשינן והוא ט"ס: אני ראיתי קברו של רבי. אלמא

תרצה. ערך וניסח אותה: מיהו לא מסיימא וכו'. אבל לא ברור לנו הדבר אם בימיו של רבי ערך רבי חייא את התוספתא או אחר פטירת רבי, אבל בלא ספק אחר שנערכה משנתינו נערכה התוספתא: ומילי דתוספתא ברירן וכו'. ומתוך דברי ולשון התוספתא ברור שאחר המשנה נערכו ועל המשנה הם שנויין, דבכמה מקומות שהדברים במשנה אינם ברורים מביאה התוספתא את לשון המשנה ומפרשת אותם ומוכח מזה שהתוספתא נערכה אחר המשנה, ומורי הרב זצ"ל פירש ומילי דתוספתא ברירן ומתוך המילה תוספתא כלומר ממה שקראו לה "תוספתא" לשון תוספת - ברור שאחר המשנה נערכה ועל המשנה נשנתה:

עליו דמעות ותו האמר רבי חייא אותו היום שמת רבי בטלה כהונה ותו כשחלה רבי נכנס רבי חייא לבקרו וכו', ואמרינן אי בעית אימא איפוך ואי בעית אימא כיון דרבי חייא עוסק במצות הוה סבר לא אפגריה, אלמא מספקא לן.

ג. מיהו אמרי רבנן דביומוי דרבי אתרצן תוספתא, ומתניין מן ההוא זמנא במדרשיה דרבי. ומתחזי מההוא מימרא דמסכת חגיגה, דהנהו אלמי שהיו בשבכותיה דרבי בני אחתיה דרבי יוחנן בן גודא ואמרי לה בני ברתיא דרבי יוחנן בן גודא וכל אימת דהוה עייל רבי

על כרחו יתבטל ממצות שהיה רגיל בהם, אפגריה אבטלנו:

ג. מיהו אמרי רבנן וכו'. אבל יש חכמים מראשוני הגאונים שאמרו שבימי רבי נערכה התוספתא: ומתניין מן ההוא זמנא במדרשיה דרבי. והיתה נשנית - מאותו זמן שנערכה - בבית מדרשו של רבי: ומתחזי. וכך אכן נראה כדבריהם מההוא מימרא דמסכת חגיגה דף ג ע"א ששם מוכח כדבריהם שבבית מדרשו של רבי שנו את התוספתא דרבי חייא: דהנהו אלמי וכו'. שאלו האלמים שהיו בשכונתו של רבי והיו בני אחותו של רבי יוחנן בן גודא ויש אומרים בני בתו של רבי יוחנן בן גודא וכל זמן שהיה נכנס רבי לבית המדרש היו הם נכנסים ויושבין לפניו ללמוד והיו מרחשים בשפתיהם ומנידים ראשם לחזור על דברי רבי, בקש רבי רחמים עליהם

ביום שנפטר רבי היה רבי חייא חי: בטלה כהונה. לפנינו "בטלה קדושה" דרבי קדוש היה כדאיתא בשבת קיח ע"ב אמרו ליה לרבי מאי טעמא קראו לך רבינו הקדוש אמר להו מימי לא נסתכלתי במילה שלי, ומאן דגריס בטלה כהונה הכי פירושו יום שמת רבי הותרו כהנים ליטמא לו שגדול הדור היה ובשבילו בטלו דיני כהונה: אי בעית אימא איפוך. לעולם רבי חייא נפטר בחיי רבי ולא תימא אמר רבי חייא אני ראיתי קברו של רבי והורדתי וכו' אלא אימא אמר רבי אני ראיתי קברו של רבי חייא וכו' וכן בכלום: ואי בעית אימא. לעולם רבי חייא חי היה ביום פטירת רבי ומה שלא מינהו להיות ראש ישיבה זה כיון דרבי חייא עוסק במצות הוה סבר רבי לא אפגריה לא אבטלנו ממצות שהוא רגיל בהן שאם היה ממנה אותו לראש ישיבה כיון שיצטרך לעסוק עם התלמידים וכל צרכי הישיבה עליו

לבי מדרשא הוו עיילי ויתבי קמיה ומרחשן שפותייהו ומנידי רישייהו, בעא רבי רחמי עלייהו ואתסיאו ואישתכחו דהוו ידעי הלכתא וספרא וספרי ותוספתא וכולי תלמודא.

ד. ודאמריהו מה ראה רבי חייא לכתבה ואמאי לא כתבה רבי? אילו בקש רבי לכתוב ולחבר כל מה שהיה שנוי בימיו אריכן מילי ואיתייקון, אלא רבי עקרי הדברים תקן וכתב כללות ולישנא קייטא דאפילו מחדא מילתא מגמר מיניה כמה טעמים ותילי תילים של הלכות גדולות ונפלאות דבסיעתא דשמיא אתמרא מתניתין ואתא רבי חייא ופשט בברייתא פרטי ואנפי להנהו עקרין וכללי.

ה. ורובא דטעמי דפשיטין ומרווחין בברייתא, עיקר דיליהון במתניתין ועל עיקרי דמתניתין סמכינן. כדאמרינן בתעניות,

ופשט. ופרס: ואנפי. נראה לי שצריך להיות וענפי כי רבי כתב רק את ה"עקרים" הם השורשים ורבי חייא כתב את ה"ענפי" הם הענפים המסתעפים מן השורשים:

ונרפאו והחלו לדבר ונמצאו שהיו יודעים משנה וספרא וספרי ותוספתא וכל התלמוד, ומוכח מכך שבבית מדרשו של רבי היו שונים את התוספתא:

ו. ועל עקרי דמתניתין סמכינן. לא מליבו חיבר רבי חייא את התוספתא אלא על העיקרים והעקרונות השנויים במשנת רבי סמך רבי חייא ומשם הוציא את הפרטים השנויים בתוספתא: כדאמרינן בתעניות. מסכת תענית כא ע"א, הא דקרי ליה תעניות משום דאותו פרק נקרא "סדר תעניות":

ד. אריכן מילי ואתייקון. יארכו דבריו ויכבדו לפיכך קיצר רבי שתהיה משנתו קצרה וקלה לשמוע: וכגון כללות ולישנא קייטא. רבי לא רצה להאריך ולכתוב את הפרטים ופרטי פרטים אלא בקש שתהא משנתו "כללות" שמתוכה ילמדו את הפרטים "ולישנא קייטא" ולשון קצרה מעט המחזיק את המרובה:

אלפא תלא נפשיה באסקריא דספינתא אמר אי איכא אינש דשאל מינאי מילתא בדבי רבי חייא ובדבי רבי אושעיא ולא פשיטנא ליה ממתניתין נפילנא מאסקריא וטבענא, אלמא כל מאי דאיכא בדבי

יוחנן אלא אותך שבזמן שעדיין היית בישיבה אתה היית לומד טוב ממנו. באותה שעה נצטער אילפא צער גדול וביקש שימנו אותו במקום רבי יוחנן כי היה זה היום שבו החליטו למנות את רבי יוחנן ועדיין לא שימש רבי יוחנן ראש ישיבה בפועל, וכדי להוכיח להם שלמרות שיצא לעסקיו לא שכח תורתו הלך ותלה עצמו בתורן הספינה המוטתה אל מחוץ לספינה אל מקום המים אמר להם אם יהיה מי שישאל אותי על איזו תוספתא דרבי חייא ודרבי אושעיא ולא אראה לו את מקור הדין במשנה אפיל עצמי מן התורן ואטבע בים. בא זקן אחד ושאל אותו היכן במשנה נמצא הדין הזה ששנינו בתוספתא האומר "תנו שקל לבניי בשבת" מי שטרם מותו ציוה את האפוטרופוס שיתן לבניו שקל אחד בכל שבת דהיינו שבוע "והן ראויים לתת להם סלע" ובניו מרובים ואין מספיק להם שקל בשבוע אלא זקוקין הם לסלע דהיינו שני שקלים "נותנין להם סלע" שודאי לא נתכוון אביהן להמיתן ברעב אלא נתכוון שיהיה להם כל סיפוקן ומה שאמר תנו להם שקל הוא כדי לזרזן לעבוד ולטרוח אחר מזונם, "ואם אמר אל תתנו להם אלא שקל אין נותנים להם אלא שקל" שזה היה רצונו, "אם אמר מתו ירשו אחרים תחתיים בין שאמר תנו להם שקל בין שאמר אל תתנו

אילפא תלא וכו'. אילפא ורבי יוחנן תלמידים היו בישיבה והיו עוסקין כל היום בתורה הקדושה עד שנעשו דחוקים מאוד ולא יכלו לפרנס את בני ביתם בלחם, אמרו זה לזה נעמוד ונלך ונעשה עיסקה ונפרנס עצמנו ואת בני ביתנו ונקיים בעצמנו מקרא שכתוב אפס כי לא יהיה בך אביון. הלכו, ובדרך ישבו לנוח תחת כותל רעוע הוציאו פת וישבו לסעוד. באו שני מלאכי השרת אמר אחד המלאכים לחבירו בא נפיל עליהם את הכותל ונהרגם שמניחים חיי עולם הבא ועוסקין בחיי שעה, אמר לו חבירו הנח להם ואל תהרגם שאחד מהם עתיד להיות ראש ישיבה. אמר לו רבי יוחנן לאילפא האם שמע אדוני שיחת המלאכים, אמר לו לא שמעתי כלום, אמר רבי יוחנן היות ואני שמעתי ואילפא לא שמע שמע מינה שבי דברו המלאכים ואני הוא שעתידי להיות ראש ישיבה. מיד אמר לו רבי יוחנן לאילפא אחזור ללמוד תורה אע"פ שאין לי פרנסה ואקיים בעצמי מקרא שכתוב כי לא יחדל אביון מקרב הארץ, רבי יוחנן חזר ללמוד בישיבה ואילפא המשיך במסעו לעשות עיסקה ולהביא פרנסה לבני ביתו. עד שחזר אילפא ממסעו כבר מינו את רבי יוחנן לראש ישיבה, אמרו לו בני המקום לאילפא אם לא היית הולך לעסקיך והיית חוזר לישיבה ולומד תורה לא היינו ממנים את רבי

רבי חייא ובדבי רבי אושעיא אית לן למיפשט ממתניתין. ובא אלפא להראות חכמתו משום שהוא מעשה דיליה בהדי רבי יוחנן, וכד אתא ההוא סבא ותנא ליה האומר תנו שקל לבניי בשבת והם ראויין לתת להם סלע נותנין להם סלע וכו' הא מני – אוקמה כרבי מאיר דאמר מצוה לקיים דברי המת.

ז. ואילו אתא רבי חייא בבריתא לאפלוגי עליה דרבי אין שומעין לו. כגון מילתא דחזייה רבי הלכה וסתמה במתניתין אע"ג דהויא בה פלוגתא מעיקרא וכד אתא רבי חייא ומפרש דפלוגתא היא מעיקרא

שאמר להם שכל מה שמובא בתוספתא מקורו במשנה. וע"ז משיב רבינו באמת דבר פשוט הוא ומוסכם על כולם שכל דברי התוספתא מקורם במשנה ואילפא לא בא להוכיח זאת, אלא בא להראות חכמתו שהוא יודע למצוא מקור כל דין שבתוספתא בתוך המשנה:

ז. כגון מילתא דחזיה רבי הלכה. כגון דבר שהיה נראה לרבי לפסוק הלכה כך וסתמה רבי במתניתין ועשאו סתם במשנה אע"ג דהוי בה פלוגתא מעיקרא שמתחילה היה בו מחלוקת, ורבי לא ציין את המחלוקת אלא סתמו כאחד החולקין כדי לעשותו הלכה: וכד אתא רבי חייא ומפרש בתוספתא דפלוגתא היא מעיקרא וציין רבי חייא בתוספתא את דברי האוסרין ואת דברי המתירין ומשמע דרבי חייא רוצה לחלוק בהלכה זו על רבי, דאי ניחא ליה במה שפסק רבי א"כ למה הוצרך לגלות דפלוגתא היא היה

להם אלא שקל אין נותנין להם אלא שקל" דכיון דאמר אם ימותו בני ירשו בניהם שהם נכדי את ממוני הרי גילה דעתו שרוצה שישאר ממון אף לבני בניו ולפיכך יש לנו לקמץ במה שאנו נותנים לבניו ואין נותנים להם אלא שקל. אמר לו אילפא לזקן ששאל, התוספתא הזו רבי מאיר היא שאמר מצוה לקיים דברי המת וכבר שנינו במשנתנו את דברי רבי מאיר הללו הנה הם בכתובות סט ע"ב: ובא אילפא להראות חכמתו משום שהוא מעשה. כלומר ואם תקשה בשלמא אם שאר החכמים סבורים שלא כל מה ששנינו בתוספתא מקורו במשנה ואילפא בא לטעון שכל מה שהובא בתוספתא מקורו במשנה אפשר להבין את מעשיו של אילפא שרצה להראות שטענתו נכונה מטענת חביריו, אלא לפי דברי רבינו שהדבר פשוט ומוסכם על כולם שכל מה שמובא בתוספתא מקורו במשנה א"כ מה חידוש יש בדברי אילפא

אע"ג דסתימא במתניתין, אנן כמתניתין עבדינן ולא נקטינן סוגיין דאית לן בפלוגתא דרבנן דרבי מאיר ורבי יוסי כי פליגי תרוייהו הלכה כרבי יוסי, אלא היכא דסתים רבי כרבי מאיר כסתמיה עבדינן.

ז. אבל היכא דפריש רבי פלוגתא במתניתין עבדינן כסוגיין דעלמא כגון רבי מאיר אומר כך ורבי יוסי אומר כך הלכה כרבי יוסי. ואי חזא רבי חייא טעמיה דרבי מאיר דהוה פליג בהדי רבי יוסי במתניתין וסתם בבריתא כרבי מאיר, לא מקבלינן מיניה. וכדבעא מיניה נחום שמעיה דרבי אבהו מרבי אבהו סתם במתניתין ומחלוקת בבריתא מאי, אמר ליה הלכה כסתם מתניתין, מחלוקת במתניתין וסתם בבריתא מאי, אמר ליה וכי רבי לא שנאה רבי חייא מנין לו. משום דרבי חייא תלמידיה דרבי הוה ומאי דאגמריה רבי הוה אמר, ולית ליה לרבי חייא אלא מאי דאית ליה לרבי.

ח. ואפילו דוקא דמילי דמתניתין מכרע ברייתא בהדיא. כהניא

חזא רבי חייא טעמיה דרבי מאיר. ואם היה נראה לו לרבי חייא טעמו של רבי מאיר וסבר רבי חייא שיש לקבוע הלכה כמותו כנגד רבי יוסי וסתם בבריתא דהיינו בתוספתא כרבי מאיר כדי שיפסקו הלכה כמותו: וכדבעא מיניה וכו'. יבמות מב ע"ב: שמעיה דרבי אבהו. שמשו של רבי אבהו:

צריך להניחו בסתם וכולם יעשו כן, אלא רבי חייא בא לחלוק על רבי בהלכה זו לומר דכיון שהיה בהלכה זו פלוגתא מעיקרא יש לנו לנהוג ע"פ הכללים שבידנו כגון אם נחלקו רבי יוסי ורבי מאיר הלכה כרבי יוסי וכיו"ב: ולא נקטינן סוגיין דאית לן בפלוגתא דרבנן. ואין הולכין בזה אחר הכללים שיש לנו במחלוקות החכמים:

ח. ואפילו דוקא דמילי דמתניתין מכרע ברייתא בהדיא. כשיש לך לדייק מלשון המשנה שדבר

ז. עבדינן כסוגיין דעלמא. יש לנו לעשות כפי הכללים שנהוגין בידנו בכל מקום: ואי

פלוגתא דמבוי דפרוץ כעומד אמרינן תיובתא דרב פפא תיובתא והלכה כותיה דרב פפא, ומקשינן תיובתא והלכתא, ומפרקינן אין משום דדיקא דמתניתין כותיה דקתני שלא יהיו פרוצות יתירות על הבנין.

מסויים מותר ובתוספתא נאמר בפירוש שהוא אסור, לא תימא כיון שהדבר מפורש בתוספתא לאיסור ואילו במשנה אינו מפורש להיתר אלא רק דיוקא דמתניתין הוא יש לנו לילך אחר המפורש בתוספתא ונאסור את הדבר ההוא, אלא יש לך להתירו ש"דוקא דמילי דמתניתין" מכריע אפילו דבר מפורש בתוספתא:

פרק ט

הברייתות

א. וספרא וספרי דרשי דקראי אינון והיכא רמיזא הלכתא בקראי, ומעיקרא במקדש שני ביומי דרבנן קמאי לפום הדין אורחא הוו תנו להו.

ב. וכד חזו רבנן, דבריתא אחריני דלא הוו מרבי חייא ורבי אושעיא אית בהו שבשתא ואית בהו פרטי דדמיין כללי דיחידים דדמיין

כדאיתא ביבמות עב ע"ב עיי"ש: לפום הדין אורחא הוו תנו להו. לא היו שונים את התורה שבעל פה במסכתות מסכתות לפי נושאים אלא על סדר הפסוקים היו שונים אותה שהיה הרב קורא פסוק א ושונה להם תורה שבעל פה השייך לאותו פסוק ואח"כ היה קורא פסוק ב ושונה להם תורה שבעל פה השייך לו וכן על זה הסדר עד שהיו מסיימים חומש בראשית ואח"כ עושין כן בחומש שמות ובשאר חומשים ומקראות ועיין ביתר ביאור בפירושונו לעיל פרק ו אות י:

ב. פרטי דדמיין כללי, דיחידים דדמיין דמרוכים באותם ברייתות שאינם מבית מדרשם דרבי חייא ורבי אושעיא נפלו הרבה אי דיוקים שהרבה פעמים היה כתוב בהם כלל אמרו וכו' ואין זה כלל אלא פרט שהרי אינו

א. ספרא. מדרש הלכא על ספר ויקרא והוא הנקרא תורת כהנים: ספרי. מדרש הלכה על ספר במדבר וספר דברים: ביומי דרבנן קמאי. בתחילת מקדש שני היתה כל תורה שבע"פ שנויה על סדר המקרא ולא במסכתות מסכתות לפי נושאים, ואח"כ במחצית ימי הבית השני כבר ערכו את התורה שבעל פה לפי נושאים במסכתות מסכתות והיינו הברייתות. ומחמת שהתקינו את הברייתות והתקין רבי את המשנה ורבי חייא התקין את התוספתא, אט אט נשתכחו מדרשי ההלכה שהיו על כל התורה כולה - וכנראה גם על כל הנביאים וכתובים - ולא היו עוסקין בהם כי אם מעטים עד שנשתכחו כליל, ובדורו של רבי יוחנן חזרו לעסוק בתורת כהנים (היא הספרא) ובספרי, ומתחילה לא היה רבי יוחנן מכיר את הספרא עד שראה את בן פדת דורש בה

דמרובים ומילי דלא דייקן והני ברייתי דתרצינון רבי חייא ורבי אושעיא עדיפן מדכולהו – לקטינהו רבנן ותננהו בי רבנן ועליהון אמרינן בגמ' תנו רבנן.

ג. ואע"פ דהוו שכיחי ברייתי אחריני וגרסי רבנן להו כל חד וחד מאי דאגמריה רביה, ותנאי נמי תנו יתהון קמיהון כגון אחי תנא דבי רבי חייא ואשיאן תנא דבי רבי אמי, ובר קפרא נמי תנא משניות אחרות, ובכמה דוכתי אמרינן בדקה לוי במתניתיה – דרבי חייא ודרבי אושעיא עדיפן מדכולהו. וכל חד וחד מנהון אית ליה ברייתא על כל מסכתא ומסכתא,

לו כל הברייתות השייכות לענין שהיו עסוקין בו: אחי. כך שמו והוא היה "תנא" של ישיבת רבי חייא ונזכר בברכות יד ע"א: ואשיאן תנא דבי רבי אמי. כדאיתא בברכות יד ע"א: ובר קפרא נמי תנא היה שונה משניות אחרות כלומר ברייתות כדאיתא בברכות יג ע"א ובשבת קמא ע"ב ועירובין ב ע"ב ועוד הרבה: ובכמה דוכתי אמרינן בדקה לוי במתניתיה. יבמות י ע"א ובבא מציעא מח ע"א: ודרבי חייא ודרבי אושעיא עדיפן מדכולהו. כלומר אע"פ שהיו האמוראים שונים נמי ברייתות אחרות מ"מ ברייתא דרבי חייא ודרבי אושעיא (היא הנקראת תוספתא) עדיפן מדכולהו: וכל חד וחד מנהון אית ליה ברייתא על כל מסכתא ומסכתא. נראה שלא לכל אמורא היו ברייתות על כל המסכתות אלא רק לראשוני האמוראים כלוי ובר קפרא ורבי יוחנן וכיו"ב וכן מוכח מכמה מקומות

כולל אלא דבר אחד וכן הרבה פעמים היה כתוב בהם אמרו חכמים וכו' ומשמע דדברי רבים הם ואינו כן אלא דברי יחיד הם ונשנו בברייתות בלשון אמרו חכמים ועוד מילי דלא דייקן ועוד אי דיוקים אחרים:

ג. ותנאי. בכל בית מדרש היו מחזיקין "תנא" והוא אמורא שהיה זכרן גדול והיה זוכר ברייתות בעל פה ועל הרוב היו משמשים בתפקיד זה חכמים עיורים כי זכרונם גדול ובמקום אחר הארכנו בזה, וכשהיה ראש הישיבה מסביר את המשנה לתלמידים ואומר איזה דבר חידוש היה שואל את התנא שלו האם יש בברייתות איזו ברייתא שמדברת בעניין זה וכן כשהיה ראש הישיבה אומר איזו הלכה חדשה שלא נשנתה במשנה היה שואל את התנא האם יש בברייתות איזו ברייתא שמדברת בעניין זה והוא היה שונה

כדאמרינן תני רב משרביא בקדושין דבי לוי והוא נמי הוה שמעיה דרבי כבר קפרא וקרבי חייא וקרבי אושעיא.

ד. ורבנן דבבל דהוו קמי רבנו הקדוש הוו להו מתנייתא דהא הות בהו תורה מרובה דהוו מרביצין בדוכתייהו מתיבתא. דתנן אמר רבי עקיבא כשירדתי לנהרדעא לעבר שנה וכו', ופומבדיתא הוה בה רבי חנינא בן אחי רבי יהושע ות"ר בסנהדרין צדק צדק תרדוף הלך אחר בית דין יפה ומפרשינן אחר רבי חנינא בן אחי רבי יהושע לגולה, והא שקראוה גולה

שתלמידיו המובהקים היו והיו הולכין עמו לכל מקום ללמוד דרכיו ומעשיו הטובים קרי להו שמשי דרבי:

ד. ורבנן דבבל דהוו קמי רבנו הקדוש. חכמי בבל שחיו בתקופת התנאים לפני ימי רבי: מתנייתא. ברייתות: דהוו מרביצין בדוכתייהו מתיבתא הושיבו במקומם ישיבה להעמיד תלמידים ויש גורסין דהוו מרביצין בדוכתא דמתיבתא. ושיבוש הוא: דתנן אמר רבי עקיבא וכו'. יבמות קכב ע"א ושם מספר רבי עקיבא כי בנהרדעא פגש את נחמיה איש בית דלי והוא לימד את רבי עקיבא הלכה עיי"ש: ופומבדיתא הוה בה רבי חנינא בן אחי רבי יהושע. ברכות סג ע"א: ות"ר בסנהדרין. לב ע"ב ואומנם לפנינו הגירסא אחר רבי יהושע לגולה אבל טעות הדפוס היא וצ"ל כגירסת רבינו אחר רבי חנינא בן אחי רבי יהושע לגולה ופשוט: והא ומה שקראוה גולה. הרי עוד

בש"ס, והא דאמר רבנו וכל חד וחד מנהון קאי על אלו שהזכירם למעלה אחי תנא דבי רבי חייא ואשיאן תנא דבי רבי אמי ובר קפרא ולוי שהם היו מראשוני האמוראים: תני רב משרביא. נראה דצריך להיות שרביא והוא בכבא בתרא נב ע"ב ואומנם לפנינו הגירסא תני רב אושעיא בקדושין דבי לוי מיהו בספר הלכות גדולות סימן מו הלכות בבא בתרא עמ' תקיב גריס כגירסת רבינו תני רב שרביא בקדושין דבי לוי וכן הוא בשאילתות דרב אחאי פרשת מסעי שאילתא קלט וכן היא גירסת הרי"ף בכבא בתרא וכן גריס הרא"ש בכבא בתרא פ"ג סימן נט וכן הוא בתוס' ב"ב נג ע"א ד"ה נעל וגדר: בקדושין דבי לוי. בכרייתא דקדושין שהתקין לוי: והוא. לוי נמי הוה שמעיה שמשו דרבי כבר קפרא וקרבי חייא וקרבי אושעיא שהיו אף הם שמשים לרבי, ואין הכוונה שמשים ממש אלא כיון

משום דהתם היו משיאין משואות כדתנן בראש השנה עד שרואה כל הגולה לפניו כמדורת אש ואמרינן עלה מאי גולה אמר אביי פומבדיתא, והלל הזקן עלה מבבל והיה נשיא בארץ ישראל.

ז. וביומי דרבי ובתריה הנהו מתנייתא דבבלאי הוו מיקריין בארץ ישראל משנת רבי נתן.

ז. ומר שמואל נמי דאמרינן בכמה דוכתי תנא דבי שמואל.

ז. והנך משניות דהוו תנו להו תלמידי חכמים הראשונים חוץ מרבי עקיבא – הוו מיתאמרן נמי, דאמרינן בכמה דוכתי תנא דבי רבי ישמעאל, ותנא דבי רבי אליעזר בן יעקב. והויין נמי ברייתי לראשונה

ז. ומר שמואל נמי. חיבר ברייתא כרבי חייא ולוי ובר קפרא: תנא דבי שמואל. שבת נד ע"א עירובין פו ע"א:

ז. והנך משניות דהוו תנו להו וכו'. כלומר לא רק ברייתות שנתחברו ע"י תלמידי רבי עקיבא היו נשנות בבתי המדרש אלא אף ברייתות שנתחברו ע"י חכמים אחרים נמי היו נשנות בבתי המדרש: הוו מיתאמרן נמי. בבית המדרש ולא נמנעו מלשנותם אע"ג דלאו מרבי עקיבא ותלמידיו הם: תנא דבי רבי ישמעאל. ברכות יט ע"א ונז ע"ב ועוד הרבה מאוד: תנא דבי רבי אליעזר בן יעקב. עירובין נד ע"א פסחים לה ע"א ועוד:

ערים רבות היו בגולה ולמה דוקא לה קראו כן: משום דהתם היו משיאין משואות. לצורך הגולה להודיעם אימתי ראש חודש וקביעת המועדים: כדתנן בראש השנה. כב ע"ב: ואמרינן עלה מאי גולה. שם כג ע"ב: אמר אביי פומבדיתא. לפנינו אמר רב יוסף פומבדיתא: והלל הזקן עלה מבבל והיה נשיא בארץ ישראל. פסחים סו ע"א, אלמא הלל שלמד בבבל היה גדול מחכמי ארץ ישראל שמע מינה הרבה תורה היתה בבבל וכיון שהרבה תורה היתה בבבל ודאי היו להם ברייתות הרבה:

ז. מיקריין משנת רבי נתן. כתובות צג ע"א ותמורה טז ע"א:

ראשונים, כדאמרינן בעירובין תני רבה בר מרי בדבי רבן יוחנן בן זכאי.

ח. וכולהו הנך ברייתי לא איקבען למגרסינהו כולי עלמא כדאיקבען ברייתא דרבי חייא ורבי אושעיא, ולא אמרינן מינייהו תנו רבנן אלא תניא ותני.

ט. וספרא וספרי נמי לאו מתחילה פשטי ברבנן כותיה דמשנתינו –

תנו רבנן אלא תניא ותני. משום שלימוד הברייתות לא היה חובה בבתי המדרש שלהם ולא כל הרבנים למדו ושנו בהם לכן לא ראוי לומר עליהם "תנו רבנן" שפירושו שנו רבותינו בבית המדרש אלא אומרים עליהם "תניא" או "תני" כלומר שנה אותם מי ששנה, אבל תוספתא דרבי חייא ורבי אושעיא כיון דנקבעו בסדר הלימוד של הישיבה וכל הרבנים שנו אותם לכן ראוי לומר עליהם "תנו רבנן". ויש מי שגורס בדברי רבנו אלא תניא ותנא, ושבוש הוא כי כשאומר "תנא" סתם ולא פירש מאן הוא דתנא ליה - הוא עיקר התוספתא, ועיין בספרי הקטן שבו ואחלמה על מסכת קדושין נח ע"ב ד"ה תנא מה שעשה עשוי:

ט. לא מתחילה פשטי ברבנן כותיה דמשנתינו. ומתחילה לא פשטו ולא נתקבלו הספרא והספרי בין החכמים ללמוד בהם תדיר ורק

תני רבה בר מרי וכו'. עירובין יט ע"א ולפינו הגירסא תנא רבה בר מריון בדבי רבן יוחנן בן זכאי אבל בסוכה לב ע"ב איתא תני רבה בר מרי משום רבן יוחנן בן זכאי:

ח. וכולהו הנך ברייתי לא איקבען למגרסינהו כולי עלמא וכו'. סדר היה להם בבית המדרש שהיה ראש הישיבה לומר עם התלמידים וסדר זה היה כולל לימוד המשנה עם התוספתא שלה והיו גומרין מסכת אחת בכל חצי שנה עד שבשלושים שנה היו מסיימים את כל הש"ס משנה ותוספתא כדמפרש רבנו לקמן פרק יט אות יב ובנוסף ללימוד המשנה והתוספתא היה להם סדר ללימוד הספרא והספרי, אבל שאר הברייתות לא נקבעו בסדר הלימוד הכללי של הישיבה אלא כל יחיד ויחיד אם היה חפץ היה שונה בברייתות שבחר בהם באיזה זמן שהיה רוצה ולא מסדרי הישיבה היה זה: ולא אמרינן מינייהו

דמשעת תיקונה פשטה בכל ישראל – אלא קלי קלי. כדאמרינן ביבמות אמר ליה רבי יוחנן לריש לקיש ראיתיו לבן פדת שיושב ודורש כמשה מפי הגבורה, אמר ליה לאו דידיה היא מתניתא היא והיכא תני לה בתורת כהנים, נפק רבי יוחנן תניה בתלתא יומי וסברה בתלתא ירחי. ובתר הכי איקבעון ספרא וספרי ותוספתא דגרסי להו כולהו רבנן ועד השתא הכין תקנתא, וכדקאמר התם רב נחמן הא אנא והא רב ששת דתנינא הלכתא ספרא וספרי ותוספתא וכוליה תלמודא.

י. והנך ברייתי לא אית להו קץ וכל חד וחד מן רבנן גריס להו מפום רביה, כדאמרינן בשבועות אשכחיה רב ששת לרבה בר שמואל אמר ליה תני מר מידי בשכיר אמר ליה תנינא.

בברייתא שבידי חבירו כי לא מתוך טופס אחד היו לומדין אותן אלא כל חד וחד מן רבנן גריס להו מפום רביה ורבו של זה לימדו תחילת הפרק ולא לימדו סופו ורבו של זה לימדו סופו ולא לימדו תחילתו: כדאשכחן בשבועות. מה ע"ב: אמר ליה תני מר מידי בשכיר אמר ליה תנינא. אלמא ברייתא שהיתה בידי רב ששת היתה חסרה הלכה שהיתה בברייתא דרבה בר שמואל, וליכא למימר דרב ששת לא היה בידו ברייתא כלל דהא רב ששת בקי גדול היה ומשנתו רחבה מאוד היתה וכדאמר רב נחמן בשבועות מא ע"ב הא אנא והא רב ששת דתנינא הלכתא וספרא וספרי ותוספתא וכוליה תלמודא ומן הסתם אף ברייתא היתה בידו אלא על כרחך אין הברייתא שוה בידי כל אדם דברייתא אין לה קץ וקצבה:

מעטים היו עוסקין בהם אבל משנתנו מיום שהתקנה רבי פשטה בין החכמים כולם והיו קובעים עיקר לימודם בה: קלי קלי. לאט לאט: כדאמרינן ביבמות. עב ע"ב: תניה בתלתא יומי וסברה בתלתא ירחי. בשלושה ימים למד גירסתה בעל פה ועוד שלשה חדשים ישב להבינה וליישב דרשותיה: ועד השתא. עד ימי רב שרירא גאון: הכין תקנתא. כך היא התקנה שיקבעו בכל ישיבה לימוד הספרא והספרי והתוספתא בתוך סדרי הלימוד הקבועים של הישיבה: וכדקאמר התם רב נחמן. שבועות מא ע"ב:

י. והנך ברייתי דלאו דרבי חייא ורבי אושעיא לא אית להו קץ אין להם קצבה, שברייתא שהיתה בידי אמורא אחד יש בה מה שאין

יא. ורבנן אמוראי דבתר רבי הוו צריכין טובא להלין ברייתא דמנהון מפקין כל מילי עמיקתא דאמירן במתניתין בלישנא קייטא וברמיזי ובכללי ויוצאין מהם ענפין וחדושים ותולדות, כי לא חיבר להון רבי אלא עיקרין דילהון ולא פשט דמויי דאית להון.

יב. והוו צריכין רבנן נמי פלפולא וסברא דהוה בעי מינהון מאן דצריכא ליה מילתא וצריך לדמויי מלתא למאי דדמי לה ולהביאה בעיקר שלה, דאמרינן בעירובין רב חסדא ורב ששת כי הוו פגעו בהדדי רב חסדא מרתע ממתניתיה דרב ששת מרתע מפלפולי דרב חסדא.

יג. ושבחו רבנן למאן דגמיר טובא דמגליין ליה טעמי תורה, דכיון

יא. דמנהון מפקין וכו'. כיון שהמשנה נכתבה בלישנא קייטא בלשון קצרה וברמיזי שפעמים אין ההלכה כתובה במשנה בפירוש אלא ברמז ובכללי ולא נכתבו בה הפרטים לכן הוצרכו האמוראים לברייתות דמנהון מפקין כל מילי עמיקתא דאמירן במתניתין שמהם מוציאין ולומדים כל הדברים העמוקים שבמשנה: ויוצאין מהם מהכללים הכתובים במשנה: לא חיבר. לא כתב: ולא פשט דמויי דאית להון. כל דינים שהם דומים האחד לשני וסבר רבי שאפשר ללומדם האחד מהשני לא כתב רבי אלא אחד מהם ולא הזכיר את הדומין לו:

יב. דהוה בעי מינהון מאן דצריכא ליה מילתא. כלומר היו רבנן צריכין גם פלפול וסברא דאי הוה בעי מינהון מאן דצריכא ליה מילתא שאם היה אדם בא לפניו לשאול איזו שאלה שנצרכה לו והתשובה על שאלתו לא נשנתה בפירוש לא במשנה ובתוספתא ולא בברייתא וכדי להשיבו דבר צריך לדמויי מילתא למאי דדמי לה ולהביאה בעיקר שלה ידעו להשיבו: דאמרינן בעירובין. סז ע"א: כדאמרינן בעירובין רב חסדא ורב ששת וכו'. אלמא צריכין החכמים גם להיות בקיין בברייתות וגם פלפול וסברא:

יג. ושבחו רבנן למאן דגמיר טובא. שכחו חכמים את מי שלמד הרבה ובקי בברייתות

דגמיר וידע כמה תנייני תני מילתא דקייט לה ומלתא דמרווח לה – ומילתא דעמיקא במשנה זו ברורה במשנה אחרת. כההיא דסנהדרין דאמר רבי אחא בר חנינא אמר רבי אמי אמר רבי אסי אמר רבי יוחנן מאי דכתיב כי בתחבולות תעשה לך מלחמה במי אתה מוצא מלחמתה של תורה במי שיש בידו חבילות חבילות של משנה, קרי רב יוסף אנפשיה ורב תבואות בכח שור.

י' . ואע"ג דמאן דתני ולא ידע לפלפולי – הרי חידוש או נולד דלא תני לה בהדיא לא ידע לדמוייה ולאפוקיה מעיקר דיליה, אעפ"כ הוא עדיף ממאן דמפלפל וסביר ולא גמיר מאי דתני ומאי דאמור. דההוא דגמיר יכיל לאורויי הנהו מידאני דשמעינן – הלכה למעשה, וההוא דסביר לא יכיל. מאי טעמא, דמאן דלית ליה גמרא מאי נפקא ליה מסברא, אבל מאן דאית ליה גמרא לפום מאי דאמור הוא ולא מהנפקינן דיניה מסברא.

י' . מאי דתני. מה שנשנה מן התנאים בכרייתות: מאי דאמור. רבנן אמוראי שקדמו לו: יכיל לאורויי. יכול להורות: הנהו מידאני. אלו הדברים: וההוא דסביר. מי שהוא בעל סברא ומפלפל אבל אינו בקי בכרייתות ובדברי האמוראים שקדמו לו: לא יכיל. להורות הלכה למעשה אלא הלכה ולא למעשה הוא מורה, כי אין מורין הלכה למעשה מסברא אלא רק ממשנה או כרייתא ששנו הלכה זו בפירוש או אם שמע הלכה זו מפי רבו בפירוש: לפום מאי דאמור רבנן הוא מורה ולא מהנפקינן דיניה מסברא. ולא

ותוספתות הרבה: תני מילתא דקייט ליה ומילתא דמרווח ליה. מתוך שהוא שונה ויודע הרבה כרייתות אם שנה כרייתא שלשונה קצרה ולא יכל להבינה הרי שנה כנגדה כרייתא אחרת שמדברת מאותו עניין ולשונה מרווחת ומתוך זו הוא מבין את האחרת, מילתא דקייט ליה כרייתא שמילותיה קצרות וקשה להבינה מילתא דמרווח ליה כרייתא שמילותיה רווחות ונוחה להבין: ומילתא דעמיקא במשנה זו ולא יכל להבינה הרי ברורה היא במשנה אחרת ומן הברורה יבין את העמוקה: כההיא דסנהדרין. מב ע"א:

טז. והיכא דפליגי אמוראי וסוגיין בעלמא כחד מינהון ותניא בברייתא כאידך, עבדינן כההוא דתניא מתניתא כוותיה. כההיא דאמרינן בזבחים רב יצחק בריה דרב יהודה הוה שכיח קמי דרמי בר חמא שבקיה ואזל לקמיה דרב ששת, יומא חד פגע ביה אמר ליה רמי בר חמא "אלקפתא נקטן ביד ריחא אתי לה ליד" משום דאזלת לקמיה דרב ששת הוית לך כרב ששת? אמר ליה לאו משום הכי אלא מר כי בעינא מילתא מיניה פשיט לי מסברא ואי משכחנא מתניתא דפרכא לה אמרת לי אי תניא תניא, ורב ששת כי בעינא מיניה מילתא פשיט

אתי לה ליד נדבק בידי מריחו הטוב של הדוכס כלומר כשאנשים רואים שאני קרוב לעמוד אצל אנשי השררה והשלטון אני נראה בעיניהם כאילו אף אני חלק מהשררה והשלטון, אף אתה לא חסרת דבר כשהיית לומד אצלי ולא עזבתני לילך אצל רב ששת אלא מפני שרב ששת מכובד על הבריות וחשבת שאם תשב לפניו ללמוד אף כך ידבק הכבוד ויחשיבוך אינשי כרב ששת: משום דאזלת לקמיה דרב ששת וכו'. וכי סבור אתה שמשום שהלכת ללמוד לפני רב ששת נהיית חשוב ומכובד כרב ששת? : מר כי בעינא וכו'. כאשר הייתי שואל ממך איזו שאלה בהלכה היית פושט לי מסברא ואם הייתי מוצא אח"כ ברייתא שפורכת את מה שהשבת לי היית אומר לי אי תניא תניא אם כך שנינו בברייתא שלא כדברי אין דברי חשובים כלום נגד הברייתא והיו דבריך הראשונים מתבטלים: ורב ששת וכו'. אבל כשאני שואל את רב

יוצאין דיניו מסברא בלא אסמכתא, מהנפקינן כמו יוצאין לשון מפיק ונפקא דתלמודא:

טז. וסוגיין בעלמא כחד מינהון. לפי הכללים שאנו נוהגים בהם יש לפסוק כאחד מהם, כגון אם נחלקו רב ושמואל בהלכות איסור והיתר לפי הכללים הנוהגים בידנו הלכה כרב דהלכתא כרב באיסורי מיהו אי אשכחנא ברייתא דתניא כוותיה דשמואל הלכה כשמואל: רב יצחק בריה דרב יהודה וכו'. רב יצחק בנו של רב יהודה היה לומד לפני רמי בר חמא לבסוף עזבו והלך ללמוד לפני רב ששת: אלקפּטא נקטן ביד וכו'. יש לך אדם שמשתדל להדבק ולעמוד ליד גדולי המלוכה ואנשי השררה אע"ג שאינו מרויח מזה כלום וכששואלים אותו מפני מה אתה עושה כן ומה ריווח יוצא לך מזה, הוא משיבם במשל זה אלקפּטא נקטן ביד הדוכס אחזני בידי ריחא

לי ממתניתא ואי משכחנא מתניתא דפרכא לה אמר לי מתניתא ומתניתא היא. אמר ליה בעי מינאי מילתא ואיפשיט לך מסברא כמתניתא, בעא מיניה בישל במקצת כלי טעון כל הכלי מריקה ושטיפה או אינו טעון? אמר ליה אינו טעון מידי דהוה אהזאה, אמר ליה והא לא תני בברייתא הכי דתניא בישל במקצת כלי טעון כל הכלי מריקה ושטיפה מה שאין כן בהזאה, אמר ליה אי תניא תניא.

טז. ומשום הכי כי איבעיא להו סיני ועוקר הרים אי זה מהם עדיף

היה נקרא עוקר הרים שכל הר שעמד בדרכם היה הענן עוקרו וטוחנו וכשמגיע למקום עמוק היה נותן עפר ההר שם עד שיישר כל הדרך לפנייהם והפכה למישור אחד לא הרים ולא גאיות נמצא שהענן הזה עדיף מן ההרים שהרי יכל להם ועקרו וכ"ש שהענן הזה עדיף מהר סיני שהר סיני קטן ושפל שבהרים היה, מיהו כשהגיע הענן לפני הר סיני לא עקרו א"כ דילמא סיני עדיף מעוקר הרים. מי שהוא מפולפל ויודע לתרץ קושיות וליישר את הסוגיא קרו ליה עוקר הרים שאף הוא עוקר את הקושיות שיש בסוגיא וטוחנן הדק היטיב עד שמיישר את הסוגיא כמו הענן שהיה עוקר את ההרים וטוחנן זה בזה ומיישר את הדרך, ומי שהוא בקי גדול בכל התורה כולה ואינו חסר דבר אם משנה הרי משנה ואם ברייתא הרי ברייתא ותוספתא וספרא וספרי וכל כיו"ב קרו ליה סיני שבסיני ניתנה כל התורה כולה בשלמותה ולא החסיר מהם

ששת אין הוא פושט לי מסברא אלא מברייתא ואם אח"כ אני מוצא ברייתא אחרת שאומרת ההיפך אין דבריו מתבטלים אלא הוא משיבני מתניתא ומתניתא היא כיון שיש ברייתא ששנויה כמותי ויש ברייתא ששנויה שלא כמותי עשה כפי שהורתיך: בעי מינאי מילתא ואיפשיט לך מסברא כמתניתא. בא וראה שאף מסברא אפשר לפשוט ולהסיק הלכה עכשיו שאל ממני הלכה ואפשוט לך מסברא ולבסוף כשתבדוק בברייתא תמצא כמותי: מידי דהוה אהזאה. דם חטאת שניתז על הבגד אין כל הבגד טעון כיבוס אלא מקום הדם בלבד אף זה שבישל איסור במקצת כלי אין טעון מריקה ושטיפה אלא מקום האיסור:

טז. בהוריות. יד ע"א: סיני ועוקר הרים. כשיצאו ממצרים היה ענן ה' הולך לפנייהם יומם ומיישר לפנייהם את הדרך והענן הזה

כד איצטריך עלמא לרבה דהוא עוקר הרים ולרב יוסף דהוא סיני דהא אמרינן דקרי אנפשיה ורב תבואות בכח שור, שלחו מתם סיני עדיף דהכל צריכין למרי חיטיא.

יז. הכין ראה רבי חייא ותרצינון לברייתא דיליה. ואינון השתא דמתניין בי רבנן בלחוד, משום דהנך קמייתי כולוהו הוו נפישן טרייתהון ותנייתהון ומאי דאצטריכו רבנן מינהון אמרוהי

אלא רק את בעל החטים, נמצא שאת בעל החטים כולם צריכים בין מי שמבקש להשביע עצמו בלחם ובין מי שמבקש להשביע עצמו בקליות ותבשיל אבל הטוחן פעמים שאינו נצרך הלכך רב יוסף עדיף:

יז. הכין. כך, כלומר משום דראה שהחכמים צריכין הרבה להיות בקיין בדברי תנאים והלכותיהן לכן ערך את התוספתא: דאינון השתא דמתניין בי רבנן בלחוד. שהם עכשיו – בדורו של רב שרירא גאון – נשנים בבית המדרש לבדם, אבל אין שונין עכשיו בבתי המדרש את שאר הברייתות: משום דהנך קמייתי. הברייתות הראשונות שהיו לפני התוספתא דרבי חייא: הוו נפישן טרייתהון ותנייתהון. היו מרובים משאם ושנייתם כלומר מפני שהיתה לשונם קשה והלכותיהם לא היו מסודרות היטיב וגם היה צריך לטרוח בהם לתקן שגיאות שנפלו בהם לפיכך נילאו מלשאתם ועזבו: ומאי דאצטריכו רבנן מינהון וכו'. ומה שהיו צריכין רבנן מהם – אותם קטעים מן הברייתות הראשונות שהם

דבר גדול ודבר קטן: כד איצטריך עלמא. כאשר נפטר רב יהודה שהיה ראש ישיבת פומבדיתא והיו צריכין למנות או את רבה דהוא עוקר הרים או את רב יוסף דהוא סיני לא ידעו בניי בבל את מי להמליך ולכן שלחו לשאול את ראשי ישיבת ארץ ישראל שיררום בדבר זה: שלחו מתם. שלחו תשובה מארץ ישראל: סיני עדיף. אע"ג דאין לנו להכריע מי עדיף הענן שעקר את כל ההרים או סיני שעמד כנגד הענן ולא נעקר מפניו מ"מ יש לנו עוד לדמות את רבה ורב יוסף לבעל חטים ולטוחן, רב יוסף דומה לבעל החטים שהרי הוא בקי הרבה וכמו שאמר רב יוסף על עצמו ורב תבואות בכח שור ורבה דומה לטוחן שהוא מפלפל בסוגיא ועוקר את הקושיות וטוחנן. ואומנם מי שמבקש לאכול לחם צריך תחילה לילך אצל בעל החטים לקנות ממנו קב או קביים ואח"כ צריך לילך אצל הטוחן לטוחנם ונמצא ששניהם צריכין לו בעל החטים והטוחן, מ"מ מי שדי לו להשביע רעבונו בקליות של חטים או בתבשיל של חטים אינו צריך את הטוחן

בגמרא ודקדקו בהו והנפיקו בהו טעמי ושאר אשתכח דלא צריכינן להו.

יח. ואע"ג דברייתא דבי שמואל דהות לבבלאי דיקא ותריצא – דאמרינן בסדר יומא על פר העולה ושעיר הנעשה בחוץ אמר רבא לא משכחת מתרצתא אלא או רבי אליעזר דבי שמואל או רבי עקיבא דתוספתא – אעפ"כ אישתביקא הך דבי שמואל, וכד משכחינן נוסחאי דברייתא לא סמכינן עלייהו דלא מיתניין ולא ידעינן אי

אליעזר כפי שנוסחו במשנה והוכיחה שאף דברי רבי אליעזר נוסחו בשיבוש, ואמר רבא לאחר שביררנו בכל הברייתות כולם לא מצאנו אחת מהן שהביאה את דברי התנאים האלה בנוסח נכון חוץ מהברייתא דבי שמואל שדברי רבי אליעזר הובאו בה בנוסח נכון והתוספתא דרבי חייא שדברי רבי עקיבא הובאו בה בנוסח נכון: אעפ"כ אישתביקא הך דבי שמואל. אעפ"פ שהברייתא דבי שמואל מדוייקת היתה בכל זאת עזובה ולא קבעו ללומדה בסדרי הישיבה: וכד משכחינן וכו'. וכאשר אנו מוצאין היום נוסחאות של הברייתא דבי שמואל - שהיא מצויה עדיין בידנו – לא סמכינן עלייהו לפסוק מתוכם את ההלכה: דלא מיתניין ולא וכו'. לפי שכבר הרבה דורות שאין אנו שונים בישיבה את הברייתא דבי שמואל לכן אין אנו יודעין אם אמת הם או לא שמה בינתיים שינו המעתיקים את הנוסח ואילו היינו קובעים

נצרכות להבנת המשנה וההלכה – כבר אמרום וציטטו אותם בגמ' ודקדקו בהם והוציאו על ידיהם "טעמי" כלומר פירושי המשנה: ושאר הקטעים והפרקים שלא צוטטו בגמ' אשתכח דלא צריכינן להו נמצא שאין אנו צריכינן להם לפיכך עזבום:

יח. דהות לבבלאי. לא דשמואל היתה אלא של חכמי בבל הראשונים היו ושמואל העתיקה לעצמו ללמוד בה: דיקא ותריצא. מדוייקת בלא שיבושים וישרה ומסודרת: דאמרינן בסדר יומא. מסכת יומא ע"א: אמר רבא לא משכחת וכו'. המשנה שם הביאה את דברי רבי אליעזר בעניין סדר הקרבת הקרבנות של יום הכפורים ואת דברי רבי עקיבא שחולק עליו והגמ' הקשתה על דברי רבי עקיבא כפי שנוסחו במשנה והוכיחה שהניסוח שבמשנה משובש הוא וכן הקשתה הגמ' על דברי רבי

קושטא אינון אי לא אלא הנך דרבי חייא בלחוד הוו גריסן בי רבנן. וברייתות אחרות נמי דקרו להו רבנן (קטיעות) [קטנות] – דלאו לאורויי מינייהו, כגון הלכות דרך ארץ ואגדות אחרות.

קטנות כנגד המנהג וכן היכא שיש הוראה מפורשת מן הגדולים שבדור לא יורה מתוך אלו כנגד הוראת גדולים, אבל במקום שיש לו ספק היאך היא ההלכה ודאי יש לו להורות מהן דלא גריעי מסברא וכן מצינו בגדולי הפוסקים שנשמכו על המסכתות קטנות במקום שהיו מסופקים היאך היא ההלכה: קטנות. נראה לי שהם הקרויים אצלנו מסכתות קטנות כגון מסכת דרך ארץ ואבות דרבי נתן ומסכת סופרים ומסכת מזוזה וכיו"ב וכדמפרש רבנו בסוף דבריו: כגון הלכות דרך ארץ. מסכת דרך ארץ: ואגדות אחרות. כגון אבות דרבי נתן וכיו"ב:

בה את לימודנו היינו מכירים את הנוסח הנכון והיינו מכירים מקומות ששינו המעתיקים: אלא הנך וכו'. ורק הברייתות דבי רבי חייא – הנקראות תוספתא – הם לבדם היו נשנות באופן קבוע בבתי המדרש, ולכן רק עליהם יש לסמוך: וברייתות אחרות דקרו להו רבנן קטנות. היינו טעמא דקרו להו קטנות לאשמועינן דלאו לאורויי מינייהו שאינם כשאר מסכתות שנתחברו כדי להורות מהן הלכה למעשה אלא אסור לחכם להורות מהם הלכה למעשה. ונ"ל דהיינו דוקא היכא דאיכא מנהג אין לחכם להורות מתוך המסכתות

פרק י

התלמוד

א. ותלמוד נמי דשאלתון עלוהי, אפילו ראשוני ראשונים הוה אית להון תלמוד דהא אמרינן דהוה אית להו הלכתא דגריסן להון כדאמרינן לעניין מעשה ובדק בן זכאי בעוקצי תאנים. ואע"ג דלאו כולהון גרסי בפה אחד ולשון אחד אבל הטעמים ידועים הם שהם שוין וכולהון חד, וכל חד וחד מתני לתלמידיה חבורים משונים זה מזה כל חד וחד כדאגמריה רביה, והלכותיהון וטעמיהון שוין אע"פ שלשון גרסתם מחולק.

ב. והו עיקרין דידהו – קלין וחמורין, וגזירות שוות, ופנים של מדרשות ומנהון שלש עשרה מדות שהיה רבי ישמעאל דורש. ומנהון נמי דברים

א. דהא אמרינן דהוה אית להו וכו' לעיל פ"ו אות ט: כדאמרינן בגמרא לעניין מעשה ובדק. סנהדרין מא ע"א דאמרינן התם בגמרא אלא תלמיד היושב לפני רבו הוה ואמר מילתא ומסתבר להו טעמיה וקבעוה בשמיה אלמא קביעות משנה היתה להם וכיון דהיתה להם משנה על כרחך תלמוד נמי היה להם כדמפרש לקמן דעיקרין שהמשנה נסמכת עליהן הם קלין וחמורים וגזירות שוות ודרשות אחרות והיינו תלמוד: ואע"ג דלאו כולהון גרסי את ההלכתא דהיינו המשנה: אבל הטעמים תוכן הדברים: חבורים. נוסח משנה:

ב. והו עיקרין דידהו. עיקרין של משנה הם קלין וחמורים וגזירות שוות וכו': קלין וחמורים. ברכות נד ע"א: וגזירות שוות. ברכות ט ע"א: פנים של מדרשות. מידות שהתורה נדרשת בהן: ומנהון. ובכלל פנים של מדרשות איכא שלש עשרה מידות שהיה רבי ישמעאל דורש: שלש עשרה מידות שהיה רבי ישמעאל דורש. ספרא פרק א: ומנהון. ובכלל פנים של מדרשות איכא נמי דברים אחרים זולת שלש

אחרים כגון סירוס המקרא, ויתור המקרא, וריבויין ומיעוטיין, ודרישת סמוכין, והקש, ושני כתובין הבאין כאחד אין מלמדים, וילמד עליון מתחתון, ותפשת מרובה לא תפשת תפשת מועט תפשת, ודרישת טעם מקרא, וגורעין ומוסיפין ודורשין, ויש אם למקרא ויש אם למסורת, נאמר כאן ונאמר להלן, מקרא נדרש לפניו ולפני פניו, ואין מקרא יוצא מידי פשוטו, אין מוקדם ומאוחר בתורה, דברה תורה כלשון בני אדם, דבר שנאמר בזה ואינו עניין לו תניהו עניין לחבירו, דבר שחבירו מוכיח עליו, דבר שנאמר בזה והוא הדין לחבירו, פרשה שנאמרה ונשנית לא נשנית אלא בשביל דבר שנתחדש בה, דון מינה ומינה, דון מינה ואוקי באתרה, ודיו לבא מן הדין להיות כנדון, ודברים הרבה כאלה, כד הווי אמרי ראשונים הלכותיהון כל חד וחד כדגריס להון אילין מילי הויין תלמוד דילהון לגלויי טעמי תורה. וכדאמרינן בעירובין אמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן תלמיד אחד היה לו לרבי מאיר וסומכוס שמו

ע"ב: נאמר כאן ונאמר להלן. ברכות ט ע"א: מקרא נדרש לפניו ולפני פניו. שבת לב ע"ב: אין מקרא יוצא מידי פשוטו. יבמות כד ע"א: אין מוקדם ומאוחר בתורה. פסחים ו ע"ב: דברה תורה כלשון בני אדם. ברכות לא ע"ב: דבר שנאמר בזה ואינו עניין לו וכו'. שבת ע ע"א: דבר שחבירו מוכיח עליו. פסחים כז ע"ב: דבר שנאמר בזה והוא הדין לחבירו. שבת כז ע"א: פרשה שנאמרה ונשנית וכו'. סוטה ג ע"א: דון מינה ומינה. יבמות עח ע"ב: דון מינה ואוקי באתרה. שם: דיו לבא מן הדין להיות כנדון. בבא קמא כה ע"א: הלכותיהן. משניות שלהם: וכדאמרינן בעירובין. יג ע"ב:

עשרה מידות דרבי ישמעאל כגון סירוס המקרא וכו': סירוס המקרא. ספרי במדבר פיסקא קיג ד"ה ויהיו: ויתור המקרא. תענית ג ע"ב כשהוא אומר ולא יהיה מטר הרי מטר אמור הא מה אני מקיים ועצר את השמים מן העבים ומן הרוחות: וריבויין. שבת יח ע"א: ומיעוטיין. מכות ט ע"ב: דרישת סמוכין. יבמות ד ע"א: הקש. שם: שני כתובין הבאין כאחד אין מלמדין. פסחים כו ע"א: ילמד עליון מתחתון. יבמות ט ע"א: תפסת מרובה לא תפסת תפסת מועט תפסת. יומא פ ע"א: דרישת טעם מקרא. יבמות כג ע"א: וגורעין ומוסיפין ודורשין. יומא מח ע"א: יש אם למקרא ויש אם למסורת. קדושין יח

שהיה אומר על כל דבר ודבר של טומאה ארבעים ושמונה טעמי טומאה ועל כל דבר ודבר של טהרה ארבעים ושמונה טעמי טהרה.

ג. וכן נמי אית להו אנפא אחרת לתלמוד דידהו למחזי חדושין וענפין ותולדות היכי דיניהון, והיכי אנפי דדמוייהון, והיכי מהדרינן ענף לעיקר דילהון.

ד. ומנא לן דהוה להו תלמודא? דהא על רבן יוחנן בן זכאי אמרו דעד הווי דאביי ורבא הוה גמיר, ותנן רבי יהודה אומר הוי זהיר בתלמוד

מתוך דבר כמו סנהדרין קיא ע"ב מכאן אמרו ההקדשות שבה וכו' וכן כל מקום במשנה שאומר "מכאן אמרו" היו מדקדיקין היאך דימו דבר זה לדבר זה והיו מקשים והא לא דמו כלל וחוזרין ומתריצין וכו' עד דמסקי אנפי דדמוייהון שפיר: והיכי מהדרינן ענף לעיקר דילהון. כל דין שבמשנה שהוא נסמך על פסוק הרי המקרא הוא עיקר ושורש הדין ואילו ההלכה שבמשנה היא הענף והיו מדקדיקין היאך יש לנו לתלמוד ענף זה מעיקר שלו וחוזרין ומקשין והא ליכא למילף מיניה ומתריצין וחוזרין חלילה עד דמסקי דשפיר מיהדר ענף לעיקר דיליה:

ד. על רבן יוחנן בן זכאי אמרו. בבא בתרא קלד ע"א: ותנן רבי יהודה אומר. אבות פ"ד משנה יג: הוי זהיר בתלמוד. אלמא

ג. למחזי חדושין. להסיק מן המשנה מסקנות הלכתיות שאינן נשנות במשנה בפירוש ואינן קשורות בקשר ישיר למשנה כמו ברכות ב ע"א מילתא אגב אורחיה קמ"ל כהנים אימת קא אכלי בתרומה משענת צאת הכוכבים. וכן ראש השנה טו ע"א מילתא אגב אורחיה קמ"ל דאתרוג קשיא ליה ידא וכו', וכן כל מקום בש"ס שאומר "מילתא אגב אורחיה קמ"ל": וענפין ותולדות. להסיק מן המשנה מסקנות הלכתיות שאינן נשנות במשנה בפירוש אבל קשורות הן בקשר ישיר עם המשנה, כמו ברכות כ ע"ב אמר רבינא זאת אומרת הרהור כדבור דמי, וכן יבמות ל ע"א אמר רב נחמן זאת אומרת אין זיקה ואפילו בחד אחא, וכן כל מקום בש"ס שאומר "זאת אומרת" וכן מקום שאומר "שמע מינה" מברייתא או ממשנה: והיכי אנפי דדמוייהון. כשהמשנה לומדת דבר

ששגגת תלמוד עולה זדון. ות"ר במציעא העוסק במקרא – מידה שאינה מידה, במשנה – מידה שנוטלין עליה שכר, בתלמוד – אין לך מידה גדולה מזו.

א. ובתר דתקין רבי הלכתא ומתניתין דידיה, הוה תלמודא דהוּו מפרשין ביה דוקיא דמתניתין, ופרטי דכללי, וטעמי מדרשי. כדתנו רבנן הוּי רץ למשנה יותר מן התלמוד, ואמרינן עלה הא גופא קשיא אמרת בתלמוד אין לך מידה גדולה מזו והדר אמרת הוּי רץ למשנה יותר מן התלמוד? אמר רבי יוחנן בימי רבי נשנית משנה זו בתלמוד אין לך מידה גדולה מזו, שבקו כולי עלמא למתנייתא ואזלו בתר תלמודא, הדר דרש להו רבי הוּי רץ למשנה יותר מן התלמוד.

היאך היא דורשת את המקרא: כדתנו רבנן הוּי רץ וכו'. בבא מציעא לג ע"א: בימי רבי נשנית משנה זו. כיון שראו כל התלמידים יופי משנתו של רבי כדאמר רבנו לעיל (פרק ו אות יח) עזבו משנתם הראשונה ולא היו עוסקין אלא במשנת רבי, וכיון שראוה שהיא יפה ביותר ומדוקדקת לא היו נותנין ליבם להקשות עליה ולתרץ ולבדוק אחריה ולבוא לידי משא ומתן של תורה ומתוך כך אין מעמיקין בה, לפיכך דרש להם בתלמוד אין לך מידה גדולה מזו: שבקו כולי עלמא למתנייתא מלחזור על גרסתם ואזלו בתר תלמודא לחשוב בסברא: הדר דרש להו רבי הוּי רץ למשנה. לפי שירא פן ישכחו המשניות ויחליפו שמות החכמים ובמקום חייב יאמרו

תלמוד היה להם: ות"ר במציעא. לג ע"א: מידה. כלי, מידה שאינה מידה כלומר כלי שאינו כלי, מילא זה את כליו במקרא וכשבא לקבל שכר לא נתנו לו ונמצא כליו כאילו הוא נקוב ואינו מחזיק מה שבתוכו:

א. דוקיא דמתניתין. מה שיש לדקדק בלשון המשנה: ופרטי וכללי. פעמים ששונה במשנת רבי "כל" ואינו כולל הכל כדאמרינן בעירובין כט ע"א אין למדין מן הכללות ואפילו במקום שנאמר בו חוץ, ופעמים שאינו שונה לשון "כל" ונראה כפרטי ואינו אלא כללי: וטעמי מדרשי. כשהמשנה אומרת "שנאמר" יש לנו לדקדק

מאי דרש? כדדרש רבי יהודה בר אילעאי "והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם" הגד לעמי פשעם אלו תלמידי חכמים שאפילו שגגות נעשות להם כזדונות, ולבית יעקב חטאתם אלו עמי הארץ שאפילו זדונות נעשות להם כשגגות, והיינו דתנן רבי יהודה אומר הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון.

ו. ותלמוד הוא חכמת הראשונים דסברין ביה טעמי משנה. דת"ר רבו שאמרו לא רבו שלמדו משנה ולא רבו שלמדו מקרא אלא רבו שלמדו תלמוד, ואיכא דתני רבו שלמדו חכמה, ותרוייהו חד טעמא אינון. דקתני רבו שאמרו לא רבו שלמדו מקרא ולא רבו שלמדו

ו. ותלמוד. לפי שהיו מן הגאונים שאמרו שלאמוראים היה תלמוד אבל לתנאים לא היה תלמוד וכל מקום במשנה או בברייתא שמוזכר "תלמוד" אינו אלא דרשות התורה שקבלום איש מפי איש עד משה רבנו כמו שלש עשרה מידות שבהן התורה נדרשת וכיו"ב, לפיכך קאמר רבנו דאינו כן אלא תלמוד היינו חכמה שלהם דסברין ביה טעמי משנה: דת"ר רבו שאמרו וכו' אלא רבו שלמדו תלמוד ואיכא דלא תני רבו שלמדו תלמוד אלא רבו שלמדו חכמה ומדהאי קרי ליה תלמוד והאי קרי ליה חכמה ש"מ תלמוד היינו חכמה דילהון ולא דרכי דרישת התורה שקבלו מן החכמים שלפניהן: דת"ר רבו וכו'. בבא מציעא לג ע"א: רבו שאמרו. שחייב בכבודו: ותרוייהו חד טעמא אינון. שניהם לגמרא נתכוונו האי קרי לגמרא תלמוד והאי

פטור ובמקום אסור יאמרו מותר: מאי דרש. מתחילה כשדרש שגמרא גדול: לעמי פשעם. עמי דהיינו תלמידי חכמים את חטאתם אני קורא פשע שהיה להם לתת לב בטעמי משנתם שיבררו להם העיקר ולא יורו מתוך משנה שאינה עיקר: ולבית יעקב. שאר העם: חטאתם. אפילו פשע שלהם אני קורא חטאת: הוי זהיר בתלמוד. בגמרא שהיא תירוץ טעמי המשניות או אם תשמע דבר משנה מרבך הזהר לשאול טעמיו ומי שנאה: שגגת תלמוד. אם שגית בהוראה בשגגת תלמודך שלא ידעת טעם המשנה ונתת בה טעם אחר ומתוך כך דימית לה דין או הוראה שבא לידך ולמדת הימנה שלא כדת שאין הטעם כמו שהיית סבור שאילו ידעת טעם המשנה לא דימית לה מעשה הבא לידך: עולה זדון. ענוש אתה עליה כמזיד שזדון הוא בידך שלא שאלת טעם מרבך עד כאן מפירושי:

משנה אלא רבו שלמדו תלמוד דברי רבי מאיר, רבי יהודה אומר כל שרוב חכמתו ממנו, רבי יוסי אומר אפילו לא האיר עיניו אלא במשנה אחת זהו רבו, ואמר רבא כגון רב סחורה דאסברן זוהמא ליסטרוך.

ז. ולא הוה להון להנך קמאי עד דאפטר רבי חבור כתוב וגריסין ליה על פה, אלא פירושי כתיבי להו כגון דמפרשינן השתא אנחנא לתלמידי דילנא דכולהון גמרין ליה והאי כתוב באנפא חדא והאי כתוב באנפא אחרי הכי הוּוּ מפרשינן משנתיהון, וקרו להו לפירושיהון תלמוד.

ח. והוה רויח לבא ולא הוּוּ צריכין אלא עיקרין, וכד איסתימא משנה

אנחנא לתלמידי דילנא. כמו שמפרשינן עכשיו אנחנו לתלמידים שלנו והתלמידים כותבין פירושו ואין הפירושים עיקר אלא לצורך הבנת הסוגיא נכתבו ולא איכפת לן אם זה כתב פירושו בלשון ארוכה וזה כתבה בלשון קצרה: דכולהון גמרין ליה. לתלמוד ואנחנו מפרשינן להם והם כותבין פירושו זה כותב פירושו בלשון ארוכה וזה כותבו בקצרה ולא איכפת לן כי אין הפירושינן עיקר ואינם חיבור בפני עצמו אלא נועדו רק להבין את התלמוד:

ח. והוה רויח לבא. והיה ליבם של התנאים הראשונים רחב להבין וללמוד ולא היו צריכין שיפרשו להם כל המשנה וכל ענייניה לפיכך לא היה בתלמודם אלא עיקרי הדברים ושאר הדברים היו מבינים מליבם הרחב: וכד איסתימא משנה. וכאשר נסתמה המשנה

קרי לה חכמה: דאסברן זוהמא ליסטרוך. בסדר טהרות היא שנויה ולא הייתי יודע מה כלי הוא ולמדתי (רב סחורה) שהוא כף גדולה שמסלקין בו זוהם הקדירה והקלחת לצדדין רש"י:

ז. ולא הוה וכו'. אע"ג דאמרין דאפילו לראשוני התנאים היה תלמוד מ"מ לא היה להם "חיבור כתוב" של תלמוד בנוסח אחיד וכן לא הוּוּ גריסין ליה על פה לא היה התלמוד אצלם עיקר עד שיהיו החכמים יושבין ומשננים אותו לזכרו בעל פה היטיב כמו שאנו עושין בתלמוד שלנו, אלא היתה המשנה עיקר ואותה היו גורסין על פה וחוזרין עליה הרבה וכשרצו להבין דברי המשנה היו מעיינים בתלמוד: אלא פירושי כתיבי להו. אלא היו כותבין לתלמידים פירושים על המשנה: כדמפרשינן השתא

ונח נפשיה דרבי אמעיט לבא ואיצטריכו למלקט תלמודייהו ולמיגרסיה. ואוסיפו ביה כמה ארחתא אחרנייתא, ותקיננו ביה ראשוני ראשונים כדאמרינן "מנא הני מילי" ודרשי קראי, ותקיננו בהו חדושינ ותולדות מילתא מילתא כדמפרשא כי היכי דהוה בימי קדמונים. ותקיננו ביה נמי מאי דלא הוו צריכין ליה הנך קמאי כגון פירוש דברים עמוקים, דהנך קמאי שהיה לבם רחב לא היו צריכין לפרשן ונתמעטה

אמוראים והם אמוראים שחיו בתקופת הביניים בין תנאים לאמוראים כגון רבי חייא ורבי אושעיא ורבי ינאי בארץ ישראל ורב ושמאל ורב אסי בבבל: מנא הני מילי. כל מנא הני מילי דלא מפרש מאן אמרה מן ראשוני הראשונים הוא: ותקיננו בהו בתלמודייהו חידושינ ותולדות חידושי הלכות שאינן מפורשינ במשנה ואפשר ללומד מן המשנה: מילתא מילתא כדמפרשא. דבר דבר כמו שראוי לפרשו וללומדו מן המשנה: כי היכי דהוה בימי הקדמונים. היו האמוראים מכוונים תלמודם להסיק מן המשנה כמו שהיו הקדמונים הם התנאים הראשונים מסיקין מן המשנה רק שהקדמונים לא כתבו חידושינ ותולדות שהסיקו מן המשנה שלא היו כותבין אלא פירושי המשנה והאמוראים הללו היו כותבין: כגון פירוש דברים עמוקים. הראשונים היו כותבין רק פירוש הדברים העמוקים אבל מה שלא היה עמוק והיה מובן להם בקל לא היו כותבין פירושו, ואח"כ בתקופת

כלומר נערכה ונסדרה: אימעט ליבא. נתמעט בינת הלב כי כשחכם שבדור מסתלק מסתלקת חכמה מן התלמידים, כי הוא היה נעשה צינור לחכמה לירד לעולם וכשנסתלק הוא נסתמין מעיינות החכמה וכמו שיוכיח לקמן מפטירת רבי אליעזר ומפטירת רבי יהושע ומפטירת רבי עקיבא: ואיצטריכו למילקט תלמודייהו. שבתחילה זה היה כותב פירוש ששמע מפי רבו למשנה ראשונה ופירוש ששמע למשנה שניה לא כתב כי הבינה מעצמו, וחבירו להיפך כתב פירוש של משנה שניה ולא כתב של ראשונה, ועתה ליקטו כל הפירושים שכתבו התלמידים והרי לפנינו פירוש כל המשניות כולם: ואוסיפו ביה כמה ארחתא אחרנייתא. שלא היה בתלמודם של התנאים כגון ותקיננו ביה ראשוני וכו', כי אע"ג דתלמודם של ראשונים היה רחב מאוד והיו מדקדקים בכל מילה שבמשנה מ"מ התנאים לא היו כותבין בתלמודם אלא פירושי המשנה כדאמר רבנו לעיל: ראשוני ראשונים. של

אחריהן החכמה. דתנו רבנן בסוטה משמת רבי אליעזר – נגנזו ספר תורה, משמת רבי יהושע – בטלה עצה ומחשבה, משמת רבי עקיבא – בטלו זרועי תורה ונסתתמו מעיינות החכמה, והכי נמי הוה ביומי דרבי.

ט. ותקיננו ביה דקדוקי אחריני, מילתא דבתר מילתא למאי אתנייה ואמרינן מכדי תנא ליה הא למה לי למיתנא תו הא,

נתמעטו התלמידים שהם זרועו של הרב וזרעו של הרב כמו שאמרו בסנהדרין יט ע"ב כל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו, כי רבי עקיבא הרבה תלמידים מאוד לאלפים ולרבבות והיה מוסר נפשו על דבר זה לפיכך היה צינור לדבר זה ואפילו חכם שנמצא רחוק ממנו מאה פרסה ובא ללמד לתלמידים מיד היו נאספים סביבו הרבה תלמידים ללמוד ממנו, וכשמת רבי עקיבא הרבה מן התלמידים היו פוסקין מלבוא לפני רבותיהן כי נסתם הצינור הזה של זרועי תורה היינו צינור של ריבוי תלמידים: והכי נמי הוה ביומי דרבי. כשמת רבי נסתתמה הבנת המשנה, כי הוא מסר עצמו על לימוד המשנה ונעשה הוא צינור לעולם להבין וללמוד במשנה וכשמת פסק הצינור ולא היו מבינים במשנה ככתחילה והוצרכו לתלמוד:

ט. מילתא דבתר מילתא. דבר שנשנה במשנה זו וחזר ושנאו במשנה שאחריה היו מדקדקין בה למאי אתנייה: ואמרינן. כלומר כמו שרגיל בתלמוד לומר: מכדי תנא ליה הא למה לי למיתנא תו הא. הרי שנה דבר זה למה

האמוראים אותם דברים שהיו קלין לראשונים ולא הוצרכו לכותבם נעשו דברים עמוקים והוצרכו האמוראים לכותבם: דתנו רבנן בסוטה. מט ע"ב: נגנזו ס"ת. לא היו יכולין להבין דברי תורה כראוי, כי רבי אליעזר היה עוסק הרבה בפירוש התורה וממית עצמו על זה במסירות נפש לפיכך היה הוא צינור לעולם להבין את התורה ואפילו תלמיד שהיה יושב רחוק ממנו מאה פרסה ולא שמע ממנו ולא למד ממנו כלל היה שותה מצינור זה, ומבין בתורה וכשמת רבי אליעזר נסתם אותו צינור ושוב לא היו מבינים פירוש התורה היטיב כמו בתחילה: בטלה עצה ומחשבה. רבי יהושע היה מעמיק הרבה במשנה להבין נסתרותיה והיה הוא צינור לעולם להתעמק בתורה ולגלות בה מרגליות טמונות ואפילו תלמיד שהיה יושב רחוק ממנו ולא שמע מרבי יהושע היה שותה מצינור זה והיה צולל בעומקה של הלכה ומגלה בה צפונות ופנינים והיינו עיצה ומחשבה, וכשמת רבי יהושע בטלה עיצה ומחשבה ושוב לא היו יכולין לצלול בעומקה של הלכה לגלות בה מטמוניות ככתחילה: בטלו זרועי תורה.

והיכא דלא יכיל לתרוצה אמרינן כאן שנה רבי משנה שאינה צריכה. ומפקינן אצרכתא דכל מילתא ומילתא, ואמרינן מאי קמ"ל, ופרטינן פרטי, ומדמינן דמויי, כולהו הלין מילי כד הוו ביומי דרבי הוה פריש להו פרושא דכל מילתא ומילתא למאי הלכתא.

י. ואצטריכו למילי אחרנייתא דלא הוו צריכינן להון קמאי. כגון היכא

ע"ב) וכן מקום ששונה "כללו של דבר" (ברכות יב ע"א) וכן מקום ששונה "ובכל דבר" (שבת קד ע"ב) וכיוצא בזה שואלת הגמ' הכללה זו מה באה לרבות ומה הם הפרטים הכלולים בה: ומדמינן דמויי. במקום ששנתה המשנה דין אחד מדמינן ליה שאר דינים הדומין לו ללומדם ממנו: כולהו הילין מילי. כל אלו הדברים כד הוו ביומי דרבי כאשר היו התלמידים לומדים את המשנה לפני רבי הוה פריש להו פרושא דכל מילתא ומילתא למאי הלכתא היה רבי מפרש לפניהם כל דבר ודבר שנשנה במשנה לאיזה צורך נשנה ואיזו הלכה בא להשמיענו, כלומר לא האמוראים חידשו דבר זה שיש לדקדק במשנה בכל מילה ומילה אלא כבר רבי וכל התנאים שקדמו לו היו עושין זאת רק שהתנאים לא כתבו דברים אלה והאמוראים לפי שנתמעט הדור הוצרכו לכתוב:

י. היכא דחזא רבי מדעם ולא חזויה רבנן בתראי. מקום שראה רבי לפסוק כתנא פלוני ולא היה נראה לרבנן בתראי כסברת רבי אלא סברו לפסוק כבר פלוגתיה.

הוצרך עוד לשנות דבר זה, יומא פד ע"ב: והיכא דלא יכיל לתרוצה. במקום שהוקשה לתלמוד למה שנה רבי דבר זה שאינו צריך אם יכל התלמוד לתרצו תירצו, ואם לא יכל לתרצו מסקינן כאן שנה רבי משנה שאינה צריכה יבמות נ ע"א: ומפקינן אצרכתא דכל מילתא ומילתא. במקום ששנה רבי שני דינים הדומין זה לזה מפרש התלמוד למה נצרכו שניהם כגון פסחים כא ע"א דתנן "כל שעה שאוכל מאכיל לבהמה לחיה ולעופות" ובעי בגמ' למה לי למיתנא בהמה למה לי למיתנא חיה? ומשני צריכא. דאי תנא בהמה דאי משירא חזי לה, אבל חיה דאי משירא קא מצנעא לה אימא לא. ואי תנא חיה משום דאי משירא מיהת מצנעא, אבל בהמה זימנין דמשירא ולא מסיק אדעתיה וקאי עליה בבל יראה ובבל ימצא אימא לא, צריכא. ובתרי הכי קבעי עופות למה לי? ומשני אידי דתנא בהמה וחיה תנא נמי עופות: ואמרינן מאי קמ"ל. במקום שאינו נראה כ"כ חידוש בעי הגמ' מאי קמ"ל ומתרץ ליה, יבמות כג ע"ב: ופרטינן פרטי. במקום ששונה במשנה לשון הכללה כמו מקום ששונה "כל" (שבת קלג

דחזא רבי מידעם ולא חזיוה רבנן בתראי – פרשוהי כי היכי דלא נסמוך עליה, כגון דסתם רבי דברי יחיד משום דאסתבר ליה דהלכתא כוותיה ולא אסתבר להו לרבנן בתראי כההיא דמצות חליצה ודווד. משום דכד אמר יחיד מידי וחזי רבי טעמיה דהלכתא כוותיה תני ליה סתמא, כדאמרינן באלמנה דכתובות הא מני רבי שמעון היא, ובמי שמת לענין מיקנא משכיב מרע בשבת מתניתין רבי יהודה, היא ובהוציאו לו נמי מזר"ה סימן, ורבים כאלה דאמר לך מני רבי פלוני היא ואתני לה ביחידאה, אע"ג דסתמה רבי לא עבדינן כותיה.

יא. והיכא דסתים במקום מחלוקת עדיף טפי כההיא דתנינן החליצה והמיאונין בשלושה דמפרשא במצות חליצה. אי נמי דתני לה

מידעם דבר: פרשוהי. פירשו האמוראים שאין הלכה כאותה משנה כדי שלא יסמכו התלמידים על אותה משנה ויעשו מעשה כאותה משנה: כההיא דמצות חליצה. דתנן ביבמות קד ע"ב וחולצת לקטן חליצתה פסולה כלומר חליצה זו שחלצה מן הקטן לא התירתה לשוק אבל פסלתה מן הכהונה ואמרינן עלה בגמרא קה ע"ב אמר רב יהודה אמר רב זו דברי רבי מאיר אבל חכמים אומרים אין חליצת קטן כלום ואינה פסולה מן הכהונה: ודווד. מילה ערבית ופירושה ועוד כלומר ועוד מקומות אחרים: כדאמרינן באלמנה דכתובות. צו ע"ב: ובמי שמת. בבא בתרא קנו ע"ב: ובהוציאו לו נמי. יומא נט ע"א: מזר"ה סימן. נוטריקון מתניתין אלעזר יהודה עיין שם בגמ' ותבין:

ורבים כאלה דאמר לך הגמ' מתניתין מני רבי פלוני היא ואתני לה רבי במשנה כיחידאה משום שהיה נראה בעיניו טעמו ונימוקו וכיון דיחידאה הוא הלכך אע"ג דסתמה רבי את המשנה כוותיה לא עבדינן כוותיה:

יא. והיכא דסתים במקום מחלוקת עדיף טפי. מקום שהיתה בו מחלוקת וסתם רבי משנתו כאחד מהם הלכה כאותו סתם דלא סתמו רבי אלא כדי שיפסקו הלכה כמותו: כההיא דתנינן החליצה והמיאונין בשלושה. סנהדרין ב ע"א ותנינן לה סתמא: דמפרשא במצות חליצה. יבמות קא ע"א דהתם מפרש הגמ' דהוי מחלוקת תנאים דלרבי יהודה החליצה בחמישה דיינים: אי נמי דתני לה למימרא

למימרא דיחידאה בלשון חכמים כי היכי דליעבדון כותיה, דאמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן ראה רבי דבריו של רבי מאיר באותו ואת בנו ושנאן בלשון חכמים וראה דבריו של רבי שמעון בכסוי הדם ושנאן בלשון חכמים.

יב. ומהכא גמרינן דסתם רבי מאיר לאו דיליה הוא דאיתיה יחידאה

ע"א) השוחט ונמצאת טריפה וכו' רבי מאיר מחייב (בכיסוי הדם) וחכמים פוטרין:

יב. ומהכא גמרינן דסתם רבי מאיר לאו דיליה הוא דאיתיה יחידאה. כלומר הא דאמרינן לעיל פרק ו אות יב דרוב דברי רבי מאיר לאו דיליה הם אלא מרבי עקיבא הם שלמדם מתנאים הראשונים - מהכא גמרינן למימר הכי. דכיון שבדרך כלל שנה רבי את דברי רבי מאיר בסתם ולא בלשון "חכמים אומרים" ובאותו ואת בנו שנה את דברי רבי מאיר בלשון "חכמים אומרים", שמע מינה דבכל מקום ששנה דבריו בסתם הרי זה משום דדבריו אלו לאו דברי רבי מאיר עצמו הן אלא דברי רבותיו הם ובמקום ששנה דברי רבי מאיר בלשון "חכמים אומרים" הרי זה משום שידע שאלו דברי רבי מאיר עצמו ולא ראוי לשנותם בסתם מיהו אם היה שונה "ורבי מאיר אומר" היית אומר דאין הלכה כרבי מאיר דקי"ל מקום שנחלקו רבי מאיר ורבי יהודה הלכה כרבי יהודה לכך שנה דברי רבי מאיר בלשון "וחכמים אומרים": דאיתיה יחידאה. שישנו יחיד כלומר שאינו אלא יחיד:

דיחידאה בלשון חכמים. כלומר וכן במקום ששנה רבי דברי יחיד בלשון חכמים עדיף הוא מדברי יחיד: כי היכי דליעבדון כותיה. לא שנאו רבי בלשון חכמים אלא כדי שיסברו התלמידים שהוא דברי חכמים ויעשו כמותו: דא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן ראה וכו'. חולין פה ע"א: ראה רבי דבריו של רבי מאיר באותו ואת בנו וכו'. שחיטה שאינה ראויה כגון השוחט ונמצאת טריפה נחלקו בה רבי מאיר ורבי שמעון בשני דברים רבי מאיר אומר אינו עובר בה משום "אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד" שאם שחט בבוקר את האם ואח"כ שחט את הבן ונמצא הבן טריפה או האם טריפה אינו עובר באיסור אותו ואת בנו וכן אינו חייב בכיסוי הדם, ורבי שמעון סובר דעובר משום אותו ואת בנו וחייב בכיסוי הדם. באותו ואת בנו סבר רבי דהלכה כרבי מאיר ולכן שנה רבי את דברי רבי מאיר בלשון חכמים דתנן (חולין פא ע"ב) השוחט ונמצאת טריפה וכו' רבי שמעון פוטר (מאיסור לאו דאיתיה ואת בנו) וחכמים מחייבין, ואילו בכיסוי הדם סבר רבי דהלכה כרבי שמעון ושנה דבריו בלשון חכמים דתנן (שם פה

אלא דרבותיה הוא מרבי עקיבא רביה, והלכך כד ידע רבי דהאי מימרא דרבי מאיר באותו ואת בנו דיליה הוא קתני ליה בלשון חכמים. וכי ההיא דתנן וחכמים אומרים זה וזה האוכלו חייב כרת, ולא תניה בשמיה דרבי מאיר הואיל ופליג עליה רבי יהודה כי היכי דלא נטעי ונימא כי סוגיין דעלמא רבי מאיר ורבי יהודה הלכה כרבי יהודה אלא הלכה כרבי מאיר, דאמר רבא מאי טעמיה דרבי מאיר אין לך כל סדק וסדק מלמעלה שאין לו כמה סדקים מלמטה ותניא נמי הכי.

יג. השתא אתו רבנן אמוראי של התלמוד ומפרשין אילין מילי, היכא

שלא נטעה ונאמר אף כאן ההלכה היא כי סוגיין דעלמא כמו הכלל הנקוט בידנו בכל מקום "רבי מאיר ורבי יהודה הלכה כרבי יהודה": רבי מאיר ורבי יהודה הלכה כרבי יהודה. עירובין מו ע"ב: אלא הלכה כרבי מאיר. כלומר אע"ג דבעלמא רבי מאיר ורבי יהודה הלכה כרבי יהודה כאן אין הלכה כרבי יהודה אלא כרבי מאיר: דאמר רבא מאי טעמיה דרבי מאיר וכו'. ולא אמר מאי טעמייהו דחכמים אלמא חכמים דמתניתין רבי מאיר הם: ותניא נמי הכי. בגמרא מביא ברייתא ששונה דברי חכמים שבמשנה ואומר בהם דברי רבי מאיר:

יג. אמוראי של התלמוד. לפי שהיו אמוראי שאינם חכמים אלא מתורגמנים לחכמים כדאיתא בביצה ד ע"א לפיכך פירש לך דהא דקאמר הכא אמוראי לאו היינו מתורגמנים

וכי ההוא דתנן וחכמים אומרים זה וזה האוכלו חייב כרת. פסחים מח ע"ב, הכי תנן התם שאור בצק שלא החמיץ כל צרכו ישרף קודם לפסח והאוכלו בפסח פטור מכרת וממלקות לפי שאינו ראוי לאכילה סידוק בצק שהחמיץ כל צרכו עד שנעשו בו סדקים כדרך בצק שהחמיץ ישרף והאוכלו חייב כרת שראוי הוא לאכילה, איזוהו שאור? כקרני חגבים שנעשו בו סדקים כקרני חגבים אחד לכאן ואחד לכאן. ואיזוהו סידוק? שנתערבו סדקיו זה בזה דברי רבי יהודה. וחכמים אומרים זה וזה בין בצק כקרני חגבים ובין בצק שנתערבו סדקיו זה בזה האוכלו חייב כרת. ובברייתא המובאת בגמרא מבואר דחכמים דההיא משנה רבי מאיר הוא ואעפ"כ שנה רבי דבריו בלשון חכמים ולא שנה דבריו בסתם כדרך ששנה בכל המשניות דברי רבי מאיר בסתם: כי היכי דלא ניטעי ונימא כי סוגיין דעלמא.

דחזו כדחזא רבי דהלכה כההוא יחיד מגליין ליה למילתא, והיכא דלא חזו כדחזא רבי מגליין ליה למילתא. כי ההיא דהמביא דאמר רב יהודה אמר שמואל אין מביאין עצים אלא מן המכונסין שבקרפף, ומקשינן והא אנן תנן מן הקרפף ואפילו מן המפוזר תיובתא דשמואל, ומפרקינן מתניתין יחידאה היא ואישתכחא ליה נמי סיעתא מן ברייתא.

י. והיכא דמשכחי במתניתין מילתא משבשתא וצריכא למיסמי מינה מידי דאית ביה קושיא ולא סליק, אמרי סמי מכאן כך וכך.

ביו"ט והווי כמוכנים ואינם מוקצין, ובגמרא אמרינן אמר רב יהודה אמר שמואל אין מביאין עצים אלא מן המכונסין שבקרפף אפילו בקרפף מכונסין אין מפוזרין לא, ומקשינן בגמרא והא אנן תנן מן הקרפף ואפילו מן המפוזר תיובתא דשמואל? ומפרקינן מתרצינן מתניתין יחידאה היא אע"ג דנשנית סתמא לאו דברי חכמים היא אלא דברי תנא יחיד היא וסבר רבי דהלכתא כההוא יחיד לכך שנה דבריו בסתם אבל שמואל פליג על רבי וסבר דלית הלכתא כההוא יחיד אלא כבר פלוגתיה:

י. והיכא דמשכחי. הנך אמוראי: וצריכא למיסמי מינה. וצריך למחוק ממנה: מידי דאית ביה קושיא ולא סליק. שהוצרכו למחוק ממנה דבר שיש בו קושיא ולא יכלו לתרץ את הקושיא ולא סליק ולא עלה כלומר לא נמצא תירוץ לקושיא ועל כרחנו למחוק דבר

אלא חכמי התלמוד הן: היכא דחזו כדחזא רבי דהלכה כההוא יחיד. במקום שהסכימו עם רבי שהלכה כההוא יחיד: מגליין ליה למילתא. מודיעים זאת בגמרא שהלכה כההוא יחיד שפסק רבי כמותו במשנה: והיכא דלא חזו כדחזא רבי. ובמקום שלא הסכימו עם רבי: מגליין ליה למילתא. מודיעים בגמרא שאין הלכה כההוא יחיד שרבי פסק כמותו במשנה: כי ההיא דהמביא. ביצה לא ע"א: דאמר רב יהודה אמר שמואל אין מביאין וכו'. הכי תנן התם מביאין ביו"ט עצים תלושין להסקה מן השדה ולא אמרינן מוקצין הן ודוקא מן המכונסין מן העצים שכנסם מבעוד יום למקום אחד וגילה דעתו שלשימוש הן עומדין ואינם מוקצין, ומן הקרפף אבל מן הקרפף מותר ליטול עצים ביו"ט ואפילו מן המפוזר דקרפף הוא שדה הסמוך לעיר וכיון דסמוך לעיר הוא דעתו של אדם על כל העצים שבו ליקח מהן

וכי הנך דאותו ואת בנו אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן פרת חטאת אינה משנה עגלה ערופה אינה משנה, אלמא אי קשיא מתניתין ולא סלקא מברייתא ואף מסברא דחינן מתניתין כולה. כי ההיא דתנן בטהרות מסרק של פשתן שנטלו שיניו, ואמרינן בהחולץ רבי יוחנן וריש לקיש דאמרי תרוייהו זו אינה משנה ולא עבדינן כוותה ממאי מדמסיימי בה דווקני זו דברי רבי שמעון.

טז. ואי צריכא מתניתין לחסורה מחסרי לה, ואי צריכא לתרוצי

ראוי הוא למלאכתו ואחת ואם נשתייר בו רק שן אחת טהור וכולן אחת אחת בפני עצמן טמאות כלומר כל שן שניטלה מהמסרק והיא עתה בפני עצמה הרי היא טמאה ואפילו לא התקינן לנר או למיתוח הבגד דראויות הן למלאכה כמות שהן בלא שום תיקון: ואמרינן בהחולץ. יבמות מג ע"א: רבי יוחנן וריש לקיש דאמרי תרוייהו זו אינה משנה ולא עבדינן כוותה. אלא אם התקינן לנר או למיתוח הבגד טמאות ואם לאו טהורות: ממאי. כלומר מאי טעמא לא פסקינן כההיא משנה: מדמסיימי בה דוקני שהדייקנים מסיימים בסוף המשנה הזו זו דברי רבי שמעון ונמצא שאין זו סתמא אלא דברי יחיד, הרי דברי הדייקנים הללו אינן אלא כסברא שהרי רוב העולם לא גריס הכי ואעפ"כ אמרינן דאין הלכה כההיא משנה נמצא דמשום סברא דחינן מתניתין:

טז. ואי צריכא מתניתין לחסורה. ואם צריך לחסר מן המשנה דבר ששנה בה רבי ואינו ראוי להשנות בה כדלעיל מחסרי לה

קשה זה מן המשנה: וכי הנך דאותו ואת בנו. חולין פב ע"ב: פרת חטאת אינה משנה עגלה ערופה אינה משנה. תנן בחולין פא ע"ב השוחט ונמצא טריפה השוחט לעבודה זרה והשוחט פרת חטאת ושור הנסקל ועגלה ערופה כל אלו שחיטה שאינה ראויה הם רבי שמעון פוטר מאיסור אותו ואת בנו וחכמים מחייבין ואמרינן בגמרא פב ע"ב פרת חטאת אינה משנה ועגלה ערופה אינה משנה כלומר בחינם קבע רבי את פרת חטאת ועגלה ערופה במשנה זו יחד עם דברים דהוה שחיטה שאינה ראויה דפטר בהו רבי שמעון דהא הני פרת חטאת ועגלה ערופה הוה שחיטה ראויה ולא פטר בהו רבי שמעון: אלמא אי קשיא מתניתין ולא סלקא. אם קשה על המשנה איזו קושיא ולא יכולנו לתרצה: מברייתא ואף מסברא. בין שהקושיא מברייתא ובין שהקושיא מסברא כלומר מדברי אמוראים הראשונים: כי ההיא דתנן בטהרות. כלים פי"ג מ"ח: מסרק של פשתן וכו'. מסרק של פשתן שניטלו שיניו ונשתיירו בו שתיים טמא שעדיין

מתרצי לה. ואי אית בה במתניתין שבשתא וברייתא עדיפא מינה מבררי לה למילתא, כדתנן בית שמאי אומרים לא ימנה ישראל עם הכהן על הבכור ובית הלל מתירין ואפילו גוי ואמרינן עלה בגמרא ב"ה דמתניתין רבי עקיבא היא והלכה כבית הלל דברייתא דאמרי אפילו זרים אבל גוי לא.

טז. ואי פליגי תנאי אמרי במאי קמיפלגי ואמרי טעמא דכל חד וחד מינהון, ומחפשי על ברייתות דשכיחי – לברורה למילתא או למפשט מנהון ההיא בעיא, ואמרי להו מכל היכא דמשכחי להו

שיטת חכמים שאומרים לא התירו בית הלל אלא זרים (ישראלים שאינם כהנים) אבל גוי לא, וכשבא רבי לכתוב את המשנה שנה "ובית הלל מתירין ואפילו גוי" והיינו כפי שסובר רבי עקיבא בדעת בית הלל ואין הלכה כמשנה זו אלא כבית הלל דברייתא דלא התירו בית הלל אלא זרים אבל גוי לא:

טז. ואי פליגי תנאי אמרי. אמוראי: ומחפשי על ברייתות דשכיחי וכו'. כלומר והיו מחפשים בברייתות המצויות בידם כדי לברר את הדבר או לפשוט מן הברייתות את הספקות שהיו להם. הא דקאמר "על" ברייתא הוא בהשפעת הערבית שבערבית אומרים חיפש עליו במקום חיפש אחריו או חיפש אותו: ואמרי להו מכל היכא דמשכחי להו. היו מחפשיין לפשוט

ואמרי סמי מהכא וכיו"ב, לישנא אחרינא ואי צריכא מתניתין לחסורה ואם צריך למימר בה חסורי מיחסרא והכי קתני, ולשון ראשון פשט ועיקר: מבררי לה למילתא. כלומר מודיעים זאת האמוראים בגמרא דמתניתין משבשתא וברייתא עיקר: בית שמאי אומרים לא ימנה ישראל עם הכהן על הבכור בכור של כהן שנפל בו מום ושחטו לא יזמין (הכהן) אליו ישראל לאכול עמו מבשר הבכור דסברי בית שמאי אין נמנים על הבכור אלא חבורה שכולה כהנים, ובית הלל מתירין ואפילו גוי מתירין לכהן להזמין אפילו גוי לאכול עמו מבשר הבכור דסברי בית הלל בכור בעל מום חולין גמור הוא: בית הלל דמתניתין רבי עקיבא היא. נחלקו תנאים בדעת ב"ה רבי עקיבא אמר בית הלל מתירין אפילו גוי ובברייתא בגמרא הובאה

כההיא דהשולח במסכת גיטין דאמר ליה רבי ירמיה לרבי זריקא פוק עיין בה במכילתיך. ומידק דייקי בהו, ומסקי חדא חדא לטעמיה ולהלכתיה, וחדא חדא מאן אמרה ואליבא דמאן ניהי, לבר מן פלוגתא דאמוראי וקושייהון ושינוייהון ותיובתיהון ופירוקיהון ודחיתיהון ואוקמתיהון

ההוא תנא כדאיתא בעירובין פו ע"ב אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן רבי יהודה בשיטת רבי יוסי אמרה דאמר מחיצה תלויה מותרת אפילו ביבשה, וכן בפסחים יח ע"א אמר רבה בר בר חנה אמר ריש לקיש רבי יוסי בשיטת רבי עקיבא רבו אמרה דדריש יטמא יטמא. וכן בפסחים נג ע"ב אמר רבא רבי שמעון בשיטת רבי יוסי אמרה דאמר אף בגמר דבריו אדם נתפס, וכיו"ב הרבה מאוד: לבר מן פלוגתא דאמוראי וכו'. כלומר כל אלו היוו את תכני התלמוד לדון בדברי התנאים כמו שפירש וחוץ מזה גם פלוגתא דאמוראי וכו' שגם אלו מתכני התלמוד: פלוגתא דאמוראי. הן במדרש הפסוקים והן בהלכה: וקושייהון. שהקשו על דברי המשנה והברייתא: ושינוייהון. ותירוניהם: ותיובתיהון. קושיות שהקשו על דברי אמוראים: ופירוקיהון. ותירוניהם: ודחיתיהון. כשהיו מקשים על אמורא מן המשנה או מברייתא ולא יכלו לתרץ דבריו היו דוחים אותם והיינו דקאמרינן "תיובתא דפלוני תיובתא": ואוקמתיהון. העמדת האמוראים את המשנה והברייתא בהעמדתם הנכונה כדאמרינן "הכא במאי עסקינן":

ספקותיהן מכל ברייתא שהיא הנמצאת בידם דאע"ג דסבר רבי זירא דאין להקשות אלא מברייתא הנשנית בבית מדרשם של רבי חייא ורבי אושעיא כדאיתא בחולין קמא ע"א במקום שהיה להם ספק יכולין לפשוט מכל ברייתא שמצויה בידם דשאר ברייתות אע"ג דאינן מוסמכות כברייתות דרבי חייא ורבי אושעיא מ"מ לא גריעי מסברא דחכם: כההיא דהשולח דמסכת גיטין. מד ע"א: פוק עיין בה במכילתיך. צא וחפש לה ראייה ממכילתיך כלומר מברייתות שישנן עמך ואינן מצויות בבית המדרש אלמא מהדרינן למיפשט בעיין אפילו מברייתות דלא מיתנו בי רבי חייא ורבי אושעיא, דאי ההיא "מכילתיך" דקאמר ליה היינו ברייתא דרבי חייא ורבי אושעיא לא הוה אמר ליה "במכילתיך" דמשמע ברייתות המצויות בידך ואינן מצויות בבית המדרש: ומידק דייקי בהו. אמוראי בדברי התנאים: ומסקי חדא חדא לטעמיה. ומבררים טעמו של כל תנא ותנא: ולהלכתיה. ומבררים אם הלכה כאותו תנא או כבר פלוגתיה: ואליבא דמאן ניהו. כששינונו תנא פלוני אומר כך וכך מברר תלמודא אליבא דמאן אמרה

ואגדפתיהון ואתמהתיהון. ולאפושי ולמכתב אורחי דתלמודא נפיש טובא.

לז. והכי הוה בעידנא דרבנן קמאי כדמפרשנא אנחנא השתא פירושי דילן כל חד וחד מן רבואתא כדחזי, ומגמר לכל חד וחד מתלמידיה לפום מאי דצריך ולפום מאי דיכיל מנהון, איכא דאמרי להו ראשי

כמלח הגודף את המים וכמי שגודף בפתו מה שיש בקערה ומזה עיקר פרשו רבותי לשון מגדף. ואמרו ר' אלעזר בן עזריה אומ' כאדם האומר לחברו גדפתה את הקערה ולא שיידת בה כלום. אף כן כשמתמיה אדם על דבר ומראה בידו התמהה אומרין מגדף: ואתמתיהון. דאמרינן "וכי" כגון ברכות ו ע"א וכי מאחר דאפילו חד תרי מבעיא. שם ז ע"ב וכי רשע בולע צדיק והא כתיב ה' לא יעזבונו בידו וכתוב לא יאונה לצדיק כל און, ושם ח ע"ב וכי בתשעה מתענין והלא בעשרה מתענין וכי"ב: ולאפושי ולמיכתב אורחי דתלמודא נפיש טובא. אם אבקש לכתוב לכם כל דרכי התלמוד הרי זה יתארך הרבה מאוד ואין זמני פנוי לכך:

לז. כדחזי. כמו שנראה בעיניו ואין לנו פירוש אחד כתוב שמחייב את כל החכמים לפרש כמו שכתוב בו: לפום מאי דצריך התלמיד אם חכם הוא די לו בראשי דברים ומליבו מבין שאר הסוגיא ואם אינו חכם כל כך מפרשין לו את הסוגיא לפרטיה: ולפום מאי דיכיל למילף התלמיד מינהון מן

ואגדפתיהון. כדאמרינן "מגרף בה רבי פלוני" כגון שבת סב ע"ב מגדף בה רבי אבהו אי הכי היינו דכתיב לכן עתה יגלו בראש גולים משום דמשתינין מים בפני מסותיהם ערומים יגלו בראש גולים אלא אמר רבי אבהו וכו', וכן סנהדרין ג ע"ב מגדף בה רבי אבהו אלא מעתה תהא סנהדרי גדולה צריכה מאה וארבעים ואחד כדי שיגמר הדין בשבעים ואחד ותהא סנהדרי וכו', וכן שם מ ע"ב מגדף בה רבי אבהו אימא לאתויי שמנה חקירות, וכן עבודה זרה לה ע"א מגדף בה ר' ירמיה אלא מעתה יבשה תשתרי ישן תשתרי וכו', וכן עבודה זרה מג ע"א מגדף בה רבי חנינא ולית ליה לרבי אלעזר הקפר בריבי הא דתנן המציל מן הארי ומן הדוב ומן הנמר ומן הגייס ומן הנחר וכו', וכן זבחים יב ע"א מגדף בה רבי אבהו א"כ פסח כשר לבן בתירא היכי משכחת לה אי דאפרשיה האידנא וכו'. מגדף פירושו תמיה ובתשובות הגאונים (הרכבי סימן כה) מצאתי ואשר כתבתם מגרף בה רבי אבהו (מגרף באות ר' ולא מגדף באות ד') אינו כן אלא מגדף בה בדל (כלומר באות ד') ופירוש עיקר לשון גדיפה גדף בלשון ישמעאלי

דברים ועיקרין ושאר מביין מדעתו ומינהון איכא דצריכי למפשט וארווחי להון ולדמויי להון דמויי.

יח. והא אמרינן דעד דאיפטר רבי גמאריהון דכולהו תלמידי כל חד וחד תלמיד לפני רבו הוה, וקמי דאיתריין מתניתין כל חד וחד תלמודו לפי משנתו הוה. ובתר דאיתרצה – כל יומי דרבי לכל חד וחד פשיט להון מתניתיה וגמר להו טעמי הלכתא דילה, ובתר דנח נפשיה דרבי איצטריכו למילקטיה ולמיגרסיה בפה אחד ולשון אחד.

שבחר לו ותלמוד לפי מה שנראה בעיניו ב.התקופה שאחר שסדר רבי את המשנה כבר היה להם משנה מוסכמת אבל עדיין לא היה להם תלמוד מוסכם וכל רב היה מלמד לתלמידיו תלמוד לפי הנראה נכון בעיניו ולזה קורא רבנו "גמאריהון דכולהו תלמידי כל חד וחד תלמיד לפני רבו הוה": ובתר דאיתרצה. ואחר שנסדרה המשנה: פשיט להון מתניתין. מפרש להם את המשנה: וגמר להון טעמי הלכתא דילה. ולימד להם פירוש ההלכות שלה כלומר המשניות שכל משנה ומשנה נקראת הלכה: איצטריכו למילקטיה ולמיגרסיה בפה אחד ולשון אחד. לפי שרבי לימד להם משנה בנוסח קבוע אבל פירוש המשנה דהיינו התלמוד לימד רבי לכל אחד מן התלמידים כפי מה שצריך אותו תלמיד יש הצריך פירוש בארוכה ויש הצריך בקצרה ויש שאינו צריך פירוש כלל אלא רק ראשי פרקים, לפיכך כשנפטר רבי נתכנסו כל

הפירושים, יש תלמיד שדעתו קצרה ואם תפרש לו עומק הסוגיא אינו יכול לסבול: וארווחי להון. לרווח להם את הסוגיא ולהאריך בפירושה לפרטי פרטיה:

יח. והא אמרינן לעיל אות א בפרק זה: גמאריהון דכולהו תלמידי כל חד וחד תלמיד לפני רבו הוה. לא היה להם תלמוד קבוע וגירסא קבועה לתלמודם אלא כל רב ורב היה מלמד לתלמידיו גמרא שהיא פירוש המשנה כפי הנראה נכון בעיניו וכפי שצריך התלמיד: וקמי דאיתריין מתניתין. ולפני שסדר רבי את משנתו: כל חד וחד תלמודו לפי משנתו הוה. כלומר קודם פטירת רבי היו שתי תקופות א.התקופה שלפני שסדר רבי את המשנה שאז לא היה להם גירסא מוסכמת למשנה וכ"ש שלא היה להם גירסא מוסכמת לתלמוד שהוא פירוש המשנה ולזה קורא רבנו "כל חד וחד תלמודו לפי משנתו הוה" משנה לפי הנוסח

יט. תנאים אחרונים: ובתר רבי הוו תנאי מן התם כגון רבי יונתן ורבי שמעון ורבן גמליאל ברבי, ומן הכא כגון רבי יאשיה דמן הוצל. מיהו לא תנו מידי ממתניתין, אלא מה דהוה תניא קמי הכי כדמפרש בספרו של אדם הראשון רבי ורבי נתן סוף משנה.

כ. דור המעבר בין תנאים לאמוראים: והוו נמי רבנן אחרני דאיתניון תנאי ואמוראי, כגון רבי חנינא, ורבי ינאי, ורב דהוה תלמידיה

שמעון. בר רבי: ומן הכא. מבבל: רבי יאשיה דמן הוצל. לימד תורה הרבה בעירו עד שכל בני עירו היו יודעי תורה מאוד כדאיתא בגיטין סא ע"א ורב כהנא קרא עליו את המקרא "וצדיק יסוד עולם". וכדי להבדילו מן האמורא רבי יאשיה היה נקרא גם רבי יאשיה רבה כדאיתא בסנהדרין יט ע"א: לא תנו מידי ממתניתין. לא שינו דבר מנוסח המשנה לא הם ולא בני הדור שאחריהם דאע"ג שהיו תנאים לא הכניסו הדורות שאחריהם את דבריהם בתוך נוסח המשנה אלא שנו דבריהם בתוספתא ובברייתות מאוחרות או היו שונים דבריהם בעל פה: כדמפרש בספרו של אדם הראשון. כבא מציעא פו ע"א:

כ. דאיתניון תנאי ואמוראי. שחשובים הם גם כתנאים וגם כאמוראים. דאיתניון שישנם: רבי חנינא. בר חמא בן כבל שעלה לארץ ישראל ישב בציפורי והיה תלמידו המובהק של רבי ושימשו הרבה, וקודם פטירת רבי ציוה "חנינא בר חמא ישב בראש" הישיבה כדאיתא בכתובות קג ע"ב: רבי ינאי. רבם של

התלמידים כדי ללקט מכל תלמיד ותלמיד מה שקיבל מרבי בעניין פירוש המשנה וסידרו פירוש מוסכם למשנה בנוסח אחד ולשון אחת והיינו תלמוד:

יט. תנאי מן התם. מארץ ישראל לפי שרבנו ז"ל בבבל ישב קרי לבני ארץ ישראל מן התם: רבי נתן. הוא רבי יונתן בן עמרם תלמידו של רבי נזכר בע"ז לו ע"ב ובחגיגה כ ע"א, היה חסיד ולא היה רוצה ליהנות מכבוד התורה אפילו כשבא לידי רעב כדאיתא בכבא בתרא ח ע"א רבי פתח אוצרות בשני בצורת, אמר יכנסו בעלי מקרא בעלי משנה בעלי גמרא בעלי הלכה בעלי הגדה אבל עמי הארץ אל יכנסו. דחק רבי יונתן בן עמרם ונכנס, אמר לו רבי פרנסני. אמר לו בני קרית, אמר לו לאו, שנית א"ל לאו, אם כן במה אפרנסך. א"ל פרנסני ככלב וכעורב, פרנסיה. בתר דנפק יתיב רבי וקא מצטער ואמר אוי לי שנתתי פתי לעם הארץ, אמר לפניו ר' שמעון בר רבי שמא יונתן בן עמרם תלמידך הוא שאינו רוצה ליהנות מכבוד תורה מימיו בדקו ואשכח, אמר רבי יכנסו הכל: ורבי

דרבי וגמריה מרבי ורבי חייא דאמרינן בחולין אמר רבי יוחנן נהירנא כד הוינא יתבין אחורי שבע עשרה שורן אחורי דרב ורב קמי דרבי והו נפקין זקוקין דנור מפומיה דרבי לפומיה דרב ומפומיה דרב לפומיה דרבי ולא הוה ידענא מאי קאמרי ובכמה דוכתי אמרינן רב תנא הוא ופליג.

כא. אמוראים – הדור הראשון: והו נמי רבנן אחריני דהו אמוראי בלחוד, כגון שמואל, ורבי שילא, ורבה בר חנא, ורב כהנא קמא ורב אסי, ובימיהם בסופם רב אדא בר אהבה ורבה בר אבוה זקננו ומן דבית נשיאה הוה דאנחנא נקיטנן בקבלה דמן בית נשיאה אנחנא ומזרעיה דרבה בר אבוה. ובתר רבי חנינא ורבי ינאי התם – רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש ורבי יהושע בן לוי ורבי אלעזר

גיטין לח ע"ב בבא בתרא מב ע"א סנהדרין פג ע"ב:

כא. דהו אמוראי בלחוד. שהיו אמוראים בלבד ולא היו תנאים: רב כהנא קמא. רב כהנא הראשון להבדילו מרב כהנא שהיה בדורות מאוחרים: דאנחנא נקיטנן בקבלה דמן וכו'. משפחת רב שרירא גאון היתה בידם קבלה שהם מן בית נשיאה ומזרעו דרבה בר אבוה: ורבי אלעזר. הוא רבי אלעזר בן פדת בן בבל שעלה לארץ ישראל ולמד בה אצל רבי יוחנן עד שנעשה גדול הדור והיו מכנים אותו מרא דארעא דישראל כדאיתא ביומא ט ע"ב כל מקום שאמרו שלחו מתם הוא

רבי יוחנן וריש לקיש, היה עשיר מופלג עד שאמרו (קדושין יא ע"א) שכנותיו של רבי ינאי אינן מתקדשות בפחות משלשה קבין של דינרים: וגמריה מרבי ורבי חייא. ולימודו היה מרבי ומרבי חייא: דאמרינן בחולין. קלו ע"ב: נהירנא. זוכר אני: זיקוקין דנור. ניצוצות של אש שהיו רבי ורב נושאים ונותנים בהלכה ומתפלפלים בה כתלמיד ורבו, דברי תורה אש הם דכתיב (ירמיה כג כט) הלא כה דברי כאש נאום ה' והלומד תורה לשמה כשמוציא מפיו דברי תורה נעשין ניצוצות של אש והיושב לידו אם זך הוא וזכאי ורוב מעשיו לשם שמים זוכה ורואה ניצוצות אלו: ובכמה דוכתי אמרינן רב תנא הוא ופליג. עירובין נ ע"ב כתובות ח ע"א

דהוה שמעיהון ושמעא דרב ושמואל בבבל, ואפילו הכי חכמה בבבל הות נפישא טפי.

כב. אמוראים – הדור השני: ובתר דריהון רב נחמן ורב יהודה ורב הונא ורב חסדא ורב ששת בבבל, ורבנן אחריני דהוו סלקין ונחתין כגון עולא ורבי חייא בר אבא ורבי שמואל בר נחמני, ורבנן דהתם דסליקו מהכא רבי אמי ורבי אסי.

תלמיד רבי יוחנן, ובירושלמי נקרא גם עולא בר ישמעאל נפטר בבבל ונצטער על כך מאוד: רבי חייא בר אבא. יליד בבל שעלה בנעוריו לארץ ישראל תלמידו של רבי יוחנן, רבי זירא העיד עליו שהוא מדייק בשמועותיו וכל שלשים יום חוזר על תלמודו לפני רבי יוחנן כדאיתא בברכות לח ע"ב, היה עני מרוד עד שהיה יוצא במנעלים המטולאים (ברכות מג ע"ב): רבי שמואל בר נחמני. יליד ארץ ישראל תלמידם של רבי יונתן ורבי יהושע בן לוי, בילדותו זכה לשמוע את התנא רבי שמעון בן אלעזר כדאיתא בבראשית רבה פרשה ט ד"ה וירא אלקים את האור אמר רבי שמואל בר נחמן רכוב הייתי על כתיפו של זקני ועלה מעירי לכפר חנא דרך בית שאן ושמעתי את רבי שמעון בן רבי לעזר יושב ודורש בשם רבי מאיר והנה טוב מאוד והנה טוב מות: רבי אמי ורבי אסי. ילידי בבל שעלו לארץ ישראל ולמדו תורה מפי רבי יוחנן בטבריא ואחר מות רבי יוחנן היו הם גדולי הדור בארץ ישראל:

רבי אלעזר כדאיתא בסנהדרין יז ע"ב: דהוה שמעיהון. היה שמשם ותלמידם: ושמעא דרב ושמואל בבבל. קודם שעלה לארץ ישראל שימש את רב ושמואל ולמד מהם: ואפילו הכי. אפילו שהרבה חכמים היו בארץ ישראל: חכמה בבבל הות נפישא טפי. יותר ישיבות ותלמידים היו בבבל מאשר בארץ ישראל:

כב. דהוו סלקין ונחתין שהיו עולין ויורדין תדיר, היו יורדין מארץ ישראל לבבל וחוזרין לארץ ישראל ושוב יורדין, ונקראו בירושלמי נחותא ירושלמי כלאים פ"ט ה"ג עולא נחותא, וירושלמי שקלים פ"ח ה"א רב אבדומא נחותא. יש אומרים שירדו לבבל למסור להם ההלכות שנתחדשו בישיבות ארץ ישראל ולהשיבם תשובות גדולי ישראל שהשיבו לשאלות חכמי בבל, ויש אומרים כי היו יורדין לבבל לאסוף כספים עבור ישיבות בבל ומפני כן תראה שהנחותי מרבים לספר בשבת ארץ ישראל: עולא. יליד ארץ ישראל

כג. אמוראים – הדור השלישי: ובתר הכי רבה ורב יוסף בבבל, ורבנן דהוו סלקין ונחתין כגון רבי אבא דהוה יתר מהנך ראשונים ורבי יצחק נפחא ורבי זירא ורבי ירמיה ורבי אבהו ורבי חנינא בר פפי.

רבי ירמיה. יליד בבל שעלה לארץ ישראל כשהיה בבבל היה מקטני התלמידים ולא הוה ידע מאי קאמרי רבנן בשיבה כדאיתא בכתובות עה ע"א וכשעלה לארץ ישראל נתעלה בתורה עד שנעשה מגדולי הדור ההוא. בארץ ישראל למד לפני רבי זירא ורבי אבהו, היה ידוע בשאלותיו המיוחדות שנתרו ברובן בתיקו פעם אחת הורחק מהשיבה בגלל שאלה ששאל כדאיתא בכבא בתרא כג ע"ב. אמרו עליו בירושלמי נדרים פ"ח ה"ב משמת בן עזאי ובן זומא בטלו השקדנים לא עמד שוקד עד שנמדד ירמיה: **רבי אבהו**. מגדולי תלמידיו של רבי יוחנן, ראש ישיבת קיסריה, חכמי ישיבתו הם הידועים בכינוי "רבנן דקיסרי" עירובין עו ע"ב יומא עח ע"א סוכה ח ע"א ושם נה ע"א ועוד, ובירושלמי ובמדרשים הם מכונים בשם "רבנן דקיסרין" ירושלמי ברכות פ"ד ה"א ושם שם ה"ה ועוד הרבה. חבריו היו רבי אמי ורבי אסי ורבי חייא בר אבא, ורבי זירא היה תלמיד חבר לו: **רבי חנינא בר פפי**. איש קדוש שומר הברית ובעל נס כדאיתא בקדושין לט ע"ב, ושם למדנו שהיה בעל קבלה וידוע בשמות הקודש. מתלמידי רבי יוחנן, רב יוסף ואביו שלחו לפניו את שאלותיהם כדאיתא בכתובות פא ע"ב:

כג. רבה. בר נחמני תלמידים של רב הונא ורב יהודה, היה "עוקר הרים" בפילפולו, וכשנפטר רב יהודה מינהו לראש ישיבת פומבדיתא ומלך עשרים ושנים שנה כדאיתא בברכות סד ע"א: **רב יוסף**. בר חייא תלמידו של רב יהודה, היה "טיני" כלומר בקי מאוד בכרייתות ותוספתות ומימרות דאמוראי קמאי, ואחר פטירת רבה חבריו מינהו לראש ישיבת פומבדיתא ומלך שנתיים ומחצה כדאיתא בברכות סד ע"א: **רבי אבא**. יליד בבל תלמידם של רב הונא ורב יהודה, עלה לארץ ישראל ומידי פעם היה יורד לבבל ושוב חוזר ועולה לארץ ישראל: דהוה יתר מהנך ראשונים. כלומר רבי אבא היה יורד לבבל ומוסר שם שמועות ארץ ישראל יותר מהנך נחותי שהיו בדור השני ונזכרו לעיל באות ב: **רבי יצחק נפחא**. תלמיד חבר לרבי יוחנן יליד ארץ ישראל ובסוף ימיו ירד לבבל, בירושלמי אינו מכונה נפחא אלא סתם רבי יצחק: **רבי זירא**. בירושלמי נקרא רבי זעירא, יליד בבל, תלמידם של רב הונא ורב יהודה, אח"כ עלה לארץ ישראל ולמד תורה מפי רבי יוחנן וריש לקיש ומפי תלמידיהם רבי אמי ורבי אסי, היה דייקן מאוד לברר אמיתות השמועות שמסרו לו תלמידיהם של גדולי הדור כדאיתא בעירובין פ ע"א ועוד:

כד. אמוראים – הדור הרביעי: ובתר הכי אביי ורבא. ונפיש שמדא בארץ ישראל ואמעטא הוראה תמן טובא, ונחית מאן דהוה תמן מן בבלאי כגון רבין ורב דימי וכולהו נחותי דנחיתו להכא.

כה. ובכל דרא ודרא מן אילין דרי הוה אית להון שמעתתא דגרסין להון רבנן ומסדרין להון תדיר תדיר. כדאמרינן רבי חייא בר אבא הוה מהדר תלמודיה קמיה דרבי יוחנן רביה כל תלתין יומין, ואמרינן נמי רב ששת מהדר תלמודיה כל תלתין יומין ומיתלי בעיבורא דדשא ואמר חדאי נפשאי לך קראי לך תנאי.

ההלכה ונתמעטו התלמידים בישיבות: ונחית מאן דהוה תמן מן בבלאי. וירדו כל האמוראים הבבליים שעלו מקודם לארץ ישראל: רבין. בירושלמי הוא נקרא רבי אבין או רבי בון יליד בבבל שעלה לארץ ישראל והיה יורד לבבבל תדיר ומלשון רבנו משמע שלסוף נתיישב בבבבל: רב דימי. בירושלמי הוא נקרא רבי אבדימי נחותא, אמורא בבלי תלמידו של רב נחמן, היה עולה לארץ ישראל ומלקט שמועותיהם של חכמי ארץ ישראל וחוזר לבבבל ומפיץ תורת ארץ ישראל בישיבות בבבל:

כז. כדאמרינן רבי חייא בר אבא הוה וכו'. ברכות לח ע"ב: ואמרינן נמי רב ששת וכו'. פסחים סח ע"ב: ומיתלי בעיבורא דדשא. היה נשען על בריח השער: חדאי נפשאי. שימחי נפשי: לך קראי לך תנאי. לך קראתי תורה לך שניתי משנה להועיל לך בעולם הזה ובעולם הבא:

כד. אביי. מגדולי אמוראי בכל שבכל הזמנים, תלמידם של רבה ורב יוסף ראשי ישיבת פומבדיתא ואף נתמנה אחר מותם לעמוד בראש ישיבת פומבדיתא. כשנולד היה שמו נחמני כשם סבו וכשמת עליו אביו ועודו ילד גדל בבית דודו רבה בר נחמני וכיון ששם אביו של רבה היה נחמני לא היה רבה רשאי לקרוא לו בשם זה על כן היה קורא לו "אביי" כלומר אבי ומאז קראוהו הכל אביי ועיין באגרת השנית אות ט: רבא. מגדולי אמוראי בכל שבכל הזמנים, תלמידו של רב נחמן כן למד אצל רב חסדא ורב יוסף לסוף יסד ישיבה במחוזא ורבו מאוד התלמידים שבאו ללמוד לפניו מהם גדולי הדור החמישי לאמוראי בבבל, כלל הוא בכל מחלוקות אביי ורבא הלכה כרבא חוץ משש הלכות שסימנם יע"ל קג"ם: נפיש שמדא בארץ ישראל. נתרבו גזירות המלכות בארץ ישראל ובני ישראל שבה היו למשיסה: ואמעטא הוראה תמן. נתמעט לימוד

כז. והני שמעתתא דהווי גרסי להון כל רבה ורבה מפריש להו לתלמידיה פירושי אחרני ודקדוקי יתירי, ומחדשי נמי דעבדי עובדי ובעיי דבעו מינייהו ושקלי וטיריי, והות להו פלוגתא בין כל חד וחד לבר זוגיה.

כז. ואתא דרא אחרנא ואמעייט לבא, והנך מילי דהווי פשיטין להון

חדש אלול וחדש אדר היו נאספין בישיבה הגדולה והיה אחד התלמידים שונה לפנייהם את המשנה שהיו עוסקין בה ואח"כ היה ראש הישיבה גורס לפנייהם את הגמרא שעליה ומלבן לפנייהם את המשנה והחידושים היוצאין ממנה, ואח"כ היו התלמידין מתפורזין לכמה בתי מדרש כל אחד היה יושב לפני רבו והיו חוזרין על גירסת הגמרא עד שהיתה שגורה על פיהן ואח"כ היה הרב (שלפניו היו יושבין לא ראש הישיבה) מפרש להם איזה דברים בגמרא שצריכין ביאור אבל לא היו פירושים והסברים אלו נכנסים לגירסת הגמרא וכשהיו משננים את הגמרא לזוכרה בעל פה לא היו משננים עמה את ההסברים והפירושים שהסביר הרב שלא היו פירושים אלו צריכין לרוב התלמידים אלא למיעוטם, אבל בדור שאחריהם כיון שנתמעט הלב יותר הכניסו את הפירושים וההסברים הללו לגוף גירסת הגמרא וכשהיה ראש הישיבה גורס לפנייהם את הגמרא היה גורס עמה את הפירושים וההסברים והיו התלמידים משננים גמרא זו עד ששגורה על פיהם ונמצא שגמרא של אחרונים גדולה ורחבה משל ראשונים, ואח"כ היו התלמידים מתפורזין לבתי המדרש

כז. כל רבה ורבה. כל רב ורב: מפריש. מפרש: ודקדוקי יתירי. אע"ג דגמרא שהיו גורסין היתה שוה אצל כולם מ"מ רב זה מדקדק מן הברייתא להוכיח כדברי הגמרא ורב זה מדייק מן התוספתא וכיו"ב: ומחדשי נמי דעבדי עובדי. כל רב היה מלמד לתלמידיו כיצד היו חכמי הדור הקודם נוהגים הלכה למעשה בכל דבר ודבר והיו מקשים על מעשה אותו חכם ומתוצים עד שעומדים על סוף דעתו וגדרי הדבר ההוא וזה לא היה חלק מגירסת הגמרא שהיו נוהגין בכל הישיבות: ובעיי דבעו מינייהו. והיו מלמדין לתלמידיהם את השאלות שנשאלו חכמי הדור הקודם ואת התשובות שהשיבו לשואליהם והיו מקשים על התשובות ומתוצין עד שמתלבנת השמועה: ושקלי וטיריי. ומשאים ומתנים שנשאו ונתנו חכמי הדור הקודם בהלכה זה עם זה: והות להו פלוגתא. לחכמי אותו דור:

כז. ואתא דרא אחרנא. בא דור אחר: ואמעייט לבא. נתמעט לב התלמידים ולא היה לבם רחב להבין כתלמידי הדור שלפניו וכן כל דור ודור נפחת לבו מדור שלפניו: והנך מילי דהווי פשיטין להון לראשונים וכו'. בכל בוקר של

לראשונים ופרשי להו לתלמידיהו והו כגון הנך פירושי דלא צריכי כולי עלמא למגרסינהו ולמקבעינהו בגמרא הו השתא בההוא דרא ספיקי וצריכין למקבעינהו בגמרא ובגרסא, ואמרין להו במתיבתא וקבעין להו בגמרא וגרסין להו בגמרא. כדאמרין לעניין עירוב שנתנו באילן יתיב רבי חייא בר אבא ורבי אסי ורבא בר נתן ויתיב רב נחמן גביהו, ויתיב וקאמרי האי אילן דקאי היכא אילימא דקאי ברשות היחיד וכו' ואמרין בסופה אמר להו רב נחמן יישר וכן אמר

והיו לומדין יחד ופעם אחת בא רב נחמן לבקרם שם במקום שהיו לומדין: האי אילן דקאי וכו'. דתנן נתנו (את העירוב) באילן למעלה מעשרה טפחים אין עירובו עירוב למטה מעשרה טפחים עירובו עירוב ויתיב הנך חכמים וקא תהו בהאי מתניתין האי אילן דקאי היכא? אילימא דקאי ברשות היחיד מה לי למעלה מה לי למטה רשות היחיד עולה עד לרקיע ואמאי קתני למעלה מעשרה אין עירובו עירוב ואלא דקאי ברשות הרבים, דמתכוין לשבות היכא אילימא דנתכוין לשבות למעלה הוא ועירובו במקום אחד הם ואמאי קתני דלמעלה מעשרה אין עירובו עירוב אלא דנתכוין לשבות למטה והא קא משתמש באילן כדי לאכול מאותו עירוב הוא צריך להשתמש באילן ואסור להשתמש באילן בשבת ונמצא זה אינו יכול לאכול מעירובו ואמאי עולה לו לעירוב, ולסוף פתרו הנך חכמים לעולם דקאי ברשות הרבים ונתכוון לשבות למטה ורבי היא דאמר כל דבר שהוא משום שבות לא גזרו עליו בין השמשות וכיון שיכול לאכול מעירובו בכין

כל תלמיד לפני רבו וחוזרין על גירסת הגמרא והיה הרב מפרש להם איזה דברים הצריכין ביאור בגמרא ששנה להם ראש השיבה ולא היו משננים פירושים אלו בגוף גירסת הגמרא לזכרם בעל פה לפי שפירושים אלו לא היו נצרכין לרוב התלמידין אלא למיעוטם שהיו בתחילת לימודם, וכשבא דור אחר ונתמעט הלב ורוב התלמידים היו צריכין לאותן פירושים והסברים הכניסום לגוף גירסת הגמרא, אמור מעתה כל דור ודור לפי התמעטות החכמה גדלה ונתרחבה גמרא שלהם: והו כגון הנך פירושי. שמפרש כל רב לתלמידיו: דלא צריכי כולי עלמא למגרסינהו ולמקבעינהו בגמרא. אלא נצרכו רק לתלמידים המתחילים ולפיכך לא קבעום בגמרא: ואמרין להו במתיבתא. כשהיה ראש השיבה גורס לפניהם את הגמרא היה גורס עמה את הפירושים וההסברים הללו: כדאמרין לעניין עירוב שנתנו באילן. עירובין לב ע"כ: רבי חייא בר אבא ורבי אסי. ירדו לבבל לפי שעה ומצאו שם את רבא בר נתן

שמואל, אמרו ליה פתרתו בה כולי האי? אמר להו אתון נמי פתרתו בה, אמרי ליה קבעיתו לה נמי בגמרא?.

כח. וכל דרא דבתר דרא ממעיט לבא. דאמרינן אמר רבי יוחנן ואנו לבנו נוקב כמחט סדקית, אמר אביי ואנן כסיכתא בגודא לגמרא, ואמר רבא ואנן כאצבעתא בקירא לסברא, ואמר רב אשי

מחט בינונית לתפור בה שמיכות ומזרונים ומחט קטנה לתפור בה בגדים, וקטנה שבכולם מחט סידקית לתפור בה בגדים שנסדקו ונפרמו מעט: **כסיכתא בגודא לגמרא.** פירש"י כיתד שנועצין אותו בכותל בנקב צר ונכנס בדוחק כך אין יכולין אנו להבין מה שאנו שומעין כי אם מעט ובקושי. ולי נראה **כסיכתא בגודא לגמרא** כותל שנתערער והאבנים שבשורה העליונה מטים לפול ורוצה לחזק את הכותל על ידי שנועץ סיכות ומחטים קטנים ומחבר אבן לאבן אינו מועיל כי אם מעט ועדיין הכותל רעוע, כך כשאנו מפרשין את המשנה - על ידי הגמרא שלנו - אין מתפרשת כולה היטיב אלא מעט ועדיין היא רעועה ומטה לנפול: **כאצבעתא בקירא לסברא.** פירש"י בשעוה קשה שאין האצבע יכול ליכנס בתוכה אלא מדבק מעט. ולי נראה **כאצבעתא בקירא לסברא** קיר שנשמטה ממנו אבן גדולה ורוצה להשלים את החלל על ידי שנותן שם אצבעו אין מתמלא אלא מעט מן הקיר וכמעט שאינו כלום, כך כשאנו רוצין להבין טעם ההלכה ונותנין בה סברא

השמשות עירובו עירוב. אמר להו רב נחמן יישר כחכם שהיטיב פתרתם משנה זו וכן אמר שמואל אף שמואל פירש לנו משנה זו כמו שפתרתה אתם, אמרו ליה הנך חכמים פתרתו בה כולי האי וכי כל כך היטיב פתרתם משנה זו בבית מדרשו של שמואל, אמר להו רב נחמן למה אתם מתפלאים ששמואל פתרה היטיב כל כך הא אתון נמי קא פתרתו בה מדעתכם כמו שמואל, אמרו ליה כך היתה כוונתנו לשאול אותך קבעיתו לה נמי בגמרא האם שמואל אמר דבר זה כפירוש שלא בתוך גירסת הגמרא או שהכניס פירוש זה לגרסת הגמרא. וממה ששאלוהו אם שמואל אמר להכניס ולקבוע דבר זה בגמרא משמע שפעמים היו מכניסים וקובעים דברים חדשים בגמרא ומרחיבים את הגמרא:

כח. דאמרינן. עירובין נג ע"א: ואנו לבנו נוקב כמחט סדקית. לבנו סתום מלהבין רק יש בו נקב קטן להבין ולהשכיל ונקב זה קטן מאוד הוא כנקב של מחט סדקית. מחט סדקית הרבה סוגי מחטים היו להם מחט גדולה לתפור בה שקים ואוהלים וכיו"ב

ואנן כאצבעתא בברוא (נ"א בבירא) לשכחה.

כט. וכמה דאמעית לבא ואתילידו ספיקי – הנך פירושי דראשונים דלא הוו קביעין ביומיהון מקבעין השתא ומגרסין, ועובדי דעבדי הנך רבנן קמאי מיתנו השתא בגמרא.

ל. ואי כמה מרבנן שמעוה למילתא ואמרוה כחדא וליכא מאן דקדים ואמרה מתאמרא סתמא כגון אמרי, ואי חד הוה קדים – דשמעה ואמרה – מתאמרא משמיה אמר רבי פלוני. דאמרינן בפסחים עולא איקלע לפום בדיתא אמר ליה רב יהודה לרב יצחק בריה זיל אמטי

לא הוצרכו להן: ועובדי דעבדי הנך רבנן קמאי. כשהיו לומדין איזו משנה היה כל רב מוסר לתלמידיו מעשים שראה בבית רבותיו הקשורים לאותה משנה אבל לא היה ראש הישיבה מכניס מעשים אלו בגירסת הגמרא: מיתנו השתא בגמרא. בדור שאחריו קבעו מעשים אלו בגוף הגמרא וכשהיה ראש הישיבה גורס את הגמרא בישיבה היה גורס עמה את המעשים מחכמי הדורות שלפניו:

ל. מתאמרא סתמא. בגמרא: דאמרינן בפסחים. קד ע"ב: עולא איקלע לפום בדיתא. מאמוראי ארץ ישראל הוא והיה יורד כל שעה לבבל והיה רב יהודה מחשיב מאוד תורה שהביא עמו מראשי ישיבות ארץ ישראל ובפרט תורת רבי יוחנן והיה רוצה בכל שעה לעמוד על מעשיו ללמוד מהם: זיל אמטי ליה כלכלא

אין הסברא שלנו מסבירה כל צדדי ההלכה אלא מעט ממנה וכמעט שאינה כלום: כאצבעתא בברוא לשכחה. כשהברז דולף ורוצה לעצור דליפתו צריך ליתן שם גומי וכיו"ב אבל אם מניח עליו אצבעו לעוצרו אינו עוצרו היטיב והברז דולף הרבה, כך אנו מנסים לעצור את השכחה ע"י שאנו חוזרין משנתנו הרבה ואף על פי כן לא הועלנו אלא מעט. ויש גורסין כאצבעתא בבירא לשכחה. ופירש"י כשם שהאצבע נוזח ליכנס בפי הבור כך אנו מוזרין לשכוח וגירסת הספרים כאצבעתא בברוא לשכחה יותר יפה ומסתברא:

כט. וכמה דאמעית לבא. בכל דור לעומת הדור שלפניו: דלא הוו קביעין ביומיהון. לא היו הפירושין שפירשו קבועין בגירסת הגמרא לפי שרוב התלמידין שבאותו דור

ליה כלכלא דפירי וחזי היכי מבדיל, אזל שדריה לאביי כי אתא אמר ליה המבדיל בין קדש לחול הוא דאמר, אתא ואמר ליה לאבוה אנא לא אזלי לאביי הוא דשדרית ואמר לי המבדיל בין קדש לחול הוא דאמר, אמר ליה שררותיה דמר ורבנותיה דמר גרמא ליה דלא תיתמר שמעתא משמיה.

לא. וכמה דדייק חכם וגמר שמעתא מפומיה דרביה ולא מפומיה דאחריני טפי

ויש גורסין וברבנותיה דמר גאון שצריך שתהיה בתלמיד חכם כדאמרינן בסוטה ה ע"א היא גרמה לך שלא הבאת את הכלכלא דפירי לעולא בעצמך ולא עמדת על נוסח הבדלתו ומפני כן לא תאמר הלכה זו בשמך שלא יאמרו רב יצחק אמר בשם עולא המבדיל חותם "המבדיל בין קדש לחול" אלא יאמרו אביי אמר בשם עולא המבדיל חותם וכו' ונמצאת מפסיד טובה הרבה דאמרינן ביבמות צז ע"א אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בר יוחאי כל תלמיד חכם שאומרים דבר שמועה מפיו בעולם הזה שפתותיו דובבות בקבר:

לא. ואמר שמעתתא מפומיה דרביה ולא מפומיה דאחריני. שאמרו לו בשם רבו: טפי עדיף. הלכך אם מצאו מסדרי הגמרא שני חכמים שנחלקו אליבא דחד אמורא פלוני אמר בשמו היתירא ופלוני אמר בשמו איסורא חד מינייהו שמעה מאותו אמורא בעצמו וחד מינייהו שמע מאחר שאמר בשמו לא הכניסו בגמרא אלא את דברי מי ששמע ממנו בעצמו

דפירי. לך הבא לו סלסלה של פירות במוצאי שבת סמוך ליציאת השבת ולא יוכל עולא לאכול מהם עד שיבדיל וכך תעמוד אתה על נוסח הבדלתו: אזל שדריה לאביי. הלך רב יצחק ומסר את הכלכלא דפירי לידי אביי שילך ויביאנה לעולא ויעמוד על נוסח הבדלתו ולא הלך בעצמו כפי שצוהו אביו: כי אתא אביי אמר ליה לרב יצחק: המבדיל בין קדש לחול הוא דאמר. עולא, כך הוא נוסח הבדלתו: אתא ואמר ליה רב יצחק לאבוה לרב יהודה אביו: אנא לא אזלי אצל עולא אלא לאביי הוא דשדרית את אביי שלחתי לעולא לעמוד על נוסח הבדלתו: אמר ליה שררותיה דמר. כמו שררותיה לשון סרה וסילסול שנוהג רב יצחק כבוד תלמיד חכם בעצמו ואין נאה לו להוביל כלכלא דפירי ברשות הרבים שנראה כמוכר פירות ולפיכך שלח בידי אביי שהיה באותה עת תלמיד צעיר: ורבנותיה דמר. לשון רבנות שנוהג מנהגי רבנות וכבוד בעצמו לפי שהיה רב יצחק בנו של רב יהודה שהוא מגדולי הרבנים באותו דור הורגל במנהגי רבנות.

עדיפא שמעתיה, דאמרינן אמר רב נחמן בר יצחק קבעה עולא לשבשתיה כרבי בנימין בר יפת תהי בה רבי זירא וכי מה עניין רבי בנימין בר יפת אצל רבי חייא בר אבא רבי חייא בר אבא דייק וגמיר (נ"א ואמר) שמעתא מפומיה דרביה ורבי בנימין בר יפת לא דייק.

בשם רבי יוחנן כך הלא רבי חייא בר אבא עדיף הרבה יותר למסור בשם רבי יוחנן ואין דברי רבי בנימין בר יפת חשובים ליד דבריו כלל ואין ראוי להזכיר מחלוקתם יחד דפשיטא לן דרבי חייא בר אבא מסר דברי רבי יוחנן כמות שהם ורבי בנימין בר יפת שיבש דברי רבי יוחנן: **דרבי חייא בר אבא דייק וגמיר שמעתא מפומיה דרביה**. כשהיו התלמידים אומרים לו לרבי חייא בר אבא כך אמר רבי יוחנן בשיבה לא היה רבי חייא בר אבא קובע שמעתא זו בין הלכותיו אלא היה בא לפני רבי יוחנן ללמוד דבר זה מפני רבי יוחנן אם נמצאה השמועה מכוונת היה קובע שמועה זו בין הלכותיו: **ורבי בנימין בר יפת לא דייק**. למיגמר שמעתיה דרבי יוחנן מרבי יוחנן בעצמו אלא שומע מתלמיד זה שכך אמר רבי יוחנן וקובע שמועה זו בין הלכותיו ואומרה בשם רבי יוחנן ופעמים שהתלמיד ההוא לא עמד היטיב על דעת רבי יוחנן ושיבש דבריו, ומדקאמר רבי זירא דעדיפותיה דרבי חייא בר אבא משום דדייק למיגמר שמעתיה דרבי יוחנן מרבי יוחנן עצמו אלמא כמה דדייק חכם וגמר שמעתתא מפומיה דרביה ולא מפומיה דאחריני טפי עדיף:

ולא ציינו בגמרא שיש בזה מחלוקת: דאמרינן. ברכות לח ע"ב: **אמר רב נחמן קבעה עולא לשבשתיה כרבי בנימין בר יפת**. דכי אתא עולא אמר בשם רבי יוחנן שלקות (ירקות שלוקין הרבה במים) מברכין עליהן שהכל נהיה בדברו ומתחילה סברו בני בית המדרש דעולא שמע כן מרבי יוחנן עצמו או מחכם דייקן שדייק למסור דברי רבי יוחנן כמות שהן בדיוק עד שבאו תלמידים מארץ ישראל לבבל ומסרו שיש בדבר זה מחלוקת רבי חייא בר אבא מסר בשם רבי יוחנן דשלקות מברכין עליהן בורא פרי האדמה ורבי בנימין בר יפת מסר בשם רבי יוחנן דשלקות מברכין עליהן שהכל נהיה בדברו ואז אמר רב נחמן השתא הוברר דהא דאמר לן עולא בשם רבי יוחנן דשלקות מברכין עליהן שהכל נהיה בדברו לאו מרבי יוחנן עצמו שמע כן אלא מרבי בנימין בר יפת שאמר בשם רבי יוחנן עד שאחר זמן נשתבש אצל עולא והיה סבור שמרבי יוחנן בעצמו שמע כן: **תהי בה רבי זירא**. היה רבי זירא מתמיה בעניין זה: **וכי מה עניין רבי בנימין בר יפת אצל רבי חייא**. תמיה אני על בני השיבה שאומרים רבי חייא בר אבא אמר בשם רבי יוחנן כך ורבי בנימין בר יפת אמר

לב. ועוד כי גמר מפומיה דחד רבה טפי עדיף. דאמרינן כי סליק רבי זירא אכל מוגרמיתא דרב ושמואל, אמרי ליה ולא מאתרייהו דרב ושמואל את? אמר להו מאן אמרה יוסף בר חייא יוסף בר חייא מכולי עלמא גמיר, שמע רב יוסף ואיקפד אמר אנא מכולי עלמא גמירנא? אנא מרב יהודה גמירנא דאפילו ספקא דגברי גריס דאמר רב יהודה אמר רב ירמיה בר אבא ספק משמיה דרב ספק משמיה דשמואל שלשה מתירין את הבכור במקום שאין מומחה.

לג. והיכא דכולהו רבנן קא אמרי חדא מילתא – אמרי לה כדי.

לד. באילין מיליא איתוסף תלמודא דרא בתר דרא, דכל דרא קבעין ביה בתלמודא מילי מן ספיקי דמתחדשין להו ומעשים ובעיי דמתבעו להו. וכי ההיא דהיו בודקין דאמרינן רב כהנא ורב ספרא תנו להו סנהדרין בי רבה, פגע בהו רמי בר חמא אמר להו מאי אמריתו

שבתלמוד: יוסף בר חייא מכולי עלמא גמיר. ולא מרב אחד למד ולפיכך אינו כדאי שנסמוך על שמועותיו: אנא מכולי עלמא גמירנא. בתמיה: אנא מרב יהודה לבדו גמירנא:

לג. אמרי לה כדי. סתמא בלא לציין מי אמרו:

לד. וכי ההיא דהיו בודקין. סנהדרין מא ע"ב: רב כהנא ורב ספרא תנו להו סנהדרין בי רבה. למדו גמרא דסנהדרין בשיבתו של רבה: מאי אמריתו בסנהדרין דבי רבה. בלומדכם

לב. דחד רבה. מפי רב אחד: דאמרינן כי סליק וכו'. חולין יח ע"ב: כי סליק רבי זירא. מבבל היה ועלה לארץ ישראל: אכל מוגרמיתא דרב ושמואל. בהמה ששחטוה ובסוף השחיטה הטא את הסכין לצד הראש רב ושמואל סברי זוהי הגרמה הפוסלת בשחיטה ואעפ"כ אכל רבי זירא מבהמה שנשחטה כך: אמרי ליה. בני ארץ ישראל לרבי זירא: ולא מאתרייהו דרב ושמואל את. הלא מבבל אתה וצריך אתה להחמיר כרב ושמואל: מאן אמרה. מי הוא זה דאמר חומרא זו בשם רב ושמואל הלא יוסף בר חייא הוא. יוסף בר חייא הוא סתם רב יוסף

בסנהדרין דבי רבה, אמרו ליה ומאי אמרינן בסנהדרין גרידתא וכולה שמעתא.

לא. ודקו נמי דוקיי והויי דמוסיפין ומחדשין רבנן בתראי, ולא דלא הו ידעין להון רבנן קמאי אלא דשבקינהו לדרא דאתי בתריהון לאתגדורי בהון, ולא איצטריך להו עלמא בימיהון. כדאמור רבנן העיד

לפני רבה מה הוספתם בגמרא דסנהדרין: ומאי אמרינן בסנהדרין גרידתא. אמור לנו אתה איזו קושיא גרסינן בגמרא הרגילה שלא מבית מדרשו רבה והיא נותרה בגמרא הרגילה בלא תירוץ ואתה סבור שדננו בה בלומדנו לפני רבה ותיצננו אותה, אלמא בכל זמן היו מוסיפין על הגמרא מתחילה היתה בגמרא רק הקושיא ולא תורצה ואח"כ בבית מדרשו של רבה תורצה הקושיא ומעתה יש בגמרא קושיא ותירוץ: וכולה שמעתא. כלומר וכו':

לא. ודקו נמי דוקיי והויי דמוסיפין ומחדשין רבנן בתראי. כלומר עוד נתווסף התלמוד ונתרחב על ידי שהאחרונים הוסיפו בהם דוקיי והויי: דוקיי. שהראשונים אמרו איזה דין או תירוץ והאחרונים דקדקו להביא לו ראייה מן המשנה או מן הברייתא כדאמרינן "דיקא נמי דקתני" או "מתניתין נמי דייקא": הויי. קושיות שהוקשה לאחרונים על דברי המשנה או הברייתא כגון דאמרינן "והוינן בה" או "הוי בה רבי פלוני":

דשבקינהו מן שמיא לדרא דאתי בתריהון לאתגדורי בהון שרצו מן השמים שאף לדורות הבאים יהיה חלק בחיבור הגמרא ולא איצטריך להו עלמא בימיהון כלומר ובשביל להשאירם לאחרונים סיבכו מן השמים שבדורות הראשונים לא יצטרכו לאותם דיוקים מן המשנה או מן הברייתא לפי שלא היה באותו דור מי שהטיל ספק בדבר ולא הוצרכו להביא לו ראייה אבל בדורות האחרונים היה מי שהטיל ספק בדבר הלכה של פלוני ושל אלמוני והוצרכו להביא ראייה מן המשנה או מן הברייתא ואמרי "דיקא נמי דקתני" או מתניתין נמי דייקא" וכיו"ב, וכן סיבכו מן השמים שבדורות הראשונים כולם ידעו לתרץ קושיות והויות שעתידין האחרונים להקשות ולפיכך לא הקשו ולא תירצו קושיות אלו בגמרת הראשונים ובדורות האחרונים לא כולם ידעו לתרץ קושיות והויות אלו עד שהוצרכו האחרונים לכתוב בגמרא את הקושיות והתירוצים הללו: כדאמור רבנן העיד וכו'. חולין ו

רבי יהושע בן זרון בן חמיו של רבי מאיר לפני רבי על רבי מאיר שאכל עלה של ירק בבית שאן, והתיר רבי את בית שאן כולה על ידו. חברו עליו אחיו ובית אביו אמרו לו מקום שאבותיך ואבות אבותיך נהגו בו איסור אתה תנהוג בו היתר? דרש להן המקרא הזה "וכתת נחש הנחושת אשר עשה משה כי עד הימים ההם היו בני ישראל מקטרים לו ויקרא לו נחשתן" איפשר בא אסא ולא ביערו בא יהושפט ולא ביערו? והלא כל עבודה זרה שבארץ ישראל אסא ויהושפט ביערום, אלא מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו, אף אני מקום הניחו לי אבותי להתגדר בו. מכאן לתלמיד חכם שאמר דבר

היו אוכלין ממנה עד שמעשרין: וכתת נחש הנחושת אשר עשה משה וגו'. מלכים ב יח ד, בחזקיהו מלך יהודה כתיב: מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו. מן השמים סיבכו שלא יבערו אסא ויהושפט את נחש הנחושת כי היו סבורין שכיון שמשה עשאו אין שום חכם רשאי לבערו ומן השמים הטעום כדי לזכות את חזקיהו במצוה זו: אף אני מקום הניחו לי אבותי להתגדר בו. מן השמים סיבכו שלא יחקרו אבותי דבר זה האם קדשו עולי בכל את בית שאן או לא קדשוה כדי להניח לי זכות זו לקבוע שלא קדשוה והשתא יהיה לעניים פרנסה בשביעית: מכאן. כיון שראינו שאע"פ שבאו והודיעו לרבי שאבותיו ואבות אבותיו שהיו גדולי ישראל נהגו בבית שאן איסור והיה פשוט בעיניהם שקדשו עולי בכל את בית שאן אעפ"כ כששמע רבי שרבי מאיר התירה לא ביטל דבריו שמע מינה שתלמיד

ע"ב: בן זרון. בגמרא שבדפוסים בן זרון: בן חמיו של רבי מאיר. אחי אשתו: שאכל עלה של ירק בבית שאן. בלא מעשר קסבר רבי מאיר בית שאן כבשוה עולי מצרים ולא כבשוה עולה בכל ולא קדשה בקדושת ארץ ישראל כדי שיהא מותר לזרוע בה בשביעית ויסמכו עליה עניים ולפיכך אין חייבין בה במצות התלויות בארץ: והתיר רבי את בית שאן כולה. ולא תימא דוקא קצה העיר הסמוך לגבול הניחו מלקדש אבל קצה העיר הסמוך לארץ ישראל קידשו: חברו עליו. על רבי: אחיו ובית אביו. באו כולם יחד לפני רבי כדי להעיד לפניו שאבותיו ואבות אבותיו וכל משפחתו וזרעו של הלל הנשיא שהוא אבי אבותיו של רבי נהגו איסור בבית שאן: מקום שאבותיך ואבות אבותיך נהגו בו איסור. רבן שמעון בן גמליאל - אביו של רבי - ואבותיו הנשיאים היו נוהגים איסור בבית שאן ולא

הלכה שאין מזניחין אותו, ואמרי לה שאין מזניחין אותו, ואמרי לה שאין מזניחין אותו. מאן דאמר אין מזניחין אותו דכתיב כי לא יזנח לעולם ה', מאן דאמר אין מזניחין אותו דכתיב ולא יזח החשן, ומאן דאמר אין מזניחין אותו דתנן משרבו זחוחי הלב רבו מחלוקות בישראל. זאת התשובה למאי דבעיתון מאי טעמא שבקו קמאי רובא לבתראי, דאי משכחיתו דבר מופלא דאמרוהו בתראי קמאי שבקו להון לאתגדורי בהון ולאנפושי נמי באילין מילי דאתוסף בהו תלמודא דרא דבתר דרא, דטובא איכא. כדאמרינן שבע מאה בעיי בעו דואג ואחיתופל במגדל הפורח באויר, ואמר

שהראשונים לא יצטרכו לשנותם כדי שישנום אחרונים ויתגדרו בהם: ולאנפושי נמי באילין מילי דאיתוסף בהו תלמודא דרא דבתר דרא. ולהרבות גם באלו המילים שיתוסף ויתרבה בהם התלמוד דור אחר דור, כלומר רצון ה' היה שלא יהיה התלמוד מעשה דור אחד אלא מעשה שבעה דורות של אמוראים כל דור מוסיף בתלמוד עד שנעשה גדול כמו שהוא בידנו היום. דאיתוסף שיתוסף: דטובא איכא. שהרבה סוגיות יש ששנאום אחרונים ולא שנאום ראשונים כדמפרש לקמן דבזמן רב יהודה שהיה בדור השני לאמוראי בכל היו שונים גמרא רק לסדר נזיקין ובזמן רבא היו שונים גמרא לארבעה סדרים: כדאמרינן שבע מאה בעיי וכו'. סנהדרין קו ע"ב: שבע מאה בעיי. לפנינו בסנהדרין ארבע מאה בעיי ובחגיגה טו ע"ב תלת מאה בעיי: במגדל הפורח באויר. דתנן במסכת טהרות פ"ד מ"א מגדל שהוא

חכם אפילו אם הוא אומר לך דבר הלכה של חידוש כנגד דברי החכמים הראשונים אין לך לבטל דבריו: מזניחין. עוזבין כמו כי לא יזנח לעולם ה' לא יעזוב: מזניחין. מסירין את דבריו כמו ולא יזח החשן לא יסור: מזניחין. מגביהין ומסלקין כמו זחוחי הלב גבוהי הלב: כי לא יזנח לעולם ה'. איכה ג לא: ולא יזח החשן. שמות כח כח: משרבו זחוחי הלב. סוטה מז ע"ב: למאי דבעיתון. לעיל פרק א אות א: מאי טעמא שבקו קמאי רובא לבתראי. רוב דברי המשנה מפי אחרוני התנאים הם מאי טעמא לא שנאום ראשוני התנאים, והוא הדין יש לשאול דברים מופלאים ויפים שיש בגמרא ונאמרו רובם על ידי אחרוני האמוראים כגון רבה ורב יוסף ואבבי רבא ותלמידיהם מאי טעמא לא אמרום ראשוני האמוראים כגון רב ושמואל ורב כהנא וכיו"ב: קמאי שבקו להון לאתגדורי בהון. מן השמים סיבבו

**רבא גבורתא למבעא בעיי? והא בשני דרב יהודה כולי תנויי בניקין
הוה ואילו אנן קא מתנינן ד' סדרי, ואילו רב יהודה כד הוה מטי האשה
שכובשת ירק בקדרה ואמרי לה זיתים שכבשן בטרפיהן טהורים אמר**

שכולנו היום טמאי מתים ואין אנו יכולין לטהר. ודאי אף סדר טהרות היו לומדין בימי רבא דאמר לקמן ואילו אנן קא מתנינן תליסר מתיבתא בעוקצי וכן רב יהודה היה לומד נמי סדר טהרות כדאמר לקמן ואילו רב יהודה כד הוה מטי האשה שכובשת ירק בקדרה ואמרי לה זיתים שכבשן בטרפיהן והם משניות בסדר טהרות, אלא כוונתו שבזמן רב יהודה אע"ג שהיו למדין גם שאר סדרים מ"מ לא היו שונים בישיבה אלא סדר נזיקין ועליו לכד היה ראש הישיבה דורש ובזמן רבא היו דורשין בארבעה סדרים אבל בסדרי זרעים וטהרות לא היה להם גמרא קבועה לשנות לתלמידים אלא כל רב ורב היה שונה לתלמידיו פירושים כמו שרוצה וכמו שנראה לו נכון, וכן לא היו דורשין אותן – את סדר זרעים וטהרות – בישיבה אלא הרוצה ללמדם בא לפני הרב ולומדה ממנו שלא בישיבה בסדרי הישיבה: ואילו רב יהודה כד הוה מטי למשנה זו דמסכת טהרות פ"ב מ"א ששנינו האשה שכובשת ירק בקדרה היה קשה עליו הבנתה עד שהיה אומר הויי דרב ושמואל קא חזינא הכא קושיות חזקות שהיו מקשים רב ושמואל אני רואה במשנה זו: ואמרי לה זיתים שכבשן בטרפיהן. עוקצין פ"ב מ"א כלומר יש אומרים שלא על משנה דטהרות היה רב

עומד באויר טומאה בתוכו כלים שבטוביו טהורים טומאה בעוביו כלים שבתוכו טהורים וכששנו דואג ואחיתופל משנה זו כל כך העמיקו בלימודה עד שהקשו בה שבע מאות קושיות ושאלות והשיבו עליהן תשובות: ואמר רבא גבורתא למיבעי בעיי. וכי גבורה גדולה צריך כדי להעמיק בלימוד המשנה עד ששואלין בה הרבה קושיות ומתריצין אותן הלא גבורה היא לשמוע בקול ה' ולהתגבר על היצר הרע כדתנן באבות פ"ד מ"א איזוהו גיבור הכובש את יצרו ודואג ואחיתופל לא היו מתגברים על יצרם ולמה התאמצו כל כך ללמוד ולהקשות ולתרוץ: והא בשני דרב יהודה כולי תנויי בניקין הוה. כשהיה ראש הישיבה דורש לתלמידים לא היה דורש אלא בסדר נזיקין לפי שרוב התלמידים לא היו חכמים הרבה ללמוד שאר סדרים ומי שהיה חכם הרבה היה לומד שאר סדרים מפי הרב או מפי חבר שלא בסדרי הישיבה: ואילו אנן קא מתנינן בישיבה ד' סדרי מועד נשים נזיקין וקדשים אבל סדר זרעים (חוץ ממסכת ברכות) לא מתנינן ואין לנו גמרא מסודרת למסכתות שבסדר זה שאנו בבבל ואין אנו נוהגין במצוות התלויות בארץ וסדר טהרות נמי לא מתנינן (חוץ ממסכת נדה) אין לנו גמרא מסודרת למסכתות שבסדר זה לפי

הויי דרב ושמואל קא חזינא הכא ואילו אנן קא מתנינן תליסר מתיבתא בעוקצי, ואילו רב יהודה כד הוה שליף מסאניה הוה אתי מטרא ואנן קא מצערינן נפשין וליכא דמשגח בן, אלא קודשא בריך הוא ליבא בעי.

לז. ולפום הכי איתוספא הוראה דרא בתר דרא עד רבינא, ובתר רבינא איפסיקא כדחזא שמואל ירחינאה בספריה דאדם הראשון דהוה כתיב ביה אשי ואבינא סוף הוראה. ובתר הכי אף על גב

וביטלו את התענית: ואנן קא מצערינן נפשין. בתענית ממש: וליכא דמשגח בן. ואין אנו חשובין בשמים ואין מורדין לנו מטר עד שאנו צועקין הרבה בתפילה: אלא הא למדת שאין חשוב לפני ה' מי שהוא לומד הרבה ואינו ירא שמים אלא קודשא בריך הוא לבא בעי יראת ה' הנטועה בלב הוא רוצה. ודאי מי שלומד הרבה חשוב יותר בשמים ממי שלומד מעט אבל מי שלומד מעט ומשתדל ואין יכול והוא ירא ה' חשוב הוא יותר ממי שלומד הרבה ואינו ירא ה' כל כך:

לז. כדחזא שמואל ירחינאה. בבא מציעא פו ע"א: אשי ואבינא סוף הוראה. פירש"י במסכת בבא מציעא פו ע"א סוף הוראה סוף כל האמוראין עד ימיהם לא היתה גמרא על הסדר אלא כשהיתה שאלה נשאלת בטעם המשנה בבית המדרש או שאלה על מעשה המאורע בדין ממון או איסור ודיתר כל אחד ואחד אומר טעמו ורב אשי ורבינא סידרו שמועות אמוראין

יהודה אומר כן אלא על משנה דעוקצין: תליסר מתיבתא בעוקצי. שלש עשרה ישיבות היו בבבל בזמן רבא שהיו לומדין כל מסכת עוקצין ומפרשין אותה לפי שבזמן רבא רבו התלמידים והיו חכמים יותר מן הראשונים ורצו ללמוד מסכת עוקצין מפי הרב ולא היה בית מדרש אחד מספיק להכיל כל התלמידין שהיו חכמים וראויין ללמוד מסכת עוקצין והכינו לכך י"ג בתי מדרש ובהם שלשה עשר חכמים השונים מסכת עוקצין לתלמידים: כד הוה שליף מסאניה. כשהיו השמים נעצרין מלהוריד מטר היה רב יהודה גוזר תענית והיו אסורין בתענית אף בחליצת הסנדל כמו שאנו נוהגין בתשעה באב וכשהיה רב יהודה בא לחלוץ נעליו כדי לישב בתענית וחליץ נעלו האחת ועדיין לא הספיק לחלוץ נעלו השניה כבר הוה אתי מטרא, שמן השמים היו מחשיבין את רב יהודה מאוד ולא רצו לצערו שיחלוץ שתי נעליו וילך יחף כ"ש שלא רצו שישב בתענית לפיכך מיהרו להוריד מטר

**דודאי הוראה לא הות, הוה איכא פירושי וסבארי קרובים להוראה ואקרו
אנהו רבנן – סבוראי, וכל מאי דהוה תלי וקאי פרשוה כגון רב רחומי ורבה
יוסף, ורב אחאי מבי חתים דאמרינן בהמביא גט ממדינת הים**

הראשונים. כל "ולא אמרן" שבש"ס שאין מצויין מי אמרו מן הסבוראים הוא: סבוראי. כי אחת הפעולות העיקריות של הסבוראים בעריכת הש"ס היתה לומר "סברוה", במקום שהגמרא מקשה קושיא ואין הלומד מבין מאי קא קשיא לגמרא הקדימו הסבוראים הסבר הפותח במילים "סברוה" כגון ברכות מו ע"א סברוה דכולי עלמא הטוב והמטיב לאו דאורייתא היא מאי לאו בהא קמיפלגי וכו', וכן פסחים עז ע"א סברוה דלכולי עלמא טומאה דחוויה היא בציבור ובעיא ציץ לרצות וכו'. וכן סוכה יא ע"ב סברוה דכולי עלמא לולב צריך אגד וילפינן לולב מסוכה וכו', והרבה כיוצא בזה ועל שם זה היו נקראין סבוראים, ואע"ג דעוד הרבה דברים חשובים עשו בעריכת הגמרא לא נקראו אלא על שם "סברוה" שתיקנו בש"ס: רב רחומי. תלתא רב רחומי הו, הראשון תלמידם של אבבי ורבא, השני רב רחומי תלמידו של רבינא, והשלישי בן זוגו של רבה יוסף והוא היה מן ראשוני הסבוראים. והכא מיירי ברב רחומי השלישי, וכל מקום שתמצא רב רחומי חולק עם רב יוסף או אבא יוסי הוא רב רחומי דמן סבוראי: רבה יוסף. הנקרא בתלמוד רב יוסף או אבא יוסף ובראשונים נקרא לפעמים רבה יוסף קיצור מן רבי אבא יוסף: דאמרינן בהמביא גט ממדינת הים. גיטין ז

שלפניהם וקבעו על סדר המסכתות כל אחד ואחד אצל המשנה הראויה והשנויה לה והקשו קושיות שיש להשיב ופירוקים שראוים לתרץ הם והאמוראים שעמדם וקבעו הכל בגמרא כגון איתבייה מיתבי ורמינהי איבעיא להו והתרוצים שעליהן מה ששיירו אותן שלפניהן. ואותן שאמרו לפניהם הקושיות והתירוצין שעליהם לא קבעום בגמרא על סדר המסכתות והמשנה שסידר רבי ובאו רב אשי ורבינא וקבעום. ולי נראה דרבננו מפרש סוף הוראה עד רב אשי ורבינא היה כל אמורא יכול לחלוק על אמורא אחר ואפילו אמורא מאוחר חולק על אמורא מהדור הראשון אבל חכמים שבדור שאחרי רב אשי ורבינא אינן יכולין לחלוק על האמוראים דהני מיקרו בעלי הוראה והני לא מיקרו בעלי הוראה ולא חשיבי גבייהו: אבינא. הוא רבינא כי "רבינא" קיצור של "רבי אבינא" הוא: אע"ג דודאי הוראה לא הות. ודאי אין האחרונים האלו שהיו אחר רב אשי ורבינא יכולין לחלוק על אמוראים שלפניהם: הוה איכא פירושי וסבארי קרובים להוראה. האחרונים אומרים פירושים וסברות שהם קרובים להוראה שהרי על ידי שהם מפרשים את ההלכות שלפניהם ואומרים ולא אמרן אלא וכו' הרי כאן הוראה שהראשונים שאמרו את ההלכה לא חילקו בה והאחרונים האלו חילקו בה והוי כעין מי שחולקין על

“וצקלג ומדמנה וסנסנה וכו” רב אחאי מבי חתים אמר בה הכי כל מי שיש לו צעקת לגימה על הבירו ודומם שוכן בסנה עושה לו דין, ובי חתים היא עיר בסביבי נהרדעא. ורב רבאי מרוב דמפרש במסכת סנהדרין דאמרינן היוצא ליהרג משקין אותו קורט של לבונה בכוס של יין כדי שתטרף דעתו עליו משום שנאמר תנו שכר לאובד ויין למרי נפש, ותנא נשים יקרות שבירושלים היו מתנדבות אותן משלהן, ובעינן ואם אינן מתנדבות משל מי? תרגמה רב רבאי מרוב מסתברא משל ציבור משום שנאמר תנו. וגם רוב עירו של רב רבאי בסביבי ישיבת נהרדעא היא, ואמרי רבנן דרב רבאי גאון הוה ואוריך שני טובא. וכמה סברי אקבעו בגמרא דאינון מרבנן בתראי כגון רב עינא ורב סימונא, ונקטינן מן הראשונים דגמרא דריש האשה נקנית עד בכסף מנא לן כולהו הנך קושיי ופרוקי דמתרצי בגמרא רבנן בתראי סבוראי תרצינהו וקבעינהו.

לז. ודכתביתון כיצד נכתבה המשנה ונכתב התלמוד? תלמוד ומשנה

בגמרא אבל שמותיהם לא נרשמו בגמרא: רב עינא ורב סימונא. מהדור השני לסבוראים והעורכים האחרונים של התלמוד, ולא נזכרו בתלמוד בשמותיהם אבל הרבה פעלו בעריכתו הסופית של התלמוד. יש גורסין רב גיזא במקום רב עינא ויש גורסין רב גדא והכל אחד הוא: דמתרצי בגמרא. הערוכין בגמרא:

לז. תלמוד ומשנה לא איכתיבו. לפני כן כלומר תלמוד לא איכתיב לפני שכתבוהו רב אשי

ע"א: רב אחאי מבי חתים אמר. לפנינו הגירסא רב אחא מבי חוזהא: דמפרש במסכת סנהדרין. מג ע"א: מתנדבות אותן. את הלבונה ואת היין: תרגמה רב רבאי מרוב. לפנינו ליתא ועיין שם בפירוש רבנו חננאל: משום שנאמר תנו. לשון נתינה משמע ואם משל היוצא ליהרג הוא היה לו לומר הביאו שאין כאן מתנת כלום: גאון הוה. ראש ישיבה היה, ואע"ג דמן סבוראי הוא קרי ליה גאון שכל ראש ישיבה היה נקרא אצלם גאון: וכמה סברי. סבוראי: אקבעו בגמרא. נקבעו דבריהם

לא איכתיבו, אלא תרוצי הוו מתרצי וזהירין רבנן למגרסינהו על פה
אבל לא מן נוסחי דכתיבי. דאמרינן בתמורה דברים שבעל פה אי אתה
רשאי לאומרם בכתב שנאמר כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית,
ואמרינן אלה אתה כותב ואי אתה כותב הלכות.

ורבינא ומשנה לא נכתבה לפני שכתבה רבי: נזהרין שלא לשנות מן הנוסח שקבלו: אבל
תרוצי הוו מתרצי. ערוכין היו אבל לא היו כתובין אלא מן נוסחי דכתיבי. לא היו כותבין את
כתובין אלא נגרסין על פה: וזהירין רבנן הנוסח אלא זוכרין אותו בעל פה: דאמרינן
למגרסינהו. כלשון שקבלו מרבותיהם והיו בתמורה. יד ע"ב: ואמרינן. התם:

פרק יא

היתהוות תורת בבל

א. ודבעיתון רבנן סבוראי היאך נסדרו אחרי רבינא ומי מלך אחריהם מאותו זמן ועד עכשיו, חזינא לפרושי לכוון עקרא דהא מילתא והיכי הוה ראשנותא דישראל מקדם, והיכי איתפליגו תרתין מתיבתא משום דאית בה במילתא שבשתא.

ב. הוּו ידעין דמעיקרא כד גלו ישראל בגלות יכניה והחרש והמסגר וכמה נביאים עמהם, אייתינהו לנהרדעא. ובנו יכניה מלך יהודה וסיעתו בי כנישתא ויסדוה באבנים ועפר שהביאו עמהם מבית המקדש

אלפים והחרש והמסגר אלף הכל גבורים עושי מלחמה ויביאם מלך בבל גולה בבלה ודרשו רבותינו דהחרש והמסגר הם תלמידי חכמים כדאיתא בגיטין פה ע"א דרש מרימר מאי דכתיב "וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו" משום דצדיק ה' אלהינו וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו? אלא צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהגלה גלות צדקיהו ועדיין גלות יכניה קיימת דכתיב ביה בגלות יכניה החרש והמסגר אלף "חרש" שבשעה שפותחין נעשו הכל כחרשין "מסגר" כיון שסוגרין שוב אינן פותחין וכמה "אלף" הא למדת שמתחילת גלותם של ישראל בככל היתה ככל מקום תורה: אייתינהו. נבוכדנצר: ויסדוה. תחילת בנייתה:

א. ומי מלך. מי עמד בראש הישיבה: ראשנותא דישראל. הנהגת ישראל האם בנשיאות היתה נוהגת או בראשי ישיבות או בראשי גלויות: תרתין מתיבתא. מתא מחסיא (היא סורא) ופומבדיתא שהם הישיבות שהיו פועלות בזמן רב שרירא גאון: דאית בה במילתא שבשתא. יש בדבר זה בידיעת סדר הדורות שיבושים הרבה ולפיכך ראיתי להעמיד דברים על דיוקם:

ב. בגלות יכניה. אשר הגלם נבוכדנצר מלך בבל: והחרש והמסגר. דכתיב במלכים ב כד ויגל את יהויכין בבלה ואת אס המלך ואת נשי המלך ואת סריסיו ואת אילי הארץ הוליך גולה מירושלים בבלה ואת כל אנשי החיל שבעת

לקיים עליהם מה שנאמר כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחננו, וקריוה לההיא בי כנישתא "שפיתב" כלומר שנסע בית המקדש וישב כאן. והות שכינה עמהון, כדאמרינן במגילה בבבל היכא שריא שכינה? רב אמר בכנישתא דהוצל ושמואל אמר בכנישתא דשפיתב בנהרדעא, ולא תימא הכא ולא הכא אלא זימנין הכא וזימנין הכא, אמר אביי תיתי לי דכי מרחקנא פרסה התם מצלינא. והדא כנישתא דהוצל קרובה היא לבית מדרשו של עזרא הסופר למטה מנהרדעא היא.

ג. וכיון שעלו עזרא וזרובבל מבבל והגולה עמהם ובנו בית המקדש והיו שם ראשי סנהדרין כגון שמעון הצדיק ואנטיגנוס איש סוכו ושאר אותן הזוגות ורובן מבבל היו עולין והלל הזקן מבבל היה עולה, אף על פי כן היו מרביצין תורה הכא. והווי להו ראשי גלויות מבית דוד

שריא באותו זמן בתרווייהו: תיתי לי. יבוא לי שכר: דכי מרחקנא פרסה התם מצלינא. אפילו אם אני רחוק הרבה מבית הכנסת דהוצל ומבית הכנסת דשפיתב עד פרסה - אני מתאמץ ונכנס לשם להתפלל בהן מפני קדושתן:

ג. וכיון שעלו וכו'. כלומר ואע"ג שעלו: ורובן מבבל היו עולין והלל מבבל היה עולה. ולכאורה יש לך לומר דכיון שעלו החכמים מבבל לא נשאר שם חכמים להרביץ תורה לתלמידים, אינו כן אלא אף על פי כן היו מרביצין תורה הכא בבבל: והווי להו. לבני

כי רצו עבדיך וגו'. תהלים קב טו: שפיתב. שף ויתב כלומר קפץ ממקומו וישב כאן: כדאמרינן במגילה. כט ע"א: רב אמר בכנישתא דהוצל ושמואל אמר בכנישתא דשפיתב בנהרדעא. לפנינו הגירסא אמר אביי בבי כנישתא דהוצל ובבי כנישתא דשף ויתב בנהרדעא: ולא תימא הכא ולא הכא. לא תימא רב דאמר בכנישתא דהוצל סבר אבל בכנישתא דשפיתב ליכא שכינה ושמואל דאמר בכנישתא דשפיתב סבר אבל בכנישתא דהוצל לא אלא בשתייהן שריא שכינה זימנין הכא וזימנין הכא. ובגמרות שבדפוסים גרסינן ולא תימא הכא והכא כלומר לא תימא שכינה

אבל ראשי מתיבתא וסנהדרין לא הוה בהון, דהדא מילתא הוה אמרין דלא הוה אלא מן המקום אשר יבחר ה'. ועד דאיפטר רבי בראשי גלויות הוה נהיגין בבבל ולא בראשי מתיבתא ונשיאים דאינון ראשי סנהדרין בארץ ישראל, והוה כדמפרש באבות עד הלל ושמאי.

כדמפרש באבות עד הלל ושמאי. כלומר אין לי צורך לפרש לכם סדר הזוגות וראשי הסנהדרין עד הלל ושמאי שהרי הם מפורשין באבות פרק א וזה סדרן א) יוסי בן יעזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים ב) יהושע בן פרחיה וניתאי הארבלי ג) יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח ד) שמעיה ואבטליון ה) הלל ושמאי:

בבל: אבל ראשי מתיבתא לא הוה בהון. עד פטירת רבי אבל אחר פטירת רבי היו להם ראשי ישיבות כמו שמפרש והולך. ודאי אף קודם פטירת רבי הוה להו ראשי ישיבות בבבל שלימדו תורה לתלמידים מיהו לא היו להם סמכויות של ראשי ישיבות לדון ולקבוע הלכה: דלא הוה אלא מן המקום אשר יבחר ה'. כדתנן בסנהדרין פו ע"ב: והוה

פרק יב

סדר התנאים – מהלל ועד רבי

א. ובתר הלל שמעון בנו, ובתריה רבן גמליאל הזקן בנו, ובתריה רבן שמעון בן גמליאל קמא – דאיתקטיל קמי חרבן הבית הוא ורבי ישמעאל בן אלישע כהן גדול. ואלין ד' דרי הוו בכלל הנהו ק' שני דאמרינן ביציאות השבת הלל ושמעון גמליאל ושמעון נהגו נשיאותן בפני הבית מאה שנה.

ב. ובתר רבן שמעון בן גמליאל דאיתקטיל בהרוגי מלכות הוה רבן יוחנן בן זכאי, והוא הוה בעידן חרבן הבית ואפקוהו ליות אספסינוס קיסר ובקש ממנו שושלתא דרבן גמליאל ויבנה וחכמיה. וכד שקט רבן יוחנן בן זכאי ורבנן ביבנה תקינו להו עשר תקנות דתנן משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי, בתחילה הוה בברור חיל ואתא ליבנה.

א. דאמרינן ביציאות השבת. שבת טו ע"א: מא ע"א ומנחות סח ע"ב: בתחילה הוה בברור חיל. דקתני בסנהדרין לב ע"ב אחר רבן יוחנן בן זכאי לברור חיל וקתני נמי בתוספתא דמעשרות פ"ב ה"א מעשה שהלך רבי יהושע אצל רבן יוחנן בן זכאי לברור חיל וכו': ואתא ליבנה. דתנן ראש השנה כט ע"ב לא התקין רבן יוחנן בן זכאי אלא ביבנה בלבד:

ב. ואפקוהו ליות אספסינוס קיסר. גיטין נו ע"א: תקינו להו עשר תקנות. תימה דבמסכת ראש השנה לא ע"ב וסוטה מ ע"א קתני חו אחת מתשע תקנות שהתקין רבן יוחנן בן זכאי אלמא תשע הויין ולא עשר: דתנן משחרב וכו'. ראש השנה כט ע"ב ושם ל ע"א וסוכה

ג. ובתריה רבן גמליאל בנו של רבן שמעון בן גמליאל הזקן שנהרג עם עשרה הרוגי מלכות, ואותו רבן גמליאל היה נשיא ביבנה ורבי יהושע אב בית דין. וכיון דצעריה רבן גמליאל לרבי יהושע תלתא זמני עברוהו ואוקמוהו לרבי אלעזר בן עזריה שהוא חכם והוא עשיר והוא עשירי לעזרא הסופר, והדר פייסיה ואהדרוהו לרבן גמליאל, ולא עברוהו לרבי אלעזר בן עזריה אלא רבן גמליאל תרתי שבתא ורבי אלעזר בן עזריה חדא שבתא, כדמפרש בגמרא דתפלת השחר.

ד. ובתריה רבן שמעון בן גמליאל בנו היה נשיא, ובתריה רבינו הקדוש בריה שהיה בצפורי ובבית שערים.

מאי טעמא קראו לך רבינו הקדוש אמר להו מימי לא נסתכלתי במילה שלי: שהיה בצפורי ובבית שערים. בכתובות קג ע"ב אמרינן הלך אחר רבי לבית שערים, ובירושלמי כלאים פ"ט ה"ג אמרינן רבי הוה יתיב ליה בצפורין שבע עשרה שנין וקרא על גרמיה ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה:

ג. ואותו רבן גמליאל היה נשיא ביבנה ורבי יהושע אב בית דין וכו'. ברכות כז ע"ב ושם מובא כל המעשה: רבן גמליאל תרתי שבתא. לפנינו בברכות כח ע"א לדרוש רבן גמליאל תלתא שבתו ורבי אלעזר בן עזריה חדא שבתא:

ד. רבינו הקדוש. רבי יהודה הנשיא דאמרינן בשבת קיח ע"ב אמרו ליה לרבי

פרק יג

ראשי גלויות שבבבל

א. וביומי דרבי הוה רב הונא קמא ריש גלותא בבבל, והיינו דאמרינן בעא מיניה רבי מרבי חייא כגון אני מה אני בשעיר? אמר לו הרי צרתך בבבל ומנו רב הונא. ומתני רב ספרא דהכי אמר ליה התם שבט והכא מחוקק, דתניא "לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו",

כשבה או שעירה או כנשיא שמביא שעיר, והשיבו רבי חייא הרי צרתך בבבל שריש גלותא ששם חשוב כמוך למשול על ישראל ולא הוית מלך דמלך אינו אלא כששולט יחיד אבל כששולטים שנים תרוייהו לא הוו בחינת מלך כדאמרה הלבנה אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד כדאיתא בחולין ס ע"ב: ומתני רב ספרא דהכי אמר ליה התם שבט והכא מחוקק. רב ספרא הוה קשיא ליה מאי קאמר ליה "הרי צרתך בבבל" ומה איכפת לי מאי איכא בבבל הא בארץ ישראל ליכא מלך אלא רבי ואע"ג דריש גלותא נמי מלך הוא מ"מ זה מלך בארץ ישראל וזה מלך בבבל ולא דמי לשני מלכים המשתמשים בכתר אחד, לכך קאמר רב ספרא דרבי חייא לא אמר ליה הרי צרתך בבבל אלא הכי קאמר ליה את לאו מלך את אלא ריש גלותא דבבל איקרי מלך דבחינת שבט הוא ואת מיקרי חכם ללמד תורה דבחינת מחוקק את ולפיכך אינך מביא שעיר אלא כשבה או שעירה כשאר כל אדם: לא יסור שבט וכו'. כי ביהודה בן יעקב היו שתי

א. רב הונא קמא. אין זה רב הונא הידוע בש"ס תלמידיה דרב אלא זהו רב הונא קדמון בדורו של רבי, ויש אומרים כי רב הונא תלמידיה דרב נכדו הוא ולקמן באגרת מזכיר רבינו שרב הונא תלמידיה דרב מבני הנשיאות היה כלומר מזרע ראשי הגולה: והיינו דאמרינן בעא וכו'. הוריות יא ע"ב: בעא מיניה רבי מרבי חייא. רבי חייא תלמידיה דרבי היה ואין לך רב השואל את תלמידו ואדרבה בכל מקום אשכחן שרבי חייא הוא ששואל את רבי, אלא רבי לא רצה לפסוק לעצמו כי אדם קרוב אצל עצמו ונסתמך על רבי חייא תלמידו: מה אני בשעיר. יחיד ששגג ועבר על אחת ממצוות התורה שחייבין על זדונן כרת ועל שגגתן חטאת מביא כשבה או שעירה נקבה ואילו נשיא שעבר מביא שעיר לחטאת ותנן בהוריות י ע"א איזהו נשיא זה מלך שנאמר "מכל מצות ה' אלהיו" שאין על גביו אלא ה' אלהיו ולפיכך בעא מיניה רבי מרבי חייא כגון אני שאני נשיא ואין על גבי אף אחד ואיני קרוי מלך מהו האם אני כיחיד שמביא

"לא יסור שבט מיהודה" אלו ראשי גלויות שבבבל שרודין את ישראל במקל "ומחוקק מבין רגליו" אלו בני בניו של הלל שמלמדין תורה ברבים, אלמא הני דבבל עדיפי טפי הואיל ושבט אינון. וביומי דרבי נח נפשיה דרב הונא בבבל, ומפרשי רבנן בירושלמי דכלאים וכתובות שהיה רבי עניו ביותר והיה אומר כל מה שיאמר לי אדם אני עושה חוץ ממה שעשו זקני בתירה לזקני דשדון גרמיהון מנשאותא ומנוניה, ואי סליק רב הונא להכא אנא מותיבנא ליה לעיל מינאי דהוא משבט יהודה ואנא משבט בנימין הוא מן רברביא דיהודה מן דוכריא ואנא מן דקתא מנוקבתא. חד זמן עייל רבי חייא רבה לגביה אמר ליה הא רב הונא לבר, נתכרכמו פניו של רבי, אמר ליה ארונו בא. אמר ליה

תורה הכינוהו מן השמים וצריך לזה ענוה רבה ואף רבי ענותן מאוד היה כדמפרש לקמן: בירושלמי דכלאים. פ"ט ה"ג: וכתובות. פ"ב ה"ג: חוץ ממה שעשו זקני בתירה לזקני. להלל. הלל זקנו של רבי היה ומתחילה זקני בתירא היו נוהגין בנשיאות וכשעלה הלל מבבל נסתלקו מנשיאותן והושיבו את הלל בנשיאות כדאיתא בפסחים סו ע"א: דשדון גרמיהון מנשיאותא ומנוניה. שסילקו עצמן מן הנשיאות ומינוהו לנשיא במקומן: הוא מן רברביא דיהודה מן דוכריא. רב הונא מזכירם שביהודה: ואנא מן דקתא מנוקבתא. רבי מצד אביו היה משבט בנימין ומצד אמו משבט יהודה: נתכרכמו פניו של רבי. שסבר שרב הונא בא לכאן חי ורוצה את הנשיאות. ואע"ג דרבי ענותן היה והיה מוכן ליתן לרב הונא את הנשיאות מ"מ נתכרכמו פניו דכיון

מידת מידת גאות ושררת מלך כמו (בראשית מד יח) ויגש אליו יהודה ויאמר ניגש אליו בדברים קשים, ומידת ענוה וצניעות כמו (בראשית לח כו) ויאמר יהודה צדקה ממני. וזרעו נחלק לשני כוחות הללו והיינו "לא יסור שבט מיהודה" אלו ראשי גלויות שבבבל שרודין את ישראל במקל והם לקחו מידת גאווה ושררת מלך שביהודה, "ומחוקק מבין רגליו" מדקאמר "מבין רגליו" משמע ענוה וצניעות כרגלים הללו שהם נמוכים ושפלים שבגוף אלו מבני בניו של הלל שמלמדין תורה ברבים והם לקחו מידת ענוה וצניעות שביהודה דכיון שמשמים ייעדו אותם ללמד תורה לישראל לכן לא יכלו לקחת מיהודה מידת גאווה ושררת מלך כי כבר הורונו (אבות פ"ב מ"ה) לא הקפדן מלמד ולפיכך תמצא שהלל היה ענותן שבכל התנאים כי להורות

רבי לרבי חייא פוק חזי מאן בעי לך לבר, נפק ולא אשכח בר נש וידע רבי חייא דכעס עליה רבי ונהג נזיפותא בנפשיה תלתין יומין ולא עייל לגביה דרבי תלתין יומין, אמר רבי יוסי ברבי בון בהילין תלתין יומין יליף רב מיניה כל כליליא דאורייתא.

ב. ואתמני בתר רב הונא בבבל מר עוקבא. והוה בהדיה שמואל, דאמרינן שמואל ומר עוקבא כד הוו גרסי הוה יתיב מר עוקבא קמיה דשמואל בד' אמות דידיה וכד הוו יתבי בדינא הוה יתיב שמואל קמי דמר עוקבא בד' אמות דידיה, ואמרינן אמר ליה שמואל לרב יהודה שיננא

ב. והוה בהדיה שמואל. שמואל היה יושב עמו לרון את העם ולהנהיגו: דאמרינן שמואל וכו'. מועד קטן טז ע"ב: כד הוו גרסי הוה יתיב מר עוקבא קמיה דשמואל בד' אמות דידיה. דשמואל גדול ממר עוקבא בתורה והיה כמו רבו: וכד הוו יתבי בדינא הוה יתיב שמואל קמי דמר עוקבא בד' אמות דידיה. דמר עוקבא ריש גלותא הוא והוי כעין מלך והמשפט למלך: ואמרינן אמר ליה שמואל לרב יהודה. שבת נה ע"א: שיננא. כך היה שמואל קוראו לרב יהודה לשון שנון ומחודד ללמוד ולהבין, ובתשובות הגאונים (הרכבי סימן תה) שיננא גם כן שמואל הוא שאומר הרבה כך לרב יהודה ופירושו בעל שיניים כי אמרו שיניו של רב יהודה היו גדולות ביותר וכו' שיננא ברור בלשוננו אפילו בפי נשים וקטנים שכל גדול

שסיבכו מן השמים שלא יוכל להחזיק בנשיאות שהורישוהו אבותיו משמע ח"ו אינו רצוי לפניו יתברך ולא נמצא ראוי להחזיק בכהונה זו, ולפיכך נתכרכמו פניו שמא חטא עוון נמצא בו: פוק חזי מאן בעי לך לבר. רצה רבי להענישו על שניסהו אבל מפני כבודו של רבי חייא שהוא חכם גדול לא רצה לומר לו בפירוש צא מבית המדרש לכן אמר לו יש אדם שמבקשך בחוץ צא וראה מי הוא: כל כליליא דאורייתא. כל הכללים שבתורה כגון שלש עשרה מידות שהתורה נדרשת בהם וכיו"ב. לפי שהנזוף צריך לנהוג כאבל ואסור בדברי תורה לפיכך היה אסור רבי חייא בלימוד תורה ממש על הסדר, והיה לומד כללי התורה דלא חשיבי כתורה ממש אלא כהכנה ללימוד תורה והיה רב יושב אצלו ולומדם ממנו:

רישך בקרירי ורישא דרישך בחמימי הא מר עוקבא ובית דינו קיים
וכתיב בהו כה אמר ה' בית דוד דינו לבקר משפט.

גם הוא יקרא ולא יענה" הרי עונש מוכן
למי שלא יעשה משפט להציל את העשוק
מיד עושקו, והשיבו שמואל רישך בקרירי
אני שאני רבך וראש לך לא ידונוני
להענישני במים חמים אלא בקרירי אבל
מר עוקבא שהוא רישא דרישך כלומר
הוא ראש לי לעניין משפט ודין אותו
ידונו בחמימי במים חמים כלומר אין
המשפט מוטל אלא על ראש הגולה ולא
עלי:

שינייס כך קוראין אותו: רישך בקרירי
ורישא דרישך בחמימי. היה שמואל עוסק
בתורה יחד עם תלמידיו ובאת לפניהם
אשה והיתה צווחת לפניהם על אחד
שהיה עושק אותה ובקשה שיזמינוהו לדין
להצילה ממנו, ולא השגיח בה שמואל
להזמין את בעל דינה לדין ולהוציא
משפטה לאור והיה הדבר קשה בעיני רב
יהודה ואמר לשמואל לא סבר ליה מר
להאי קרא דכתיב "אוטם אזנו מזעקת דל

פרק יד

אמוראי בבבלי – הדור הראשון

א. וביומי דרבי נחית רב לבבלי בשנת תק"ל למנין יון דרגילנא ביה. והוה הכא רבי שילא רישא דרבנן – והוה מקרי ריש סדרא בבבלי רישא דרבנן – דאמרינן רב איקלע לאתריה דרבי שילא קם עליה באמורא.

ב. וכד נח נפשיה דרבי שילא הוה רב ושמואל הכא. ואדבריה רב לשמואל מקמיה ולא איצטבי רב למהוי רישא עליה ולאותובי לשמואל קמיה, ואף שמואל לא איצטבי למהוי רישא עליה דרב ולאותובי לרב קמיה דהוה רב קשיש משמואל טובא. כי ההיא דאמרינן

בלשון הקדש ועומד אצלו חכם אחד ומתרגם לעם בלשונם ובאותו יום שנודמן רב אצל רבי שילא לא היה לרבי שילא מי שיתרגם ועמד רב ותרגם דרשתו, ומדהוצרך רבי שילא למתורגמן שמע מינה "רישא דרבנן" הוה שאין דרכם להעמיד מתורגמן אלא לראש ישיבה:

ב. ואדבריה רב לשמואל מקמיה. הנהיג רב את שמואל לפניו כלומר רב קיבל על עצמו לנהוג כבוד יתיר בשמואל כדמפרש לקמן: ולא איצטבי רב למהוי רישא עליה ולאותובי לשמואל קמיה. לא רצה רב להיות ראש על

א. וביומי דרבי נחית רב לבבלי. בעוד רבי היה חי: בשנת תק"ל למנין יון. הוא מניין שטרות. מניין שטרות התחיל משנת ג' אלפים תמ"ט ליצירה (שנת 311 לפני הספירה של האומות), ולפי"ז שנת תק"ל לשטרות היא שנת ג' אלפים תתקע"ח ליצירה (שנת 218 לספירת האומות): והוה הכא. בבבלי: והוה מקרי ריש סדרא בבבלי רישא דרבנן. בארץ ישראל היו קוראין לראש הישיבה הראשית "ריש סדרא" ובבבלי היו קוראין אותו "רישא דרבנן" עיין לקמן פרק זה אות ד': דאמרינן רב איקלע וכו'. יומא כ ע"ב: קם עליה באמורא. דרך ראש הישיבה שהוא דורש

בגמרא דמרובה רב ושמואל ורב אסי אקלעו לבי שבוע הבן ואמרי לה לבי ישוע הבן, רב לא עייל קמיה דשמואל, שמואל לא עייל קמיה דרב אסי, רב אסי לא עייל קמיה דרב. אמרי מאן נטרח? נטרח שמואל. ונטרח רב? שמואל הא דאדבריה רב מקמיה משום שהוא מעשה דלטייה.

בשמואל משמע דרב מודה ששמואל גדול ממנו בתורה, ותיצצה הגמרא שמואל הא דאדבריה רב מקמיה וקבל עליו לנהוג בו כבוד לא משום דשמואל גדול ממנו בתורה וחייב רב לנהוג בו כבוד אלא משום שהוא מעשה דלטייה משום אותו מעשה שקלל רב את שמואל בטעות ונתקיימה קללתו בשמואל ונצטער רב ומאז קיבל רב על עצמו לנהוג כבוד יתיר בשמואל כדאיתא בשבת קח ע"א דבשעה שבא רב מארץ ישראל לבבל היה רב חש במעיו, הכניסו שמואל לביתו והאכילו לחם שעורים ודגים קטנים המטוגנין בשמן קרביהן ובקמח ומאכלים אלו משלשלין ביותר ולא הראה לו את בית הכסא לפי שרופא היה שמואל ויודע היה שמי שחש במעיו ומשלשל כך היא רפואתו שישלשל הרבה עד שיגמור שילשולו בפעם אחת. אבל רב סבר ששמואל נתכוון לצערו ולפיכך קיללו שלא יהיו לו בנים, וכך אכן היה שלא היו לשמואל בנים כי אם בנות ולסוף הבין רב ששמואל נתכוון לרפאתו ונצטער רב מאוד על שקיללו וקיבל על עצמו לנהוג כבוד יתיר בשמואל:

שמואל ולהושיבו לפניו כתלמיד לפני רבו: בגמרא דמרובה. בבא קמא פ ע"א: לבי שבוע הבן. לסעודת ברית מילה הנערכת לאחר שבעה ימים כך פירש"י, והוא תימה א"כ ה"ל למיקריה שמונת הבן דהא ביום השמיני נערכת סעודת המילה, ואולי כוונתם לסעודת ברית יצחק שעושין לבן בערב המילה והוא יום שביעי להולדת הבן: לבי ישוע הבן. סעודת פדיון הבן: רב לא עייל וכו'. עמדו שלשתם אצל הפתח מבחוץ רב רב אסי ושמואל, רב לא עייל קמיה דשמואל דהא קיבל רב על עצמו לנהוג כבוד בשמואל ואע"ג דשמואל צעיר ממנו הרבה, שמואל לא עייל קמיה דרב אסי שהיה רב אסי גדול ממנו, רב אסי לא עייל קמיה דרב אסי תלמידיה דרב הוה: אמרי מאן נטרח. אמרו שלשת החכמים מי מאתנו ראוי שימתין אחרון ליכנס, לאחר שדנו בדבר החליטו נטרח שמואל יכנסו רב ורב אסי וימתין להם שמואל בחוץ ואחריהם יכנס הוא. ועל החלטתם זו הקשתה הגמרא ונטרח רב אמאי לא החליטו שרב הוא שימתין בחוץ ויכנס אחרון דהא רב קיבל על עצמו לנהוג כבוד

ג. ומשום הכי שבקיה רב לשמואל בנהרדעא דהיא דוכתיה והיא מקום תורה, ואתרחק לדוכתא דלא הוה בה תורה והיא סורא דהיא מתא מחסיא. והוון ישראל נפישו התם ואפילו איסור והיתר לא הוו ידעי, ואמר רב איתיב הכא כי היכי דליהוי תורה בהאי דוכתא כי ההוא מעשה דמפרש בפ' כל הבשר רב בקעה מצא וגדר בה גדר וכי אקלע לטטלפוש אגמרינון ואורינון איסור כחלי.

ד. ואקרי ריש סדרא. דקאמר ליה רבי יוחנן לאיסי בן היני מאן ריש סדרא בבבל אמר ליה אבא אריכא, ואקיים ביה חלמא

בטטלפוש שמע אשה שואלת את חבירתה כמה חלב צריך ליתן בסיר כדי לבשל רובע של בשר וכיון שראה רב שאפילו איסור שנכתב בתורה בפירושו ונשנה בה כמה פעמים לא היו יודעין התעכב שם עד שלימדום הלכות ולימדום איסור בשר בחלב ואסור להם את הכחל היינו דדי הבהמה אע"ג שמן הדין הם מותרין על ידי שקורען רצועות רצועות, דכיון שעמי הארץ ביותר היו לכן ראה לאסור להם אפילו את המותר:

ד. ואקרי ריש סדרא. והיה רב נקרא "ריש סדרא" כלומר ראש ישיבה ואע"ג דשמואל נמי ראש ישיבה היה בנהרדעא לא קראו ראש סידרא אלא את רב לפי שגדול בתורה היה וקשיש משמואל: דקאמר ליה רבי יוחנן וכו'. חולין קלו ע"ב: אבא אריכא. רב קרי אריכא שארוך בדורו היה כדאמרינן בהמפלת בנדה לשון רש"י בחולין קלו ע"ב: ואקיים

ג. ומשום הכי. משום שרב לא רצה להיות ראש על שמואל ולהושיבו לפניו ושמואל לא רצה להיות ראש על רב ולהושיבו לפניו לכן נתרחק רב ממקום ישיבתו של שמואל: והוא מקום תורה. נהרדעא אפילו בלא רב מקום תורה היא ששמואל מרביץ שם תורה ואין צריכין לרב כל כך כמו סורא שרוב אנשיה היו עמי הארץ: בפרק כל הבשר. חולין קי ע"א: רב בקעה מצא וגדר בה גדר. משל הוא לבקעה נאה וגדלין בה ירקות נאין אבל גדר אין בה וכל בהמה שעוברת לידה נכנסת בתוכה ואוכלת ירק שבה ומשחיתה ברגליה את הנותר, כך מצא רב את אנשי המקום הללו יראי שמים ומיוחסין מאוד דבני בבל הוו מיוחסין יותר מבני ארץ ישראל כדאיתא בקדושין עא ע"א אבל היו עמי הארץ ולא ידעו להזהר מאיסורין ודמו לבקעה נאה שאין לה גדר: טטלפוש. שם מקום: אגמרינון ואורינון איסור כחלי. כשבקר רב

דחזא ליה רבי חנינה דזקפיה בדקלא כי היכי דמפורש בפרק יום הכפורים.

א. וקנייה רב לגינתא דבי רב בצורתא – דהוה נכסי הגר, וכניף התם תלמידים טובא וריבין שם תורה הרבה וקבע שם בית דין.

ו. והווי בבבל שני בתי דינין גדולים חד בנהרדעא דהוה כבר וחד בסורא דקבעיה רב, והיינו דאמר שמואל לא כתבינן פרוסבול אלא או בבי דינא דסורא או בבי דינא דנהרדעא.

הקודם ומחזיק בנכסיו קנה, ואמר רב בכבא בתרא נד ע"א "הצר צורה בנכסי הגר קנה" ופירש שם רשב"ם "הצר צורה" צורת חיה או עוף "בנכסי הגר" בכתלי הבית. ואמנם בקדושין לט ע"א ד"ה לגינתא דבי רב פירש"י שהיתה לצורך התלמידים לאכול ירק שבה אך בדברי רבינו מפורש שעיקר קניית הגינתא לא היתה לצורך אכילת ירק לתלמידים אלא כדי לבנות עליה בית מדרש לקבץ שם תלמידים הרבה ולהרביץ תורה:

ו. חד בנהרדעא דהוה כבר. מקמי דאתא רב: והיינו דאמר שמואל. גיטין לו ע"ב: או בבי דינא דסורא דרב הוא דייניה, או בבי דינא דנהרדעא דשמואל דייניה, אבל בי דינא אחריני אע"ג דהיו בכבל לא חשיבי כל כך למיכתב פרוסבול:

ביה ברב חלמא דחזא ליה רבי חנינא דזקפיה בדקלא. רבי חנינא ראש ישיבת ארץ ישראל היה וראה רבי חנינא בחלום שהעמידו את רב על דקל והוא סימן שיהיה רב ראש ישיבה, וחשש רבי חנינא דכיון שמשמים רוצין שיהיה רב ראש ישיבה על כרחם ממיתים את רבי חנינא כדי שיתפוס רב את מקומו לכן דחק רבי חנינא ברב שילך לבבל ושם יהיה ראש ישיבה ויחיה רבי חנינא, ולסוף אכן נתקיים חלומו של רבי חנינא ונעשה רב ראש ישיבה: בפרק יום הכפורים. יומא פז ע"ב:

א. וקנייה רב לגינתא דבי רב בצורתא וכו'. מפורש בכבא בתרא נד ע"א, גינה אחת היתה של גר ומת וצייר רב בכותליה ציור חיה ובזה קנאה ועשאה בית מדרש לתלמידים, דגר שמת ואין לו יורשין כל

ז. והויין להו לרב ושמואל תרתין מתיבתא דאמרינן בהמביא גט : בבל רב אמר הרי היא כארץ ישראל לגטין ושמואל אמר כחוצה לארץ, ופשטינן דרב סבר כיון דאיכא מתיבתא משכח שכיחי ושמואל סבר מתיבתא בגירסייהו טרידי. ולפירקין הו חזו רב ושמואל אהדדי.

ח. ושכיב רב בשנת תקנ"ח, ונהג שמואל בתריה לחודיה ז' שנין והוה חדא מתיבתא.

ט. וכמה דהוה קיים רב הוה כתיב ליה רבי יוחנן לקדם רבנו שבבבל, ובתר דנח נפשיה דרב הוה כתיב ליה רבי יוחנן לשמואל לקדם חברנו שבבבל. אמר אכתי לא ידע דאנא רביה כתב ושדר ליה

חתימות בני האדם ולא יוכלו לקיים חתימותיהם: ולפירקין הו חזו רב ושמואל אהדדי. פעמים היו רב ושמואל נפגשים יחד כמו שמצינו בבבא קמא פ ע"א ויבמות קכא ע"א ועוד:

ח. בשנת תקנ"ח. לשרות היא שנת ד' אלפים ו' לבריאת העולם (שנת 246 למניינם):

ט. הוה כתיב ליה וכו'. רבי יוחנן היה מחשיב את רב כרבו ולכן כשהיה שולח לו מכתב לבבל היה כותב "לקדם רבנו שבבבל" כלומר לפני רבינו שבבבל אבל אחר שמת רב והיה רבי יוחנן מפנה את מכתביו לשמואל היה כותב לו "לקדם חבירנו שבבבל" שלא היה רבי יוחנן מחשיב את שמואל כרבו אלא כחבירו: אכתי לא ידע דאנא רביה. וכי עדיין

ז. דאמרינן בהמביא גט. גיטין ו ע"א: הרי היא כארץ ישראל לגיטין. והמביא גט בבבל אין צריך לומר בפני נכתב ובפני נחתם: כחוצה לארץ. צריך לומר בפני נכתב ובפני נחתם: ופשטינן. כלומר והסקנו בגמרא: כיון דאיכא מתיבתא. כיון שלא ישיבה אחת היתה בבבל אלא שתי ישיבות אחת דרב בסורא ואחת דשמואל בנהרדעא והולכין התלמידים מזו לזו ומשאר עיירות הולכין לסורא ולנהרדעא ללמוד תורה לכן משכח שכיחי שכיחים שיירות ויהיה מי שיקיים את חתימות הגט. נראה לי שצריך לגרוס בדברי רבנו כיון דאיכא "מתיבתא" וכן צריך לגרוס בגמרא גיטין עיין שם ברש"י: מתיבתא בגירסייהו טרידי. בני הישיבה בלימודם הם טרודין ואינן מתערבין עם שאר בני אדם במשאם ומתנם ולפיכך אינן מכירין את

עבורא דשתין שנין, אמר אכתי חושבנא בעלמא הוא דידע, כתב ושדר ליה טעון תליסר גמלי ספקי טרפאתא, אמר שמע מינה אית לי רבה בבבל איזיל ואחזייה כדאמרינן בחולין.

י. ושכיב שמואל בשנת תקס"ה, והווי תלמידיה רב נחמן בנהרדעא ורב יהודה בפום בדיתא ורב ששת בשלחי.

יא. ובשנת תק"ע אתא פפא בן נצר ואחרבה לנהרדעא, ואזל רבה בר אבוה זקננו לשכנציב ולשלחי ולמחוזא, והוה התם רב יוסף בר חמא אבוה דרבא. ורבנן דילן בפום בדיתא, דמן יומי בית שני הות עיקר גולה כדתנן בראש השנה עד שרואה את הגולה לפניו כמדורת אש ואמר אביי גולה היא פום בדיתא.

מלכי הבבלים ובין היתר החריב את נהרדעא: זקננו. רב שרירא גאון מצאצאי רבה בר אבוה הוה: לשכנציב ולשלחי ולמחוזא. כיון שחרבה הישיבה הגדולה שבנהרדעא הלך רבה בר אבוה מעיר לעיר ללמד תורה לעם תחילה הלך לשכנציב והעמיד שם תלמידים ואחר כך הלך לשלחי והעמיד שם תלמידים ואחר כך הלך למחוזא וקבע שם את מקומו ושם במחוזא היה רב יוסף בר חמא תלמידו של רבה בר אבוה: ורבנן דילן בפום בדיתא. רב שרירא גאון ראש ישיבת פום בדיתא ולכן הוא קורא לרבני פום בדיתא "רבנן דילן": כדתנן בראש השנה. כב ע"ב:

לא יודע הוא שאני רבו: עבורא דשתין שנין. עיבור הראוי להיות בששים שנה הבאות: טעון תליסר גמלי ספקי טרפאתא. משא שלשה עשר גמלים טעונים ספיקי טריפות ופתרון, ופירש"י דלאו דוקא משא שלשה עשר גמלים אלא כוונתו הרבה מאוד מאוד: כדאמרינן בחולין. צה ע"ב:

י. בשנת תקס"ה. לשטרות היא שנת ד' אלפים י"ג לבריאת העולם (253 למניינם):

יא. בשנת תק"ע. לשטרות היא שנת ד' אלפים י"ח לבריאת העולם (258 למניינם): פפא בר נצר. ממלכי האומות ונלחם עם

פרק טו

אמוראי בבל – הדור השני

א. ובתר שמואל מלך רב הונא דהוה מן בני נשיאה, וארבעין שנין מלך. ורבי תורה הרבה, דאמרינן בכתובות כד הוּוּ מפטרי רבנן מבי רב הונא הוּוּ פיישי תמני מאה רבנן, ורב הונא הוּוּ דריש בתליסר אמוראי וכד הוּוּ מפטרי רבנן מבי רב הונא ונפצי גלימייהו הוּוּ סליק אבקא ומכסי ליה ליומא ואמרי במערבא קמא לה השתא מתיבתא דרב הונא בבלאה. וכדאמרינן בפרק הבא על יבימתו רב אבא בר

מתורגמן בעל קול חזק והוא היה מגביה קולו ומעביר לתלמידים את דברי הרב ורב הונא מחמת שהיו לפניו הרבה מאוד תלמידים לא הספיק לו מתורגמן אחד אלא שלשה עשר מתורגמנים היו שומעין דרשתו ומעבירין לעם זה מלפניו וזה מאחוריו וזה בפינה זו וזה בפינה אחרת וכן בחדרים רבים: כד הוּוּ מפטרי רבנן מבי רב הונא בכל יום בתום השיעור ונפצי גלימייהו והיו מנערין גלימותיהן מן האבק שעליהן הוּוּ סליק אבקא היה עולה האבק ומכסי ליה ליומא והיה מכסה את עין השמש ואמרי במערבא והיה האבק ניכר עד ארץ ישראל והיו אומרינן בני ארץ ישראל קמא לה השתא מתיבתא דרב הונא בבלאה קמה עכשיו ישיבתו של רב הונא הבבלי שסיימו את שיעורם היום: בפרק הבא על יבימתו. יבמות

א. ובתר שמואל מלך רב הונא. לא בישיבתו של שמואל בנהרדעא אלא במתא מחסיא כדמפרש לקמן אות ד': דאמרינן בכתובות. קו ע"א: כד הוּוּ מפטרי רבנן מבי רב הונא. רוב החכמים שבאין לפני רב הונא ללמוד תורה לא היו שוהין בישיבתו אלא בירחי כלה הם חדש אלול וחדש אדר ובסוף אלול ובסוף אדר היו חוזרין לביתם אבל היו מעט חכמים שהיו נשארין בישיבה באופן קבוע כל השנה ולא היו חוזרין לביתם אלא אחר כמה שנים, ובסוף אלול ובסוף אדר כשהיו רוב החכמים עוזבין את הישיבה לשוב לבתיהם היו נשארים בישיבתו של רב הונא שמונה מאות תלמידים שלא היו שבים לביתם צא וחשוב כמה תלמידים היו לפני רב הונא בירחי כלה הללו: הוּוּ דריש בתליסר אמוראי. כל ראש ישיבה היה דורש בשקט והיה לפניו

זבדא ורב ששת ורב חלבו ורב גידל ורב אחא בר חנינה כולהו איתעקרו מפרקיה דרב הונא, ואמר רב אחא בר יעקב שיתין סאבי הויין וכולהו איעקור מפרקיה דרב הונא לבר מינאי דקיימית בנפשאי החכמה תחיה בעליה.

ב. וביומיה דרב הונא שכיב רבי יוחנן בארץ ישראל. ואמרינן דתמנין שנין מלך רבי יוחנן בארץ ישראל – בתר רבי חנינא דהוה בתר רבי אפס דהוה בתר רבינו הקדוש כדמפרש בפרק הנושא, ובשנת תק"ץ אפטר רבי יוחנן ורבי אלעזר בשתא חדא ומלך רבי אמי.

ג. ואגבר רב הונא טובא דהוה מבי נשיאה. ורב יהודה בפום בדיתא

בראש ישיבת ארץ ישראל, ויש מגידין שתיין שנין: בפרק הנושא. כתובות קג ע"ב: בשנת תק"ץ. לשטרות היא שנת ד' אלפים ל"ח לבריאת העולם (278 למנינים):

ג. ואגבר רב הונא טובא. אף על גב דרב ושמואל השאירו הרבה תלמידים גדולי תורה רב נחמן בנהרדעא ורב יהודה בפום בדיתא ורב ששת בשלחי כדאמר לעיל (פרק יג אות י) מ"מ אגבר רב הונא טובא מעל כולם להיות גדול הדור שכולם הכירו בסמכותו ואפילו שאר תלמידי רב ושמואל משום דהוה מבי נשיאה משבט יהודה שלהם יאות המלוכה: ורב יהודה בפום בדיתא ותלמידיה קמיה והוה וכו'. כלומר ואע"ג דרב יהודה היה ראש

סד ע"ב: כולהו איתעקרו מפרקיה דרב הונא. שיעוריו ודרשותיו של רב הונא היו ארוכים מאוד וכיון שלא היו התלמידים יוצאים להשתין היו נעשין עקרים ואינם מולידין: שיתין סאבי הויין. ששים חכמים היינו לומדין לפני רב הונא: דקיימית בנפשאי החכמה תחיה בעליה. רב אחא בר יעקב מחמת שחכם היה בחכמת הטבע וידע שמי שנצרך לנקביו ומשהה אותן הרבה נעשה עקר היה נזהר שלא להשהות נקביו והיה יוצא להשתין אפילו בשיעוריו של רב הונא ועל ידי כן ניצל מעקרות:

ב. ואמרינן. כך קיבל רב שרירא גאון מרבותיו ששמונים שנה עמד רבי יוחנן

ותלמידיה קמיה והוה מתחזי ליה לרב הונא לפרקים, ורב נחמן בשלחי ובמחוזא עם רבנן דנהרדעא ולא אשכחינן דהוה עייל רב נחמן לקמיה דרב הונא אלא כבני זוגי הוה דבכמה דוכתי אמר רב נחמן "הונא חברין".

ד. ובי מדרשיה דרב הונא קרוב למתא מחסיא הוא, ורב חסדא חבר היה לרב הונא ובסורא היה ובשני דרב הונא בנייה רב חסדא לבי רב בשנת תר"ד.

בבא קמא צו ע"ב בבא מציעא טו ע"א
חולין נו ע"א ערכין כב ע"א נדה טז
ע"א:

ד. ורב חסדא חבר הוה לרב הונא. תלמיד חבר: ובסורא הוה. מתא מחסיא וסורא סמוכות מאוד היו עד שהיו נחשבות כשתי קריות של עיר אחת, ישיבתו של רב הונא קרובה היתה למתא מחסיא יותר מלסורא ורב חסדא יושב היה בסורא: בניה רב חסדא לבי רב. במות רב נחרבה ישיבת סורא ורב חסדא חזר ובנאה אבל לא שימש בה ראש ישיבה רק בנאה לצורך התלמידים שאחר שמסיימין שיעורו של רב הונא במתא מחסיא באין לשם לאכול ולישן ולחזור על תלמודם, ורק אחר פטירת רב יהודה מלך רב חסדא ושימש ראש ישיבה לתלמידים כדמפרש לקמן אות ו: בשנת תר"ד. לשטרות היא שנת ד' אלפים נ"ב ליצירה (292 למניינם):

ישיבה בפום בדיתא וכבר היו תלמידים יושבים ללמוד תורה לפניו בכל זאת הוה מתחזי ליה לרב הונא לפרקים היה רב יהודה מידי פעם בא למתא מחסיא לישיבתו של רב הונא להראות לכולם שרב הונא כמו רב לו: ורב נחמן בשלחי ובמחוזא עם רבנן דנהרדעא. רב נחמן היה מרביץ תורה תחילה בשלחי ואחר כך במחוזא והיו עמו רבנן דנהרדעא דכיון שחרבה ישיבת נהרדעא היו הולכין עם רב נחמן להיכן שהלך והיו לומדין תורה לפניו: ולא אשכחינן בש"ס וברשימות מן החכמים דהוה עייל רב נחמן לקמיה דרב הונא לישיבתו של רב הונא להראות לכל שרב הונא כמו רבו והיינו משום דרב נחמן היה חתן של ראש הגולה ולא היה ראוי לכוף עצמו לרב הונא מפני הנשיאות: כבני זוגי הוה. כחברים שוים ולא כתלמיד חבר: דבכמה דוכתי אמר רב נחמן הונא חברין. גיטין נב ע"ב קדושין מז ע"א

א. ושכיב רב הונא בשנת תר"ח. ואסיקו לארונו לארץ ישראל, כי היכי דמפרש באלו מגלחין במועד היכי זקפיה רב חגא לארונו בקברו של רבי חייא, ואמרינן התם האי דלא מיענשי דבי ריש גלותא משום דזקוף ארונו דרב הונא.

ו. וחיה רב יהודה אחריי שתי שנים וכולהו רבנן אתו לקמיה לפום בדיתא.

א. בשנת תר"ח. לשטרות היא שנת ד' אלפים נ"ו ליצירה (296 למניינם): באלו מגלחין במועד. מועד קטן כה ע"א: היכי זקפיה רב חגא. כלומר דזקפיה רב חגא: לארונו. דרב הונא שלא הניח ארונו שוכב כדרך ארונות המתים אלא העמידו על עומדו: ואמרינן התם האי דלא מיענשי דבי ריש גלותא. פעמים היו דבי ריש גלותא רודין בעם יותר מידי ויותר מכראוי והיו צריכין להענש משמים על שמצערין את ישראל והאי דלא מיענשי דבי ריש גלותא משום דארונו של רב הונא אינו שוכב כדרך שמונחין שאר ארונות המתים אלא זקוף ארונו והוא עומד ומתפלל על בני משפחתו דרב הונא מדבי ריש גלותא כמו שכתב לעיל פרק זה אות א. ואמנם בגמרא שלנו איכא גירסא אחריתי אך כך היה גורס רבנו וכך פירושו:

ו. וכולהו רבנן אתו לקמיה לפום בדיתא. כל ימי רב הונא שמשו בשלש ישיבות רב הונא במתא מחסיא ורב נחמן בשלחי ובמחוזא והיא ישיבת נהרדעא הנודדת ורב יהודה בפום בדיתא, ואחר פטירת רב הונא לא שימשו אלא בישיבה אחת שבטלו שאר הישיבות ובאו כולם ללמוד לפני רב יהודה בפום בדיתא. ונראה לי שכבר בחיי רב הונא נפטר רב נחמן ובטלה ישיבתו ובאו תלמידיו חלקם ללמוד לפני רב הונא במתא מחסיא וחלקם ללמוד לפני רב יהודה בפום בדיתא, וכשנפטר רב הונא בטלה אף ישיבתו שבאו כולם ללמוד לפני רב יהודה כי לא נשאר באותו דור עוד חכמים מתלמידי דרב ושמואל מלבד רב יהודה ורב חסדא לפיכך לא באו התלמידים ללמוד אלא לפני רב יהודה שהוא מתלמידי רב, אבל רב חסדא באותו זמן אכתי לא החזיק ישיבה כדפירשנו לעיל:

ז. ובתר רב יהודה דשכיב בשנת תר"י מלך רב חסדא בסורא י' שנים ושכיב בשנת תר"כ.

לתלמידים והשתא שנפטר רב הונא ונפטר רב יהודה הפעילה כשיבה לתלמידים, ואע"ג דמלך רב חסדא בסורא לא בטלה ישיבת רב יהודה שבפום בדיתא אלא המשיכה להתקיים ומלך בה רב הונא בר חייא כדמפרש לקמן פרק טז אות ב: בשנת תר"כ. לשטרות היא שנת ד' אלפים ס"ח ליצירה (308 למנינם):

ז. בשנת תר"י. לשטרות היא שנת ד' אלפים נ"ח ליצירה (298 למנינם): מלך רב חסדא בסורא. ואילו היה רוצה היה מולך בפום בדיתא במקומו של רב יהודה אבל רב חסדא הוא שבנה כבר את ישיבת רב בסורא בשנת תר"ד שש שנים קודם פטירת רב יהודה וכל זמן שהיו רב הונא ורב יהודה חיים לא הפעיל את בי רב כשיבה

פרק טז

אמוראי בבל – הדור השלישי

א. ורבה ורב יוסף דהוו בפום בדיתא בהדיה דרב יהודה כל חד וחד אמר ליה לחבריה מלוך את ולא קבילו על נפשייהו רבנות למיהוי רישא, כדמפרש בסוף מסכת הוריות ובסוף מסכת ברכות דרבה ורב יוסף איצטריכא להו שעתא שלחו מתם רב יוסף קדים דהוא סיני והכל צריכין למרי חיטיא, ואפילו הכי לא קביל עליה רב יוסף

בסוגיא וטוחנן הדק היטיב עד שמיישר את הסוגיא כמו הענן שהיה עוקר את ההרים וטוחנן זה בזה ומיישר את הדרך, ומי שהוא בקי גדול בכל התורה כולה ואינו חסר דבר אם משנה הרי משנה ואם ברייתא הרי ברייתא ותוספתא וספרא וספרי וכיו"ב קרו ליה סיני שבסיני ניתנה כל התורה כולה בשלמותה ולא החסיר מהם דבר גדול ודבר קטן. כאשר נפטר רב יהודה שהיה ראש ישיבת פומבדיתא היו צריכין למנות או את רבה דהוא עוקר הרים או את רב יוסף דהוא סיני ולא ידעו בני הישיבה את מי להמליך ושלחו לשאול את ראשי ישיבת ארץ ישראל שיוורום בדבר זה, שלחו מתם שלחו תשובה מארץ ישראל: והכל צריכין למרי חיטיא. אע"ג דאין לנו להכריע מי עדיף הענן שעקר את כל ההרים או סיני שעמד כנגד הענן ולא נעקר מפניו, מ"מ יש לנו עוד לדמות את רבה ורב יוסף לבעל חטים ולטוחן, רב יוסף דומה לבעל החיטים

א. בסוף מסכת הוריות. יד ע"א: ובסוף מסכת ברכות. סד ע"א: איצטריכא להו שעתא. נפטר רב יהודה והיו תלמידי פום בדיתא צריכין או לרבה או לרב יוסף שיעמדו בראש הישיבה ללמדם תורה: דהוא סיני. אבל רבה היה עוקר הרים. כשיצאו ממצרים היה ענן ה' הולך לפניו יומם ומיישר לפניו את הדרך והענן הזה היה נקרא עוקר הרים שכל הר שעמד בדרכם היה הענן עוקרו וטוחנו וכשמגיע למקום עמוק היה נותן עפר ההר שם עד שיישר לפניו את כל הדרך ולא היו שם לא הרים ולא גאיות אלא מישור אחד נמצא שהענן הזה עדיף מן ההרים שהרי יכל להם ועקרום וכ"ש שהענן הזה עדיף מהר סיני שהר סיני קטן ושפל שבהרים היה, מיהו כשהגיע הענן לפני הר סיני לא עקרו א"כ דילמא סיני עדיף מעוקר הרים. מי שהוא מפולפל ויודע לתרץ קושיות וליישר את הסוגיא קרו ליה עוקר הרים שאף הוא עוקר את הקושיות שיש

דאמרי כלדאי לאימיה דמליך רב יוסף תרתין שנין ופלגא, מלך רבה כ"ב שנין ומלך רב יוסף בתריה תרתין שנין ופלגא. וכיון דכל חד וחד מידחי לגבי חבריה קמת מלתהון והוה אזיל רבה לגבי רב חסדא לסורא כמה שני, ובסוף יומיה דרב חסדא כד חזא רבה דצריכא ליה שעתא בפום בדיתא קביל עליה ראשונתא ומלך כ"ב שנין ומת בשנת תרל"א.

ומלך כ"ב שנין ומת בשנת תרל"א. דברי תימה אני רואה כאן שאם רבה התחיל למלוך בסוף ימי רב חסדא א"כ תחילת מלכותו היתה בשנת תר"כ שהיא סוף ימי רב חסדא כדכתב רבנו לעיל פרק טו אות ז ואם תחשוב משנת תר"כ עד שנת תרל"א שנפטר רבה לא תמצאם אלא י"ב שנה ולא כ"ב, ורק אם נאמר שמלך רבה מיד אחר פטירת רב יהודה בשנת תר"י ימצאו כ"ב שנה עד פטירת רבה בשנת תרל"א, מיהו רבנו אומר בפירוש דרק בסוף יומי דרב חסדא התחיל רבה למלוך ועוד דאם נאמר שמלך רבה מיד אחר פטירת רב יהודה אם כן לא מלך רב הונא בר חייא כלל ורבנו אומר לקמן אות ב דרב הונא בר חייא מלך כמה שנים. והנראה בעיני דרבה לא מלך כי אם י"ב שנה משנת תר"כ שנפטר רב חסדא ועד תרל"א שנפטר רבה והא דאמרינן דמלך כ"ב שנין היינו משום דחשבינן מיום פטירת רב יהודה שהיה רבה ראוי למלוך אבל רב הונא בר חייא לא היה ראוי למלוך רק מינוהו לפי שעה מפני שרבה ורב יוסף לא אבו למלוך: בשנת תרל"א. לשטרות היא שנת ד' אלפים ע"ט ליצירה (319 למנינים):

שהרי הוא בקי הרבה וכמו שאמר רב יוסף על עצמו ורב תבואות בכח שור ורבה דומה לטוחן שהוא מפלפל בסוגיא ועוקר את הקושיות וטוחנן ומיישר את הסוגיא. ואומנם מי שמבקש לאכול לחם צריך תחילה לילך אצל בעל החיטים לקנות ממנו קב או קביים ואח"כ צריך לילך אצל הטוחן לטוחנם ונמצא שצריך הוא לשניהם, מ"מ מי שדי לו להשביע רעבונו בקליות של חיטים או בתבשיל של חיטים אינו צריך אלא את בעל החטים לקנות ממנו קב או קביים אבל אינו צריך את הטוחן כלל, נמצא שהכל צריכין למרי חטיא ואין הכל צריכין את הטוחן: דאמרי כלדאי לאימיה וכו'. אמרו החוזים בכוכבים לאמו של רב יוסף שאחר שתי שנים ומחצה מיום שימלוך רב יוסף ימות ולכן בקשה אמו שלא ימלוך מיד אלא כשיהיה זקן ולא יתקצרו שנותיו: מלך רבה וכו'. כלומר לבסוף מלך רבה כ"ב שנין ומלך רב יוסף בתריה תרתין שנין ופלגא כמו שאמרו הכלדאי: קמת מילתהון. נתקיימה מחלוקתם שלא נשתכנע אחד מהם למלוך: דצריכא ליה שעתא בפום בדיתא. שנפטר רב הונא בר חייא כמו שמפרש לקמן אות ב:

ב. ושמענא מן רבוותא דמתיבתא דילנא, דהנהו שני דבתר רב יהודה דלא קביל רבה ראשונתא מלך רב הונא בר חייא בפום בדיתא והוה ליה התם מדרש גדול. וכד שכיב ואצטריכא ליה שעתא לרבה למיהוי רישא קביל עליה ראשונתא כי היכי דלא תבטל תורה במתיבתא דפום בדיתא דרובה דרבנן וישראל הוו התם, ומלך רבה דהוא רבה בר נחמני בפום בדיתא ורביץ שם תורה הרבה. ובשמדא דאורייתא נח נפשיה דאכלו ביה קורצא דקא מבטיל תליסר אלפי גברי ירחא בקייטא וירחא בסיתוא דאינון תרי ירחי דכלה אדר ואלול, וערק מן פריסתקא

שהלשינו ואמרו שזה מחמת שהתבטלו חדשים מעבודה שהיו בחדשי כלה אצל רבה ואילו היו עובדין בחדשיים הללו היו משיגין דמי הכרגא. מיהו מלשון רבנו נראה בעליל שלא היה גורס בגמרא "מכרגא דמלכא" ולא היתה גזירה זו מפני הפסד ממון למלכות אלא היא "שמדא דאורייתא" גזירה על התורה שהם טוענים שמה שהיהודים מתכנסים ללמוד תורה זהו בטלנות לשמה. ואל תתמה בדבר כי גם בימינו יש יהודים שנפשם חולה במחלות תרבות המערב והם טוענים כי מה שהבחורים והאברכים יושבין בישיבה ללמוד תורה זהו מעשה בטלנות ולא מדי דמהני, עפרא לפומייהו, כי הבחורים והאברכים העוסקין בתורה בישיבות הקדושות הם מקיימי ישראל ושומרי ישראל והם הזנים מזון לכל ישראל כי כל העולם ניזון בשביל חנינא בני כדאמרינן בתענית כד ע"ב: וערק מן פריסתקא לאגמא. ברח - מן שליחי

ב. דמתיבתא דילנא. פום בדיתא היא ישיבתו דרב שרירא גאון: ובשמדא דאורייתא נח נפשיה. מחמת גזירה שגזרה המלכות על התורה נפטר רבה שהמלכות גזרה שלא יכנסו את היהודים ללמוד בירחי כלה והוא עבר וכנסם והלשינו עליו למלכות וברח מהם עד שנתגלגל הדבר ומת: דאכלו ביה קורצא. הלשינו עליו למלכות: דקא מבטיל תליסר אלפי גברי שהוא מבטל שלשה עשר אלף גברים ירחא בקייטא וירחא בסיתוא חדש בקיץ וחדש בחורף. ובגמרא בבא מציעא נוסף ירחא בקייטא וירחא בסיתוא מכרגא דמלכא ופירש"י "שנקבצין אליו בניסן ותשרי לשמוע הדרשות של פסח ושל חגים וכשמבקשין שלוחי המלך לגבות המס גולגולת של כל חדש וחדש אינם נמצאים בבתיהם" והוא פלא כי מס הגולגולת לא היו גובין אלא פעם אחת בשנה, ואולי יש לפרש שכשהיו יהודים שאמרו לשלוחי המלך שאין בידם לשלם מס הגולגולת היו אנשים

לאגמא ושכיב התם, ונפל פתקא מן שמיא בפום בדיתא רבה בר נחמני
נתבקש בישיבה של מעלה וכל המעשה כולו כמו שמפורש בגמרא
דהשוכר את הפועלים.

ג. ובאילין שנין דהוה רבה בר נחמני בפום בדיתא, רבה בר חייא הוה
מרביץ תורה בסורא.

ד. ובתר רבה בר נחמני, מלך רב יוסף בפום בדיתא תרתין שנין ופלגא
ושכיב בשנת תרל"ד.

המלך שבאו לעוצרו - לאגם: בגמרא דהשוכר
את הפועלים. פו ע"א:
דמכד נח נפשיה דרב חסדא לא מינו גאון
בסורא כמו שיכתוב רבנו לקמן פרק יז אות
ג:

ג. רבה בר חייא הוה מרביץ תורה בסורא. אבל
לא מלך רבה בר חייא ולא היה נקרא ראש
ישיבת סורא אלא "מרביץ תורה בסורא"
ד. בשנת תרל"ד. לשטרות היא שנת ד'
אלפים פ"ב ליצירה (שנת 322 למניינם):

פרק יז

אמוראי בבל – הדור הרביעי

א. ובתריה מלך אביי בפום בדיתא תליסר שנין, ושכיב בשנת תרמ"ט. והכי מפורש בפרק הניזקין "האי שיפורא – הוה מעיקרא בי רב יהודה, ולבסוף בי רבה, ולבסוף בי רב יוסף, ולבסוף בי אביי" כלומר דהני הוו רישי מתיבתא. ושיפורא היא קופה דרבנן דמתיבתא דמאי דאתי להון מישראל מותבי בגוה, כדתנן בשקלים י"ג שופרות היו במקדש וכתוב עליהן תקלין חדתין ותקלין עתיקין.

כסף שמייעד להחזקת לומדי הישיבה: דמאי דאתי להו מישראל מותבי בגוה. היו קהילות ישראל - שקשורות לאותה ישיבה ושולחין להם שאלותיהן בהלכה - אוספות כסף מבני קהילותיהן ושולחות לישיבה עם מכתבי שאלותיהן: כדתנן בשקלים. פרק ו משנה ה: י"ג שופרות היו במקדש. קופות צדקה בצורת שופרות: וכתוב עליהן. על אחת מהן היה כתוב תקלין חדתין כלומר שקלים חדשים והיא מיועדת ליתן בתוכה את מחצית השקל של מי שתרם מחצית השקל שנתחייב בשנה זו, ועל אחת מהן היה כתוב תקלין עתיקין כלומר שקלים ישנים והיא מיועדת ליתן בתוכה את השקלים של מי שבשנה שעברה לא תרם את מחצית השקל ותורמו עכשיו:

א. תליסר שנין ושכיב בשנת תרמ"ט. כיון דרב יוסף שכיב בשנת תרל"ד כדאמר רבנו לעיל פרק טז אות ד א"כ עד דשכיב אביי בשנת תרמ"ט הוה חמש עשרה שנה ולא שלש עשרה, אלא צריך לומר דאביי לא מלך מיד אחר רב יוסף אלא שנתיים אחר פטירתו דבאותם שנתיים נתלבטו חכמי הישיבה את מי להמליך כי היו ארבעה ראויים לכך אביי ורבא רבי זירא ורבה בר מתנה כדאיתא בהוריות יד ע"א ולא גמרו להמליך את אביי אלא שנתיים אחר פטירת רב יוסף דהיינו שנת תרל"ו וכיון דשכיב אביי בשנת תרמ"ט הרי שלש עשרה שנה: בפרק הניזקין. גיטין ס ע"ב: האי שיפורא. קופה לצדקה בצורת שופר צר מלמעלה ורחב מלמטה: דרבנן דמתיבתא.

ב. ולבתר אביי מלך רבא במחוזא, דמן פום בדיתא היא. כדמפרש בהרואה בר הדיא מפשר חלמין הוה וכו' אמר ליה חזאי אפדנא דאביי דנפל וכסיין אבקה אמר ליה נח נפשיה דאביי ואתיא מתיבתא לקמך, ורבנן דכולי עלמא איכנפו לקמיה.

ג. ואף על גב דמכד נח נפשיה דרב חסדא לא הוה גאון בסורא, מיהו

את ומלכת בישיבתו של אביי שמע מינה דאחר פטירת אביי לא בא רבא לישיבתו של אביי שבפום בדיתא למלוך בה אלא נשאר במקומו במחוזא ובני ישיבת פום בדיתא באו אצלו למחוזא ללמוד לפניו: ורבנן דכולי עלמא איכנפו לקמיה. חכמי ותלמידי כל הישיבות באו ללמוד תורה לפניו במחוזא שבימיו לא שימשו אלא בישיבה אחת היא ישיבת רבא במחוזא שנקראה ישיבת פום בדיתא ושאר כל הישיבות בטלו כדמפרש לקמן פרק זה אות ד:

ג. ואף על גב דמכד נח נפשיה דרב חסדא לא הוה גאון בסורא. כלומר ואם תאמר מאי קאמרינן דזכה רבא שבזמנו בטלו כל הישיבות ובאו כולם ללמוד אצלו הא כבר מפטירת רב חסדא לא מינו ראש ישיבה חדש בסורא וישיבת נהרדעא בטלה כבר מפטירת רב נחמן ונמצא שמפטירת רב חסדא לא היה ראש ישיבה אלא בפום בדיתא ואף רבה ורב יוסף ואביי שעמדו בראש ישיבת פום בדיתא זכו שלא היו עוד ראשי ישיבות אחרות

ב. דמן פומבדיתא היא. כל ישיבה היתה שולטת בקהילות הסמוכות לה וקהילת מחוזא היתה בשליטת ישיבת פום בדיתא, ועדיין לא ידעתי מפני מה לא הושיב רבא ישיבתו בפום בדיתא שהיא מקום הישיבה מקדם והעתיקה למחוזא: כדמפרש בהרואה. ברכות נו ע"א: בר הדיא. אדם ששמו בר הדיא מפשר חלמין הוה היה ידוע כמי שיודע לפתור חלומות ופתרונותיו מתקיימין. ונראה לי שלא היה שמו בר הדיא אלא שם אחר היה לו וכיון שהיה יודע לפרש חלומות קראו לו הכל "בר הדיא" כי הדיא בארמית הוא פירוש: אמר ליה. רבא לבר הדיא חזאי אפדניה דאביי דנפל וכסיין אבקה ראיתי בחלומי והנה כותל ביתו של אביי נופל והאבק הפורח מן הכותל שנפל בא אלי ומכסה אותי, אמר ליה בר הדיא כך פתרונו נח נפשיה דאביי ואתיא מתיבתא לקמך תכף ימות אביי ויבואו חכמי ישיבתו אצלך ללמוד תורה, אבק כותל בית אביי שראית שהוא בא אליך ומכסיך הם תלמידי ישיבתו שיפרחו ממקומם ויבואו אליך. ומדקאמר ליה ואתיא מתיבתא לקמך ולא קאמר ליה ואתית

מלכותא דרבא טפי הות נפישא והוה שליט טובא. ואתקיים ביה ברכתא דרב יוסף כדאמרינן בפרק הוציאו לו רבא כד הוה מיפטר מבי רב יוסף מסגי ואזיל לאחוריה ומנקף להו לכרעיה עד דמליא אסקופתא דבי רב יוסף דמא, אתו אמרו ליה לרב יוסף, אמר ליה יהא רעוא דיתרום רישך אכולא כרכא.

ד. ושני מלכותיה דרבא הוו ארביסר שנין, ושכיב בשנת תרס"ג,

להו לכרעיה כיון שהיה הולך לאחוריו ולא היה מביט על מקום הליכתו היה נתקל באבנים ושאר תקלות שהיו שם והיו רגליו נפצעות וזכות דם עד דמליא אסקופתא דבי רב יוסף דמא עד שהיתה מתמלאת אסקופת דהיינו רחבת הכניסה של רב יוסף דם: אתו אמרו ליה לרב יוסף. רב יוסף סגי נהור היה ולא היה יודע שכך נוהג בו רבא תלמידו בכבוד גדול ובאו תלמידיו ובני ביתו ואמרו לו: אמר ליה יהא רעוא דיתרום רישך אכולא כרכא. יהי רצון שיתרוממם ראשך על כל הכרך כלומר שתהיה ישיבתך שתעמוד בראשה שולטת על כל הערים בבבל ולא רק על הערים שבמחוז שלה, שבתקופת רב יוסף פעלו כמה ישיבות כל ישיבה היתה שולטת על הערים שסביבה ורב יוסף בירך את רבא שישבתו תשלוט על כל הכרך כלומר על כל בבל ולא תהיה אלא ישיבה אחת:

ד. בשנת תרס"ג. לשטרות היא שנת ד' אלפים קי"א ליצירה (351 למניינם):

מבלעדיהם, ועל זה תירץ מיהו מלכותיה דרבא טפי הות נפישא והוה שליט טובא כלומר בזמן ששימש רבה ראש ישיבה אומנם לא היו ראשי ישיבה בישיבות האחרות אך מ"מ ישיבת סורא המשיכה להתקיים בלא ראש ישיבה והיו בה חכמים מרביצי תורה כגון רבה בר חייא כדכתב רבינו לעיל פרק טז אות ג וכן בימי רב יוסף ובימי אביי היתה ישיבת סורא קיימת והיו בה תלמידים וכמה חכמים היו מרביצים בה תורה אבל רבא זכה שכל התלמידים והחכמים עזבו ישיבותיהם ובאו ללמוד לפניו במחוזא וכבר בטלה ישיבת סורא, ולא היתה קיימת בכל בבל רק ישיבת מחוזא דרבא: גאון. ראש ישיבה, אף אמוראים ששימשו ראשי ישיבה קוראם רבנו בתואר גאון: בפרק הוציאו לו. יומא נג ע"א: כד הוה מיפטר מבי רב יוסף. כשהיה יוצא מבית רב יוסף ורב יוסף היה שם לא היה רבא יוצא כדרך היוצאין שמחזירין אחוריהן ליושבים בבית אלא היה מסגי ואזיל לאחוריה היה הולך ופוסיע לאחוריו ופניו כלפי רב יוסף ומנקף

ובכולהו אילין שנין דרבא לא הות אלא חדא מתיבתא בפום
בדיתא.

אלא חדא מתיבתא בפום בדיתא. לא היתה
קיימת בכל בבל אלא ישיבת פום בדיתא.
דישיבת נהרדעא בטלה כבר מיום פטירת
רב נחמן, וישיבת סורא אע"ג דעד
השתא המשיכה לפעול על ידי מרביצי
תורה מ"מ משעה שמלך רבא בטלה אף
ישיבת סורא ואתו כולהו רבנן קמיה
דרבא:

פרק יח

אמוראי בבל – הדור החמישי

א. ובתר רבא איפלגן תרתי מתיבתין. רב נחמן בר יצחק בפום בדיתא ארבע שני ושכיב בשנת תרס"ז, ורב פפא הוה בנרש שהוא קרוב לסורא ומלך בה תשע עשרה שנין ושכיב בשנת תרפ"ב.

ב. ובתר רב נחמן בר יצחק מלכו בפום בדיתא כמה גאונים. רב חמא בפום בדיתא ושכיב בשנת תרפ"ח, והיינו דאמרינן בפרק כל הנשבעין ההוא דיינא דעבד כרבי אלעזר הוה ההוא צורבא מרבנן התם אמר אנא מייתינא אגרתא ממערבא דלית הלכתא כרבי אלעזר אתא לקמיה דרב חמא אמר ליה דיינא דעבד כרבי אלעזר עבד.

א. ובתר רבא איפלגן תרתין מתיבתין. ביומי דרבא לא נתקיימה אלא ישיבת רבא במחוזא שהיא ישיבת פום בדיתא אבל ישיבת סורא בטלה, ואחר פטירת רבא חידש רב פפא את ישיבת סורא בנרש כדמפרש ואזיל: בשנת תרס"ז. לשטרות היא שנת ד' אלפים קט"ו ליצירה (355 למנינם): הוה בנרש שהוא כפר קרוב לסורא: בשנת תרפ"ב. אחר פטירת רבא בשנת תרס"ג מלך רב פפא תשע עשרה שנה הרי שנת תרפ"ב לשטרות היא שנת ד' אלפים ק"ל ליצירה (370 למנינם):

ב. כמה גאונים. ראשי ישיבות ואע"ג דאמוראי נינהו קרי להו גאונים: רב חמא בפום בדיתא. מלך עשרים ואחת שנה: שנת תרפ"ח. לשטרות היא שנת ד' אלפים קל"ו ליצירה (376 למנינם): בפרק כל הנשבעין. שבועות מח ע"ב: אנא מייתינא אגרתא ממערבא. אני אשלח לשאול את ראשי ישיבת ארץ ישראל והם יכתבו לי מכתב שאין הלכה כרבי אלעזר:

ג. ובתריה מלך רב זביד בפום בדיתא ושכיב בשנת תרצ"ו.

ד. ובתריה מלך רב דימי מנהרדעא ושכיב בשנת תרצ"ט.

ג. בשנת תרצ"ו. לשטרות היא שנת ד' ובתריה מלך רב דימי מנהרדעא. מלך
ד' אלפים קמ"ד ליצירה (384) בפום בדיתא: בשנת תרצ"ט. לשטרות היא
למניינם): שנת ד' אלפים קמ"ז ליצירה (387) למניינם):

פרק יט

אמוראי בבל – הדור הששי

א. ובתריה מלך רפרם ושכיב בשנת תש"ו.

ב. ובתריה מלך רב כהנא ושכיב בשנת תשכ"ה.

ג. ובתריה מלך רב אחא בריה דרבא ושכיב בשנת תש"ל.

ד. וכולהו אלין שני מן בתר רב פפא הוה רב אשי גאון במתא מחסיא, וסתרה לבי כנישתא דבי רב ובניה כדאמרינן בהשותפין.

ד. מן בתר רב פפא. משנת תרפ"ב לשטרות: גאון. כל ראש ישיבה אפילו מן אמוראי מיתקרי גאון: במתא מחסיא. סמוכה לסורא: וסתרה לבי כנישתא דבי רב. שבנאה רב חסדא בשנת תר"ד לשטרות כדכתב רבינו לעיל פרק טו אות ד ולאחר ע"ח שנה כשמלך רב אשי בשנת תרפ"ב נתגלו בה סדקים לכך סתרה ובנאה מחדש. רב חסדא בנה את "בי רב" כדאמר רבנו לעיל פרק טו אות ד והכא לא קאמר רבינו דרב אשי סתר ובנה את "בי רב" אלא סתר ובנה "לבי כנישתא דבי רב" שמע מינה דרב חסדא בנה כמה חדדים וכמה אולמות לתלמידים חלקם לאכול חלקם לישן חלקם ללמוד וחלקם להתפלל ורק אותו חדר המיועד לתפילה והוא "בי כנישתא דבי רב" נתערער וסתרו רב אשי ובנאו מחדש: כדאמרינן בהשותפין. בבא בתרא ג ע"ב:

א. ובתריה מלך רפרם וכו' ובתריה מלך רב כהנא וכו' ובתריה מלך רב אחא בריה דרבא. כל אלו מלכו בפום בדיתא וכנגדם מלך רב אשי במתא מחסיא היא סורא כדמפרש באות ד: ובתריה אחר רב דימי מנהרדעא שמלך בפום בדיתא ונזכר לעיל פרק יח אות ד מלך רפרם. שבע שנים, ואין זה רפרם בר פפא אלא רפרם סתם: בשנת תש"ו. לשטרות היא שנת ד' אלפים קנ"ד ליצירה (394 למניינם):

ב. ובתריה מלך רב כהנא. תשע עשרה שנה: בשנת תשכ"ה. לשטרות היא שנת ד' אלפים קע"ג ליצירה (413 למניינם):

ג. ובתריה מלך רב אחא בריה דרבא. חמש שנים מלך: בשנת תש"ל. לשטרות היא שנת ד' אלפים קע"ח ליצירה (418 למניינם):

א. ועבד כמה תקנתא שפירתא, וקבע להו רגלי ותענייתא דלא הויין אלא לרישי גלואתא ובנהרדעא, ושווייה לרגלא דריש גלותא בגוה הואיל והוה מיפלג ונפישא תורתו וגדולתו. והונא בר נתן דהוה ריש גלותא בהנהו יומי ומרימר ומר זוטרא דהוה בתריה, כולהו הוה כייפין ליה לרב אשי ושווינהו לרגליהון במתא מחסיא. דאמרינן בגיטין אמר רב אחא בריה דרבא אף אנו נאמר מימות רבי ועד רב אשי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד, והא הוה הונא בר נתן, שאני הונא בר נתן דמיכף הוה כייף ליה לרב אשי.

וגדולתו. לכן יכל לכפות דעתו על בני ראש הגולה: ומרימר ומר זוטרא דהוה בתריה קאי על הונא בר נתן כלומר הונא בר נתן דהוה ריש גלותא בהנהו יומי ומרימר ומר זוטרא דהוה ראשי גלותא בתריה דהונא בר נתן. ויש גורסין דהוה בדריה וקאי על רב אשי: ושווינהו לרגליהון במתא מחסיא. אע"ג שהיו דרין במקומות אחרין לא היו עורכין את הריגלי ותענייתא בעריהן אלא במתא מחסיא עירו דרב אשי: דאמרינן בגיטין. נט ע"א: אף אנו נאמר וכו'. דהתם אמרינן מימות משה ועד רבי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד ועמד רב אחא בריה דרבא ואמר אף אנו נאמר מימות רבי ועד רב אשי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד דרב אשי עשיר גדול היה והיו לו יערות כדאיתא במועד קטן יב ע"ב ובנדרים סב ע"ב: והא הוה הונא בר נתן. דאית ביה תורה וגדולה במקום אחד ואמאי אמרת דלא הוה תורה וגדולה אלא ברב אשי, ומשני שאני הונא בר נתן דמיכף הוה כייף ליה לרב אשי וכל זמן שרב אשי חי אין הוא מחשיב תורתו כלל:

א. רגלי ותענייתא. חוץ מירחי כלה דהוה חדש בקיץ וחדש בחורף עוד היו נוהגין לעשות ריגלי כלומר שבוע שלם היו פוסקין ממלאכתם ומתכנסין בבית הכנסת ושומעין שם דרשות מפי החכמים ובערב היו עורכין שלחנם במסיבה גדולה בשיר זומר ויום ראשון שאחר השבת ההיא היו עושין תענית אולי חטאו בימי המשתה והיו אוספין כסף לטובת בני הישיבות, ולקמן מפרש רבינו שהיה זה בשבוע פרשת לך לך. ומתחילה לא היו נוהגין ברגלי ותענייתא אלא משפחת ראש הגולה בפום בדיתא ובני נהרדעא ונמצא שאין אוספין כסף אלא לבני ישיבה שבפום בדיתא ובנהרדעא, ורב אשי תיקן שינהגו ריגלי ותענייתא אף בסורא: ושווייה לרגלא דריש גלותא בגוה. עדיין היו משפחת ראש הגולה מבקשין לערוך את הרגלי ותענייתא דיליהון בפום בדיתא כמו שהיו רגילין עד כה ואסר עליהם רב אשי לעשות כן וציום לעשות את הרגלי ותענייתא דיליהון בסורא יחד עם בני סורא: הואיל והוה מיפלג ונפישא תורתו

ז. וכיון דאתקיננו רגלי דריש גלותא במתא מחסיא – והווי צריכי ראשואתא דפום בדיתא למיזל תמן בשבת לך לך דהיא שבתא דהווי רגלא דריש גלותא – אקבעו רובא דרישי גלותא למידר התם.

ז. ובמה דעבד רב אשי לא בטילא בתר כן – כדבטילא בשני דרב יהודה ורבה ואביי ורבא דלא הוייא אלא חדא מתיבתא בפום בדיתא – ובתר רב אשי הויין תרתי מתיבתן. והיינו

שבכל ההיסטוריה של האמוראים הישיבה היחידה ששרדה תמיד היתה ישיבת פום בדיתא ואפילו בדור שגדול הדור שימש כראשות ישיבה אחרת כגון בדורו של רב הונא ששימש כראש ישיבת מתא מחסיא לא בטלה ישיבת פום בדיתא וזה מפני שראשי הגולה היו דרין בה והיו דואגין שלא תבטל, אבל שאר הישיבות כגון זו שבמתא מחסיא כל זמן שהיה רב הונא קיים היתה ישיבתו קיימת וכשמת רב הונא בטלה ישיבתו, וכן ישיבה שבנהרדעא כל זמן שהיה רב נחמן קיים היתה ישיבתו קיימת וכשמת בטלה: כדבטילא. ישיבת מתא מחסיא בשני דרב יהודה ורבה ואביי ורבא שבדורם בטלה ישיבת מתא מחסיא ולא היתה קיימת אלא ישיבת פום בדיתא: והיינו דאמר רב אשי וכו'. קאי על לעיל אות ה דקאמר "ועבד כמה תקנתא שפירתא" והשתא מפרש דתקנתא שפירתא היינו דאמר רב אשי במסכת שבת אנא עבדי לה למתא מחסיא

ז. וכיון דאתקיננו רגלי דריש גלותא וכו'. מגמת רבנו להסביר מפני מה עברו ראשי הגולה לדור במתא מחסיא והלא מעיקרא בפום בדיתא היו דרים, ומפרש רבנו שזה היה מחמת התקנה דרב אשי שראשי הגולה ינהגו את הרגלי שלהם במתא מחסיא והיה קשה עליהם הנסיעה מפום בדיתא למתא מחסיא וכן היה קשה עליהם השהיה הארוכה בעיר שאינה עירם לכן החלו לדור במתא מחסיא דרך קבע:

ז. ובמה דעבד רב אשי לא בטילא בתר כן וכו'. כלומר ועל ידי שהתקין רב אשי שיהו משפחת ריש גלותא נוהגין את הריגלא במתא מחסיא גרם רב אשי שלא תבטל ישיבתו גם בתר כן כלומר אחר מותו, שעל ידי שכפה עליהם לערוך את הרגלי במתא מחסיא והיתה קשה עליהם הדרך ובאו ראשי הגולה ומשפחתם לדור במתא מחסיא מעתה ודאי ידאגו ראשי הגולה שלא תבטל ישיבת מתא מחסיא גם אחרי מות רב אשי.

דאמר רב אשי במסכת שבת אנא עבדי לה למתא מחסיא דלא חרבה.

ח. ובכל שתא ושתא כד הוי ריש גלותא במתא מחסיא דקבע רגלא בבי רב, אזלין לקמיה ראשואתא ורבנן דפום בדיתא. והכין נהיגא מילתא הדין עד שיעור מאתן שנין מן השתא, הואיל והוה להון לראשי גלותא מרות קשה ושולטנותא רבתא בימי פרסיים, ובראש ימי ישמעאלים נמי הוה זבנין ליה לריש גלותא בדמים גדולים, והוה בהון מאן דמצער רבנן טובא ומעיק להו.

ט. ואבהתא דילנא דבי נשיאה אינון, מיהו שבקו כל הני ארחתא

דפום בדיתא עוזבין תורתן והולכין למתא מחסיא בשבוע הריגלא דריש גלותא ומבטלין תורה הרבה: הואיל והוה להון לראשי גלותא מרות קשה. והיו עונשין הרבה את מי שלא היה מכבדם: ושולטנותא רבה. המלכות היתה נותנת בידם שלטון רב להכות ולהעניש את היהודים כטוב בעיניהם: הוה זבנין ליה לריש גלותא בדמים גדולים. וכיון ששלשלו לאוצר המלכות ממון רב היתה המלכות נותנת להם סמכויות ענישה מרובות כנגד אחיהם היהודים והיו חלק מראשי הגלות שניצלו סמכויות אלו להרע אף לחכמים ובני הישיבה:

ט. ואבהתא דילנא. אבותיו של רב שרירא גאון: דבי נשיאה אינון. אומנם מזרע ריש גלותא הם: מיהו שבקו כל הני ארחתא בישתא

דלא חרבה: במסכת שבת. יא ע"א התם אמרינן כל עיר שגגותיה גבוהין מבית הכנסת לסוף חרבה ועלה אמר רב אשי אנא עבדי לה למתא מחסיא דלא חרבה שלא הנחתים להגביה גגותיהם למעלה מבית הכנסת ועל ידי תקנה זו גרמתי שלא תחרב מתא מחסיא:

ח. דקבע רגלא בבי רב. היה ריש גלותא עורך את הרגלא במתא מחסיא בבי רב באותו בניין שבנה רב חסדא ואח"כ סתרה רב אשי ובנאה מחדש: אזלין לקמיה ראשואתא. ראשי ישיבת פום בדיתא ושאר רבנן דפום בדיתא היו הולכין למתא מחסיא לשהות עם ראש הגולה ומבטלין אגב כך תורתם: והכין נהיגא מילתא הדין עד וכו'. ועד לפני מאתים שנה כך היה המנהג שהיו ראשי ישיבת פום בדיתא ורבנן

בישתא דנשיאות ועיילי בי רבנן דמתיבתא למיבעי ענוה ושפלות ונמיכות. ולא מבני בוסתנאי אנחנא, אלא מקמי הכי עיילי זקננו בי רבנן דמתיבתא.

י. וכיון דהוו שלטין נשיאים הכין, לא הוו יכלין רשואתא לאימנועי מלמיזל קדמיהון בריגליהון. ובאמצע שני ישמעאלים בימי דוד בן זכאי הנשיא אשתפילו מן שולטנותא דמלכותא, ולא אזלו רשואתא דפום בדיתא בתריהון, אלא כי ניחא להון לנשיאים למהוי להון רגלא בפום בדיתא אתיין להתם וקבעין ליה.

יא. והשתא לא אישתייר מכולהון דבי נשיאה אלא חד יניק.

דנשיאות. עזבו כל אלו הדרכים הרעות של הנשיאות ולא רצו לשמש בנשיאות כלל מפני שהנשיאים השחיתו דרכם: ועיילי בי רבנן דמתיבתא. ונכנסו לבית רבנן של המתיבתא דפום בדיתא: למיבעי. לבקש: ולא מבני בוסתנאי אנחנא. בוסתנאי היה מן הנשיאים והיה מיצר מאוד לרבנן לפיכך מציין רבנו שמשפחתו לא מזרע בוסתנאי היא, שהרי עוד לפני שמינו את בוסתנאי לריש גלותא כבר פרשו אבותיו של רב שרירא גאון ממשפחת הנשיאים והושיבו עצמן בישיבה ללמוד תורה עם החכמים. ויש אומרים כי כשניצח עומאר בן אלכטב מלך הישמעאלים את יזדיגידר מלך פרס, נתן עומאר את בת יזדיגידר לבוסתנאי לאשה וגיירה ממנו כמה בנים, והחכמים הטילו ספק בגירותה שמא לא נתגיירה כראוי ולא קבלה עליה דת יהודית ובניה גויים הם, ולפיכך מציין רב שרירא גאון כי משפחתו

אינה מזרע בוסתנאי וליכא בהו ספיקא כלל: י. וכיון דהוו שלטין נשיאים הכין. ביד חזקה ועונשין את מי שלא מכבדם לא הוו יכלין רשואתא ראשי הישיבה ורבנן לאימנועי מלמיזל קדמיהון בריגליהון שהיו עורכין כמתא מחסיא, אף על גב שהחכמים לא היו חפצין בזה מפני ביטול תורה: אישתפילו מן שולטנותא. השלטון הישמעאלי מאס בנשיאים ולא נתן להם עוד סמכויות להעניש את אחיהם היהודים ומאז לא אזלו רשואתא דפום בדיתא בתריהון למתא מחסיא אלא כי ניחא להון לנשיאים אם נוח להם לנשיאים למהוי להון רגלא בפום בדיתא אתיין להתם וקבעין ליה בפום בדיתא ואז באים ראשי הישיבה ורבנן להשתתף עם הנשיאים בריגלא:

יא. חד יניק. הוא חזקיה בן דוד שלבסוף נעשה ראש גולה ואחר פטירת רב האי

יב. ונהג רב אשי רשוותא במתיבתיה קרוב לשיתין שנין. והיינו דאמרינן בפרק מי שמת "במהדורא קמא דרב אשי אמר לן הכי ובמהדורא בתרא דרב אשי אמר לן באנפא אחרי" דהכי תקינו רבנן למיתני בכל שתא ושתא תרתין מסכייתא הן חסר והן יתר דהדר תלמודא כוליה בתלתין שנין, וכיון דרב אשי מלך קרוב לשיתין שנין הוו להון תרי מהדורי ושכיב בשנת תשל"ח.

יג. ומלך בתריה במתא מחסיא רב יימר, ונח נפשיה בשנת תשמ"ג.

לישיבה וראש הישיבה מלמד מסכת נוספת וחוזרין כל אחד למקומו ומשננים את שיעורי הרב על המסכת עד חדש אדר וחוזר חלילה, נמצא שבכל שנה למדו שתי מסכתות: הן חסר הן יתיר. בין אם המסכתות קצרות כמו חגיגה וראש השנה אין לומדין יותר משתי מסכתות בשנה ובין אם המסכתות ארוכות כמו בבא קמא ובבא מציעא אין לומדין פחות משתי מסכתות בשנה: דהדר תלמודא כוליה בתלתין שנין. ששים מסכתות בתלמוד ואם ילמדו שתי מסכתות בשנה נמצאו חוזרין על כל התלמוד בשלושים שנה וכיון דרב אשי מלך קרוב לששים שנה נמצא שחזר עם התלמידים על כל הש"ס פעמיים והיינו תרי מהדורי דרב אשי: בשנת תשל"ח. לשטרות היא שנת ד' אלפים קפ"ו ליצירה (426 למנינם):

יג. בשנת תשמ"ג. לשטרות היא שנת ד' אלפים קצ"א (431 למנינם):

גאון מינהו לגאון ישיבת פום בדיתא, וסופו היה מר כי עקב הלשנה למלכות נתפס הוא ובניו ועיניהו עינויים קשים והרגו את בניו מלבד שנים שנמלטו לספרד אל רב יהוסף בן רבי שמואל הנגיד:

יב. רשוותא במתיבתיה. בראשות ישיבתו: בפרק מי שמת. בבא בתרא קנו ע"ב: במהדורא קמא וכו'. אמר רבינא במהדורא (כצ"ל) קמא דרב אשי אמר לן ראשון קנה ובמהדורא (כצ"ל) בתרא אמר לן יחלוקו: בכל שתא ושתא תרתין מסכייתא. לא בכל השנה היה ראש הישיבה מוסר שיעורים לתלמידים אלא רק בירחי כלה בחדש אדר ובחדש אלול שאז נקבצין כל התלמידים והחכמים מבתי המדרשות שבכל עיר ועיר אל הישיבה המרכזית, וראש הישיבה מלמד מסכת אחת בחדש אדר וחוזרין כל אחד למקומו ומשננים את שיעורי הרב על המסכת עד חדש אלול ובחדש אלול שוב נקבצין

פרק כ

אמוראי בבל – הדור השביעי

סוף תקופת האמוראים

ראשי ישיבת (סורא) מתא מחסיא

א. ובתריה רב אידי בר אבין ושכיב בשנת תשס"ג.

ב. ובתריה רב נחמן בר רב הונא ושכיב בשנת תשס"ו, ונפל שמדא דגור יזגרד לבטולי שבתא.

ג. ומלך במתא מחסיא רב טביומי דהוא מר בר רב אשי, ושכיב בשנת תשע"ט במוצאי יום הכפורים.

דהכא וכן בכמה מקומות אחרים: בשנת תשס"ו. לשטרות היא שנת ד' אלפים רי"ד ליצירה (454 למניינם): ונפל שמדא. נגזרה גזירה מן המלכות על דת ישראל. ולקמן בפרק זה אות ט מפרש שבקשו חכמים רחמים מן השמים ובא תנין ובלע את המלך יזגרד בבית משכבו ובטלה הגזירה:

ג. ומלך במחסיא רב טביומי. כשמינו את רב אשי לראש ישיבת סורא עקר את הישיבה למתא מחסיא הסמוכה לה וכן רב יימר שמלך אחריו השאיר את הישיבה במתא מחסיא,

א. רב אידי בר אבין. תרי רב אידי בר אבין הוו חד בדור השלישי תלמידיה דרב חסדא והאי דהכא מאוחר הוא: בשנת תשס"ג. לשטרות היא שנת ד' אלפים רי"א ליצירה (451 למניינם):

ב. רב נחמן בר רב הונא. פעמים שהוא נזכר בשם רב נחמן סתם כגון בכתובות ז ע"א דאיתא התם אמר רב נחמן אמר לי הונא בר נתן והתם לאו ברב נחמן תלמידו דשמואל משתעי דהא הונא בר נתן בדורו דרב אשי הוה אלא מישתעי ברב נחמן בר רב הונא

ד. ובתריה רבה תוספאה ושכיב בשנת תשפ"ה.

ז. ובארבע בשבא דהוא י"ג בכסליו בשנת תשפ"ו שכיב רב אבינא בריה דרב הונא דהוא רבינא, והוא סוף הוראה.

ראשי ישיבת פום-בדיתא

ז. ובאילין שני מלכו בפום בדיתא: רב גביהא מבי כתיל ושכיב בשנת תשמ"ד.

שנקראו רבה: בשנת תשפ"ה. לשטרות היא שנת ד' אלפים רל"ג ליצירה (473 למניינם):

ז. ובארבע בשבא. בשכתא, מפני שיום פטירתו הוא סוף עריכת התלמוד לכן טרח לציין את התאריך המדוייק שבו נפטר ולא הסתפק בציון שנת פטירתו כמו שציין אצל שאר האמוראים: שנת תשפ"ו. לשטרות היא שנת ד' אלפים רל"ד ליצירה (474 למניינם): רב אבינא. ובתלמוד קיצרו שמו רבינא כלומר רב אבינא:

ז. רב גביהא מבי כתיל. מלך אחר רב אחא בריה דרבא דשכיב בשנת תש"ל וכיון דרב גביהא מבי כתיל שכיב בשנת תשמ"ד נמצא דמלך ארבע עשרה שנה: בשנת תשמ"ד. לשטרות היא שנת ד' אלפים קצ"ב ליצירה (432 למניינם):

אבל רב אידי בר אבין ורב נחמן בר רב הונא שמלכו אחריהם החזירו את הישיבה לסורא, והשתא שמלך רב טביומי שהוא בנו של רב אשי החזיר את הישיבה למתא מחסיא כמו שהיתה בימי אביו ולכך מציין רבינו ומלך במתא מחסיא רב טביומי כלומר עקר את הישיבה מסורא והחזירה למתא מחסיא כבימי רב אשי אביו: בשנת תשע"ט. לשטרות היא שנת ד' אלפים רכ"ז ליצירה (467 למניינם):

ד. רבה תוספאה. יש אומרים שנקרא כן מפני שכבר נסתם ונחתם התלמוד ודבריו אינם מעיקר התלמוד אלא כעין תוספת הם, אבל רבינו ודאי לא סבר הכי דהא לקמן כותב רבינו שלא נחתם התלמוד אלא בימי רבינא בשנת תתי"א אלא צריך לומר שהיה בקי הרבה בתוספתא ולפיכך קראוהו תוספאה להבדילו מחכמים אחרים

ז. ובתריה רפרם מן פום בדיתא ושכיב בשנת תשנ"ד.

ח. ובתריה רב ריחומי ואית דמחלפין רב רחומי, ושכיב בשנת תש"ס בעידן שמדא דגזר יזדגרד.

ט. ובתריה מלך רב סמא בריה דרבא. ובאותו הפרק דיליה ודמר בר רב אשי שמענו מן הראשונים וראינו כתוב בספרי זכרונותיהם, דבעו רחמי ובלעיה תנינא ליזדגרד מלכא בבית משכבו ובטל שמדא.

י. וביומי דהדין רב סמא, בטבת בשנת תשפ"א איתסרו רבנא אמימר בר מר ינוקא והונא בר מר זוטרא ריש גלותא ומשרשיא בר פקוד, ובשמונה עשר בטבת אתקטילו הונא בר מר זוטרא נשיא ומשרשיא בר פקוד, ובאדר דשתא דא אתקטיל רבנא אמימר בר מר ינוקא.

ז. בשנת תשנ"ד. לשטרות היא שנת ד' אלפים ר"ב ליצירה (442 למנינם):

ט. בבית משכבו. הוא רצה לבטל מנוחת ישראל שציוה להם הקב"ה ביום השבת דין הוא שיבלענו תנין בבית משכבו שעה שבא לנוח, ובספר בית יהודה כתב שביום השבת בלעו התנין ברוך מאבד הרשעים כן יאבדו כל אויבי ישראל:

י. תשפ"א. לשטרות היא שנת ד' אלפים רכ"ט ליצירה (469 למנינם):

ח. רב רחומי. אין זה רב רחומי הסבורא שהזכירו רבינו לעיל פרק י אות לה אלא הכא מיירי ברב רחומי השני שהוא אמורא מבני הדור השביעי: בשנת תש"ס. לשטרות היא שנת ד' אלפים ר"ח ליצירה (448 למנינם): בעידן שמדא דגזר יזדגרד. מלך הפרסים שגזר שלא ישמרו ישראל את השבת כמו שפירש רבינו לעיל פרק זה אות ב ואחר כך בטלה

יא. ובשנת תשפ"ה דשכיב רבה תוספאה, אתסרו כל בי כנישתא דבבל ואתנקיטו בני יהודאי לאמגושי.

יב. ובשנת תשפ"ו שכיב רב סמא בריה דרבא.

יג. ובתריה מלך רב יוסי, וביומוהי סוף הוראה ואיסתתים תלמודא.

יג. רב יוסי. אין זה רבה יוסף דלקמן דההוא סבורא הוא והכא אמורא מבני הדור השביעי הוא: וביומיה סוף הוראה. דבגמרא בבא מציעא פו ע"א אמרו רב אשי ורבינא סוף הוראה ורבינא הוא ראש ישיבת סורא וקאמר רבינו דבאותו זמן ששימש רבינא בראש ישיבת סורא והוי סוף הוראה שימש רב יוסי ראש ישיבת פום בדיתא: ואיסתתים תלמודא. עיקריה דתלמודא, אבל הסבוראים שבאו אחר האמוראים הוסיפו בו עוד תוספות כמו שפירשנו לעיל:

יא. ובשנת תשפ"ה. לשטרות היא שנת ד' אלפים רל"ג ליצירה (473 למנינם): אתסרו כל בי כנישתא דבבל. נסגרו כל בתי הכנסת של בבל בצו המלך: ואתנקיטו בני יהודאי לאמגושי. אמגושי הם שבט פרסי עובדי עבודה זרה ועוסקין בכישוף ושבט זה נתגבר והשתלט על כל פרס והעמידו אחד משלהם להיות מלך פרס וגזר המלך שכל ישראל ישתמדו ויהיו אמגושי, עיין שבת עה ע"א פלוגתא דרב ושמואל מאי אמגושי ועיין רש"י סנהדרין צח ע"א ד"ה אמגושי:

יב. ובשנת תשפ"ו. לשטרות היא שנת ד' אלפים רל"ד ליצירה (474 למנינם):

פרק כ"א

הסבוראים – הדור הראשון

א. ורובא דרבנן סבוראי שכיבו בשנים מועטות, דהכין פירשו הגאונים בספרי זכרונותיהם בדברי הימים.

ב. בשנת תתט"ו שכיב רבנא סמא בריה דרבנא יהודה בסיון, ואמרין דדיינא דבבא הוה.

ג. ובחד בשבא דהוא ארבע באדר שנת תתי"ו שכיב רב אחאי בר רב הונא.

כל מקום בש"ס שאומר פשיט רב אחאי או פריך רב אחאי איהו הוא. ועיין תוספות זבחים קב ע"ב ד"ה פריך רב אחאי, ובתוס' שם נפלו טעויות רבות וכך צ"ל שם אומר רבנו שמואל דהוא רב אחאי שנעשה השאלות שהיה מרבנן סבוראי דבתר רבינא ורב אשי "דהם סוף" הוראה וכתבו אחרי כן דבריו "בגוף" הש"ס ומיהו בההיא דכתובות "אשכחן" רב אשי דמיירי בתריה, ור"ת חולק וסובר דמן האמוראים הוא עיין כתובות ב ע"ב תוס' ד"ה פשיט רב אחאי, ומדברי רבנו מתבאר שאין זה רב אחאי בעל השאלות כפי שאמר רבנו שמואל דבעל השאלות הוא רב אחא משבחה והוא גאון ולא סבורא ונזכר בדברי רבנו לקמן פרק כד אות ז ולא רב אחאי אמורא הוא כפי שאמר רבנו תם אלא רב אחאי הסבורא דהכא הוא:

ב. בשנת תתט"ו. לשטרות היא שנת ד' אלפים רס"ג ליצירה (503 למניינם): **רבנא סמא בריה** דרבנא יהודה. ונזכר בש"ס פעמיים פעם אחת בבבא מציעא י ע"ב רב סמא אמר היכא אמרינן וכו' ופליג התם עם רבינא האחרון ופעם שנית במנחות מב ע"א רבינא ורב סמא הו יתבי קמיה דרב אשי וכו': **דיינא דבבא.** כמה בתי דינים היו להם בכל עיר ועיר, והיה להם בית דין אחד סמוך לשיבה והוא היה כעין בית דין הגדול שבירושלים ואב בית דין הזה הסמוך לשיבה היה נקרא דיינא דבבא:

ג. שנת תתי"ו. לשטרות היא שנת ד' אלפים רס"ד ליצירה (504 למניינם): **רב אחאי בר רב הונא.** נזכר הרבה בש"ס חולין נט ע"ב שלחו מתם הלכתא כוותיה דשמואל בריה דרבי אבהו והזהרו ברבינו אחאי שמאיר עיני גולה הוא, וכן

ד. ובניסן דשתא דא שכיב רב רחומי ואית דמחלפין רב רחומאי.

ז. ובשנת תתי"ח בכסליו שכיב רב שמואל בר יהודה דמן פום בדיתא, ובאדר שכיב רבינא בר מן אומצא.

ז. ובשנת תתי"ט שכיב רב הונא ריש גלותא.

שלא הבינו דברי רבינו, כי היו הרבה שנקראו רבינא והכא מיירי ברבינא הסבורא בר פלוגתיא דרב אחא דאמרינן עלייהו בחולין צג ע"ב בכל התורה כולה רבינא לקולא ורב אחא לחומרא והלכתא כרבינא לקולא לבר מהני תלת דרב אחא לקולא ורבינא לחומרא והלכתא כרב אחא לקולא אומצא וכו' כלומר בכלהו הלכתא כוותיה דרבינא בר מן אומצא ביעי ומזרקי, ומכאן קרא לו רבנו רבינא בר מן אומצא כלומר רבינא שעליו אמרו שלעולם הלכה כמותו בר מן אומצא ביעי ומזרקי ואין זה רבינא חבירו דרב אשי גם אין זה רבינא דסוף הוראה:

ז. בשנת תתי"ט. לשטרות היא שנת ד' אלפים רס"ז ליצירה (507 למנינים): **רב הונא ריש גלותא.** נכדו של הונא בר נתן ריש גלותא בזמנו של רב אשי כך רשום אצלי ואיני יודע מנין שמעתי זה:

ד. רב רחומי. הוא רב רחומי השלישי ונזכר בש"ס עירובין יא ע"א רב רחומי ורב יוסף חד אמר דלית להו שקפי וכו' ובמנחות לג ע"ב. ובעל המאור גורס בעירובין עא ע"ב פליגי בה רב רחומי ואבא יוסי חד אמר בפת וכו' והוא ודאי טעות סופר כי התם בדף עב ע"א מתרץ לה רב גידל אמר רב אלא צריך להיות כמו בדפוסים שלנו רבי נחומי ורבה:

ז. ובשנת תתי"ח. לשטרות היא שנת ד' אלפים רס"ז ליצירה (506 למנינים): **רב שמואל בר יהודה.** תרי רב שמואל בר יהודה הוו חד תלמידיה דרב יהודה והשני האי סבורא דהכא לכך ציין דהכא מיירי ברב שמואל בר יהודה "דמן פום בדיתא" ולא מצאתיו בש"ס: **רבינא בר מן אומצא.** הרבה שיבושים נפלו בשמו יש גורסין **רבינא בר אמוציא** ויש גורסין **רבינא מן אימציא** ויש גורסין **רבינא בר אמוסא** ועוד שמות שונים ומשונים נתנו לו וזה מחמת

ז. ובשנת תתכ"ב ביום כפור הוה זעפא ושכיב רב אחאי בריה דרבה בר אבוא.

ח. ובשנת תתכ"ו שכיבו רב תחנא ומר זוטרא בני רב חיננא.

ט. ואשתייר רבה יוסף גאון במתיבתין כמה שנין.

ט. רבה יוסף. שמו המלא רב אבא יוסף ונצטמצם שמו לרבה יוסף. ופעמים הוא נקרא בש"ס רב יוסף עירובין יא ע"א רב רחומי ורב יוסף חד אמר דלית להו שקפי וכו', ופעמים אבא יוסי מנחות לג ע"ב פליגי בה רב ריחומי ואבא יוסי וכו', וחד הם והוא בר פלוגתיה דרב רחומי:

ז. בשנת תתכ"ב. לשטרות היא שנת ד' אלפים ר"ע ליצירה (510 למניינם): הוה זעפא. המלכות הרגה ביהודאי:

ח. שנת תתכ"ו. לשטרות היא שנת ד' אלפים רע"ד ליצירה (514 למניינם):

פרק כ"ב

הסבוראים – הדור השני

א. ובתר הכי רב עינא בסורא, ורב סימונא בפום בדיתא.**ב. ובתר הכי רב רבאי מרוב, ומן מתיבתא דילן הוה ואמרינן דגאון הוה.**

א. רב עינא ורב סימונא. רוב העריכה הסופית של התלמוד נעשתה על ידי שני הסבוראים האלו. יש גורסין רב גיזא במקום רב עינא ויש גורסין רב גדא:

ב. רב רבאי מרוב. מלך בפום בדיתא אחר רב סימונא, ומאמר אחד שלו נכנס לש"ס סנהדרין מג ע"א תרגמה רב רבאי מרוב מסתברא משל ציבור וכו' ואומנם לפנינו שם הגירסא אחרת אך עיין בפירוש רבינו חננאל שם וכן גורס רבינו עיין לעיל פרק י אות לו: ומן מתיבתא דילן הוה. מפום בדיתא:

פרק כ"ג

הגאונים – התקופה הראשונה

שנת תת"ק – שנת אלף לשטרות

א. והויין שני שמד וצרות בסוף מלכות פרסיים ולא הוו יכלין למקבע פרקי ואתובי מתיבתא ומדבר מנהג גאונים, עד בתר כמה שנין דאתו רבנן דילנא מפום בדיתא לסביבות נהרדעא במדינתא דפרוז שבור.

ב. ואילין גאונים דהוו במדינתא דילנא בפום בדיתא בתר אילין מילין בסוף מלכות פרסיים: מן שנת תת"ק מלך מר רב חנן מאשקיא.

פרוז שבור. מן הפרסית ופירושו מזל טוב ובני המקום קורין לו "אגביר":

ב. שנת תת"ק. לשטרות היא שנת ד' אלפים שמ"ח ליצירה (588 למניינם). רב חנן מאשקיא הוא ראשון הגאונים, ורב האי בן רב שרירא הוא אחרון הגאונים. נמצא שתקופת הגאונים נמשכה ארבע מאות וחמישים שנה החל משנת תת"ק לשטרות היא שנת ד"א שמ"ח ליצירה (588 למניינם) שהיא שנת מינויו של רב חנן מאשקיא ועד פטירת רב האי גאון בשנת אלף ש"ן לשטרות היא שנת ד' אלפים תשע"ח ליצירה (1038 למניינם):

א. והויין שני שמד וצרות. הפרסיים נלחמו אלו באלו ובתוך כך התנכלו ליהודים מאוד מאוד והרגו בהם הרבה: למקבע פרקי. ירחי כלה באלול ובאדר: ואתובי מתיבתא. שיושבין החכמים כל השנה ומשננים מה שלמדו בירחי כלה: ומדבר מנהג גאונות. היה הגאון הוא ראש הישיבה מקבל את השאלות המופנות אליו מכל קצוי תבל מושבות היהודים ומשיב להם תשובות ובאותו זמן מחמת השמד לא היו יכולין לקבל מכתבי השואלים ולא יכלו להשיב תשובות במכתבים: דאתו רבנן דילנא וכו'. עקרו בית ישיבתם מפום בדיתא ויסדוה מחדש בנהרדעא שהיא עיר במדינת פרוז שבור:

ג. ובתריה מלך מר רב מרי זקננו בריה דמר רב דימי הורנו, ובית מדרשו בפרוז שבור נודע בי רב מרי עד היום הזה. ובימיו מלך בסורא מר רב מארי בן מר רב הונא גאון, ושכיב בשנת תתק"ב.

ד. ואחרי רב מרי הורנו מלך בנהרדעא מר רב חנינא מן בי גיהרא, ובימיו יצא מוחמד לעולם.

ז. ואמרי דהוה בסורא בעת ההיא רב חנינאי ומר רב חנא גאון פום בדיתא, ומר רב יצחק הוא שהיה בפרוז שבור עת שכבשה עלי בן אבוטאלב. ויצא מר רב יצחק מן פרוז שבור לקראתו והקביל פניו בסבר פנים יפות, והיה בפרוז שבור היום ההוא תשעים אלף מישראל וקבלו עלי בן אבוטאלב בסבר פנים יפות.

ז. ואחריו מר רב רבה שתקנו בימיו לתת גט לאלתר לאשה דלאו

ג. זקננו. לא ממש אלא אבי אבי וכו' זקננו, וכן הורנו היינו אבי אבי וכו' אבינו: ובית מדרשו בפרוז שבור נודע עד היום בשם בי רב מרי: בשנת תתק"ב. לשטרות היא שנת ד' אלפים ש"ן ליצירה (590 למניינם):

פום בדיתא היה אתו בסורא כי ברח מפום בדיתא לסורא מחמת השמד הנזכר למעלה ולא הלך עם רוב חכמי פום בדיתא לפרוז שבור, ומר רב יצחק גאון הוא שהיה בפרוז שבור עם רוב חכמי ישיבת פום בדיתא עת שכבשה עלי בן אבוטאלב:

ד. מלך בנהרדעא. היינו בישיבת פום בדיתא שגלתא לנהרדעא:

ז. לתת גט לאלתר לאשה. אשה שמרדה בבעלה ומבקשת שיתן לה גט אמרו בגמרא כתובות סד ע"א דאין נותנין לה גט מיד אלא משהינן לה תריסר ירחי שתא אגיטא אולי

ז. ואמרי דהוה בסורא בעת ההיא רב חנינאי והוא היה גאון סורא ומר רב חנא גאון

כשמעתא דכלתיה דרב זביד, ובימיו היה בסורא מר רב הונא גאון.

ז. ובתר מר רב רבה – רב בוסאי, והיה בסורא מר רב ששנא דכתיב על חומרתיה משרשיא בר תחליפא.

ח. ובתר מר רב בוסאי בפום בדיתא – מר רב הונא מרי בר מר רב יוסף הוה גאון בשנת אלפא.

רב הונא גאון סורא ותיקנו תקנה זו שניהם יחד:

ז. דכתיב על חומרתיה משרשיא בר תחליפא. שמו האמיתי היה ששנא אבל על חותמו היה כתוב משרשיא בר תחליפא ובשם זה נתפרסם:

ח. בשנת אלפא. לשטרות היא שנת ד' אלפים תמ"ח ליצירה (688 למנינם):

בינתיים תחזור בה, מיהו היו מבנות ישראל ששכרו גויים אלימי והיו הגויים האלו מוציאים מהבעלין גט בכפיה וחששו הנך גאונים שמא גט מעושה הוא ואינו גט, לפיכך תקנו שיתן לה גט מיד: דלאו כשמעתא דכלתיה דרב זביד. כתובות סג ע"ב ובסוף הסוגיא מסקינן דמשהינן לה תריסר ירחי שתא אגיטא כמו שפירשנו לעיל: ובימיו היה בסורא מר רב הונא גאון. נתחברו מר רב רבה גאון פום בדיתא ומר

פרק כ"ד

הגאונים – התקופה השנייה

שנת אלף – שנת אלף וק' לשטרות

גאוני פום בדיתא

א. ובתריה מר רב חייא ממישן.

ב. ובתריה מר רביא.

ג. ובתריה מר רב נטרונאי בר מר רב נחמיה, ומלך בשנת אלפא ותלתין, וידיע בבר מר ינוקא. והוה מיחתן בדבית נשיאה ואתקיף מרות על רבנן דמתיבתיה וערקו מנהון לסורא, עד דנח נפשיה דבר מר ינוקא והדרו למתיבתיהון.

בבר מר ינוקא. אף על גב דשמו רב נטרונאי לא הכירוהו בשמו זה אלא הכל היו מכירין אותו בכינויו בר מר ינוקא כי אביו מר רב נחמיה היה מכונה מר רביא או מר ינוקא ורב נטרונאי בנו היה מכונה בר מר ינוקא: ואתקיף מרות על רבנן דמתיבתיה. היה נוהג בהם ביד קשה והיה עונש מאוד את מי שלא כיבדו ולשם שמים נתכוון להרבות כבוד התורה: וערקו מינהון לסורא. וברחו מקצת החכמים דשיבת פום בדיתא לשיבת סורא:

ב. מר רביא. נחמיה שמו ומפני שנתמנה כשהוא צעיר לימים כינוהו רביא כלומר ינוקא ולקמן אות ג' דקאמר ובתריה מר רב נטרונאי בר מר רב נחמיה בנו של זה הוא והיינו דקאמר וידיע בבר ינוקא כלומר כולם כינו את רב נטרונאי בר מר ינוקא וזה היה שמו הידוע בפי כל:

ג. שנת אלפא ותלתין. לשטרות היא שנת ד' אלפים תע"ח ליצירה (718 למניינם): וידיע

ד. ובתריה מלך מר רב יהודה.

ז. ובתריה מלך מר רב יוסף דהוה ידיע בבר כתנאי, שנת אלפא וחמשיין.

ז. ובתריה מלך מר רב שמואל בר מר רב מרי שנת אלף ונ"ט.

ז. ובתריה מלך מר רב נטרוי כהנא בן מר רב אמונה, ומן בגדד הוה ומן תותירא ברא. וביומיה סליק רב אחא משבחה לארץ ישראל, דמר רב נטרוי שמעיה הוה, וכד אדבריניה נשיאה עלוהי סליק להתם.

ח. ובתריה מלך מר רב אברהם כהנא.

החיצוני הוא הגשר שמחוץ לעיר, ובינתיים נתרבו אוכלוסי בגדד ונתיישבו אף מחוץ לעיר סמוך לגשר החיצוני ומי שבא מאותה שכונה חדשה היה נקרא מן תותירא ברא כלומר מן הגשר החיצון: רב אחא משבחה. מהעיר שבחה, רב אחא משבחה הוא רב אחא בעל השאלות ולא נסמך בגאונות כי הנשיא העדיף את רב נטרוי שהיה תלמידו של רב אחא ומינהו לגאון כדלקמן: דמר רב נטרוי שמעיה הוה. מר רב נטרוי מתחילה היה שמשו (כלומר תלמידו) של רב אחא משבחה שהיה אב בית דין וכד אדבריה נשיאה עליה וכאשר מינהו הנשיא את מר רב נטרוי לגאון על רב אחא משבחה לא יכל רב אחא משבחה לסבול זאת ועלה לארץ ישראל:

ז. והוה ידיע בבר כתנאי. אף על גב ששמו היה רב יוסף לא הכירוהו הכל אלא בכינויו "בר כתנאי" על שם המקום ממנו בא כפר כתנא: שנת אלפא וחמשיין. לשטרות היא שנת ד' אלפים תצ"ח ליצירה (738 למנינם):

ז. מר רב שמואל בר מר רב מרי. בימיו היה רב שמעון קיירא מחבר ספר הלכות גדולות ולא נסמך בגאונות: שנת אלף ונ"ט. לשטרות היא שנת ד' אלפים תק"ז ליצירה (747 למנינם):

ז. מן תותירא ברא. בגדד על הנהר היא יושבת והיו בה שני גשרים לחצות את הנהר הגשר הפנימי הוא הגשר שבתוך העיר והגשר

ט. ובתריה מלך מר רב דודאי בר מר רב נחמן בשנת אלף ע"ב, והוא אחוהי דמר רב יהודאי גאון.

י. ובתריה מלך מר רב חנניה בר רב משרשיא בשנת אלף ע"ה.

יא. ובתריה מלך מר רב מלכא בר מר רב אחא בשנת אלף פ"ב. והוא אחתיה לרב נטרונאי בן חביבאי נשיא בפלוגתא על זכאי בר מר אחונאי דהוה נשיא קמי הכי כמה שנין, ואתכנשו תרתין מתיבתא על זכאי הנשיא ועברוהי לנטרונאי, ואיפטר רב מלכא לגן עדן ורב נטרונאי נשיא אזל למערב.

לחלוק על הנשיא זכאי בר מר אחונאי ולהוציא מידו את הנשיאות עד שהורידו את זכאי מן הנשיאות ומינו את רב נטרונאי: ואתכנשו תרתין מתיבתא על זכאי הנשיא. ואחר כך חזרו בהם חכמי הישיבות והתכנסו שוב לדון בעניין הנשיאות של זכאי שהיה נוהג בה מתחילה והחליטו להשיבו על כנו, ועברוהי לנטרונאי והעבירו את נטרונאי מתפקידו והורידוהו מן הנשיאות: ואיפטר רב מלכא לגן עדן. כנראה מחמת שהעבירו את הנשיא נטרונאי שהיה איש אמונו של רב מלכא והשיבו את הנשיא זכאי שהיה במריבה עם רב מלכא מצער זה נפטר רב מלכא: ורב נטרונאי נשיא אזל למערב. לספרד והוא שכתב לבני ספרד את התלמוד מפיו שלא מן הכתב כמוכא בספר העתים (עמ' 267):

ט. בשנת אלף ע"ב. לשטרות היא שנת ד' אלפים תק"כ ליצירה (760 למניינם): והוא אחוהי דמר רב יהודאי גאון. סורא ששימשו שני אחים אלו בגאונות זה בגאונות פום בדיתא וזה בגאונות סורא בעת אחת כמו שכתב רבינו לקמן פרק זה אות כה, וזוהי הפעם היחידה ששימשו שני אחים בגאונות שתי הישיבות בפרק אחד ולכך ציין זאת רבינו:

י. בשנת אלף ע"ה. לשטרות היא שנת ד' אלפים תקכ"ג ליצירה (763 למניינם):

יא. בשנת אלף פ"ב. לשטרות היא שנת ד' אלפים תק"ל ליצירה (770 למניינם): והוא אחתיה לרב נטרונאי בן חביבאי בפלוגתא. הוא המריץ את רב נטרונאי בן חביבאי

יב. ובתר רב מלכא מלך מר רב רבא הורנו בר מר רב דודאי זקיננו, בשנת אלף ופ"ד.

יג. ובתריה מלך מר רב שינואי, ולא האריך.

יד. ובתריה מלך מר רב חנינאי כהנא גאון בר מר רב אברהם גאון בשנת אלף וצ"ג, ועבריה נשיא.

טז. וקם בתריה מר רב הונא הלוי בר מר רב יצחק בשנת אלף צ"ז, ובימיו תקינו למגבי כתובת אשה ובעל חוב מיתמי אפילו ממטלטלי.

טז. ובתריה מלך מר רב מנשה בר מר רב יוסף בשנת אלף צ"ט,

ממטלטלי דיתמי לפי שראו בזה פרצה גדולה. ועיין בחידושי הרשב"א בבא קמא יד ע"ב ד"ה ובשם רבנו תם, ובאור זרוע ח"ג פסקי בבא בתרא סימן ק"ז כתב ונראה בעיני שפסקו לפי תקנת רבותינו סבוראי שתקנו שבעל חוב וכתובת אשה גובין ממטלטלי דיתמי וכו', אבל באמת אין זו תקנת רבותינו הסבוראים אלא תקנת הגאונים היא כמו שמפורש כאן:

טז. רב מנשה. אף הוא היה בין שלשת הגאונים שתקנו למגבי כתובת אשה ובעל חוב מיתמי אפילו ממטלטלי, ואלו הן מר רב הונא הלוי גאון פום בדיתא ומר רב מנשה גאון פום בדיתא ומר רב ביבוי הלוי גאון סורא כמו שכותב רבנו לקמן בפרק כג אות יג: בשנת אלף צ"ט. לשטרות היא שנת ד' אלפים תקמ"ז ליצירה (787 למניינם):

יב. בשנת אלף ופ"ד. לשטרות היא שנת ד' אלפים תקל"ב ליצירה (772 למניינם):

יד. בשנת אלף וצ"ג. לשטרות היא שנת ד' אלפים תקמ"א ליצירה (781 למניינם): ועבריה נשיא. הנשיא הוריד את רב חנינאי כהנא מן הגאונות, כנראה אחר שלוש שנים שבהן כיהן בגאונות כי רב הונא גאון ששימש בגאונות אחריו נתמנה בשנת אלף צ"ו לשטרות כדאיתא לקמן:

טז. בשנת אלף צ"ו. לשטרות היא שנת ד' אלפים תקמ"ד ליצירה (784 למניינם): למגבי כתובת אשה ובעל חוב מיתמי אפילו ממטלטלי. חכמנו ז"ל תקנו דאין גובין כתובת אשה ובעל חוב ממטלטלי דיתמי אלא רק ממקרקעי והנך גאונים תקנו דגובין אפילו

וגובאה הוה מן בי עקובה.

גאוני סורא

יז. ובאילין שני כולהון גאונין דהוו במתא מחסיא עד שנת אלפא לא נהירנא להון שפיר על הסדר, ואית בהון תפוכאתא וטריאתא דנשיאים דמעברין ומהדרין, ומאי דבריר לנא כבר כתיבנא לכון, אבל מן שנת אלפא ואילך קים לן בהון.

יח. ובאילין מאה שני מאלפא ואילך דפרישנא לכון גאונים דמלכו בפום בדיתא, מלכו בסורא אילין גאונים.

יט. מר רב חנינא מנהר פקוד חמש שנים.

כ. מר רב נהילאי הלוי מן נרש י"ח שנים.

נוהגין קלות ראש במינוי הגאונים ופעמים הרבה אחר שמינו את הגאון עמדו והעבירוהו מתפקידו ומינו גאון אחר תחתיו ושוב העבירו את החדש מתפקידו והחזירו את הראשון שכבר העבירוהו, ומתוך כך נוצר בלבול גדול מי נחשב גאון ובאיזה זמן.

יח. מלכו בסורא אילין גאונים. שנכתוב לקמן:

יט. מר רב חנינא חמש שנים. הרי אלף וחמש לשטרות:

כ. מר רב נהילאי י"ח שנים. הרי אלף וכ"ג לשטרות:

וגובאה הוה. מזרע הנתינים שישבו בכבל היה כדפירש"י בברכות יז ע"ב "גובאי" שם אומה היא בבבל ובמסכת קדושין (ע ע"ב) אמרינן שהיו מן הנתינים: **בי עקובה**. שם מקום:

יז. שנת אלפא. לשטרות היא שנת ד' אלפים תמ"ח ליצירה (688 למנינם): לא נהירנא להון שפיר על הסדר. איני זוכרם היטיב על הסדר: תפוכאתא וטריאתא. לשון היפוך דברים הוא שיש מרושמי תולדות גאוני סורא שהקדימו גאון זה לגאון חבירו ויש שהקדימו חבירו אליו ואין הדברים ברורים: דנשיאים דמעברין ומהדרין. שנשיאים שבאותה תקופה - שעד שנת אלפא - היו

כא. אחריו מר רב יעקב הכהן מנהר פקוד י"ח שנים.

כב. אחריו מר רב שמואל י"ח שנה, ומן ישיבתנו של פום בדיתא היה מבני בניו של אמימר היה, ואביו של מר רב שמואל זה הוא בנו של מר רב רבה גאון שכתבנו שהיה גאון בפום בדיתא בהדי רב הונא דמתא מחסיא בשעת תקנת הגט. וכיון דלא הוה במתא מחסיא מאן דמפליג בחכמה כוותיה שקליה שלמה בר חסדאי ריש גלותא ומנייה במתא מחסיא. וחכם גדול היה, ובנוהי בפום בדיתא ואית מן זרעיה השתא קדמנא במתיבתא ומנהון מאן דמחתן בנא.

כג. ובתריה מר רב מארי הכהן מנהר פקוד ח' שנים.

כד. ובתריה מר רב אחא חצי שנה.

כה. ובתריה מר רב יהודאי בר מר רב נחמן שלש שנים ומחצה, והוא נמי מן פום בדיתא ולא הוה איכא מאן דמפליג בחכמה בסורא כוותיה. אף הוא נמי שקליה שלמה נשיאה ומנייה להתם,

כא. מר רב יעקב י"ח שנים. הרי אלף מ"א לשטרות:
כג. מר רב מארי הכהן ח' שנים. הרי אלף ס"ז לשטרות:

כב. מר רב שמואל י"ח שנה. הרי אלף נ"ט לשטרות: שכתבנו. לעיל פרק כ"ג אות ו':
כד. מר רב אחא חצי שנה. הרי אלף ס"ח לשטרות:

כה. מר רב יהודאי שלש שנים ומחצה. הרי אלף ע"ב לשטרות: ומנייה להתם. מינהו לגאון במתא מחסיא היא סורא: אנשים שהתחתנו בנו:

ומאור עיניים הוה. והוא ואחיו היו גאונים בתרתין מתיבתי בפרק אחד ובאותן הימים, בתריה נפק ענן.

כז. ובתר מר רב יהודאי – מר רב אחונאי כהנא בר מר רב פפא ח' שנים.

כז. ובתריה מר רב חנינאי כהנא בר מר רב הונא ה' שנים.

כח. ובתריה מר רב מארי הלוי בר מר רב משרשיא ג' שנים ומחצה.

כט. ובתריה מר רב ביבוי הלוי בר מר רב אבא מנהר פקוד עשר שנים ומחצה, והוא היה עם מר רב הונא בר מר הלוי ועם מר רב מנשה גאוני פום בדיתא כשתיקנו למגבי לכתובה ובעל חוב ממטלטלי. ואלו תומת מאה שנה.

עליהם, ואיני רוצה להרחיב בעניין זה כי מגמתי להאריך בכבוד החכמים ומעשיהם ותולדותם ולא בתולדותיהם של רשעים:

כז. מר רב אחונאי ח' שנים. הרי אלף ופ' לשטרות:

כז. מר רב חנינאי ה' שנים. הרי אלף פ"ה לשטרות:

כח. מר רב מארי ג' שנים ומחצה. הרי אלף פ"ט לשטרות:

כט. מר רב ביבוי עשר שנים ומחצה. הרי אלף וק' לשטרות: כשתקנו למגבי לכתובה ובעל חוב ממטלטלי. עיין לעיל פרק זה אות טו:

ומאור עיניים הוה. עיור והוא לשון סגי נהור: והוא ואחיו. רב דודאי שנזכר לעיל פרק זה אות ט: בפרק אחד. רב דודאי מלך בפום בדיתא בשנת אלף ע"ב לשטרות כמו שפירש רבינו לעיל פרק זה אות ט ורב יהודאי נסתיימה מלכותו בסורא בשנת אלף וע"ב נמצא שפרק זמן אחד מלכו יחד שניהם בשתי הישיבות: ענן. בן דוד, מייסד כת הקראים שאינם מאמינים אלא במקרא ולא בדברי חכמינו זכרם לברכה במשנה ובתלמוד ושאר מדרשים. כשנפטר ראש הגולה רב שלמה בר חיסדאי שהיה דודו של ענן ביקש ענן שיבחרוהו לראש הגולה במקום דודו, אבל חכמי הישיבה שידעו את כפירתו בחרו באחיו חנניה הקטן ממנו, ומתוך כך הלך ענן זה הרע והקים כת לעצמו ומינה עצמו ראש גולה

פרק כ"ה

הגאונים – התקופה השלישית

שנת אלף וק' – שנת אלף ור' לשטרות

גאוני פוס בדיתא

א. ובתריהון גאונים מפום בדיתא: מר רב ישעיה הלוי בר מר רב אבא, ומן כלואדי הוה מתא דמקרבא לבגדד, ומלך בשנת ק"ז.

ב. ובתריה מר רב יוסף בר מר רב שילא משלחי, בשנת ק"ט.

ג. ובתריה מר רב כהנא גאון בר מר רב חנינאי גאון, בשנת קט"ו.

ד. ובתריה מר רב איבומאי גאון אחי אביו בריה דמר רב אברהם גאון, בשנת קכ"א.

ג. בשנת קט"ז. כלומר אלף קט"ו לשטרות היא שנת ד' אלפים תקס"ג ליצירה (803 למניינם):

ד. רב איבומאי גאון אחי אביו. של מר רב כהנא ששימש לפניו בגאונות. רב חנינאי גאון ורב איבומאי גאון אחים היו בני מר אברהם, תחילה שימש רב חנינאי גאון כמבואר לעיל פרק כד אות יד אחר כך שימש רב כהנא בנו של רב חנינאי כמבואר בפרק זה אות ג ואחר כך שימש רב איבומאי שהוא אחיו של רב חנינאי ודודו של רב כהנא: בשנת קכ"א.

א. ובתריהון. אחר גאוני התקופה השניה נמנה את גאוני התקופה השלישית ותחילה בפרק זה גאונים מפום בדיתא: מן כלואדי. יהודים היושבין בעיר כלואדא: מתא דמקרבא לבגדד. עיר הקרובה לבגדד: בשנת ק"ז. כלומר אלף ק"ז לשטרות היא שנת ד' אלפים תקנ"ה ליצירה (795 למניינם):

ב. בשנת ק"ט. כלומר אלף וק"ט לשטרות היא שנת ד' אלפים תקנ"ז ליצירה (797 למניינם):

א. ובתריה מר רב יוסף בריה דמר רב אבא בשנת קכ"ה. ולא הוה דוכתייה, דהוה מר רב אהרן קיומי דהוא אב בית דין והוה גמיר ועדיף טפי מיניה, מיהו על ידי חלום אדברוהי למר רב יוסף גאון. והוה חסיד טובא וזקן מאוד ואתמר דהוה אתי אליהו זכור לטוב ויתיב במתיבתא בימים דיליה. יומא חד אמר להו לרבנן כד סיב ואישטיף ארוחו ליה לגברא סבא דאתא לגבי, ולא חזו רבנן אדם, וידעו דאליהו זכור לטוב הוא וארוחו ליה טובא. והאי דמרוחין השתא בצד ימין מסטר רישא מן ההוא מעשה הוא. ואבי אבי גאון אבי אבינו היה סופרו

לדרוש לפניהם כדרך ראשי הישיבה מאז: ארוחו ליה. היו יושבין צפופין זה לזה וציוה אותם פנו מקום לידי לגברא סבא שבא לכאן ומבקש לישב לידי: וארוחו ליה טובא. מתחילה כשחשבו דאדם הוא שבא לכאן נצטמצמו מעט ופינו מקום מועט ועתה שהבינו שאליהו הנביא הוא נצטמצמו יותר ופינו לו מקום הרבה: והאי דמרוחין השתא וכו'. מנהג ישיבת פום בדיתא הוא שמניחין מקום פנוי בצד ימין של ראש הישיבה מקום שמטה שם ראש הישיבה את ראשו (כי היו יושבין על גבי הארץ וראש הישיבה שוכב על צידו), וקאמר רבנו שמה שנוהגין כן הוא מחמת אותו מעשה שהיה בימי רב יוסף גאון זה שבא אליהו הנביא זכור לטוב וישב שם על כן אין אחד רוצה לישב שם מחמת כבודו של אליהו שמא אף עתה ירצה לבוא לשמוע בלימודים ולא ימצא מקומו פנוי: ואבי אבי גאון אבי אבינו. דור חמישי למעלה מרב שרירא גאון:

כלומר אלף וקכ"א לשטרות היא שנת ד' אלפים תקס"ט ליצירה (809 למניינם):

א. בשנת קכ"ה. כלומר אלף וקכ"ה לשטרות היא שנת ד' אלפים תקע"ג ליצירה (813 למניינם): ולא הוה דוכתייה. כלומר לא היה ראוי לישב על כסא הגאונות שהאב בית דין היה עדיף ממנו בתורה: מיהו על ידי חלום אדברוהי למר רב יוסף גאון. באו בחלום לריש גלותא ולחכמי הישיבה וציוו למנות את רב יוסף לגאון: אדברוהי. הנהיגוהו עשאוהו מנהיג: בימים דיליה. ראש הישיבה לא היה מוסר שיעור בכל יום אלא דוקא בירחי כלה אבל בשאר השנה פעמים הוא דורש בבית המדרש ופעמים האב בית דין ופעמים חכם אחר מרבנן דמתיבתא ובימים שהיה רב יוסף דורש בבית המדרש היה אליהו הנביא בא לשמוע בלימודים: כד סיב ואישטיף. כאשר נזדקן מאוד, כך שמעתי. ולי נראה כד סיב ואישטיף כאשר היסב ונשתטח על הארץ

ועומד לצורך הישיבה לפניו בכל ימיו. וביומא דאיפטר הוה זעף גדול ונדת ארעא. ואיתמר נמי דהוה מצער נפשיה טובא על גירסיה בינקותיה, וברכיה מר רב שינואי גאון ואמר ליה תזכה דתדבר אומתך, ותרתינן שנין מלך.

ו. וקם בתריה מר רב אברהם בר מר רב שרירא בשנת קכ"ז ומלך י"ב שנים, והוה מר רב יוסף בר מר רב חייא אב בית דין. ובפלוגתא דדניאל ודוד בן יהודה נשיאים איקרי מר רב יוסף בגאונות, ולבסוף פייסו בתאי בין דיליה למר רב אברהם דמיקרו שניהם גאונים, מיהו כד מיכנפין תרוייהו בחדא דוכתא מתני מר רב אברהם ויתיב מר רב יוסף קמיה. וזמנא חדא

יהודה נשיאים איקרי מר רב יוסף בגאונות. כשמת הנשיא מינו את דניאל בנו לנשיא ואחר כמה שנים קם דוד אחיו ובקש להדיח את אחיו מן הנשיאות ולהתנשא במקומו ובניתיים מינה דוד הנשיא את מר רב יוסף לגאון פום בדיתא במקום מר רב אברהם שהיה נאמן לאחיו: ולבסוף פייסו בתאי. בעלי בתים נכבדים שהיו בפום בדיתא הם פייסו בין שני הגאונים והסכימו שני הגאונים הללו דמיקרו שניהם גאונים שיקראו שניהם גאונים ולשניהם תהיה זכות להוציא פסקים בשם גאונות פום בדיתא ולדרוש בירחי כלה: מיהו כד מיכנפין תרוייהו בחדא דוכתא. אבל תנאי התנו ביניהם שכאשר יזדמנו שניהם יחד באותו מקום לא ידרשו שניהם אלא מתני מר רב אברהם ויתיב מר רב יוסף קמיה כדרך שיושב אב בית דין לפני הגאון בדרשותיו:

וביומא דאפטר. רב יוסף גאון: הוה זעף גדול ונדת ארעא. היתה רעידת אדמה: תזכי דתדבר אומתך. תזכה שתנהיג אומתך, כי אין ראוי להנהיג את ישראל אלא מי שלמד תורה הרבה בילדותו וציער עצמו על תלמודו משחר נעוריו. והיום נהפכו עלינו לרעה וכל מי שבחר בהפקרות ומסיר אזנו משמוע תורה הוא נבחר לעמוד בראש ואפילו במפלגות של יראי ה': ותרתינן שנין מלך. הרי אלף וקכ"ז לשטרות היא שנת ד' אלפים תקע"ה ליצירה (815 למנינם):

ו. בשנת קכ"ז. כלומר אלף קכ"ז לשטרות היא שנת ד' אלפים תקע"ה ליצירה (815 למנינם): ומלך י"ב שנים. הרי אלף קל"ט לשטרות היא שנת ד' אלפים תקפ"ז ליצירה (827 למנינם): ובפלוגתא דדניאל ודוד בן

אתו לבגדד ואיתרמו בבי כנישתא דבר נשלה בכלה רבתי, וכד קם שליחא דצבורא ואכריזי: שמעו מאי דסברו רישי מתיבתא למימרו, בכו ישראל וליכא דשמיע להון כד אמרי ראשי מתיבתא. ואף מר רב יוסף אזדעזע וקם על רגלוי ואמר סליקית נפשאי מן גאונות ואהדרית לאבות בית דין, לאלתר ברכיה מר רב אברהם ואמר רחמנא לזכך לעלמא דאתי דיליה.

ז. ובתר מר רב אברהם מלך מר רב יוסף דנן בשנת קל"ט, ו' שנים.

רצו הקהל לשמוע לא את דברי תורה של זה ולא את דברי תורה של זה שיצאו כולם מבית הכנסת: סליקית נפשאי מן גאונות ואהדרית לאבות בית דין. הריני מסלק עצמי מן הגאונות וחוזר אני להיות אב בית דין ומעתה לא יהיו שני גאונים אלא רק מר רב אברהם יקרא גאון: לאלתר ברכיה. מיד ברכו: רחמנא לזכך לעלמא דאתי דיליה. הרחמן יזכך לעולם הבא שלו המוכן לצדיקים, כי אין לך צדיק כמי שמוותר על השררה למען השלום:

ז. מר רב יוסף דנן. רב יוסף הנזכר באות הקודמת שויתר על הגאונות למען השלום: בשנת קל"ט. כלומר אלף וקל"ט לשטרות היא שנת ד' אלפים תקפ"ז ליצירה (827 למניינם): ו' שנים. הרי אלף קמ"ד לשטרות היא שנת ד' אלפים תקצ"ב ליצירה (832 למניינם):

ואיתרמו בבי כנישתא דבר נשלה. קרה פעם אחת שנודמנו שני הגאונים הללו יחד לבגדד לבית הכנסת של בר נשלה. בר נשלה יהודי שהיה נקרא כן ובנה בית כנסת וקראוהו על שמו בי כנישתא דבר נשלה: בכלה רבתי. בירחי כלה: שמעו מאי דסברו רישי מתיבתא למימר. שמעו מה שרוצים ראשי הישיבה לומר לפניכם דברי תורה: בכו ישראל. כי תמיד היו רגילין לשמוע את שליחא דצבורא מכריז שמעו מאי דסבר ריש מתיבתא למימר ועכשיו הכריז שמעו מאי דסברו "רישי" מתיבתא למימר והיה נדמה לקהל שזוהי תחילת התפרקות מוסד הגאונות בפרט ומוסדות הנהגת ישראל בכלל וכמו חורבן הבית לכן בכו: וליכא דשמיע להון כד אמרי ראשי מתיבתא. מחמת קול הבכי החזק לא היו יכולין לשמוע את דברי התורה שדרשו החכמים. ויש מפרשים לא

ח. ובתריה מר רב יצחק בר מר רב הונאי שנת קמ"ה. ואחתוהי בדיל מר רב יוסף בר מר רב רבי – דהוה אב בית דין בשני דמר רב יוסף בר מר רב חייא והוה חכים טובא – ובן דודנו הוה בר בריה דמר רב אבא זקננו. ומר רב יצחק הוה קשיש מיניה, וכד סמכיה דוד בר הונא נשיא למר רב יצחק קשיא ליה למר רב יוסף. אתא רב יצחק לותיה ואמר ליה לא ליקשי לך דיינא דבבא דאנן כרבה ורב יוסף אנן, אמר מובטח את דחיית וזכית בתראי, וסבר וקבלה רב יוסף ואתרצי ליה

ושתיים שנה ואחריו מלך רב יוסף שתי שנים ומחצה נמצא שמחמת שויתר רב יוסף על המלוכה הוסיפו לו עשרים ושתיים שנה כדאיתא בברכות סד ע"א, ואמר לו רב יצחק לרב יוסף אף אנחנו כן אם תמלוך אתה עכשיו לא תחיה אלא שנתיים ומחצה ואם תמתין עד אחר שאמלוך אני הרי מאריכין ימיך כל ימי מלוכתי שלי ועוד שנתיים ומחצה של מלוכתך. דאנן כרבה ורב יוסף רמז לו שרב יוסף דנן הוא גלגול רב יוסף האמורא וכשם שרב יוסף האמורא היה צריך למלוך שנתיים ומחצה וויתר והוסיף חיים אף רב יוסף דנן נגזר עליו למלוך שנתיים ומחצה ואם יוותר עתה יוסיפו לו שנות חיים וכן היה לבסוף דאחר מות רב יצחק מלך רב יוסף דנן שנתיים ומחצה כדאיתא באות הבאה: מובטח את דחיית וזכית בתראי. מבטיח אני לך שתחיה ותזכה לשמש ראש ישיבה אחרי: וסבר וקבלה רב יוסף ואתרצי ליה. הסכים רב יוסף ונתרצה

ח. שנת קמ"ד. כלומר אלף וקמ"ד לשטרות היא שנת ד' אלפים תקצ"ב ליצירה (832 למנינם): ואחתוהי בדיל מר רב יוסף בר מר רב רבי. הורידו את מר רב אברהם מן הגאונות ומינו תחתיו את מר רב יוסף בר מר רב רבי שהיה חכם ממנו וראוי יותר לגאונות: קשיא ליה למר רב יוסף. היה קשה בעיניו שלא מינוהו אף על גב שהוא היה ראוי לכך יותר והמריד את חכמי הישיבה ואת הנשיא נגד מר רב יצחק עד שהורידו את מר רב יצחק מן הגאונות: אתא רב יצחק לותיה. אחר שהורידו את רב יצחק ומינו את רב יוסף בא רב יצחק אל רב יוסף ואמר ליה לא ליקשי לך דיינא דבבא אל יקשה בעיניך שאינך גאון אלא רק דיינא דבבא: דאנן כרבה ורב יוסף אנן. שמן השמים גזרו שלא ישמש רב יוסף אלא שנתיים ומחצה ואם ימלוך רב יוסף מיד ימות בעוד שנתיים ומחצה וויתר רב יוסף לרבה שימלוך הוא לפניו ומלך רבה עשרים

ואמר ליה כרעאי קמי ריש מתיבתא ומלך שש שנים.

ט. ובתריה מר רב יוסף דנן שתי שנים ומחצה בשנת ק"ן.

י. ובתריה בשנת קנ"ג מר רב פלטוי בר מר רב אביי שש עשרה שנה.

יא. ובתריה מר רב אחאי כהנא בר מר רב ששה חדשים בשנת קס"ט.

יב. ובתריה הות פלוגתא בין מר רב מנחם גאון בריה דמר רב יוסף גאון בר חייא ומובחרים דרבנן בהדיה ובין מר רב מתתיה בר מר רבי והווי רבנן אחריני בהדיה – שתא ופלגא, ונח נפשיה דמר רב מנחם

י. בשנת קנ"ג. כלומר אלף וקנ"ג לשטרות היא שנת ד' אלפים תר"א ליצירה (841 למניינם): שש עשרה שנה. הרי אלף קס"ט לשטרות והיא שנת ד' אלפים תרי"ז ליצירה (857 למניינם):

יא. בר מר רב. אביו היה נקרא מר רב: בשנת קס"ט. כלומר אלף קס"ט לשטרות היא שנת ד' אלפים תרי"ז ליצירה (857 למניינם):

יב. ומובחרים דרבנן בהדיה. טובי החכמים היו לצידו במחלוקת זו וצידדו בו להיות גאון ואף על גב שגם לצד רב מתתיה היו חכמים שצידדו בו להיות גאון לא היו אלו מובחרים דרבנן אלא חכמים מן השורה: שתא ופלגא. שנה ומחצה נמשכה המחלוקת חמישה

לוותר על הגאונות: ואמר ליה רב יוסף לרב יצחק כרעאי קמי ריש מתיבתא כורע אני לפני ראש הישיבה. כך היה מנהגם שהקטן כשהוא מקבל מרות הגדול ממנו הרי הוא כורע לפניו לאות הכנעה, וכשרוצה אדם לומר למי שגדול ממנו מקבל אני מרותך עלי אומר לו כרעאי לפניך: ומלך רב יצחק שש שנים. הרי אלף ק"ן לשטרות שהיא שנת ד' אלפים תקצ"ח ליצירה (838 למניינם):

ט. מר רב יוסף דנן. רב יוסף שנזכר באות הקודמת שוויתר על הגאונות למען השלום: בשנת ק"ן. כלומר אלף וק"ן לשטרות והיא שנת ד' אלפים תקצ"ח ליצירה (838 למניינם):

בשנת קע"א והדרו כולהו רבנן בתר הכי קמי דמר רב מתתיה עשר שני.

יג. ובתריה מר רב אבא בר מר רב אמי בשנת ק"פ, והוא בן בנו של מר רב שמואל שהציבו שלמה בר חסדאי ריש גלותא במתא מחסיא כמו שפירשנו למעלה, ושתי שנים ומחצה מלך.

יד. ובתריה בשנת קפ"ג מר רב צמח גאון בר מר רב פלטוי גאון והוא אבי אמו של גאון אבינו, ומלך תשסרי שנין.

טו. ובתריה בשנת ר"א מלך מר רב האי בר מר רב דוד שבע שנין ומחצה.

שנת קפ"א וקפ"ב ותחילת שנת קפ"ג הרי שנתים ומחצה:

יד. בשנת קפ"ג. כלומר אלף וקפ"ג לשטרות היא שנת ד' אלפים תרל"א ליצירה (871 למניינם): ומלך תשסרי שנין. תשע עשרה שנה, רוב שנת קפ"ג ועוד שמונה עשרה שנה עד שנת ר"א הרי תשע עשרה שנה אומנם אינם מלאות ממש:

טו. בשנת ר"א. כלומר אלף ר"א לשטרות היא שנת ד' אלפים תרמ"ט ליצירה (889 למניינם): שבע שנים ומחצה. הרי שנת אלף ר"ט לשטרות היא שנת ד' אלפים תרנ"ז ליצירה (897 למניינם):

חדשים של סוף שנת קס"ט וכל שנת ק"ע וחדש אחד משנת קע"א ובאותו פרק נפטר מר רב מנחם ופסקה המחלוקת והדרו כולהו רבנן בתר הכי קמי דמר רב מתתיה עשר שני חזרו כל החכמים ללמוד לפני רב מתתיה עשר שנים עד שנפטר רב מתתיה בשנת ק"פ. הא דקאמר עשר שני לאו ממש הוא דהא חסר כמה חדשים הוא אלא כיון דהוי קרוב לעשר - עשר שני קרי להו:

יג. בשנת ק"פ. כלומר אלף וק"פ לשטרות היא שנת ד' אלפים תרכ"ח ליצירה (868 למניינם): כמו שפירשנו למעלה. פרק כג אות ו: ושתי שנים ומחצה מלך. סוף שנת ק"פ וכל

גאוני מתא מחסיא

טז. ובאלו מאה שנה עמדו במחסיא גאונים: מר רב הילאי בר מר רב מרי תשע שנים.

יז. ואחריו מר רב יעקב הכהן בר מר רב מרדכי י"ד שנים.

יח. ואחריו מר רב איכומאי אחוהי דרב מרדכי ה' שנים.

יט. ואחריו מר רב צדוק בר מר רב אשי שתי שנים.

כ. ובתריה מר רב הילאי בר מר רב חנניה שלש שנים ומחצה.

יח. מר רב איכומאי ה' שנים. הרי שנת אלף קכ"ח לשטרות היא שנת ד' אלפים תקע"ו ליצירה (816 למנינם): אחוהי דרב מרדכי. אביו של רב יעקב הנזכר באות הקודמת:

יט. מר רב צדוק שתי שנים. הרי שנת אלף ק"ל לשטרות היא שנת ד' אלפים תקע"ח ליצירה (818 למנינם):

כ. מר רב הילאי שלש שנים ומחצה. הרי שנת אלף קל"ג לשטרות היא שנת תקפ"א ליצירה (821 למנינם):

טז. ובאלו מאה שנה. שמשנת אלף וק' לשטרות עד שנת אלף ור' לשטרות: במחסיא. מתא מחסיא היא ישיבת סורא: מר רב הילאי. מלך אחר מר רב ביבוי הלוי הנזכר לעיל פרק כד אות כט, והחל מלכותו בשנת אלף וק' לשטרות היא שנת ד' אלפים תקמ"ח ליצירה (788 למנינם): תשע שנים. הרי שנת אלף ק"ט לשטרות היא שנת ד' אלפים תקנ"ז ליצירה (797 למנינם):

יז. מר רב יעקב הכהן י"ד שנים. הרי אלף קכ"ג לשטרות היא שנת ד' אלפים תקע"א ליצירה (811 למנינם):

כא. ובתריה מר רב קימוי בר מר רב אשי שלש שנים ומחצה, והויין פלוגתא דליכא למיסמך עליהון.

כב. ובתריה מר רב משה כהנא בר מר רב יעקב עשר שנים ופלגא, ועמדו שתי שנים בלא גאון.

כג. ובתר הכי אסתמיך מר רב כהן צדק בר מר רב איכומאי גאון עשר שנים ומחצה.

כד. ובתריה מר רב שר שלום בר מר רב בעז עשר שנים.

תקצ"ה ליצירה (835 למנינם): ועמדו שתי שנים בלא גאון. הרי שנת אלף קמ"ט לשטרות היא שנת ד' אלפים תקצ"ז ליצירה (837 למנינם). מה שעמדו השתא בלא גאון הוא נמי מחמת מה שכתב באות הקודמת שהיתה מחלוקת ביניהם כי היו מחכמי הישיבה שסברו שיש לבטל את הגאונות במתא מחסיא ולנהוג במרביצי תורה לבד:

כג. מר רב כהן צדק עשר שנים ומחצה. הרי שנת אלף קמ"ט לשטרות היא שנת ד' אלפים תר"ז ליצירה (847 למנינם):

כד. מר רב שר שלום עשר שנים. הרי שנת אלף קס"ט לשטרות היא שנת ד' אלפים תרי"ז ליצירה (857 למנינם):

כא. מר רב קימוי שלש שנים ומחצה. הרי שנת אלף קל"ז לשטרות היא שנת ד' אלפים תקפ"ה ליצירה (825 למנינם): והויין פלוגתא. כלומר והויין בפלוגתא היו חכמי ישיבת סורא במחלוקת כי היו רבים שסברו דליכא למיסמך עליהון שאין לסמוך עליהן גאון ורצו לבטל את הגאונות במתא מחסיא ולהעמיד במקום גאון מרביצי תורה. מה שציין זאת רבינו הוא בשביל ללמדנו שבגלל מחלוקת זו היה איזה פרק זמן שלא נסמך עליהם גאון ואין אנו יודעין באיזה פרק זמן מדובר אך מסתברא לי שאין מדובר בפרק זמן ארוך אלא בכמה חדשים בלבד:

כב. מר רב משה כהנא עשר שנים ופלגא. הרי שנת אלף קמ"ז לשטרות היא שנת ד' אלפים

כז. ובתריה מר רב נטרונאי גאון בר מר רב הילאי גאון בר מר רב מארי ה' שנים.

כז. ובתריה מר רב עמרם בר מר רב ששנא י"ח שנים, וקמי הכי הוה פליג ליה רב עמרם ואיקרי גאון ונחית מיניה, ובתר הכי מלך כדפרישנא ואיפטר.

כז. ובתריה מר רב נחשון בר מר רב צדוק גאון ה' שנים.

כח. ובתריה מר רב צמח בר מר רב חיים אחיו של מר רב נחשון גאון שבע שנים.

כז. מר רב נטרונאי ה' שנים. שאינן שלימות הרי שנת אלף קע"ג לשטרות היא שנת ד' אלפים תרכ"א ליצירה (861 למנינם):

כז. מר רב נחשון ה' שנים. הרי שנת אלף קצ"ו לשטרות היא שנת ד' אלפים תרמ"ד ליצירה (884 למנינם):

כח. מר רב צמח שבע שנים. הרי שנת אלף ר"ג לשטרות היא שנת ד' אלפים תרנ"א ליצירה (891 למנינם), ובוזה תמו מאה שנה של התקופה השלישית לגאונות מתא מחסיא שהחלה בשנת אלף וק' לשטרות עת עלה למלוך מר רב הילאי ונסתיימו בשנת אלף ר"ג עם פטירת רב צמח גאון:

כז. מר רב עמרם בר מר רב ששנא. הוא רב עמרם שחיבר את הסידור הידוע על שמו סידור רב עמרם: מר רב עמרם י"ח שנים. הרי שנת אלף קצ"א לשטרות היא שנת ד' אלפים תרל"ט ליצירה (879 למנינם): וקמי הכי הוה פליג ליה רב עמרם. על רב נטרונאי שנזכר באות הקודמת ואקרי גאון ומקצת חכמי ישיבת סורא מינו את רב עמרם לגאון עוד בחייו של רב נטרונאי: ונחית מיניה ולבסוף ירד רב עמרם מן הגאונות מפני השלום, ובתר

פרק כ"ו

הגאונים – התקופה הרביעית

שנת אלף ור' – שנת אלף וש' לשטרות

גאוני מתא מחסיא

א. ובתריה מר רב מלכא חדש ימים ואיפטר לגן עדן, ושכיבו באותו הפרק רובא דסבי דמתא מחסיא בשיעור תלתא ירחי.

ב. ואסתמיך בתר הכין מר רב האי גאון בריה דמר רב נחשון גאון שבע שנים.

ג. ובתריה מר רב הילאי גאון בר מר רב נטרונאי גאון ח' שנים.

ד. ובתריה מר רב הילאי בר מר רב מישאל ז' שנים.

ה. ובתריה אידלדלת מלתא טובא במתא מחסיא ולא אישתיירו בה חכימי.

א. ובתריה מר רב מלכא. אחר מר רב צמח הנזכר לעיל פרק כה אות כח - דשכיב בשנת ר"ג לשטרות. ר"ג לשטרות.

ד. מר רב הילאי שבע שנים. הרי שנת אלף

רכ"ה לשטרות היא שנת ד' אלפים תרע"ג ליצירה (913 למנינם):

ב. רב האי שבע שנים. משנת ר"ג דשכיב מר רב צמח הרי שנת אלף ר"י לשטרות היא שנת ד' אלפים תרנ"ח ליצירה (898 למנינם):

ה. ולא אישתיירו בה חכימי. מפני המחלוקת

שהיו בה היו פורשין ממנה מעט מעט ובאין

ג. מר רב הילאי שמונה שנים. הרי שנת אלף

ז. ובתריה מניוהי למר רב יעקב בר מר רב נטרונאי י' שנה.

ז. ובתריה לא הוה בהון ראוי, וסמכיה דוד נשיאה למר רב יום טוב כהנא בר מר רב יעקב אף על גב דאורג הוה הואיל ולא הוו תמן רבנן כולי האי, ומלך ארבע שנים.

ח. ובתריה איתמר ביני רבנן לבטולי למתא מחסיא ולמתייה מאן דמשייר בה לפום בדיתא, ולבסוף אסכימו למסמך למר רב נתן אלוף אחי אבינו בריה דמר רב יהודה גאון אבי אבינו בשם גאונות מחסיה כי היכי דלא ליבטיל שמה, ואדהכי והכי נח נפשיה.

ט. ואתייה דוד נשיאה למר רב סעדיה גאון בר רב יוסף. ולא מן בני רבנן דמתיתבא הוה אלא ממצרים וידיע בפיומי, וסמכיה באייר שנת רל"ט. וכניף מאן דאשתייר מן בניהון דרבנן דמחסיא ומן

ח. איתמר ביני רבנן. רבנן דשיבת פום בדיתא ודישיבת מתא מחסיא נתאספו יחד וחשבו לבטל את ישיבת מתא מחסיא ולהביא את הנותרים בה לישיבת פום בדיתא: ואדהכי והכי נח נפשיה. וכינתיים קודם שהספיקו להסמיכו נפטר:

לישיבת פום בדיתא ומקצתן עלו לישיבת ארץ ישראל:

ז. מר רב יעקב י' שנה. הרי שנת אלף רל"ה לשטרות היא שנת ד' אלפים תרפ"ג ליצירה (923 למניינם):

ט. וידיע בפיומי. כינויו של רב סעדיה היה אל-פיומי כלומר בא ממחוז פיום שבמדינת מצרים: שנת רל"ט. כלומר אלף רל"ט לשטרות היא שנת ד' אלפים תרפ"ז

ז. אף על גב דאורג הוה. ולא היה מרבנן היושבין כל היום במתיבתא: ומלך ארבע שנים. הרי שנת אלף רל"ט לשטרות היא שנת ד' אלפים תרפ"ז ליצירה (927 למניינם):

עלולי דסמיכי על רבנן דפום בדיתא, ואותיב מתיבתא דמתא מחסיא תרתין שנין. ונצא בהדי דוד הנשיא, וקרייה רבנא סעדיה לאחוהי דדוד הנשיא דמתקרי יאשיהו להיות ראש גלות, ולא עלתה בידו ואידחי יאשיהו לכרסאן.

ל. וקרייה דוד הנשיא לרב יוסף בריה דרב יעקב גאון דידיע בבר סטיא להיות גאון במתא מחסיא ורך בשנים היה ותלמיד קטן היה לגבי מר רב סעדיה גאון, ונחבא מר רב סעדיה גאון כמה שנים משם בשביל אימת מחלוקת דוד הנשיא ורב יוסף נהג גאונות במתא מחסיא, ולבסוף איפייס רבינו סעדיה עם דוד הנשיא ורב יוסף קם בדוכתיה. כלל שני דמר רב סעדיה ארבסר שני, ושכיב מר רב סעדיה בימי הגאון אבינו בשנת רנ"ג בתר דוד הנשיא.

המוסלמים באו לעזרת דוד הנשיא והשיבוהו על כנו וציוו על יאשיהו אחיו לגלות לעיר כרסאן:

ל. דידיע בבר סטיא. היה כינויו בר סטיא כנראה בא מכפר הנקרא סטיא: ורב יוסף קם בדוכתיה. עמד במקומו ובתפקידו כגאון, והחזירו לגאונות לא העביר את רב יוסף מתפקידו אלא שימשו שניהם בגאונות: בשנת רנ"ג. כלומר אלף ורנ"ג לשטרות היא שנת ד' אלפים תש"א ליצירה (941 למניינם):

ליצירה (927 למניינם): עלולי. תלמידים צעירים לשון עוללים דסמיכי על רבנן דפום בדיתא היו צעירי ישיבת מתא מחסיא עוזבין ישיבתן ובאין לישיבת פום בדיתא ולומדין תורה מפני רבנן דיתבי התם: תרתין שנין. הרי שנת אלף רמ"א לשטרות היא שנת ד' אלפים תרפ"ט ליצירה (929 למניינם): נצא בהדי נשיא. נפלה מריבה בינו ובין דוד הנשיא כי הנשיא בקשו שיחתום על פסקי דין מעוותים שהוציא הנשיא ורב סעדיה סירב לחתום עליהם וקיים בעצמו "לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא": ואידחי יאשיהו לכרסאן. השלטונות

יא. ואתיחד רב יוסף במתא מחסיא, ואידלדלת מילתיה לגמריה ולא הוה ליה פתחון פה אפילו בהדי רב אהרן גאון ושבקה למתא מחסיא ולבבל כולה ואזל ויתיב במדינתא דבצרה ושכיב התם, ובתר הכי לא הות מתיבתא במתא מחסיא.

גאוני פום בדיתא

יב. ובאלו מאה שנים אחרות מלכו בפום בדיתא גאונים ואלו הן: בתר מר רב האי גאון בר מר רב דוד – מר רב קימוי גאון בר מר רב אחאי גאון, ומלך בשנת ר"ט תמניא שנין ופלגא.

יג. ובתריה מלך מר רב יהודה גאון זקננו שהוא אבי אבינו בר מר רב שמואל ריש כלה – בראש שנת רי"ז, י"א שנה ומחצה ושכיב

יב. ובאלו מאה שנים אחרות. שבין שנת אלף ר"ט לשטרות ועד שנת אלף ורצ"ח לשטרות היא השנה שבה נכתבה האגרת הזאת: בתר מר רב האי גאון. הנזכר לעיל פרק כה אות טו ושכיב בשנת אלף ר"ט לשטרות: בשנת ר"ט. כלומר אלף ר"ט לשטרות היא שנת ד' אלפים תרנ"ז ליצירה (897 למניינם): תמניא שנין ופלגא. הרי שנת אלף רי"ז לשטרות היא שנת ד' אלפים תרס"ה ליצירה (905 למניינם):

יג. בראש שנת רי"ז. עדיין מר רב קימוי היה חי עד לקראת סוף שנת רי"ז אבל היה חולה ולא יכל למלא תפקידו לפיכך מיהרו ומינו עליו את מר רב יהודה ונמצא ששנת

יא. ואתיחד רב יוסף במתא מחסיא. כשהיה רב סעדיה חי שימשו שני גאונים במתא מחסיא רב יוסף ורב סעדיה ועתה שנפטר רב סעדיה נעשה רב יוסף יחידי בגאונות מתא מחסיא: ואידלדלת מילתיה. דרב יוסף, לא היו בני דורו מעריכין אותו כגדול בתורה והיו חושבין אותו כתלמיד צעיר: ולא הוה ליה פתחון פה. לא היה יכול לשאת ולתת בדברי תורה עם שאר חכמי דורו כי לא היה גדול כמותם: אפילו בהדי רב אהרן גאון. המוזכר לקמן פרק זה אות יז ורבי אהרן זה לא היה ראוי לגאונות אבל רב יוסף היה פחות ממנו: ושבקה למתא מחסיא. עזב את מתא מחסיא: ואזל ויתיב במדינתא דבצרה. והלך וישב במדינת בצרה:

באדר שנת רכ"ח.

י"ד. והות פלוגתא בין רבנן דמתיבתא ודוד הנשיא. דרבנן דמתיבתא אכנפו וקריוהי למר רב מבשר כהנא גאון בר מר רב קימוי גאון, ודוד הנשיא קרייה למר רב כהן צדק כהנא בר רב יוסף. והות פלוגתא ביניהון עד חדש אלול שנת רל"ג ועבדו שלמא דוד הנשיא עם מר רב מבשר גאון ויתיב רב מבשר גאון ורבנן דיליה לבדם ומובחרים דרבנן הוו בהדיה ומר רב כהן צדק ורבנן דיליה לבדם, ובשנת רל"ז בכסליו שכיב מר רב מבשר גאון ואתו רבנן דיליה לות רב כהן צדק ושכיב בשנת רמ"ז.

טז. ובתריה מלך מר רב צמח גאון בר מר רב כפנאי תרתין שנין ופלגא ושכיב בשנת רמ"ט.

טז. ובטבת שנת רמ"ט מלך מר רב חנניה גאון אבינו בריה דמר רב יהודה גאון ה' שנים ופלגא ושכיב בשנת רנ"ד.

תרפ"ה ליצירה (925 למנינם): בשנת רמ"ז.
כלומר אלף רמ"ז לשטרות היא שנת ד'
אלפים תרצ"ה ליצירה (935 למנינם):

טז. בשנת רמ"ט. כלומר אלף רמ"ט לשטרות
היא שנת ד' אלפים תרצ"ז ליצירה (937
למנינם):

טז. בשנת רנ"ד. כלומר אלף ורנ"ד לשטרות
היא שנת ד' אלפים תש"ב ליצירה (942
למנינם):

רי"ז עולה למר רב קימוי ולמר רב יהודה:
שנת רי"ז. כלומר אלף רי"ז לשטרות היא שנת
ד' אלפים תרס"ה ליצירה (905 למנינם):
שנת רכ"ח. כלומר אלף רכ"ח לשטרות היא
שנת ד' אלפים תרע"ו ליצירה (916 למנינם):

י"ד. אכנפו וקריוהי. נתכנסו וקראו לרב מבשר
שיהיה גאון פום בדיתא: שנת רל"ג. כלומר
אלף רל"ג לשטרות היא שנת ד' אלפים
תרפ"א ליצירה (921 למנינם): בשנת רל"ז.
כלומר אלף רל"ז לשטרות היא שנת ד' אלפים

יז. ובתריה אסתמיך מר רב אהרן בר מר רב יוסף הכהן, ולאן מן בני רבנן הוה אלא מן תגרי הוה, ומר רב מבשר גאון סמכיה בדריה רבא דמתיבתא. ולאן דהוא הוה ראוי לגאונות בתר גאון אבונא אלא דוכתא הות למר רב עמרם אב אחי אמנו בריה דמר רב מנשה ראש כלה וקפיץ עליה מר רב אהרון והיה עז מאוד ודחיל מיניה מר רב עמרם אב בית דין ואזל לקמיה. ובתר כמה פליג עליה מר רב נחמיה בר מר רב כהן צדק בתר דיתיב קמיה, ומר אהרן הוה עדיף מיניה ולא פרשו רבנן מיניה. ובתר דשכיב מר רב אהרן בסוף שנת רע"א הדרו מקצת רבנן לקמיה דמר רב נחמיה, ואנחנא ורבנן נפישו דילנא לא אשווינא עמיה ולא אזלנא לקמיה, והוינא בההוא עידנא אב בית דין ולא קבילנא גאונות עד דשכיב מר רב נחמיה.

היה רב עמרם הולך לישב לפניו כדי להראות הכנעתו כלפיו שאינו מבקש עוד את הגאונות לעצמו: ובתר כמה. שנים: בתר דיתיב קמיה. אחר כמה שנים שרב נחמיה ישב ללמוד לפני רב אהרן חלק עליו רב נחמיה ובקש להורידו מן הגאונות וליטול את הגאונות לעצמו: שנת רע"א. כלומר אלף ורע"א לשטרות היא שנת ד' אלפים תשי"ט ליצירה (959 למניינם): ואנחנא ורבנן נפישו דילנא. ואני וחכמים רבים שעמי לא אשווינא עמיה ולא אזלנא לקמיה לא הושונו עמו ולא הלכנו ללמוד לפניו אלא היינו לומדים לבדנו בבית מדרש אחר ואני הייתי דורש להם: ולא קבילנא גאונות עד דשכיב מר רב נחמיה. אף על גב שהיו עמי הרבה חכמים ובקשוני להכתיר עצמי בתואר גאון לא הסכמתי עד שנפטר רב נחמיה:

יז. מן תגרי הוה. מן הסוחרים היה: סמכיה בדריה. רב מבשר סמכו בדורו להיות רבא דמתיבתא הגדול שבלומדי הישיבה, הוא תפקיד נכבד בין החכמים: דוכתא הות. כלומר המקום והתפקיד של הגאון היה ראוי לרב עמרם אב אחי אמנו לפי שהוא היה ראש כלה ולפי המנהג היו ממנים לגאון את מי ששימש בתפקיד ראש כלה: אב אחי אמנו. אם אמו של רב שרירא גאון נשאת תחילה לבעלה הראשון וילדה את אמו של רב שרירא ואח"כ מת בעלה והלכה ונשאת לרב עמרם וילדה ממנו בנים הם אחי אמו של רב שרירא גאון מן האם ולא מן האב, ונמצא רב עמרם אב אחי אמו של רב שרירא: וקפיץ עליה. על הדוכתא ההיא כלומר קפץ רב אהרן על תפקיד הגאונות לתופסו לעצמו: ואזל לקמיה. כשהיה רב אהרן מלמד תורה כמנהג הגאונים

יח. ובשנת רע"ט אסתמיכנא בגאונות וסמכנוהו להאיי בננו באבות בית דין מן שיעור ב' שנים.

יט. יהא רעוא מן קמי קודשא בריך הוא דלשוי יתנא חשובים עם החיים ועם הכתובים לחיים ויזכי יתנא לדבורי ישראל בקושטא כהוגן, וייבע וייתי למשיחא בר דוד בעגלא ובזמן קריב בחיינא ובחייכון ובחיי דכל בית ישראל וכן יהי רצון ונאמר אמן.

נשלמה תשובת רבינו שרירא גאון אביו של רבינו האיי גאון.

ברוך נתן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה.

יח. ובשנת רע"ט. כלומר אלף ורע"ט לשטרות היא שנת ד' אלפים תשכ"ז ליצירה (967 למניינם): מן שיעור ב' שנים. ב' שנים לפני כתיבת האגרת הזאת שנכתבה בשנת אלף רצ"ח לשטרות סמכתי את רב האיי בני להיות אב בית דין, הוי אומר דרב האיי נסמך בשנת אלף רצ"ו לשטרות היא שנת ד' אלפים תשמ"ד ליצירה (984 למניינם):

שישים אותנו: לדבורי. להנהיג: בקושטא. באמת ובצדק ללא משוא פנים: וייבע. וימהר ויחיש, "וחש עתידות" (דברים לב לה) מתרגמין ומבע דעתיד: וייבע וייתי למשיחא בר דוד בחיינא. אע"ג שאני מנהיג ישראל ואם יבוא משיח בן דוד היום הריני מסתלק ממתפקידי אעפ"כ זוהי בקשתי ורצוני שיבוא משיח בר דוד בחיינא ואסתלק מתפקידי:

יט. יהא רעוא מן קמי קודשא בריך הוא. יהי רצון מלפני הקב"ה: דלשוי יתנא.

אגרת שניה לרב שרירא גאון

שאל מר רב יעקב החבר בן מר רב נסים אשר ממדינת קירואן – לבית דין הגדול של אדוננו רבינו שרירא ראש ישיבת גאון יעקב ולבית דין הגדול של אדוננו האיי אב בית דין ישיבת גאון יעקב זו השאלה, והשיבוהו כך:

א. וששאלתם אית בפירושו דגבן: "כל רב מבבל וכל רבי מארץ ישראל", מאי טעמא מקצת תנאי ואמוראי בשמם גרידא כגון שמעון הצדיק אנטיגנוס איש סוכו יוסי בן יועזר יוסי בן יוחנן רב ושמואל אבבי ורבא, ומקצתהון בשם רבי כגון רבי עקיבה רבי יוסי רבי שמעון, ומקצתם בשם מר כגון מר עקבא מר ינקא, ומקצתהון בשם

א. אית בפירושו של רב שרירא דגבן המצוי אצלנו, רב שרירא חיבר פירושים ותשובות שהיו מצויים בידי חכמי קירואן: כל רב מבבל וכל רבי מארץ ישראל. וסימניך רב ר"ת ר'ב ב'בלי רבי ר"ת ר'ב ב'ארץ ישראל שמעתי בשנת תשמ"א מפי החסיד ועניו הרב ינון חורי זכרונו לברכה: מר עקבא. בהעתקת התלמוד שבדפוס מר עוקבא. אמורא בבלי מהדור הראשון והיה ראש הגולה בזמן רב ושמואל כפי שפירש רבנו באגרת הראשונה פרק יב אות ב, ונזכר מר עוקבא הרבה בש"ס כגון ברכות י ע"ב אמר רב חסדא אמר מר עוקבא ובלבד שלא יאמר יוצר אור: מר ינקא. בהעתקת

רב יעקב בן רב נסים. הוא השואל את שאלת האגרת הראשונה: החבר. תואר כבוד שהיו נותנין ללומדים בישיבת פום בדיתא ובישיבת מתא מחסיא שהגיעו למעלה גבוהה בלימוד התורה, ורב יעקב היה מתחילה מתלמידי ישיבת פום בדיתא. ויש אומרים כי מי שהיה תומך בישיבה בממונו ומעשה את קהילתו לתמוך בישיבה בממונם היה מקבל תואר "החבר". ויש אומרים כי כל תלמיד חכם ידוע היה מקבל תואר "החבר": קירואן. במדינת תוניס של היום: ישיבת גאון יעקב. ישיבת פום בדיתא:

רב כגון רב הונא ורב יהודה, ומקצתהון בשם רבן כגון רבן גמליאל ורבן יוחנן בן זכאי.

ב. נוסח התשובה. ודאי כמו ששמעת, כי רבי מחכמי ארץ ישראל הסמוכין שם בסנהדרין שלהן דאמרינן לענין סמיכת זקנים דסמכין ליה וקרו ליה רבי ויהבין ליה רשות למידן דיני קנסות, ורב מחכמי בבל הסמוכין בישיבות שלנו.

ג. והדורות הראשונים שהיו גדולים מאוד לא היו צריכים לדבר במ לא ברבן ולא ברבי ולא ברב, לא לחכמי בבל ולא לחכמי ארץ ישראל. שהרי "הלל עלה מבבל" ולא נאמרה רבנות בשמו, וכנביאים היו חושבין אותן שאמרו "חגי הנביא" "לא עלה עזרא מבבל"

על הנסמך בבבל. כי רבי הוי נכבד מרב, "רבי" - רב שלי, אבל "רב" - רב לעצמו ואין מוטל מרותו עלי, ולקמן נפרש יותר:

התלמוד שבדפוס מר ינוקא. מר ינוקא הוא אחיו של מר קשישא והם בני רב חסדא ושניהם היו מבני חבורתו של רב אשי:

ג. לא היו צריכין לדבר במ לא ברבן וכו'. כשהיו מזכירין אותן ומדברים בהם לא היו צריכין להקדים לשמם תוארי כבוד: וכנביאים היו חושבין אותן. את החכמים הראשונים: שאמרו. שהרי על הנביאים אמרו רבותינו "חגי הנביא" וכיו"ב ולא הזכירו אותן בתארי כבוד: חגי הנביא. יבמות טז ע"א אבל מעיד אני עלי שמים וארץ שעל מדוכה זו ישב חגי הנביא וכן בקדושין מג ע"א שמאי הזקן אומר משום חגי הנביא שולחו חייב: לא עלה עזרא מבבל. קדושין סט ע"ב לא עלה

ב. דאמרינן. סנהדרין יג ע"ב: לענין סמיכת זקנים. דקתני התם סמיכה וסמיכת זקנים בשלושה ואמרינן בגמרא אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי: בידא ממש סמכין ליה? אמר ליה: סמכין ליה בשמא, קרו ליה רבי ויהבי ליה רשותא למידן דיני קנסות: ורב מחכמי בבל הסמוכין בישיבות שלנו. נראה כי לכבוד ארץ ישראל הסכימו שיהא הפרש בין הנסמך בישיבות ארץ ישראל לנסמך בישיבות בבל ולא יהיו שניהם שוים בכבודם אלא ארץ ישראל נעלה על בבל וכן הנסמך בה נעלה

ואין מרברבין אותן עם הזכרת שמותיהן. ולא שמענו כי התחילה זו אלא בנשיאים מרבן גמליאל הזקן ורבן שמעון בנו שנהרג לפני חרבן בית שני ורבן יוחנן בן זכאי כולן נשיאים, ואף רבי התחיל בסמוכים מאותה שעה רבי צדוק ורבי אליעזר בן יעקב ופשט הדבר מתלמידי רבן יוחנן בן זכאי ולהלן, וסדור בפי הכל "גדול מרב רבי, גדול מרבי רבן, גדול מרבן שמו".

ד. ולא מצאנו אדם שנקרא רבן חוץ מן הנשיאים, אף על פי שמפורש בסוף מסכת עדיות בתוספתא בלשון הזה "מי שיש לו תלמידין ולתלמידיו תלמידין קורין אותו רבי נשתבחו תלמידיו קורין אותו רבן נשתבחו אילו ואילו קורין אותו בשמו" אף על פי כן לא מצאנו רבן אלא בנשיאים, רבן גמליאל רבן שמעון רבן יוחנן בן זכאי.

מרותו מוטלת עלי כלל: גדול מרבי רבן. כי "רבי" פירושו רב שלי כמו ביתי חדרי וכיו"ב, אבל "רבן" פירושו רב שלנו כמו שאומרים בלשון ארמי 'דעתן' ופירושו דעת שלנו 'בנן' בן שלנו 'ביתן' בית שלנו וכיו"ב: גדול מרבן שמו. כי רבן הוי תואר מוגבל כלומר רב שלנו ומשמע אבל יש אינשי שאין זה רבן, אבל שמו אין בו שום הגבלה ומורה שלא יכילהו שום תואר כי הוא גדול מכל תואר אפשרי:

ד. בסוף מסכת עדיות בתוספתא. פרק ג סוף הלכה ד: קורין אותו רבי. אבל רבן לא דעדיין אינו רב לרבים אלא ליחידים: נשתבחו תלמידיו. ונעשו גדולים בתורה ויש תלמידים

עזרא מבבל עד שעשאה כסולת נקיה: ואין מרברבין אותן. אין מקדמין תארי רבנות לפני שמותיהן: התחילה זו. המנהג להקדים תואר "רבן" לפני שמו של חכם: ואף רבי. אף התואר "רבי" שנוהגין לומר לפני הזכרת תנא: רבי צדוק. הראשון, היה חבירו של רבן יוחנן בן זכאי: רבי אליעזר בן יעקב. הראשון חי בסוף תקופת בית שני ואחר החורבן, הוא ששנה את מסכת מידות כדתנן ביומא טז ע"א אמר רב הונא מאן תנא מידות רבי אליעזר בן יעקב היא: וסדור בפי הכל. שגור בפי רבנן ותלמדיהון: גדול מרב רבי. כי "רבי" פירושו רב שלי ומרותו מוטלת עלי כמו ביתי חדרי שולחני וכיו"ב, אבל "רב" פירושו רב לעצמו ואין

ורבנו הקדוש אף על פי שנקרא רבי יהודה הנשיא לא נאמר בלשון הזה רבן אלא "רבנו" כונה שמו וכן "רבי".

ז. ויש בתנאיי שקרואין רב במקומות ידועין כגון רב חמא אמר – בשבת, רב אבה אומר צריך שיאמר בה הודאה תחילה וסוף – בברכות, רב אבה אמר שאלתי את סומכוס – בכתובות.

ז. אבל מר אחת משני דרכים. או מי שזה עיקר שמו כגון מר בר אממר מר בר רב אשי או מי שזה חלק משמו כגון מר קשישא ומר ינקא בני רב חסדא אלו דרך אחת, ודרך שניה ראשי גלויות שבבבל והנשיאים והמעותדים לנשיאות מבית דוד כגון מר עקבא

שבהם נקראו התנאים בתואר רב: רב חמא אמר – בשבת. קלה ע"ב: בברכות. מט ע"א ולפנינו שם רבי אבא אומר: בכתובות. פא ע"א:

ז. שזה עיקר שמו. שכך קרא לו אביו ואינו תואר אלא שם פרטי: מר בר אממר. תלמידו של רב אשי נזכר בש"ס הרבה כגון פסחים עד ע"ב: מר בר רב אשי. בנו של האמורא רב אשי כינויו היה טביומי כדאיתא לעיל באגרת הראשונה פרק יט אות ג: חלק משמו. כשנולד קרא לו אביו בצמד שמות שהראשון הוא מר כגון מר קשישא ומר ינקא: מר קשישא ומר ינקא. בני רב חסדא. ואצלנו בדפוסים הש"ס מר ינקא: והמעותדים לנשיאות. שהיו מבית דוד וראויים היו לנשיאות אע"פ שלא נתמנו להיות נשיאים בפועל: מר עקבא. בדפוסים

לתלמידיהם וקוראין אותן רבי שוב אין קוראין את רבם רבי אלא רבן שלא יהו הרב והתלמידים שוין: אע"פ שנקרא רבי יהודה הנשיא. וא"כ נשיא, היה מ"מ לא נאמר בו בלשון הזה רבן כדרך שנאמר בשאר הנשיאים אלא רבנו נאמר בו. רבן היינו רבנו רק רבן הוא בלשון ארמי ורבנו בלשון הקדש, וכיון שרבי הקפיד מאוד שלא לדבר בלשון ארמי והיה מדבר תמיד בלשון הקדש עד שאפילו המשרתות בביתו ידעו לשון הקדש על בוריה יותר מן התלמידים כדאיתא בראש השנה כו ע"ב לכן לא תיארוהו בתואר רבן הארמי אלא בתואר רבנו העברי:

ז. בתנאיי. בתנאים: שקרואין רב. אע"ג דתנאים בכל מקום נקראים רבי ואינן נקראין רב מ"מ יש מקומות ידועים בש"ס

מר יוחנא מר יהודה מר זוטרא. ויש מהן שמאחרין את מר אחר שמותיהן כגון הונא מר, יהודה מר בר מרי מר, אממר. אלא רבנו שמואל שתלמידיו אמרו מר שמואל.

ז. ומבית דוד שקורין אותן "רבנא" רבנא נחמיה ורבנא עוקבא בני ברתייה דרב ואמרינן אדבריה רב חסדא לרבנא עוקבא ודרש.

ח. אבל רב שכתבת כי הוא בקרואין בשמותיהן, לא רב שמו אלא אבא שמו. ומפורש בכמה מקומות מן התלמוד, דקאמר שמואל לא ידע אבא וסבר אבא וכיוצא באילו. ואמרינן כי סליק אסי בר הנני אמר ליה רבי יוחנן מאן ריש סדרא בבבל אמר ליה אבא אריכא, אמר ליה אבא אריכא קרית ליה? נהירנא כד הוה יתיבנא שבע עשרה שורן

ז. ומבית דוד שקורין אותן רבנא. כלומר ויש גם חכמים מבית דוד שלא קראום מר אלא רבנא: רבנא נחמיה ורבנא עוקבא. חולין צב ע"א: בני ברתייה דרב. ורב מזרע שמעא אחי דוד כדאיתא בכתובות סב ע"ב: אדבריה רב חסדא. פסחים קטו ע"ב:

ח. לא ידע אבא. עירובין עח ע"א: סבר אבא. לא מצאתי: ואמרינן. חולין קלו ע"ב: מאן ריש סדרא בבבל. מי משמש ראש ישיבה בבבל: אבא אריכא. רב נקרא כן, כי שמו היה אבא ולפי שהיה ארוך היו קורין אותו אבא אריכא: אבא אריכא קרית ליה. בתמיה וכי כך אתה קורא לו בשמו בלא תואר כבוד: נהירנא. זוכר אני: כד הוה יתיבנא. בישיבתו

שלנו מר עוקבא: מר יוחנא. חולין קלג ע"א: מר יהודה. עירובין כד ע"א: הונא מר. הרבה נקראו הונא מר בכתובות י ע"א הונא מר בריה דרבא מפרזקיא בגיטין יד ע"א הונא מר בריה דרב נחמיה ועוד הרבה: יהודה מר בר מרי מר. כתובות פ ע"ב: אממר. מורכב משני מילים "אמי מר" כי "אמי" הוא שמו ולתואר כבוד הוסיפו אחר שמו "מר": אלא רבנו שמואל. כלומר חוץ מרבנו שמואל, כי כל אלו דלעיל שהיו מוסיפים להם תואר מר מהמעוטים לנשיאות היו מבית דוד חוץ מרבנו שמואל שלא היה מבית דוד ואעפ"כ תלמידיו אמרו מר שמואל היו מכנים אותו בתואר מר:

אחוריה דרב ורב קמיה דרבי ונפקין זקוקין דנור מפומיה דרב לפומיה דרבי ומפומיה דרבי לפומיה דרב ולית אנא ידע מה אינון אמרין ואת אבא אריכא קרית ליה. אבל שמואל ודאי כיון דהוא רישא דאמוראי ליקריה ומשום דכולהו שמעיה לא קריהו רב ולא איסתמיך התם דליקרי רבי. הלכך רב הוה מכני ליה לשמיה הכי ושמואל מכני אריוך ושקוד אבל כנוי של רבנות לא.

ט. ואביי ורבא שכתבת, הרי אנחנו מפרשין לך דאביי נחמני שמו ומפרשא בכמה דוכתי מגמרא. ונקיטי רבנן דבר אחוהי דרבה הוה

משום שכל אמוראי בכל היו משמשיו כלומר תלמידיו: ולא איסתמיך התם דליקרי רבי. כלומר ואם תאמר בשלמא בבבל כיון שהכל תלמידיו לכן כיבדוהו ביותר וקראוהו בשמו ועשו לו כבוד של ראשונים שהיו נקראים בשמם כמו הלל ושמאי וכיו"ב, אבל בארץ ישראל שאין הכל תלמידיו ואדרבה הוא היה תלמידם של חכמי ארץ ישראל אמאי לא קראוהו בתואר כבוד דאשכחן שבתלמוד ירושלמי נמי לא קראוהו רבי שמואל אלא שמואל בשמו, ומתוך משום דבארץ ישראל לא נסמך שמואל וכך היה מנהגם מי שלא נסמך אין קורין אותו רבי אלא בשמו קורין אותו: הוה מכני ליה תלמודא לשמיה הכי. רב: ושמואל מכני ליה תלמודא אריוך כדאיתא בשבת נג ע"א: ושקוד. כתובות מג ע"א:

ט. ומפרשא בכמה דוכתי בגמרא. שבת לג ע"א ושם עד ע"א ופסחים קיב ע"ב ועוד:

של רבי שלא הושיבוני אלא בשורה שמונה עשרה ואת רב הושיבו בשורה ראשונה לפני רבי ונמצא שאני הייתי יושב שבע עשרה שורות אחרי רבי לפי שהוא חכם הרבה ממני: ונפקין זקוקין דנור. היו יוצאין ניצוצות של אש דכתיב (ירמיה כג כט) הלא נה דברי נאש נאום ה': ולית אנא ידע מה אינון אמרין. ולא הייתי מבין מה הם אומרים: ואת אבא אריכא קרית ליה. בתמיה בלא תואר כבוד: אבל שמואל ודאי. בקרואין בשמותיהן הוא כמו שאמרת ולא כינוהו בתואר כבוד כלל. וכבר דוד המלך נתנבא על זה שלא יקרא שמואל רבי אלא בשמו יהיה נקרא דכתיב (תהלים צט ו) ושמואל בקוראי שמו ואולי דוד המלך בספרו של אדם הראשון ראה כתוב כן: כיון דהוא רישא דאמוראי. דור ראשון לאמוראי בכל הוא וכל האמוראים שבאו אחרי תלמידיו הם ליקריה למען כבודו קראוהו בשמו דאמרין לעיל גדול מרבן שמו: ומשום דכולהו שמעיה.

ותלמידיה, וכיון דהוה שמו נחמני כשם אבוהי דרבה לא הוה קרי ליה כל שעתא נחמני נחמני כשם אביו אלא הוה קרי ליה אביי בלשון ארמי כאדם שקורא אבי – וסליק ליה אביי, וכיון שהיה מן האבות והגדולים קרייהי רבנן הכי.

י. ורבה ורבא – אבה ואבא שמותיהן כאשר הוא ברור, דאמר רב נחמן דציית ליה לאבה וכו', וזה רי"ש שבראש המילה סימן הוא לרב ולישנא קלילא הוא. וכן ראמי בר חמא – אמי שמו ומפורש בכמה מקומות מן התלמוד היינו דשמעינן ליה לאמי, וכן ראבין – אבין שמו אבין תכלא אבין דסמאכא אבין אחי. הרבה כן בתלמוד רבי בון – אבון שמו,

ע"א: לאבה. לרבה: סימן הוא לרב. רבה קיצור הוא של רב אבה ואילו רבא קיצור הוא של רב אבא. אבל זקני החכמים אומרים כי רבה ורבא שניהם שמם אבא רק רצו להבחין ביניהם לפיכך קראו לאחד רבה ולשני רבא, וכן מסתבר כי לא מצינו אבה שם פרטי: ולישנא קלילא הוא. לשון מקצרת ואינה מכבידה על האומר לבטא כל המילים ממשי: אמי שמו. ראמי קיצור של רב אמי: היינו דשמעינן ליה לאמי. יבמות פ ע"א: אבין שמו. ראבין הוא קיצור של רבי אבין שהרי מצינו בכמה מקומות שקורא לרבין אבין כגון הא דקאמרח אבין תכלא וכן מצינו אבין דסמאכא וכן אבין אחי: אבין תכלא. פסחים ע ע"ב: אבין דסמאכא. יבמות סד ע"ב: אבין אחי. בבא מציעא קז ע"א ולפננו רבין אחי: רבי בון. מן התלמוד הירושלמי: אבון שמו. הרי קיצרו משמו את

וכיון דהוה שמו של אביי נחמני כשם אבוהי דרבה לא הוה קרי ליה רבה לאביי נחמני. כי אסור לבן לקרוא בשם אביו: אביי. כשרוצה אדם לומר בלשון ארמי אבי אומר אביי: וסליק ליה אביי. כיון שרבה היה קוראו כך נדבק בו שם זה וכולם היו קוראין אותו כך: וכיון שהיה וכו'. כלומר וא"ת בשלמא עמי הארץ נמשכו אחר שם שהורגל בו בילדותו אבל תלמידי חכמים שבדור מאי טעמא קראהו אביי היה להם לקוראו בתואר כבוד, ומתוך דתלמידי חכמים שבדור סברו דמן השמים סובבו שרבה יקראנו אביי ולסוף יקראהו כולם בשם זה כי מן האבות והגדולים שבדור היה וראוי שכל אחד יקראהו אביי כלומר אבי דהא אב הוא בתורה לכל בני דורו:

י. אבה ואבא שמותיהן. רבה שמו הפרטי אבה, ורבא שמו אבא: דאמר רב נחמן. פסחים מ

רבינא – אבינא שמו אשי ואבינא סוף הוראה מאה פפי ולא חד אבינא. וכן כל כיוצא באילו כגון רחבה – רב אהבה הוא, וכגון רפרם. ויש בתלמוד רבי רי"ש, בפסחים "אמר רחבה אמר ר' יהודה הר הבית סטיו כפול היה" ושכח דאיסתפיק לרחבה רב יהודה אמרה או רבי יהודה אמרה ואמר הכי. ואית לן נמי דזוד מינייהו.

עליה, וזה משום דאיסתפיק לרחבה האם רב יהודה האמורא אמרה וראוי לתארו בתואר "רב" יהודה או רבי יהודה התנא אמרה וראוי לתארו בתואר "רבי" יהודה, ולכן אמר רחבה הכי אמר ר' יהודה רי"ש עם גריש עליה דמשמע רבי ומשמע רב: בפסחים. יג ע"ב: ואית לן נמי דזוד מינייהו. כלומר ויש לנו עוד להאריך לכם בעניין התוארים שהיו נוהגים לומר לפני שמות החכמים ואין לנו אפשרות להאריך רק ישמע חכם ויוסף לקח. זוד מילה ערבית ופירושה עוד או תוספת:

האלף: אבינא שמו. רבינא קיצור של רב אבינא: אשי ואבינא סוף הוראה. כבא מציעא פו ע"א: מאה פפי ולא חד אבינא. פסחים פט ע"ב: רחבה רב אהבה הוא. המילה רב נתקצרה ונעשית ר' לבדה והאות ה' של אהבה נעשית ח' בחילוף אהח"ע: רפרם. קיצור מן רב אפרים: ויש בתלמוד רבי רי"ש. כלומר מצינו בתלמוד מקום אחד שלא נכתב רבי בפירוש אלא ר' בלבד אמר רחבה אמר ר' יהודה הר הבית סטיו כפול היה ולא אמר אמר "רבי" יהודה אלא אמר ר' יהודה רי"ש עם גרש

אגרת שלישית לא נודע למו

א. שאלוני תלמידי למה נקראו בשמם לבדם החסידים הראשונים ואשר באו אחריהם שלא היו כמותם נקרא שמם מהם בלשון "רבן" "רבי" ו"רב". ומפני מה נקרא שם האחד "רב" ושם השני "רבי" ושם האחר "רבן"?

ב. כך אמרו חכמים "גדול מרב רבי וגדול מרבי רבן וגדול מרבן שמו", הראשונים שהיו גדולים כמו שמעון הצדיק ואנטיגנוס ושמעיה ואבטליון והלל ושמאי ואחרים כמותם עליהם אמרו גדול מרבן שמו, אף הנביאים כגון זכריה ומלאכי ואף מאור ישראל משה רבנו ע"ה נקראו בשמם לא רבי ולא רבן. ומה שנאמר משה רבנו ע"ה כי נתהלל שהוא רבנו לא לכבודו אלא לכבודנו, כי אם לפי שלימדנו תורה היינו אומרים רבנו משה.

א. שלא היו כמותם. חכמים בתורה אלא היו פחותין מהם:

ב. גדול מרב רבי וכו'. פירשנו לעיל בפירושנו לאגרת השנית אות ג: ומה שנאמר משה רבנו. ומשמע דמקפידין להוסיף לשמו תואר, לא לכבודו אלא לכבודנו הוא לכבוד את עצמנו שגדול כזה הוא רבנו: כי אם. היה זה לכבודו לפי שלימדנו תורה ואנו חייבים בכבודו

כתלמיד המזכיר שם רבו היינו אומרים היינו צריכין לומר רבנו משה להקדים את התואר לשם שלא נזכיר את שמו תחילה בלא תואר, וממה שאנו מקדימין את השם לתואר "משה רבנו" ונמצא שהזכרנו שמו בלא תואר משמע שלא לכבוד את משה הוא אלא לכבוד את עצמנו שהוא רבנו כלומר ראו מי הוא רבנו הרי משה הוא רבנו:

ג. והחכמים שנקראו רבן ורבי: כל מי שהיה מן הנשיאים שהם מזרע הלל שהיה מזרע דוד מאמו ולא מאביו נקרא שמם רבן, והם היו נשיאים וראשי גלויות כמו רבן גמליאל ורבן שמעון בן גמליאל ורבן יוחנן בן זכאי. והנקראים רבי הם חכמי ישראל כפי שאמרו "רבי מנין ליה וקרו ליה רבי ויהביניה רשותא למידן קנסות", ואמר רבנו הקדוש לבן רבי אלעזר ברבי שמעון חכימא עבדי יתך וגולתא דדהבא פרשי על רישך ורבי קרו לך ואת אמרת "לקרייתי אנא אזיל". וכאשר נאמר דהוה מצטער רבי למסמך שמואל ירחינאה ולא הוה קא מסתייע מלתא עד דאמר לו אל תטריח עצמך בדבר זה כבר ראיתי ספר אדם הראשון וכתוב בו שמואל ירחינאה חכים יהוי ורבי לא יתקרי.

ד. לפיכך ראשי החכמים נקראו רבי בארץ ישראל אבל ראשי חכמי בבל נקראו רב – לפי שאמרו כל רב מבבל וכל רבי מארץ ישראל.

ג. מאמו ולא מאביו. כדמפרש בירושלמי כלאים פ"ט ה"ג וכתובות פ"ב ה"ג ועיין בבבלי כתובות סב ע"ב, ועיין בדברי רבנו לעיל באגרת הראשונה פרק יב אות א ובפירושו שם ויאירו עיניך: כפי שאמרו. סנהדרין יג ע"ב: ואמר רבנו הקדוש. בבא מציעא פה ע"א: לבן רבי אלעזר ברבי שמעון וכו'. רבי נזדמן לעירו של רבי אלעזר ברבי שמעון אחר מותו של רבי אלעזר, שאל רבי את בני העיר האם יש לרבי אלעזר בן, ואמרו לו יש לו בן ורשע הוא וכל זונה הנשכרת בשתי זוזים שוכרתו בשמונה זוזים. לקחו רבי וסמכיה להיות רבי שיהיו הכל חייבין לקרוא לו רבי כדי שירגיש את כבוד התורה כאבותיו וידבק בתורה הקדושה, ומסרו לגדול אחד שילמדו תורה. ובכל יום היה הבן ההוא אומר "לקרייתי אנא איזיל" כלומר לעירי אני רוצה לילך ולעזוב את הישיבה, כעס עליו רבנו הקדוש ואמר לו חכימא עבדי יתך חכם עשינוך וגולתא דדהבא פרשי על רישך וגולה של זהב פרשנו על ראשך לכבדך ורבי קרו לך והזהרנו את כולם שיקראו לך בתואר רבי, ואת אמרת לקרייתי אנא איזיל?: וכאשר נאמר. כלומר וכמו שאמרו והוא בכבא מציעא פה ע"ב: עד דאמר לו. שמואל לרבי:

א. וראשי גלויות נקראו רבנא הם המתייחסים מאבותם עד דוד מלך ישראל כמו שנאמר בתלמוד אדבריה רב חסדא לרבנא עוקבא ודרש, ומהם נקראו מר כמו מר עוקבא מר יוחנא מר זוטר.

ו. אבל רבא שמו אבא [ונקרא כן על צד הרוממות כמו שכתוב אבי אבי וגו'] ונקרא שמו רבא במקום רב אבא בדרך קצרה. וכן אביי היה שמו נחמני כמו שכתוב בתלמוד והלכתא כנחמני, וזכרו בראשונה אביי. ופירש רבנו שרירא גאון זצ"ל מפני זה נקרא שמו אביי לפי שהיה בן אחיו של רבה בר נחמני והיה תלמידו והיה שמו נחמני כמו אביו של רבה והיה קורא אותו רבה אביי כעניין אבי בלשון תרגום, והיו קורין אותו כך בני אדם אבייניש אומרים לפי שהיה יתום קראו שמו אביי על נוטריקון אשר ב'ך ירוחם יתום]. והנה פרשתי לך הכל בדרך קצרה ואין להאריך לחכימא.

ז. והללו שמייחס אותן באימותיהן, שהיו אמותיהן גדולות וחשובות מאבותיהן והיו בזמן ההוא ידועות. כך רבי יעקב ברה דבת יעקב

א. אדבריה רב חסדא וכו'. פסחים קטו ע"ב: מר יוחנא. חולין קלג ע"ב: בראשונה אביי. מתחילה היה כינויו אביי כלומר עוד מקטנותו נתנו לו את הכינוי אביי:

ו. [ונקרא כן על צד הרוממות כמו שכתוב אבי אבי וגו']. תוספת זו אינה מן הגאונים ואיזה מעתיק הוסיפה: אבי אבי וגו'. מלכים ב ב יב: והלכתא כנחמני. גיטין לד ע"ב: וזכרו ז. רבי יעקב ברה דבת יעקב. אמורא ארצישראלית בן דורו של רבי זירא ונזכר בשבת קג ע"א וקמט ע"ב ועירובין פ ע"א:

– הוא בן אחותו של רב נחמן, רב מארי ברה דבת שמואל – ייחסו למר שמואל. רב שמואל בר שילת – בן אחותו של רבי חייא, ובן בן אחותו – שהוא רב יצחק בר שמואל בר מרתא, דאמר מר אבו והאנא ושילת ומרתא ורבי חייא כולהו בני אבא בר אחא סלא מכפרי. רבי שמעון בן פזי ורבי יהודה בן פזי – כל זה מפני כבודו של רבי חייא, דאמר מר יהודה וחזקיה אחי אינון בני רבי חייא פוזי ופוזי אחואתא אינון בנות רבי חייא. נוסח אחר וששאלתם יואב בן צרויה למה נקרא בשם אמו, ועוד מה הוא שם אביו? שם אביו ידוע הוא כמו שכתוב "ושריה הוליד את יואב אבי גי חרשים", ומתוך שהיתה אמו אחות דוד המלך נקרא על שמה לגדלהו בה. ובחכמים רבי שמעון בן פזי נקרא על שם אמו מפני שהיתה בתו של רבי חייא כדמפורש בנדה דאמר מר יהודה וחזקיה אחי טוי ופוזי אחוותא, וגם רבה בר חנה היא אחותו של רבי חייא, וגם רבי יצחק בר שמואל בר מרתא היא אחותו של רבי חייא דאמר מר איבו וחנה ושילת ומרתא ורבי חייא כלהו בני אבא בר אחא סלא.

יבמות סה ע"ב: ושריה הוליד את יואב אבי גיא חרשים. דברי הימים א ד יד: כדמפורש בנדה. כוונתו לנדה כז ע"א שם נזכרו יהודה וחזקיה בני רבי חייא מיהו לפנינו ליכא התם פזי וטוי אחוותא רק ביבמות סה ע"ב נזכר כן, ואולי לפני הכותב היה כתוב כן גם בנדה כז ע"א: רבה בר חנה. אין זה רבה בר בר חנה: רבי יצחק בר שמואל בר מרתא. נזכר ביומא יט ע"א ובמנחות פא ע"א:

רב מארי ברה דבת שמואל. נזכר הרבה בש"ס ומהם ברכות טז ע"א ושבת פח ע"ב ועוד: דאמר מר. סנהדרין ה ע"א: רבי שמעון בן פזי. נזכר הרבה בש"ס ומהם ביצה יד ע"ב: רבי יהודה בן פזי. נזכר בש"ס יומא עז ע"ב תענית טז ע"ב: כל זה. שקראו לרבי שמעון ולרבי יהודה על שם פזי אמם ולא על שם אביהם הוא מפני כבודו של רבי חייא לומר שחשובים הם לפי שנכדי רבי חייא הם: דאמר מר.

ח. וששאלתם אבוה דשמואל למה לא נקרא בשמו, אמרו כי אבוה דשמואל הלך בסחורה למקום רחוק, לימים מצאה אותו מדית אחת שהיתה יודעת בלשון העופות ותבעתו לדבר עבירה ותתן לו אלף אלפים ככר כסף, אמר לה למה? אמרה לו שמעתי כי הלילה תוליד בן שלא היה כמוהו בחכמה. וכששמע זה הלך בקפיצה בלילה אל ביתו וידע את אשתו ונתעברה, וישב לדרכו בקפיצה. וכשבא הדבר לבית דין העידו כי הרה לזנונים היא שהרי כמה ימים שלא היה בעלה בכאן והביאוה לבית דין והלקוה, וילדה בן ונקרא שמו שמואל, ואחר כך בא אביו והעיד עליו. והיה שמואל אומר אני ידעתי כשהלקו את אמי והכוני ברצועה על ראשי ופצעו את ראשי ומקום הרצועה נכר בראשי. ועל זה היו קורין אותו אבוה דשמואל להודיע לכל שהוא אביו. נוסח אחר אבוה דשמואל אזל למערבא אשכחתיה מדיתא דהות ידעה בלישנא דצפורי, אמרה ליה אזדקק לי ואנא יהיבנא לך כך וכך וזוי משום דהות ידעה דנפיק מיניה גברא רבה, ערק מינה והדר אתא בשם ההוא לילא לגבי דביתהו ואזדקק לה והדר אזל. לסוף אישתמעת מילתא דמיעברה, אתיוה לבי דינא אלקיוה. אמר שמואל בכרסא דאימיה איכוף רישאי דילמא מטאי לי שוטא וכאיב לי, כף רישיה בכריסא דאימיה ומטיה ריש שוטא.

לכיתו בקפיצת הדרך על ידי שם קדוש: אמר שמואל בכרסא דאימיה. כשהיה עובר במעי אמו והרגיש שבאין להלקותה אמר לעצמו איכוף רישאי אכופף ראשי בין רגלי דילמא מטאי לי שוטא וכאיב לי שמא יגיע לראשי מכת השוט וכאב לי ויפצעני: כף רישיה. כופף שמואל את ראשו ומטיה רישא דשוטא ולא הגיעו כל מכת השוט אלא מעט מראש השוט:

ח. שהיתה יודעת בלשון העופות. היתה מבינה שפת העופות וכל בשורה וגזירה הבאה לעולם העופות מוליכין אותה שנאמר (קהלת י כ) כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל כנפים יגיד דבר והיא שמעה את העופות אומרים שהלילה יוליד אבוה דשמואל גברא רבה כדאיתא לקמן ולכן נתאוותה להזדקק לו: אני ידעתי. הרגשתי: ערק מינה. ברח ממנה: אתא בשם. בא

ט. נשאל רב האי בעסק עשרה בני רב פפא שמסדרין תלמידי חכמים שמותיהן כד מסיימי פרקים, אם הם בני רב פפא, ואם אביהם אחד או רבים, וסימנם שאומרים "ואתה את בריתי תשמור" מאי פירושו? והשיב: לאו כולם בני רב פפא גאון תלמידו של רבא הן, כי בנו של רב פפא אבא מר נקרא ומפורש בכתובות. ונראין כי בני שנים ושלשה הן, ויש מהן שקברותיהן על נהר פרת למעלה מגשרא דבבל. וקרובין הן לרב כי יש מהן ששמע שמועות מן רב חסדא, ורב פפא גופו לא היה באותו זמן. וסימן "ואתה את בריתי תשמור" לא שמענו מעולם, אבל ודאי עשרה הם ויש להם סימן אחר שסדור בפי החכמים והגדולים גדוליהם וצעיריהם ואמרו כי יש בו קבלה להסיר שכחה, לפיכך כל זמן שאדם גורס פרק וחוזר עליו כמנהג דרגילין רבנן למימר ניהדר

ט. בעסק. בעניין: ואתה את בריתי תשמור. פסוק הוא בספר בראשית יז ט והשואל שמע מן החכמים שבפסוק זה נרמזו עשרת בני רב פפא ולפיכך שאל את רב האי מאי פירושו כלומר היאך נזכרים בו עשרת בני רב פפא: רב פפא גאון. רב פפא מן האמוראים הוא ואעפ"כ קראו גאון כי רב פפא שימש ראש ישיבת סורא וכל ראש ישיבה היה נקרא בפי רבנו גאון: ומפורש בכתובות. פה ע"א: ונראין. הדברים כי בני שנים ושלשה או שלושה אנשים הן ולא בני אב אחד הם: גשרא דבבל. ברכות נט ע"ב: וקרובין הן לרב. לזמנו של רב כלומר מהדור השני או השלישי לאמוראי בכל הם, כי יש מהן ששמע שמועות מן רב חסדא שהיה תלמידו של רב והיה

מהדור השני, ורב פפא גופו לא היה באותו זמן של רב חסדא שהרי רב פפא תלמידו של רבא הוא והיה בדור החמישי כל שכן שבניו לא היו בזמנו של רב חסדא ולא יכלו למסור שמועות מרב חסדא: לא שמענו מעולם. ואיני יודע היאך יש בסימן זה זכר לעשרת בני רב פפא: אבל ודאי עשרה הם. כמו שאמרת בשאלתך: ואמרו כי יש בו קבלה. שהמזכיר שמותיהן בסיום הפרק כלומר המסכת מועיל לו להסיר שכחה שלא ישכח את מה שלמד: פרק. מסכת כי בזמנם היו לומדים לפני ראש הישיבה מסכת אחת בחדש אלול ואחר כך כל אחד יושב וחוזר על המסכת עד חדש אדר ובחדש אדר שוב לומדין לפני הרב מסכת אחרת ואחר כך כל אחד יושב וחוזר עליה עד

מר עלה הדרנא עלך אומר אחר כך זה הסימן, וזהו: "חנינא רמא ליה נהמא לאחוי אבא דבביה, דאפיה לריכשיה, סרהביה, אדא לבי דרו" ואלו שמותיהן: חנינא בר פפא רמי בר פפא נחמן בר פפא אחאי בר פפא אבא מר בריה דרב פפא רפרם בר פפא רכיש בר פפא סורחב בר פפא אדא בר פפא דרו בר פפא. ומקמי אדכורי בני רב פפא אמרי רבנן הכי נהדר מר עלה הדרנא עלך ודעתך עלן לא תתנשי מינן ולא ניתנשי מינך לא בעלמא הדין ולא בעלמא דאתי, ג' זימנין, יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתהא תורתך עמנו בעולם הזה ולא תנשי מפינו לעולם הבא.

והסטרא אחרא שהוא משול לאחי אביו כי הוא אח ליצר הטוב והוא שונאו של אדם ומבקש להמיתו מדברי תורה ורוצה הסטרא אחרא לינק מאותם דברי תורה שלמד האדם ולהורידם לקליפות ועל ידי שהסטרא אחרא מתלבש בדברי תורה ויונק מהם ומורידם לקליפות על ידי זה באה השכחה לאדם ששוכח תלמודו, לפיכך משביעינן ליה לסטרא אחרא שיסרב ליקח את הלחם כלומר שלא יינק מאותו לימוד וישליכנו מידו, ואין כאן להאריך רק ישמע חכם ויוסף לקח וזהו סימן לעשרת בני רב פפא שנהוג להזכירם בסיום מסכת חנינא - חנינא בר פפא, רמא ליה - רמי בר פפא, נהמא - נחמן בר פפא, לאחוי - אחאי בר פפא, אבא מר בר פפא, דאפייה - רפרם בר פפא, לריכשיה - רכיש בר פפא, סרהביה - סורחב בר פפא, אדא - אדא בר פפא, לבי דרו - דרו בר פפא:

חדש אלול וכשהיה מלמד מסכת שלמה בחדש אלול היה נקרא "פרקיה דרב פלוני" וכן כשהיה מלמד מסכת שלמה בחדש אדר היה נקרא "פרקיה דרב פלוני" כדאשכחן טובא בש"ס כגון ראש השנה כד ע"ב מפרקיה דאביי שמייע לי וכן חגיגה ה ע"ב מפרקיה דרבי יעקב שמייע לי וכן הרבה לפיכך היו קוראין למסכת פרק: חנינא אדם ששמו כך רמא ליה נהמא זרק לו לחם לאחוי אבא דבביה לאחי אביו שהיה שונאו, דאפיה לריכשיה שאפה אותו מתחילה לאדם ששמו ריכשיה, סרהביה סירב אחי אביו ליקח זה הלחם ממנו אדא לבי דרו השליכו לביתו של דרו. [ושמעתי ממורי הרב זצ"ל כי זה הסימן יש בו רמזים גדולים על פי הסוד כי הוא מספר בעניין הדברי תורה שלמד אדם כי הם משולים ללחם כדכתיב (משלי ט ה) לנו לחמו בלחמי גם לחם לשון מלחמתה של תורה הוא

בעזר כבודי ומרים ראשי
סיימתי להעתיק היום יום ששי
א' דראש חדש אייר תשס"ט לפ"ק.

יהי רצון מלפניך יוצרי ובוראי, שתזכור לי ולזרעי זכות התנאים
והאמוראים והסבוראים והגאונים הנזכרים בספר הזה וזכות רבנו
שרירא גאון מחבר הספר הזה, ובזכותם וצדקתם תזכנו לעסוק בתורתך
הקדושה מתוך נחת ושלוות הנפש ובריאות הגוף והנפש ותזכנו לילך
בדרכים טובות לפניך ולעשות לך נחת רוח, ולא תמוש התורה מפי ומפי
זרעי וזרע זרעי עד בוא משיח צדקנו במהרה בימינו אמן.